С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Павлодарского государственного университета имени С. Торайгырова

# ПМУ ХАБАРШЫСЫ

## Педагогикалық сериясы

1997 жылдан бастап шығады

# ВЕСТНИК ПГУ

## Педагогическая серия

Издается с 1997 года

№ 2 (2017)

Павлодар

**НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ**
**Павлодарского государственного университета имени С. Торайгырова**

**Педагогическая серия**
выходит 4 раза в год

**СВИДЕТЕЛЬСТВО**
о постановке на учет средства массовой информации
№ 14206-Ж
выдано
Министерством культуры, информации и общественного согласия
Республики Казахстан

**Бас редакторы – главный редактор**
Орсариев А. А.
*доктор PhD*

Заместитель главного редактора — Пфейфер Н. Э., *д.п.н., профессор*
Ответственный секретарь — Аубакирова С. Д.

**Редакция алқасы – Редакционная коллегия**

Абибуллаева А., *д.п.н., профессор*
Бурдина Е. И., *д.п.н., профессор*
Калдыбаева А. Т., *д.п.н., профессор, Кыргызстан*
Кудышева А. А., *д.п.н., профессор*
Мерфи Анн, *доктор PhD, профессор Ирландия*
Пиговаева Н. Ю., *доктор PhD, ассоц. профессор (доцент)*
Нургожина Б. В., *технический редактор*

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели
Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов
При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник ПГУ» обязательна

© ПГУ имени С. Торайгырова



## *МАЗМҰНЫ*

***Абдикулова З. Қ., Шырынбекова Б. Ж.***
«Электр энергетикасы» мамандығының білім беру бағдарламасын жасау және бәсекеге қабілеттілігін арттыру ..... 15
***Абишева С. И., Темербаева Ж. А., Абишева Г. К.***
Шығармашылық мамандықтарда оқитын студенттерге оқыту жүйесіндегі эмпатия ..... 23
***Аданов К. Б., Иманбетов А. Н., Ахметжанова У. А., Бакирова И. Д.***
Педагогтің кәсіби қызметін басқаруының кейбір аспектілері ..... 29
***Адилова В. Х.***
Жалпы білім беретін пәндер мазмұнына негізделетін зияткерлік іс-әрекеттің мәдениетін оқыту технологиясы ..... 34
***Айкенова Р. А., Досанова А. Ж., Омарова С. К.***
Кәсіби лексикадағы терминдерді жүйелеу ..... 45
***Аипова А. Қ., Галиева Б. Х., Дарьянова К. Ш.***
Жоғары мектепте кәсіби-бағытталған шет тілін оқытудың теориялық негіздері ..... 52
***Алпысов А. Қ, Дигай А.***
Оқушылардың танымдық ынтасын қалыптастырудың теориялық негіздері ..... 57
***Алпысов А. Қ, Тангирбаев Қ. А.***
Геометрия курсында оқушылардың алгоритмдік бейімділігін қалыптастырудың ерекшелігі ..... 65
***Амирова А. С., Шарипходжаева Ж. Б.***
Интербелсенді әдістерді қолдану арқылы бастауыш сынып оқушыларының зияткерлігін дамыту – педагогикалық проблема ретінде ..... 71
***Ауезова Н. С.***
«Тіршілік әрекеті қауіпсіздігі» пәнінің болашақ мамандарды қалыптастырудағы рөлі ..... 78
***Булекбаева С. Е., Жинтимирова Д. Б.***
Шет тілін меңгеру барысында кездесетін темперамент пен қиындықтар арасындағы байланыс ..... 82
***Бурдина Е. И., Булекбаева С. Е., Танат З. Х.***
Мейірбикелердің кәсіптік құзыреттерінің қалыптасуы кезінде қосарлы оқыту элементтерін қолдану ..... 90

***Бурдина Е. И., Нұрғожина Б. В.***
«Тұлғаның кәсіпкерлік құзыреті» түсінігі және тұлғаны
кәсіби даярлау барысында оның қалыптасу үрдісі.....97
***Дабылтаева Р. Е., Куратова О. А.***
Болашақ шет тілі оқытушыларының ғылыми-зерттеушілік
құзіреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары .....105
***Динаева Б. Б.***
Академиялық адалдық қағидаты:
ҚазМҚУ университетінің тәжірибесі .....117
***Досанова А. Ж., Айкенова Р. А.***
А. Байтұрсынов негіздеген араб әліпбиінде оқыту әдістемесі .....123
***Жаныс А. Б., Нуркасымова С. Н., Макатов Е. К.,***
***Салыкова А. К., Сералиева А. А.***
Негізгі мектеп сыныптарында математиканы оқытуда
компьютерлік технологияны қолданудың әдістемелік негіздері ....130
***Жапарова Б. М.***
Оқу-тәрбие үрдісінде экологиялық тәрбие мәселесі .....144
***Есимова Д. Д., Жумабаева А. К.***
Өлкетануды зерттеу барысында тақырыптық
карталарды қолданудың  тиімділігі .....150
***Жұмабекова Г. А., Кенжебаева А. Т.***
Педагогтың ғылыми-зерттеу мәдениеті .....155
***Ибраимова Л. Н., Темербаева Ж. А.***
Отбасы тәрбиесі – қуатты мемлекет негізі.....161
***Ибраимова Л. Н., Темербаева Ж. А.***
Жаһандық бәсекеге қабілеттілік – заман талабы.....173
***Қаббасова А. Т., Сакенова Н. Б., Мұсаев Ж. Б.***
Электротехникалық пәндерді оқыту әдістемесінің
дидактикалық принциптері.....178
***Қазиев Қ. О.***
Күйзеліс (стресс) және оны жеңу тәсілдері.....182
***Келесбаев Д. Н.***
Университеттерде сапаны жақсартуда СФТ әдісін қолдану.....188
***Кинтонова А. Ж., Андасова Б. З., Ермаганбетова М. А.***
Ostis технологиялар негізінде интеллектуалды
электронды басылымды жасау.....202
***Құрақбаева А. С., Жұмабекова Б. Қ.***
Ағылшын тілі сабағында дарынды балалармен
жұмысты ұйымдастыру шарттары.....212





***Курбанбеков Б. А., Турмамбеков Т. А.,***
***Раманкулов Ш. Ж., Уалиханова Б. С., Досымов Е.***
Болашақ физика мұғалімдерінің тәжірибелік-зерттеушілік
құзыреттілігін қалыптастыру практикасы.....218
***Мамырбекова А. К., Берді Д. К.,***
***Усембаева И. Б., Раманкулов Ш. Ж.***
Сабақ барысында сын тұрғысынан
ойлау технологиясын пайдалану .....226
***Махметова Н. К., Ахмульдиева А. Н.***
Ата-аналар мен балалар арасындағы қарым-қатынастың
психология-педагогикалық ерекшеліктері .....232
***Мұқанова Қ. Қ.***
Қазақ тілін  меңгертуде жүргізілетін кешенді жұмыс түрлері.....240
***Мұсатаева И. С.***
Заманауи информатика пәні мұғалімінің моделі.....248
***Мучкин Д. П., Нуржумбаева А. З.***
Болашақ мұғалімдерді өздігінен білімін жетілдіруге
дайындаудың бүгіні мен келешегі.....256
***Нургалиева А. К., Жапарова Б. М.***
Оқушылар көшбасшылығын қалыптастырудағы
сынып жетекшісі іс-әрекетінің негіздері.....265
***Нуридинова Г. А., Торыбаева Ж. З.***
Кіші мектеп жасындағы оқушылардың
мазасыздану мәселесінің алдын-алу .....273
***Нұрсейіт Р., Ксембаева С. К.***
Болашақ педагогтің коммуникативтік құзыреттілігін
қалыптастырудың  амалдары.....284
***Одинцова С. А., Гаркуша К. Г.***
Қазақстанда бастауыш білім беруді реформалау мәнмәтінінде
музыка бойынша бағдарлама мазмұнын жаңарту .....290
***Панчук А. П.***
Туристік индустриясы тақырыбындағы Украина:
теориялық аспектілері .....298
***Потапчук Т. В.***
Педагогикалық реттелген іс-әрекет:
студенттерді жұмылдыру ерекшеліктері .....305
***Рахимжанова Г. Р.***
Маманның кәсіби дайындығының маңызды шарты –
мамандық тілін, кәсіби сөйлеуді меңгеру .....317

***Сманова А. А.***
Дуалды оқыту жағдайында болашақ педагогтардың
кәсіби даярлығын қалыптастыру ..... 325
***Ташкенбаева Ж. М., Әбдіров А. М.***
Зерттеу университеті мұғалімдерінің креативтілік
қабілеттілігін қалыптастыру ерекшеліктері ..... 332
***Темербаева А. Е., Темербаева Ж. А.***
Модульдік білім берудің заманауи білімдену технологиялары ..... 341
***Темербаева Ж. А., Темербаева А. Е.***
Кредиттік оқыту технологиясы Қазақстан мен Ресейдің
оқыту жүйесінің интеграция шарты ..... 347
***Шавалиева З. Ш.***
Білім беруде жаңа инновациялық әдістер мен ақпараттық
технологияларды қолдану ..... 353
***Шаяхметова М. Н.***
Педагогикалық талаптың, педагогикалық бағалаудың
және оны бекітудің технологиясының ерекшеліктері ..... 360
***Шаяхметова М. Н., Асетова Ж. Б.***
Педагогикалық жобалаудың мәні ..... 365
***Шкутина Л. А., Данек Я., Рымханова А. Р., Рамазан А.***
Инклюзивті тәжірибедегі тьюторлық қолдау қызметі
мәселесі және оның болашағы ..... 372

Авторларға арналған ережелер ..... 386





## *СОДЕРЖАНИЕ*

***Абдикулова З. К., Шырынбекова Б. Ж.***
Разработка и повышение конкурентоспособности образовательной
программы специальности «Электроэнергетика» ..... 15
***Абишева С. И., Темербаева Ж. А., Абишева Г. К.***
Эмпатия в системе подготовки студентов
творческих специальностей ..... 23
***Аданов К. Б., Иманбетов А. Н.,***
***Ахметжанова У. А., Бакирова И. Д.***
Некоторые аспекты управления профессиональной
деятельности педагога ..... 29
***Адилова В. Х.***
Технология обучения культуре интеллектуального труда
на предметном содержании общеобразовательных дисциплин ..... 34
***Айкенова Р. А., Досанова А. Ж., Омарова С. К.***
Систематизация терминов в профессиональной лексике ..... 45
***Аипова А. К., Галиева Б. Х., Дарьянова К. Ш.***
Теоретические основы обучения профессионально-
ориентированному иностранному языку в высшей школе ..... 52
***Алпысов А. К., Дигай А.***
Теоретические основы формирования
познавательной мотивации учащихся ..... 57
***Алпысов А. К., Тангирбаев Қ. А.***
Особенности преподавания темы «Многогранники» ..... 65
***Амирова А. С., Шарипходжаева Ж. Б.***
Интелектуальное развитие учащихся
начальных классов с применением интерактивных
методов – как педагогическая проблема ..... 71
***Ауезова Н. С.***
Роль дисциплины «Основы безопасности жизнедеятельности»
в формировании будущих специалистов ..... 78
***Булекбаева С. Е., Жинтимирова Д. Б.***
Связь между темпераментом и трудностями
в изучении иностранного языка ..... 82
***Бурдина Е. И., Булекбаева С. Е., Танат З. Х.***
Применение элементов дуального обучения при формировании
профессиональных компетенций медицинских сестер ..... 90

***Бурдина Е. И., Нургожина Б. В.***
Понятие «Предпринимательская компетентность личности» и тенденции ее формирования в процессе профессиональной подготовки ..... 97
***Дабылтаева Р. Е., Куратова О. А.***
Педагогические условия формирования научно-исследовательской компетенции будущих учителей иностранного языка ..... 105
***Динаева Б. Б.***
Принцип академической честности: опыт Университета КАЗГЮУ 117
***Досанова А. Ж., Айкенова Р. А.***
Методика обучения на арабском алфавите, обоснованная А. Байтурсыновым ..... 123
***Жаныс А. Б., Нуркасымова С. Н., Макатов Е. К., Салыкова А. К., Сералиева А. А.***
Методические основы применения компьютерных технологий в обучении математике в классах основной школы ..... 130
***Жапарова Б. М.***
Проблемы экологического воспитания в учебно-воспитательном процессе ..... 144
***Есимова Д. Д., Жумабаева А. К.***
Эффективность применения тематических карт при изучении краеведения ..... 150
***Жумабекова Г. А., Кенжебаева А. Т.***
Формирование навыков иноязычного общения ..... 155
***Ибраимова Л. Н., Темербаева Ж. А.***
Семейное воспитание – основа сильного государства ..... 161
***Ибраимова Л. Н., Темербаева Ж. А.***
Глобальная конкурентоспособность – требование времени ..... 173
***Каббасова А. Т., Сакенова Н. Б., Мусаев Ж. Б.***
Дидактические принципы в методике преподавания электротехнических дисциплин ..... 178
***Казиев К. О.***
Стресс и способы его преодоления ..... 182
***Келесбаев Д. Н.***
Использование метода РФК в улучшении качества вузов ..... 188
***Кинтонова А. Ж., Андасова Б. З., Ермаганбетова М. А.***
Разработка интеллектуального электронного учебного издания на основе технологий OSTIS ..... 202





***Куракбаева А. С., Жумабекова Б. К.***
Методы обучения при организации работы с одаренными учащимися на уроках английского языка ..... 212
***Курбанбеков Б. А., Турмамбеков Т. А., Раманкулов Ш. Ж., Уалиханова Б. С., Досымов Е.***
Практика формирования практико-исследовательской компетентности будущих учителей физики ..... 218
***Мамырбекова А. К., Берді Д. К., Усембаева И. Б., Раманкулов Ш. Ж.***
Использование технологии критического мышления на уроках .... 226
***Махметова Н. К., Ахмульдиева А. Н.***
Психолого-педагогические особенности взаимоотношений родителей и детей ..... 232
***Муканова К. К.***
Виды комплексной работы в изучении казахского языка ..... 240
***Мусатаева И. С.***
Модель современного учителя информатики ..... 248
***Мучкин Д. П., Нуржумбаева А. З.***
Подготовка студентов будущих учителей к самообразованию – реальность и перспективы. ..... 256
***Нургалиева А. К., Жапарова Б. М.***
Основы деятельности классного руководителя по формированию лидерства школьников ..... 265
***Нуридинова Г. А., Торыбаева Ж. З.***
К проблеме профилактики тревожности у детей младшего школьного возраста ..... 273
***Нурсейит Р. Т., Ксембаева С. К.***
Приемы формирования коммуникативных компетенций будущего педагога ..... 284
***Одинцова С. А., Гаркуша К. Г.***
Обновление содержания программы по музыке в контексте реформирования начального образования в Казахстане ..... 290
***Панчук А. П.***
Туристическая индустрия Украины: теоретические аспекты ..... 298
***Потапчук Т. В.***
Педагогически регулированная деятельность: особенности влечения студентов ..... 305

***Рахимжанова Г. Р.***
Важное условие профессиональной подготовки специалиста – овладение языком специальности, профессиональной речью.....317
***Сманова А. А.***
Формирование профессиональной подготовки будущих педагогов в условиях дуального обучения.....325
***Ташкенбаева Ж. М., Әбдіров А. М.***
Особенности формирования креативных способностей преподавателей исследовательского университета.....332
***Темербаева А. Е., Темербаева Ж. А.***
Современные образовательные технологии модульного образования .....341
***Темербаева Ж. А., Темербаева А. Е.***
Кредитная технология обучения как условие интеграции образовательных систем Казахстана и России .....347
***Шавалиева З. Ш.***
Применение новых инновационных методов и информационных технологий в обучении.....353
***Шаяхметова М. Н.***
Особенности технологии использования педагогического требования и педагогического оценивания.....360
***Шаяхметова М. Н., Асетова Ж. Б.***
Сущность педагогического прогнозирования.....365
***Шкутина Л. А., Данек Я., Рымханова А. Р., Рамазан А.***
Проблемы и перспективы развития тьюторского сопровождения в инклюзивной практике .....372

Правила для авторов .....386





## *CONTENT*

***Abdikulova Z. K., Shirinbekova B. G.***
Development and enhancement of the competitiveness of an educational program for speciality «Electrical power engineering» .....15
***Abisheva S. I., Temerbaeva Zh. A., Abisheva G. K.***
Empathy in the system of artistic specialties students' preparation .....23
***Adanov K., Imanbetov A., Akhmetzhanova U., Bakirova I.***
Some management aspects of the professional educator .....29
***Adilova V. Kh.***
Technology of teaching the cultura of intellectual labour on subject contents of general disciplines .....34
***Aykenova R. A., Dossanova A. Zh., Omarova S. K.***
Ordering of terms in the professional vocabulary.....45
***Aipova A. K., Galieva B. H., Daryanova K. Sh.***
Theoretical bases of professionally oriented foreign language teaching at higher school.....52
***Alpysov A. K., Digai A.***
Theoretical bases of forming of cognitive motivation of students .....57
***Alpysov A. K. , Tangirbaev K. A.***
Features of teaching polyhedrons .....65
***Amirova A. S., Sharipkhojaeva Zh. B.***
Intellectual development of the primary school pupils using interactive methods – as a pedagogical problem.....71
***Auezova N. S.***
The role of the discipline «Basics of Life Safety» in the formation of future professionals .....78
***Bulekbaeva S. E., Zhintimirova D. B.***
The relationship between temperament and difficulties in learning a foreign language .....82
***Burdina E., Bulekbaeva S., Tanat Z.***
Application of dual training elements to the professional competences of medical sisters .....90
***Burdina E. I., Nurgozhina B. V.***
The concept of «The entrepreneurial competence of the person» and the tendency of its formation in the course of vocational training...97

***Dabyltaeva R. E., Kuratova O. A.***
Pedagogical conditions of formation of scientific-research competence in future teachers of a foreign language ..... 105
***Dinayeva B. B.***
Principle of academic integrity: the experience of the KAZGUU University ..... 117
***Dossanova A. Zh., Aykenova R. A.***
Methods of teaching using the Arabic alphabet justified by A. Baitursynov ..... 123
***Zhanys A. B., Nurkasymova S. N., Makatov E. K., Salykova A. K., Seralieva A. A.***
Methodical bases of application of information technology in the teaching of mathematics in primary school classes..... 130
***Zhaparova B.***
Problems of ecological upbringing in the educational process..... 144
***Esimova D. D., Zhumabaeva A. K.***
Efficiency of thematic maps application in the study of local history ... 150
***Zhumabekova G. A., Kenzhebayeva A. T.***
Formation of skills of foreign language communication..... 155
***Ibraimova L. N., Temerbaeva Zh. A.***
Family upbringing – the foundation of a strong state..... 161
***Ibraeva L. N., Temerbaeva Zh. A.***
The capacity for global competitiveness – the requirement of time..... 173
***Kabbasova A. T., Sakenova N. B., Mussayev Z. B.***
Didactic principles in metodics of teaching of electrotechnical disciplines ..... 178
***Kaziev K. O.***
Stress and ways to overcome it..... 182
***Kelesbayev D. N.***
QFD as a method of quality improvement in universities ..... 188
***Kintonova A. Zh., Andosova B. Z., Esmaganbetova M. A.***
Creating intelligent electronic educational editions based on technology OSTIS ..... 202
***Kurakbayeva A. S., Zhumabekova B. K.***
Teaching methods at work with gifted students at English lesson..... 212
***Kurbanbekov B. A., Turmambekov T. A., Ramaykulov Sh. Zh., Ualikhanova B. S., Dosymov E.***
Experience of forming the practice-research competence of future Physics teachers ..... 218





***Mamyrbekova A. K., Berdi D. K., Usembayeva I. B., Ramankulov Sh. Zh.***
Using the technology of critical thinking at lessons ..... 226
***Makhmetova N. K., Akhmuldieva A. N.***
Psychological features of relationships between parents and children ..... 232
***Mukanova K. K.***
Types of complex work in the study of the Kazakh language ..... 240
***Mussatayeva I. S.***
Model of modern computer science teacher ..... 248
***Muchkin D. P., Nurzhumbaeva A. Z.***
Preparing of students, future teachers to self-education – reality and prospects ..... 256
***Nurgalieva A. K., Zhaparova B. M.***
Bases of activity of class leader on forming of schoolchildren's leadership ..... 265
***Nuridinova G. A., Torybayeva Zh. Z.***
The problem of prevention of anxiety in children of primary school age..... 273
***Nurseiit R. T., Ksembaeva S. K.***
The way of formation of communicative competence of the future teacher ..... 284
***Odintsova S. A., Garkusha K. G.***
Renovation of the content of music program in the context of the primary education reforming in Kazakhstan ..... 290
***Panchuk A. P.***
The tourism industry of Ukraine: theoretical aspects..... 298
***Potapchuk T. V.***
Features of including students in the pedagogical regulated activity .305
***Rakhimzhanova G. R.***
Important condition of professional training of the expert is language acquisition of specialty and professional speech ..... 317
***Smanova A. A.***
The formation of future teachers in terms of the dual system of vocational training ..... 325
***Tashkenbayeva Zh. M., Abdyrov A. M.***
Features of formation of creative abilities of research university teachers..... 332

***Temerbayeva A. E., Temerbayeva Zh. A.***
Modern educational technology of modular education ..... 341
***Temerbayeva Zh. A., Temerbayeva A. E.***
Credit technology education as a condition
of educational systems integration in Kazakhstan and Russia ..... 347
***Shavaliyeva Z. Sh.***
Using of new innovative methods and information
technologies in education ..... 353
***Shayakhmetova M. N.***
Features of technology of the use of pedagogical
requirement and pedagogical evaluation..... 360
***Shayakhmetova M. N., Asetova J. B.***
Essence of pedagogical prognostication ..... 365
***Shkutina L. A., Danek J., Rymhanova A. R., Ramazan A.***
Problems and prospects of tutor support in inclusive practice ..... 372

Rules for authors ..... 386





УДК 37.013.2

***З. К. Абдикулова[1], Б. Ж. Шырынбекова[2]***
[1]к.т.н., доцент, [2]ст. преподаватель, Международный казахско-турецкий университет имени Х. А. Ясави, г. Туркестан
e-mail: [1]Azagipa@mail.ru; [2]beysenkul66_66@mail.ru

# *РАЗРАБОТКА И ПОВЫШЕНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРОГРАММЫ СПЕЦИАЛЬНОСТИ «ЭЛЕКТРОЭНЕРГЕТИКА»*

*В данной статье рассматриваются принципы разработки и пути повышения конкурентоспособности образовательной программы специальности «Электроэнергетика». Для определения целей образовательной программы был проведен анализ потребностей, анализ национальной политики, соответствие Европейской рамке квалификаций, анализ ключевых ориентиров для разработки и реализации образовательных программ, анализ образовательных программ ведущих ВУЗов мира.*

*Главная идея в образовательной программе – это личностно-ориентированный и компетентностный подход в обучении и воспитании обучающихся. Определены ключевые компетенции бакалавра, общекультурные компетенции, включающие в себя общенаучные, социальные, инструментальные компетенции, а также профессиональные компетенции, установлена взаимосвязь идентифицированных компетенций с модулями образовательной программы.*

*Разработаны механизмы оценивания эффективности образовательной программы и механизмы, гарантирующие качество образовательной программы.*

*Ключевые слова: образовательная программа, качество образования, европейское высшее образование, компетентностный подход.*

## ВВЕДЕНИЕ

Образование является одним из важнейших приоритетов все активнее интегрирующегося в международные процессы суверенного Казахстана [1] .

Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы выдвигает принципиально новые требования к качеству

подготовки обучающихся и введение новых институциональных механизмов в образовании на основе эффективного его взаимодействия с рынком труда [2]. Условия рыночной экономики требуют адаптации высшего образования по специальности и научных исследований к изменяющимся потребностям общества, региональным потребностям и достижениям научной мысли. Поэтому необходима работа по координации образовательных программ с требованиями Европейской рамки квалификаций и определение целей образовательной программы, компетенций выпускников.

Центральным компонентом образовательной программы является система целей, которая характеризует модель выпускника. В современном контексте – это компетентностная модель выпускника [3].

## ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Для определения целей образовательной программы был проведен анализ потребностей, результаты которого представлены в таблице 1.

Таблица 1 – Анализ потребностей образовательной программы

| № | Этап | Инструменты анализа | Результаты анализа |
|---|---|---|---|
| 1 | Соответствие Европейской рамки квалификаций | Описание Европейской рамки квалификации<br>Описание дескрипторов когнитивного, психомоторного и аффективного доменов. | Уровень 6 (бакалавриат)<br>– Передовые знания в области трудовой деятельности или обучения, включая критическое осмысление теорий и принципов.<br>– Продвинутые умения, демонстрирующие мастерство и инновации, необходимые для решения сложных и непредсказуемых проблем в специализированной области трудовой деятельности или обучения.<br>– Умение управлять сложной или профессиональной деятельностью или проектами при ответственности за принятие решений в непредсказуемых условиях трудовой деятельности или обучения, нести ответственность за управление профессиональным развитием отдельных лиц и групп. |
| 2 | Анализ национальной политики | Закон РК «Об образовании» от 27 июля 2007 года № 319-III ЗРК | Принципы государственной политики в области образования |
| | | • Послание Президента Республики Казахстан – Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. 17 января 2014г. Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее | вектор национальной стратегии развития образования:<br>– триединства языков;<br>– дуальность образования |
| | | Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы принята Указом Президента Республики Казахстан № 1118 от 7 декабря 2010 года | Перспективы развития системы образования:<br>– задачи высшего образования, удовлетворяющего потребности рынка труда, задач индустриально-инновационного развития страны, личности и соответствующего лучшим мировым практикам в области образования;<br>– обеспечение функционирования системы обучения в течение всей жизни;<br>– формирование у молодежи активной гражданской позиции, социальной ответственности, чувства патриотизма, высоких нравственных и лидерских качеств. |

| | | | |
|---|---|---|---|
| 3 | Анализ нормативных документов | Постановление Правительства Республики Казахстан «Об утверждении государственных общеобязательных стандартов образования соответствующих уровней образования» от 23 августа 2012 года № 1080 | Уровни Национальных рамок квалификации |
| | | Государственный общеобязательный стандарт образования. Высшее образование. Бакалавриат. Основные положения. ГОСО РК 5.04.019 -2011 | Определение основных принципов государственной политики в области высшего образования |
| | | Государственный общеобязательный стандарт образования. Бакалавриат. Специальность 050718 – Электроэнергетика. ГОСО РК 3.08.344–2006 | Квалификационная характеристика бакалавра специальности 5В071800 – Электроэнергетика |
| | | Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 февраля 2013 года № 195 О некоторых вопросах лицензирования образовательной деятельности | Квалификационные требования, предъявляемые при лицензировании образовательной деятельности организаций образования, реализующих профессиональные учебные программы высшего образования |
| | | Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 20 апреля 2011 года № 152 Об утверждении Правил организации учебного процесса по кредитной технологии обучения | Учебные достижения обучающихся: - знания, умения, навыки и компетенции обучающихся, приобретаемые ими в процессе обучения и отражающие достигнутый уровень развития личности |
| 4 | Анализ ключевых ориентиров для разработки и реализации образовательных программ | Проект TUNING (настройка образовательных структур в Европе) 2012 | Перечень рекомендованных общих и профессиональных компетенций и результатов обучения выпускников образовательной программы |





| | | | |
|---|---|---|---|
| 5 | Анализ образовательных программ ведущих ВУЗов мира | Университеты Селчук, Нежмедтин Ербакан г.Кония ( Турция) | Структура ОП для обеспечения академической мобильности студентов и ППС |
| | | Федеральный государственный стандарт России третьего поколения | Примеры формирования компетенций, соответстующих специальности |
| 6 | Анализ внутренней среды вуза | Стратегический план развития МКТУ имени А.Ясави на 2014-2018 годы | Миссия, видение, ценности, SWOT анализ, стратегическое направление, индикаторы развития университета |
| 7 | Анкетирование и проведение фокус-групп с заинтересованными лицами | Результаты анкетирования работодателей: анкетирование студентов анкетирование ППС | Рекомендации работодателей для улучшения качества подготовки специалистов, выпускаемых вузом. |

В результате анализа потребностей сформулированы цели образовательной программы специальности 5В071800 – Электроэнергетика:

– знание духовных ценностей и их значений;

– организация мер по ликвидации последствий аварий, катастроф, стихийных бедствий и других чрезвычайных ситуаций;

– обеспечение энергетической безопасности страны;

– изучение основ правовой системы и законодательства Республики Казахстан; правовые нравственно-этические нормы в сфере профессиональной деятельности;

– современные и перспективные направления развития энергетических систем;

– изучение принципов работы, технических характеристик и конструктивных особенностей разрабатываемых и используемых энергетических установок и систем;

– освоение методов проведения теоретических и экспериментальных исследований в области энергетики и автоматизации;

– изучение основ проектирования, строительства, монтажа и эксплуатации технических средств энергетических систем;

– формулирование целей проекта решения задач, выявление приоритетов решения задач;

– освоение методов организации монтажных, наладочных и ремонтных работ электротехнологического оборудования и систем энергоснабжения.

Для достижения целей образовательной программы определены 7 общекультурных компетенций, включающие в себя общенаучные, социальные, инструментальные компетенции, а также 35 профессиональных компетенций [5]. Ключевые компетенции формируются у обучающихся при освоении

модулей образовательной программы. Элективные модули образовательной программы позволяют обучающимся сделать выбор по определенной траектории обучения. Установлена взаимосвязь идентифицированных компетенций с модулями образовательной программы в виде матрицы [6].

В процессе установления целей образовательной программы учтены мнения общества, потребности экономики и рынка труда. В связи с этим, в регионе создана Ассоциация работодателей под председательством акима города, в членство которого входят все бизнес-структуры данного региона. Одним из аспектов деятельности членов Ассоциации работодателей является участие их в определении целей и установления компетенций выпускников. С целью учета потребностей рынка труда при подготовке бакалавриата по данной образовательной программе ежегодно проводится анкетирование работодателей.

В рамках международного сотрудничества проводится регулярная работа по координации образовательных программ университета с требованиями Европейской рамки квалификации и анализ образовательной программы ведущих университетов мира, что позволяет обеспечить внешнюю мобильность студентов и ППС [7, 8].

Оценка эффективности образовательной программы периодически проводится через экспертизу официальных механизмов утверждения, периодических проверок и мониторинга образовательной программы и сертификатов.

В конце каждого учебного года систематически производится оценка эффективности образовательной программы [9]. Для оценивания эффективности образовательной программы постоянно проводится мониторинг реализации образовательной программы. Для этого используются результаты: анкетирования студентов, анкетирования ППС и сотрудников, текущий контроль, промежуточная и итоговая аттестации, результаты взаимопосещений занятий, мониторинг со стороны заведующих кафедр, декана, УМС факультета, мониторинга со стороны высшего руководства, внутреннего аудита СМК, внешнего аудита СМК, результаты академического контроля внешней комиссии Полномочного совета университета. Результаты мониторинга используются для анализа потребностей образовательной программы в целях дальнейшего ее совершенствования [10].

## ВЫВОДЫ

Таким образом, образовательная программа специальности 5В071800 – «Электроэнергетика» имеет четкие и ясные цели, соответствующие миссии университета, а также Европейской и Национальной рамок квалификации.





Разработанная образовательная программа обеспечивает нормативно-методическую базу для формирования знаний в области электроэнергетики: электрических станций и подстанций, электрических систем и сетей, релейной защиты и автоматизации, электроэнергетических систем, электроснабжения предприятий различных отраслей промышленности, нетрадиционных и возобновляемых источников энергии и автоматизации технологических комплексов. Образовательные траектории были сформированы на основе анализа рынка труда и требований работодателей. Цели образовательной программы соответствуют требованиям рынка труда и систематически совершенствуются. Разработаны механизмы обеспечения непрерывного процесса контроля оценки качества и постоянного совершенствования образовательной программы.

## СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Кусаинов, А. К.** Качество образования в мире и в Казахстане. – Издательский центр ИЭТ. – М., 2014.

2 Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 г.

3 Болонский процесс: результаты обучения и компетентностный подход. / Под научным ред. д.п.н., профессор В. И. Байденко. – 2010.

4 Основные тенденции развития высшего образования: глобальные и болонские измерения. / Под научным ред. д.п.н., профессор В. И. Байденко. – 2010.

5 **Мухаметкалиев, Т. М.** Болонский процесс в Казахстане: объективный взгляд. – Современное образование. – № 1 (81). – 2011.

6 **Туймебаев, Ж. К.** О состоянии высшего и послевузовского образования в Казахстане и его приоритетах / Междунар.конф., университет Болонья, Италия. – 2008.

7 **Кунакова, К. У.** Тенденции улучшения качества образовательных услуг в мировой практике. – Вестник АПН Казахстана. – № 6 (56). – 2013.

8 **Болотов, В. А. Ефремова, Н. Ф.** Системы оценки качества образования: учебное пособие. – М. : Логос, 2007.

9 **Зимняя, И. А., Лаптева, М. Д., Мазаева, И. А., Морозова, Н. А.** Инновационно-компетентностная образовательная программа по учебной дисциплине: опыт проектирования. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2008.

10 **Киянский, В. В.** Менеджмент качества – философия конкурентоспособности. – Уральск : Полиграфсервис, 2002.

Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*З. Қ. Абдикулова, Б. Ж. Шырынбекова*

**«Электр энергетикасы» мамандығының білім беру бағдарламасын жасау және бәсекеге қабілеттілігін арттыру**

Қожа Ахмет Ясауи атындағы
Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ.
Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*Z. K. Abdikulova, B. G. Shirinbekova*

**Development and enhancement of the competitiveness of an educational program for speciality «Electrical power engineering»**

A. Yesevi Yasawi International
Kazakh-Turkish University, Turkestan.
Material received on 18.05.17.

*Бұл мақалада «Электр энергетикасы» мамандығының білім беру бағдарламасын құрастыру принциптері және оның бәсекеге қабілеттілігін арттыру жолдары қарастырылған.*

*Білім беру бағдарламасының мақсаты – электр энергетика саласында инновациялық технологияларға негізделген білім беру арқылы сапалы мамандарды дайындау, білім беру сапасын арттыру, студенттердің тұтастық пен бәсекеге қабілеттіліктің жаңа деңгейіне қол жеткізу, жоғары білімді қоғам талаптарына сай бейімдеу, жоғары оқу орнының халықаралық жүйесін құру. Білім берудің мақсатын анықтау үшін бағдарламаның қажеттіліктеріне талдау жасалынды, Еуропалық біліктілік аясына сәйкестігі, Ұлттық саясатты талдау, білім беру бағдарламаларының негізгі бағдарларына талдау, әлемдік жетекші білім беру бағдарламаларына талдау жасалынды.*

*Білім беру бағдарламасының мақсатына жету үшін «Электр энергетикасы» мамандығы түлегінің жалпы мәдени құзыреттіліктері, жалпы ғылыми, әлеуметтік құзыреттіліктері, сонымен қатар кәсіби құзыреттіліктері анықталды.*

*Білім беру бағдарламасының тиімділігін бағалау, білім беру сапасын арттыру механизмдері құрылды.*

*In the article the principles of development and ways of enhancement of the competitiveness of the educational program are revealed for specialty «Electrical Power Engineering». The needs analysis, analysis of national politics, compliance with the European Qualifications Framework, analysis of the key targets for development and implementation of educational programs, analysis of educational programs of leading higher education institutions in the world have been carried out in order to define the purpose of the program.*

*The main idea in this program is student-centered and competence-based approach in teaching and educating learners. There are defined the bachelor degree core competences, general cultural competences, including general scientific, social, instrumental and professional competences, the interrelation of identified competencies with the modules of the educational program is established.*





УДК 37.026.9

***С. И. Абишева[1], Ж. А. Темербаева[2], Г. К. Абишева[3]***
[1,2]к.п.н., доцент, [3]ст. преподаватель, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар
e-mail: [1]saule_abisheva@mail.ru; [2]zhanna.temerbaeva@mail.ru; [3]alaki_82@mail.ru

## *ЭМПАТИЯ В СИСТЕМЕ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ ТВОРЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ*

*В статье рассматривается значимость развития креативных, творческих способностей у студентов. Раскрывается действие механизма эмпатии в решении профессионально важных качеств в профессионально-творческой деятельности. Анализируется теоретический подход к процессу развития и формирования профессиональных компетенций личности через эмпатию.*

*Ключевые слова: творчество, эмоции, коммуникация, эмпатия, образование.*

### ВВЕДЕНИЕ

Понятие «эмпатия» получило распространение в первом десятилетии прошлого века. Сам термин пришел в научную психологию из философии. Эмпатия – от греч. «pathos» – сильное и глубокое чувство, близкое к страданию, префикс «ем» означает – направленное внутрь. Хронологически

приоритет в упоминании этого термина разделяют между собой Т. Липпс и Э. Титченер. Словом «эмпатия» Э. Титченер перевел немецкое слово «Einfuhlung» – «вчувствоваться в...», которым Т. Липпс (1903), в своей концепции эстетического воспитания описывал процесс понимания произведений искусства, объектов природы, а позже и человека.

Как регулятор взаимоотношений между людьми, эмпатия проявляется в стремлении оказывать помощь и поддержку другим людям; ведёт к развитию гуманистических ценностей личности; сопровождает личностный рост и становится одним из ведущих её признаков (Адлер А., Келли Д., Маслоу А., Роджерс К., Фромм Э. и др.) [2]. Это также способность проникать в психику другого, с помощью вчувствования субъекта в себя или в объект, понимать его эмоциональное состояние и аффективные ориентации в форме сопереживания и на этой основе предвидеть реакции другого (Герней, Махони, Сперофф, Шибутани и др.).

В некоторых исследованиях эмпатия рассматривается как процесс, в котором мыслительные и эмоциональные стороны представляют неразрывное единство (А. А. Бодалев, А. Г. Ковалев, Р. Г. Селиванова, А. П. Сопиков, Л. П. Стрелкова). [3, 21]. Психологический взгляд на структуру и механизм действия эмпатии как эмоционального явления рассмотрен в работе Т. П. Гавриловой, которая считает эмпатию формой эмоционального переживания [3, 27].

Несмотря на имеющиеся исследования, явление эмпатии все же остается малоизученным. Определения эмпатии также весьма разнообразны и зависят от прикладной сферы, в которой работает исследователь, от поставленных задач и от метода, которым фиксируется эмпатическая реакция.

## ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

В числе важных проблем современного образования признается развитие креативности, «творческости». Интерес с данной проблеме обуславливается практико-прагматическим характером: креативность полезна человеку и стране, гражданином которой он является, для конкурентоспособности на рынке тех или иных конкретных достижений. Новые потребности общества, новые социальные запросы современности определили необходимость формирования креативно мыслящих, самостоятельных личностей со способностью решать оригинальные творческие решения во всех сферах профессиональной деятельности. Однако потребность в творчестве – неотъемлемая черта личности нормально развивающегося человека не сводится к решению только частных, прагматических задач. В последние годы в науке появились разработки теоретических основ и





методических средств активизации творческого, креативного мышления не только в психолого-педагогической деятельности, но и различных отраслях профессиональной деятельности.

Как известно, творчество – целенаправленная деятельность человека, создающего новые материальные и духовные ценности, обладающие общественным значением, и, которое всегда содержит в себе элементы новизны и неожиданности. В то же время, творчество можно определить как успешный полет мысли за пределы известного, которое дополняет знания, способствуя созданию вещей, которые не были известны ранее. Творческой личности присущи огромная любознательность и стремление создать что-то необычное, уделяя при этом внимание не традиционным, а оригинальным решениям [1, 32].

Творчество делает жизнь богаче, полнее, радостнее. Творческая деятельность развивает личность, помогает ей усваивать моральные и нравственные нормы. Создавая произведение творчества, человек отражает в нем свое понимание жизненных ценностей, свои личностные свойства, по-новому осмысливает их, проникается их значимостью и глубиной.

В то же время творчество требует внутренней дисциплины. Открытие нового знания, новых тенденций или новых продуктов, или услуг – одно из проявлений творческого потенциала. Если человек берется за решение завладевшей им трудной проблемы и не оставляет ее до тех пор, пока не будет получено решение, то он обладает качествами, необходимыми для творческой деятельности. Причем творческий потенциал может проявляться самыми разными путями. Интерпретация нового знания и новых тенденций или интеграция отдельных фрагментов знаний и тенденций в связанное целое является еще одним проявлением творческого потенциала.

Быть личностью значит не только обладать способностью к творчеству, но и постоянно проявлять ее в процессе деятельности. Самореализация выступает главным условием, при котором творческая деятельность проявляется в качестве главного фактора гармонического развития личности. Стремление человека реализовать заложенные в нем творческие силы и способности является наиболее глубинной потребностью личности, потребностью, которая определяет смысл его жизни и значимость его Я в глазах других людей. Задача педагогики – предоставить возможность раскрытия своего Я, что возможно осуществить только в ходе творческого процесса.

Акт творчества немыслим без эмпатии: изобретателя – к своему изобретению, ученого – к теории или объекту исследования, художника – к произведению искусства. Специфичным для эмпатии является механизм проекции – интроекции, а результативным выражением процессов – идентификация. Механизм эмпатии в определенных чертах сходен с

механизмом идентификации: и здесь и там присутствует умение занять место другого, взглянуть на вещи с чужой точки зрения.

Основным психическим коррелятом феномена эмпатии являются эмоции, поскольку эмпатия является одним из важнейших механизмов художественного сопереживания, суть, которой при общении произведениями искусства – воображаемое перенесение себя в мысли, чувства и действия автора произведения и структурирование мира по его образу. При этом эмоции настолько вплетены в познавательные процессы, что следует говорить о чувственном мышлении.

По мнению большинства исследователей, составляющими эмпатии являются:

1) когнитивный компонент в виде понимания состояний другого человека без изменения своего состояния;

2) эмоциональный (аффективный) компонент в виде сопереживания и сочувствия;

3) поведенческий (действенный) компонент в виде активной поддержки другого и оказания помощи [3, 38].

В возникновении эмпатических реакций задействованы не только эмоциональные, но и познавательные процессы и воображение, так как в противном случае может наблюдаться неадекватная имеющимся чувствам объекта эмпатии, соответствующая эмпатическая реакция. Следовательно, специалистам творческих профессий, а также профессий, в основе которых лежит взаимодействие с другими людьми, формирование эмпатии, адекватных эмпатических реакций, – обязательное условие их профессиональной подготовки. Это инструментарий, которым работают специалисты творческих профессий, рациональное звено. Вот почему настолько актуально формирование эмпатии у студентов еще в период их обучения в вузе как составляющей части профессиональных знаний, умений, навыков.

Эмпатия означает временное проживание в жизни другого человека или в идее, осторожное перемещение в ней без того, чтобы делать какие-либо глобальные оценки; эмпатия означает ощущение смыслов, которые он или она едва ли осознают, но без стремления раскрыть неосознаваемые чувства, поскольку это могло бы быть слишком угрожающим. Эмпатия к объекту означает частую сверку с ним в отношении точности ощущений и руководство теми реакциями, которые вы получаете от него.

Развитая эмпатия значительно влияет на эффективность профессиональной деятельности специалистов творческих профессий, обретая другие качества: гуманные, нравственные, чувство ответственности за свои действия и деяния.

По мере того, как личность все глубже познает себя, свою уникальность, она становится более чувствительной и способной принять уникальность и





индивидуальность других. Поэтому развитие эмпатии сопровождает личностный рост и становится одним из ведущих признаков развития, в том числе, профессионализма (К. Роджерс, Э. Фромм, Д. Келли, А. Адлер, А. Маслоу).

Социальный навык, профессиональная компетенция всех социометрических профессий – это, прежде всего, умение находить общий язык, устанавливать и поддерживать отношения с людьми вне зависимости от их предрасположенности к этому на определенном универсуме. Данная установка выражает свойство эмпатии. Эмпатия составляет ядро коммуникации. В коммуникативной деятельности она способствует сбалансированности межличностных отношений, делает поведение человека социально адекватным. И что особенно важно при подготовке специалистов вузе – эмпатийный потенциал личности подвержен произвольной регуляции.

К. Роджерс определял эмпатию как «…способ существования с другим человеком… Это значит войти во внутренний мир другого и быть в нем как дома. Это значит быть сензитивным к изменениям чувственных значений, непрерывно происходящих в другом человеке… «Быть в состоянии эмпатии означает воспринимать внутренний мир другого точно, с охранением эмоциональных и смысловых оттенков. Как будто становишься этим другим, но без потери ощущения «как будто». Так, ощущаешь радость или боль другого, как он ощущает, и воспринимаешь их причины, как он их воспринимает. Но обязательно должен оставаться оттенок «как будто»: как будто это я радуюсь или огорчаюсь. Если этот оттенок исчезает, то возникает состояние идентификации».

Эмпатия в представлении К. Роджерса означает временную жизнь другой жизнью, деликатное пребывание в ней без оценивания и осуждения, улавливание того, что другой сам едва осознает. Быть эмпатичным трудно, заключает автор. Это означает быть ответственным, активным, сильным и в то же время тонким и чутким [3, 24].

Именно данное утверждение мы принимаем за основу при формировании профессиональных эмпатийных способностей у студентов всех творческих специальностей.

Поскольку эмпатия – неизменные составляющие творчества, то воспитание должно стать задачей педагогики наравне с обучением специальным знаниям. Ориентировка внимания учащихся на отдельные свойства характера, связанные с творческими способностями, имеет не только общечеловеческую, но и профессиональную значимость.

Эмпатия как процесс эмоционального отклика на переживания другого человека способствует формированию профессиональной коммуникативной компетентности личности [3, 77].

Таинственная природа механизма проникновения – вчувствования во внутренний мир другого человека представляет собой научную проблему, широта которой охватывает диапазон от процессуальных характеристик явления до индивидуально-типологических свойств и психических состояний личности. Поэтому не случайно на протяжении десятилетий она привлекает внимание ученых, работающих в разных областях человекознания.

Основным моментом, объединяющим перечисленные теоретические позиции, является подход к творчеству как процессу развития и формирования личности. Ступенчатость педагогического процесса, предлагаемого К. С. Станиславским, научно подтверждается теориями Л. В. Занкова (зона ближайшего развития), С. Л. Рубинштейна (необратимость процессов развития). Сознательное овладение естественными ступенями развития и последовательное высвобождение «природы носимых в себе сил» – составляет схему творческого развития, воспитания и образования профессионала.

В. А. Сухомлинский всегда внушал своим ученикам: «Умей чувствовать рядом с собой человека, умей понимать его душу, видеть в его глазах сложный духовный мир – радость, горе, беду, несчастье. Думай и чувствуй, как твои поступки могут отразиться на душевном состоянии другого человека». Он всегда выделял главное в морали – элементарную человечность.

## ВЫВОДЫ

Можно сделать вывод о том, что эмоциональное восприятие другого человека является пониманием смысловой сферы личности, как себя, так и другого человека, партнера по общению. Эмпатийное понимание – это понимание сокровенных чувств другого. Знать душевные переживания, индивидуально-психологические особенности человека, быть информированным не только о том, что лежит на поверхности в умонастроении человека, но и проникать в его внутренний духовный мир, необходимо с точки зрения отношений между людьми, профессиональных отношений.

## СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Басин, Е. Я.** Творчество и эмпатия. – Вопросы философии. – 1987. – № 2. – С. 54-66.

2 **Бенеш, Н. Л.** Эмпатия как важнейшее личностное качество. – Тамбов : Грамота, 2007. – № 1 (1). – С. 49-51.

3 **Долгова, В. И., Мельник, Е. В.** Эмпатия / Монография. – М. : Издательство «Перо», 2014. – 185 с.

Материал поступил в редакцию 18.05.17.





*С. И. Абишева, Ж. А. Темербаева, Г. К. Абишева*

**Шығармашылық мамандықтарда оқитын студенттерге оқыту жүйесіндегі эмпатия**

С. Торайғыров атындағы
Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*S. I. Abisheva, Zh. A. Temerbaeva, G. K. Abisheva*

**Empathy in the system of artistic specialties students' preparation**

S. Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar.
Material received on 18.05.17.

ӘОЖ 378:372.8

***К. Б. Аданов[1], А. Н. Иманбетов[2], У. А. Ахметжанова[3], И. Д. Бакирова[4]***

[1]докторант, [2]п.ғ.к., профессор, [3]м.ғ.к., профессор, [4]магистрант,
Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды қ.
e-mail: [1]kuka_112@list.ru; [2]aman_imanbetov@mail.ru; [3]ulmeken_58@mail.ru;
[4]indira_bakirova@mail.ru

# *ПЕДАГОГТІҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІН БАСҚАРУЫНЫҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ*

*Мақалада педагог іс-әрекеті шығармашылық стилінің ерекшеліктері қарастырылады. Кәсіби еңбек пен өмір сүрудің жалпы субъектісі ретінде адамның шығармашылық потенциалдық дамуы мен жүзеге асырылуы қазіргі уақыттағы өзекті мәселе. Басқару мәдениетінің қалыптастыру жүйесінің негізгі белгілері анықталады. Болашақ педагогтің басқару мәдениетін қалыптастыру қажеттілігі анықталды.*

*Кілтті сөздер: педагогикалық менеджмент, басқару стилі, шығармашылық потенциал, менеджмент, басқару іс-әрекеті, басқару мәдениеті.*

## КІРІСПЕ

Басқару мәселелеріне жүгіну және қазіргі заманғы ғылыми ой-сананың маңызды бағыттары нәтижесінің бөлінуі педагогикалық жүйелерде өсу динамикасы үдерісінің менеджментін түсіну болып табылады. Бұл бағыттағы

ғылыми қызығушылықтың дамуы осы құбылыстың қиындықтары мен көпаспектілігін тауып, оны талдау жолдарының түрлі тәсілдерінің пайда болуына, сонымен қатар педагогика жүйесіндегі менеджмент теориясының саналы түрде тұтас оқылу керек екендігіне тоқталды.

Қазіргі уақытта басқаруға дифференциация сияқты заңдылық тән, оның ішінде нақты ерекше түрі менеджмент. «Менеджмент» ұғымы бірнеше рет өңделген. Бірақ барлық түсіндірмелер мынадай елеулі сипаттамалар берген: басқарушылық қызмет; түпкі мақсатқа бағдарлану; басқарудың адам бағдарланған тәсілі.

Сонымен, менеджмент деп біріншіден, әр түрлі ұйымдардағы адам басқару қызметіндегі басқарушылықтың түрін; екіншіден, интегративті ғылымды, осы фунцияны жүзеге асыруға көмектесетін адам білімінің арнайы аумағын; үшіншіден, басқару жұмысын қамтамасыз ететін әлеуметтік қабат – мамандық және арнайы санаттағы адамдарды айтуға болады.

Білім басқару саласының теориялық жұмысында менеджмент пен менеджер терминінің пайда болғанына көп уақыт өте қойған жоқ. Сондығымен, бұл түсініктердің білім саласындағы мәселелері жайында сұрақ туындайды.

Ю. А. Конаржевский атап өткендей: «Менеджмент – бұл басқарудың жаңа философиясы, менеджердің қоғамдық өмірдегі және басқарудағы ролін, басқару мамандығының әлеуметтік маңыздылығын ерекшелейді. Бұл талап басқару үдерісін біршама негізді, орынды етіп және бағынушы жұмыскерлер өз қадір-қасиеттерін түсінетіндей, жұмыстан ләззат алатындай мақсатты жетістік жоспарларын құру болып табылады» [1].

Осылайша, «Білім берудегі менеджмент, білім беру жүйесін басқаруда басқару теориясы мен практикасының шығармашылық жетістіктерін пайдалану процесі, оның негізінде философияның, стратегияның, принциптердің, функциялардың, әдістердің, нақты білім беру мекемелерімен тиімді жұмыс істеуін және дамуын қамтамасыз ететін басқару стилінің қалыптасуы».

## НЕГІЗГІ БӨЛІМ

«Білім менеджері – бұл кәсіби дайындалған маман, негізгі жоғары психология-педагогикалық, арнайы-пәндік және басқарушылық білімі бар, қажетті маңызы бар кәсіби және жеке қасиеттерге ие адам» екенін атап өтуге болады.

Кейбір авторлардың бағасы бойынша педагог (оқытушы), негізінде, ресми жетекшісінің ізінде педагогикалық менеджер болып есептеледі. Сол уақытта да, «педагог» ұғымы тарихи қалыптасқан және белгіленген тұжырымдамасы есебінен консервативті ғылым болғандықтан түбегейлі өзгерістерге төтеп бере алмайды.





Ұстаздың кәсіби қызметіне қатысты әдебиеттерде аса консервативті бағалаулар көрсетілген. Кейбір авторлар бұл тапсырманың шешу жолдарының жоқтығына сенуге бейім. Соған қарамастан, егер «басқару – кез-келген даму сатысында таптырмас, іштей қоғамдық қасиеттерге тән болса, әлбетте педагог қызметінің қасиетіне де тән келеді.

Педагог қызметінің мазмұны жаңа терминдерінің бірі «педагогикалық менеджментпен» бекітіледі. Алайда, бұл түсінік әлемдік психология-педагогикалық ғылымда өзінің тұтастай жобалануына ие болған жоқ.

Біздің ойымызша бұл анықтамалар педагог пен студенттің өзара субъективті қатынасы ең алдымен педагогтың кәсіби қызметі екендігін ескермейді.

Педагогикалық менеджмент – бұл оқу-тәрбие, оқу-таным үдерістерін басқаруға, оларды тиімді арттыруға бағытталған ұйымдастырушылық нысандары мен технологиялық қабылдаулары, әдістері, принцип кешендері болып табылады [2].

Субъект санаты, субъекттің субъектке қатынасы педагогикалық менеджменттің жалпыәдістемелік негізгі талдауына айналады. Қоршаған ортаны танып білетін, оны қалыптастыратын, ақыл-сана мен ерікке ие, мақсатты түрде әрекет ете алатын адам бұл – субъект.

Тұлға субъект ретінде басқарушылық қызмет аспектісінде өзін-өзі реттеп, психикалық мүмкіндіктерін өзектендіріп, жеке жай-күй міндеттері мен оқиғалар қызметін байланысын жөнге келтіреді. Қызметке орналасу барысында субъектке тосын жағдаяттармен, күтпеген қиындықтармен, т.б. күресуіне тура келеді. Субъект тәжірибесіне сүйене отырып, басқарудың үлкен не кіші мүмкіндігіне ие болады. Өз кезегінде басқару оның ішкі жай-күйін, кез-келген тосын жағдаяттардың алдында сенімділік таныту қасиеттерін қалыптастырады.

Осылайша, педагогикалық менеджмент субъектісінің негізгі сипаттамасы – оның жеке дара қатысуында екендігін анықтайды. Педагогикалық менеджменттің субъектілігі әр адамның бірлікте және өзін-өзі дамыту қажет екендігіне сайып келеді.

Білім менеджменті алғышарттарын талдай отырып, көптеген идеялар, элеметтер басқару тәжірибесінде бұрыннан қолданылып келе жатқандығын айтуға болады.

Педагогикалық менеджмент (ғылыми пән) теориясына «белгілі бір ережелер бойынша логикалық реттеліп, принциптер жүйесін білдіретін, ақпарат негізінде әзірленіп, эмпирикалық жолмен келген басқару әдісі мен технологиясын түрлі ғылыми зерттеулер нәтижесінде жинақтаған білім», – деген сипаттама беруге болады. Алайда берілген зерттеуде педагогикалық менеджменттің теорияда көлемді қарастырылуы көрсетілмейді, біз тек педагогикалық менеджменттің онда негізелетін сәттерін ғана атап көрсеттік.

Кез-келген тұжырымдаманың әдіснамалық негізі болады. Ол аксиологиялық жүйе ретінде басқарушылық принциптерін, әдістер мен қызмет мазмұнын анықтайды. Адамның басқаруға көзқарасы – әдіснамалық негізде заманауи менеджменттің базисін орнату. Сонымен, педгогикалық менеджменттің негізгі жүйе құраушы құндылығы (яғни, аксиологиялық ядро орталығы) адам және оның дамуы мен өзін-өзі дамытуы болып саналады.

Менеджмент теориясында адами бағдарлауды іске асырудың екі негізгі құралын, екі принципін атап көрсетуге болады: адамға деген құрмет және сенім, сонымен қатар білім мен түсінік, махаббат пен оның рухани әлеміне және табиғатына ұқыппен қарау, әрі педагогикалық ерекшеліктерін негізге ала отырып жеке тұлғаның дамуына қамқорлық жасау.

Педагогикалық менеджменттің мақсаты – тұлғаның дамуы мен өзін-өзі дамытуына жағдай жасау, педагогикалық менеджменттің объектісі мен субъектісін таңдауға жол ашады. Осылайша педагогикалық менежмент тұжырымдамасы педагогикалық жүйе субъектісінің мотивациялық құрылымын зерттеуін, мақсатқа жету барысында мотивацияның қолданылуын, жоғары тәртіп қажеттіліктерін қанағаттандыратын жағдайлар жасауын: құрметтеу мен өзін-өзі жетілдіруін; жетістіктерге жетуін, өз ісіне деген қызығушылығын зерттейді. «Педагогикалық менеджмент» мазмұнын ұғыну барысында біз педагогикалық менеджменттің тұжырымдамалық моделінің негізгі идеясына теориялық сипаттамасына жүгініп, оның әлі де аяқталмағандығын түсіндік.

Сонымен қатар, педагогикалық менеджмент тұжырымдамасы белгілі бір мақсатқа жетуге бағытталған, негізін басқару үдерісі құрайтын көп қырлы және көп факторлы феномен ұсынады. Жақсы басқару жүйесін әзірлеу үшін ең алдымен басқару үдерісі жайында т үсінік алу қажет [3].

## ҚОРЫТЫНДЫ

Педагогикалық менеджмент тұжырымдамасы өзара іс-қимыл және өзара қарым-қатынас үдерісіне және оның субъектісіне, сонымен бірге жалпылама педагогикалық жүйенің барлық компонентіне үлкен жүйелік әсер береді.

Бұл жағдайда педагогикалық менеджменттің талдау мәні педагогикалық менеджмент теориясының ғылыми пән екендігін бекітеді. Ол педагогикалық жүйе шеңберінде педагогтің кәсіби қызметінің басқарушылық аспектісін атап көрсетіп, практикалық міндеттерді шешуге бағыттайды.

Сондықтан оның постулаттарын теориялық ережелерді әзірлеу кезеңінде бағалау мүмкін емес. Теориялық ұсынымдар маңыздылығын тек шынайы шарттарда көруге болады. Менеджменттің көптеген принциптері негізгі мәнінде әрі қарайғы зерттеу мен тексеруді қажет ететін гипотеза болып келеді.





## ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Конаржевский, Ю. А.** Менеджмент и внутришкольное управление. – М. : Образовательный центр «Педагогический поиск», 2000. – 224 с.

2 **Сырымбетова, Л. С., Жетписбаева, Б. А.** Педагогический менеджмент. – Караганды : Изд-во КарГУ, 2005. – 124 с.

3 **Каракулов, К. Ж., Баймолдаев, Т. М.** Основы управления школой. – Алматы : НИЦ «Ғылым», 2002. – 222 с.

Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*К. Б. Аданов, А. Н. Иманбетов, У. А. Ахметжанова, И. Д. Бакирова*

**Некоторые аспекты управления профессиональной деятельности педагога**

Карагандинский государственный
университет имени Е. А. Букетова, г. Караганда.
Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*K. Adanov, A. Imanbetov, U. Akhmetzhanova, I. Bakirova*

**Some management aspects of the professional educator**

E. A. Buketov Karaganda State University, Karaganda.
Material received on 18.05.17.

*В статье рассмотрены особенности творческого стиля деятельности педагога. Ключевой проблемой выступает развитие и реализация творческого потенциала человека как субъекта профессионального труда и целостности жизнедеятельности. Выделены основные признаки творчества. Представлена система формирования управленческой культуры. Определена необходимость формирования управленческой культуры у будущего педагога.*

*In the article the peculiarities of creative style of the teacher are considered. The key issue at the present stage is the development and realization of a person*'s *creative potential as the subject of professional work and integrity of life. The basic characteristics of creativity are distinguished. The typology of the creative personality is presented. The necessity of development of a creative management style of a future teacher is determined.*

УДК 378. 147

***В. Х. Адилова***
к.п.н., ассоц. профессор, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар
e-mail: adilova.v@list.ru

# *ТЕХНОЛОГИЯ ОБУЧЕНИЯ КУЛЬТУРЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ТРУДА НА ПРЕДМЕТНОМ СОДЕРЖАНИИ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ДИСЦИПЛИН*

*В статье рассмотрена технология обучения культуре интеллектуального труда, которая, основываясь на предметном содержании общеобразовательных дисциплин, характеризуется инновационностью и ориентированностью на формирование научного миропонимания за счёт качественных показателей усвоения системы научных знаний, практических умений и навыков. Так как одной из важнейших функций образования является развитие человека культуры, то технология обучения культуре интеллектуального труда выделена в контексте гуманистической образовательной парадигмы, которая ориентирована на формирование адекватной самооценки, на усвоение главных ценностей гуманистической философии и демократического общества с целью совершенствования интеллектуального потенциала человека. На основе имеющихся исследований данной проблемы, в статье проанализировано становление понятия технологии обучения культуре интеллектуального труда, раскрыты интегративные компоненты технологии обучения культуре интеллектуального труда.*

*Ключевые слова: технология обучения культуре интеллектуального труда, системно-деятельностный подход, здоровьесберегающий аспект, методы технологии обучения культуре интеллектуального труда, научная среда.*

## ВВЕДЕНИЕ

Развитие психолого-педагогической науки не статично. Ее научно-методическая база постоянно дополняется новыми данными, научными открытиями, технологиями, понятиями [1].

Технология обучения культуре интеллектуального труда на основе системно-деятельностного подхода с точки зрения гуманистической образовательной парадигмы представляет собой деятельность, направленную





на раскрытие личностных новообразований. Она включает рациональность достижения поставленных целей и обозначенных задач, учет определённых психолого-педагогических условий, мониторинг образовательной практики, а также здоровьесберегающий аспект [2].

Технология обучения культуре интеллектуального труда на основе системно-деятельностного подхода ориентируется на самостоятельно полученный конечный, наилучший научный результат в рамках существующей законодательной базы.

Определенность алгоритма технологии указывает на целепологание и многоуровневость процесса формирования культуры интеллектуального труда, что позволяет специалистам вести моделирование, прогнозирование и управление своего поведения в информационно-образовательной среде, с учетом альтернативного выбора и принятия решений.

Технология обучения культуре интеллектуального труда – это оптимально подобранный комплекс психологических, социальных, педагогических методов, приёмов и средств, а также алгоритм их применения, в результате которого гарантированный результат измеряется таким инструментом как количественно-качественные критерии и специальные методы.

Процесс обучения культуре интеллектуального труда у различных возрастных групп обучаемых носит образовательный и преобразующий характер. Это позволяет расширить рамки существующих приёмов и методов при изучении различных дисциплин и универсализировать специфику овладения профессиональными компетенциями. Необходимо при этом отметить, что процесс становления технологии обучения культуре интеллектуального труда, как психолого-педагогической технологии, постоянно совершенствуется и наполняется новыми, инновационными наработками, что подтверждает мысль о том, что технология обучения культуре интеллектуального труда является образовательной технологией [3].

## ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

На основе имеющихся исследований этой проблемы проанализируем данное преобразование. Становление понятия технология обучения культуре интеллектуального труда происходит поэтапно. В широком смысле она включает в себя совокупность процессов в определённой отрасли производства и научное описание его способов, так как в переводе с греческого «techne» означает искусство, мастерство; а «logos» – слово, учение. Казахстанские ученые подчёркивают роль интеллектуальных способностей, которые регулируют деятельность, доказывают, что

уровень проявления перцептивно-рефлексивных умений напрямую связан с интеллектуальным развитием [4]. Ученые в своих трудах выделяют следующие общие концептуальные положения технологии (рисунок 1):

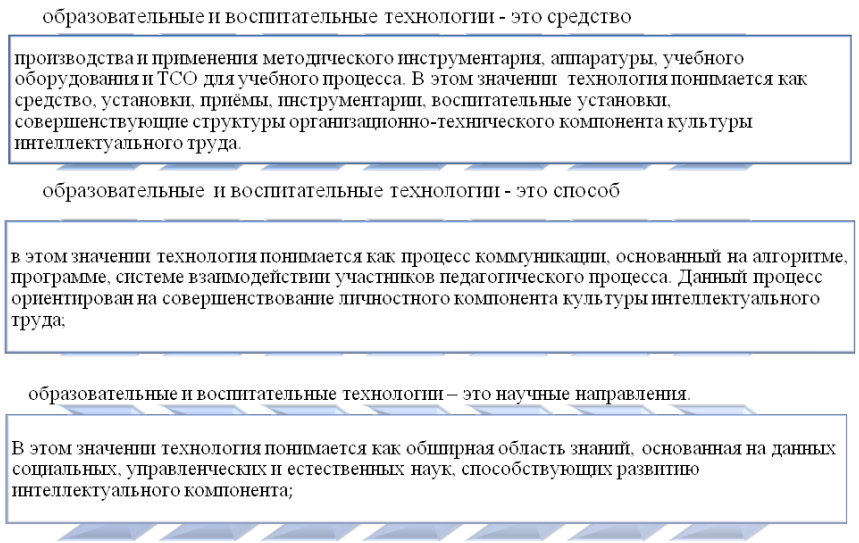


Рисунок 1 – Общие концептуальные положения технологии

В научном смысле технология обучения культуре интеллектуального труда включает в себя образовательные, педагогические, психологические, здоровьесберегающие типы и технологии обучения. Данные составляющие рассмотрены в мыслительной деятельности в плане самоанализа индивидуальных приёмов деятельности.

В зарубежных источниках рассматриваются сходные категории:

– technology in education – технологии образования;

– education technology – педагогические технологии;

– technology of education – технологии в образовании, к которым относят психологические технологии – psychological technologies, и здоровьесберегающие технологии – technologies saving up health.

Образовательная и воспитательная технологии – это многомерная категория. В этом значении технология обучения как многомерный процесс составляет основу комплексности культуры интеллектуального труда.

Гуманистическая образовательная парадигма ставит на первое место здоровьесберегающий аспект для полноценного и гармоничного взаимодействия индивида с социумом. Здоровьесберегающий аспект в технологии обучения





культуре интеллектуального труда понимается как системная организация условий, форм, методов, средств, создающих предпосылки для укрепления, развития и сохранения личностного, эмоционального, социального интеллекта субъектов образовательного процесса и направленных на совершенствование средств гигиенического компонента культуры интеллектуального труда. Здоровьесберегающий аспект технологии обучения культуре интеллектуального труда составляют:

– мониторинг здоровья обучаемых, который основан на наблюдениях и объективных предпосылках в процессе реализации технологии. Показателем к проведению мониторинга служит плановое обследование контингента и снижение результативности процесса обучения и научной деятельности:

– учёт возрастных особенностей обучаемых, разработка стратегии технологии обучения, соответствующей активизации памяти, мышления, работоспособности, активности магистрантов и докторантов;

– создание эмоционально-психологического климата в процессе реализации технологии;

– использование разнообразных видов здоровьесберегающих аспектов деятельности субъектов высшей школы, направленных на сохранение и повышение резервов здоровья, активности, работоспособности. Данные положения составляют базу здоровьесберегающего аспекта как приоритетный способ организации жизни и деятельности в социуме как основы культуры интеллектуального труда [5].

Основные постулаты культуры интеллектуального труда определяют цель здоровьесберегающего аспекта технологии обучения культуре интеллектуального труда, а именно, овладение компетенциями, на основе которых формируется компетентность. Если рассматривать компетенции как систему, как интегративный способ инвариативных моментов поведения и деятельности, то их необходимо расположить определённым образом в структуре технологии обучения культуре интеллектуального труда. Тогда одной из основных функций технологии обучения культуре интеллектуального труда в вузе является здоровьесбережение.

В процессе опытно-экспериментальной работы определен алгоритм, позволяющий самостоятельно моделировать, прогнозировать и управлять собственным поведением:

– восприятие и распознавание внешнего воздействия и формирование образа внешней среды;

– владение априорной информацией о среде, хранимой в виде её образов;

– владение информацией о самих себе, хранимых в виде морфологических и функциональных образов;

– информационное описание системы и аналитическая деятельность, направленная на поиск конструктивных решений с соответственной поведенческой реакцией;

– воплощение ее наиболее рациональными способами в практику.

К интегративным компонентам технологии обучения культуре интеллектуального труда можно отнести:

а) психологический компонент – саногенное мышление, оздоравливающее мышление. Обучение саногенному мышлению включает:

1) изучение операций – анализ, синтез, обобщение, сравнение, интерпретация;

2) изучение эмоций – их роль, структура;

3) «размысливание» эмоций, которые приняли форму хронических отрицательных реакций, путем анализа операций;

в) социальный интеллект – способность человека к саморегуляции, адаптация в социуме, потребность в самореализации. Как определенный психический механизм, он осуществляет способность человека действовать эффективно в конкретной ситуации, оценивать ситуацию, находить оптимальное для ситуации решение на глубоком, развернутом и системном уровне. Основным элементом структуры социального интеллекта является «процессор» – ум, мышление как чистый интеллект, как элемент психической системы. Он обрабатывает необходимую информацию посредством логического мышления и генерирует новые идеи посредством креативного мышления. Логическое мышление осуществляет анализ полученной и имеющейся информации, ищет взаимосвязи и противоречия, выделяет главное и удаляет второстепенное для получения объективной картины происходящего. Мощность логического мышления – объем, скорость, сложность обработки информации в потенциале разная. Креативное мышление – это процесс создания новых образов, поиск оригинальных решений для выхода из ситуации. Информационная система сознания – это сформированная или формирующаяся база знаний о людях, о жизни, о ее всеразличных явлениях и многообразных ситуациях. Мировоззрение человека, его модель мира, как определенная информационная система, может быть развернутым и глубоким, проникающим в суть, а может быть ограниченным и поверхностным, не понимающим причин происходящего. Коммуникативное мастерство или мастерство межличностного взаимодействия – это система сформированных коммуникативных знаний, умений, навыков, позволяющих человеку легко взаимодействовать с людьми и в любых жизненных ситуациях. Подобная система сформированных знаний, умений, навыков эффективного общения представляет собой мастерское владение необходимыми техниками и приемами влияния, убеждения и переубеждения, а именно, изученными и





проработанными алгоритмами, схемами, сценариями эффективного поведения в ситуациях.

с) интеллектуальный компонент – способность человека к анализу, синтезу, научной работе;

d) целевой компонент – способность человека к совершенствованию общекультурных и профессиональных компетенций, нестандартному, креативному мышлению в условиях личностно-деятельностной среды. Технология обучения культуре интеллектуального труда характеризуется личностной направленностью. Личность как саморегулирующаяся целеустремленная система функционирует на соотнесении информации о состоянии среды или ситуации и информации о собственном состоянии. Основой функционирования такой системы служит рефлексия и автокоммуникация. Если субъект осознаёт и понимает собственное умственное состояние, правильно воспринимает это состояние, то оно может служить полноценной основой обучения культуре интеллектуального труда.

Современное образование нацелено на подготовку специалистов, готовых к обучению в течение всей жизни, способных к самоорганизации и адаптации к условиям реальной действительности, к жёсткой профессиональной конкуренции на рынке труда [6].

Технология обучения культуре интеллектуального труда является интегративной технологией, так как включает в себя различные технологии образовательного процесса, выбор которых определяется наполняемостью компонентов культуры интеллектуального труда. Специфическую сущность составляют интегративные процессы технологий образовательного процесса, которые являются фундаментальной основой личностного самосовершенствования и профессионального роста, ориентированных на достижение индивидом максимально возможных положительных результатов на протяжении жизненного цикла. Поэтому образовательными и воспитательными задачами, характерными для интегративной технологии обучения культуре интеллектуального труда на основе системно-деятельностного подхода являются:

– мотивационно-ценностное отношение к образовательному процессу и к конечному результату. Ценностное отношение возникает при обнаружении проблематичности удовлетворения возникших потребностей. Реализация данной задачи основано на следующей закономерности – чем проблематичнее возможность удовлетворения конкретной потребности, тем большей ценностью обладает для субъекта тот или иной предмет. Ценность выступает необходимым составляющим компонентом отношения к деятельности, труду, работе, включающим:

– эмоционально-чувственное отношение, на основе которого формируются потребности, мотивы, предопределяющие готовность к жизни и деятельности в социуме, к анализу поведения, объективной самооценке, сохранению здоровья собственного и окружающих;

– применение приобретённых знаний, умений и полученных навыков по культуре интеллектуального труда необходимо для освоения жизненно-важных качеств, повышающих работоспособность и значимость выполненной работы [7].

Методами технологии обучения культуре интеллектуального труда служат когнитивно-информационные, проектно-кейсовые методы, профилактико-оздоровительные методы (рисунок 2).

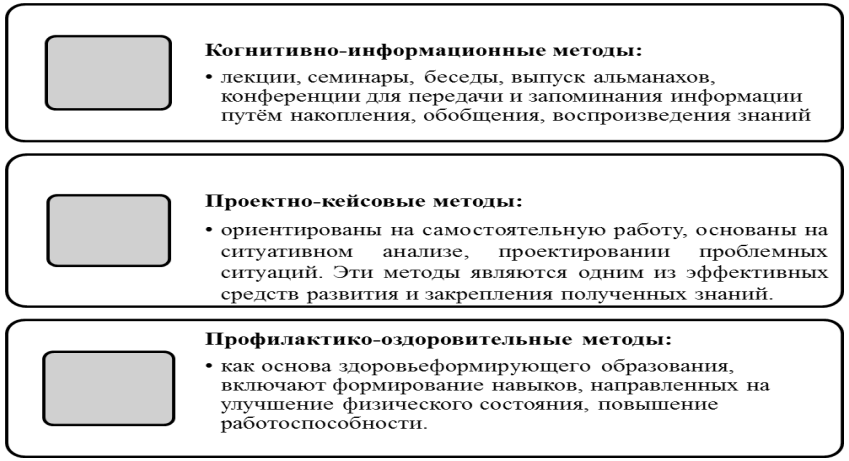


Рисунок 2 – Методы технологии обучения культуре интеллектуального труда

Лекция-беседа, как форма построения образовательного процесса, позволяет привлечь внимание обучаемых к обозначенным проблемам, определить содержание и темп изложения материала с учётом особенностей аудитории. В ходе подачи материала появляется возможность определить уровень осведомлённости по рассматриваемым проблемам либо путем формулировки вариантов решения заявленных ситуаций, либо путем указания наиболее рациональных принципов, методов, способов достижения.

Лекция-дискуссия позволяет организовать свободный обмен мнениями между преподавателем и обучаемыми. Это оживляет учебный процесс, актуализирует и мобилизует для совместного решения поставленные задачи,





причём каждый участник выступает в роли «мини-лектора», что способствует личностной самореализации участников образовательного процесса.

Лекция-панель, как особая форма дискуссии, позволяет принять участие определённое количество высококвалифицированных специалистов в своей области, высказывающих мнение в ряде структурированных коротких лекций, дополненных мнениями экспертов.

Лекция с применением техники обратной связи интересна тем, что магистранты имеют возможность задавать вопросы в начале и конце изложения каждого логического раздела. Вопросы делятся на две группы. Первая выявляет осведомлённость по излагаемой проблеме, вторая позволяет проверить уровень усвоения.

Лекция-консультация позволяет разъяснить обучающимся отдельные наиболее значимые вопросы по указанной проблематике. Целесообразна такая форма и после самостоятельно изученного и проработанного материала. В этом случае она может быть организована по типу пресс-конференции. Актуальны и лекции, оснащённые информационными средствами: интерактивные спутниковые лекции, слайд-лекции, компьютерные видеоконференции, лекции с синхронной и асинхронной передачей материала. С позиции культуры интеллектуального труда эти методы ориентированы на передачу и запоминание информации, накопление, обобщение и воспроизведение знаний, рациональное их применение в последующей практике.

С позиции культуры интеллектуального труда проектно-кейсовые методы это аналитико-исследовательские методы, основаны на коллективном взаимообмене информацией; синергетическом погружении в ситуацию, что способствует активной познавательной деятельности с конкретной мотивацией на успех в рамках информационной среды [8].

Технология обучения культуре интеллектуального труда требует характеристики качества знаний магистрантов и докторантов, к которым относятся:

– системность – овладение методологическими признаками: изучение законов познания, анализ отношений взаимодействия с другими системами. Знания делятся на фундаментальные и специальные, а системы предполагают инвариативность. Специалист на выходе осознает необходимость владеть определённой совокупностью знаний в структуре единой системы;

– непрерывность знаний – как процесс образования, являющийся доминирующим принципом профессионального образования и научной деятельности;

– обобщённость знаний, как способность специалиста подводить конкретное знание под обобщённое и рассматривать конкретное знание как проявление

обобщённого. Являясь основой деятельностной стратегии, её тактикой, обобшенное знание выбрано для достижения конечного результата;

– оперативность знаний – это готовность к применению знаний, умений, навыков в различных ситуациях, к конструированию и поиску знаний, способов деятельности, адаптация их к различным жизненным ситуациям;

– гибкость знаний – это готовность к самостоятельному нахождению способа применения знаний при изменении ситуации на основе проявления творчества;

– интегративность – это наличие связей между учебными дисциплинами и научными понятиями, открытиями; содержательными связями явлений и практическим моделированием научных открытий;

– эргономичность базируется на изучении наиболее рациональных способов деятельности посредством окружающих предметов – компьютера, мебели, освещения. Эргономика как научная дисциплина базируется на достижениях психологии, физиологии, гигиены труда и других наук [9]. Характеристику качества знаний магистрантов и докторантов PhD в рамках технологии можно представить в виде общей схемы (рисунок 3):

<table>
<tr><td colspan="3">Технология обучения культуре интеллектуального труда<br>в гуманистической образовательной парадигме</td></tr>
<tr><td colspan="3">Образовательная технология</td></tr>
<tr><td colspan="3">Качественная характеристика знаний</td></tr>
<tr><td>на уровне<br>магистратуры</td><td></td><td>на уровне<br>докторантуры PhD</td></tr>
<tr><td rowspan="8"></td><td>системность</td><td rowspan="8"></td></tr>
<tr><td>непрерывность</td></tr>
<tr><td>обобщённость</td></tr>
<tr><td>оперативность</td></tr>
<tr><td>гибкость</td></tr>
<tr><td>интегративность</td></tr>
<tr><td>эргономичность</td></tr>
<tr><td>Выпускная<br>квалификационная<br>работа</td><td rowspan="2"></td><td>Диссертационное<br>исследование</td></tr>
<tr><td>Высококлассный<br>специалист</td><td>Учёный. Исследователь</td></tr>
</table>

Рисунок 3 – Качественная характеристика знаний в технологии

## ВЫВОДЫ

Рассматривая формы взаимодействия субъектов высшей школы, научной среды, а также результаты данного процесса, можно выделить наиболее значимые





составляющие, повышающие результативность образовательно-воспитательного процесса магистров и докторантов PhD. К ним можно отнести:

a) научно-организационное взаимодействие с научными руководителями в рамках научных сообществ;

b) участие в семинарах, конференциях, симпозиумах, грантах;

c) самостоятельная и коллективная научно-исследовательская деятельность;

d) научно-просветительская работа по исследуемой проблематике;

e) оказание индивидуальной помощи. Данные формы взаимодействия с научной средой дают возможность выявить взаимосвязь компонентов культуры интеллектуального труда и объективно оценить ее эффективность [10].

Технология обучения культуре интеллектуального труда способствует приобретению осознания приоритетности здоровья, применению методик здоровьесбережения, уточнению наполняемости гигиенического компонента и пониманию его важности. Конечная цель технологии обучения культуре интеллектуального труда – приобретение качественных знаний наиболее рациональным способом и внедрение их в практическую деятельность. Технологии обучения культуре интеллектуального труда направлена на овладение системой научных знаний, практических умений и навыков, способами деятельности и мышления, их осознание на уровне внешних и внутренних связей и готовности к их творческому и креативному использованию.

## СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Селевко, Г. К.** Современные образовательные технологии. Учебное пособие. – М. : Народное образование, 1998. – 256 с.

2 **Ананьев, В. А.** Психология здоровья – новая отрасль человекознания // Психология : итоги и перспективы / В. А. Ананьев. – СПб., 1996.

3 **Хузиахметов А. Н., Габдулхаков, Ф. В.** Педагогические технологии: учебно-методическое пособие. – Казань: Магариф. – 2005. – 255 с.

4. **Пфейфер, Н. Э., Жуматаева, Е., Бурдина, Е. И.** Основы современной дидактики. Учебное пособие. – Павлодар : ПГУ им. С. Торайгырова, 2006.

5 **Шаймарданов, Р. Х., Хузиахметов, А. Н.** Татарская национальная педагогика: Учебное пособие для высших и средних педагогических учебных заведений. – Казань : Изд-во «Магариф», 2007.

6 **Ананьев, В. А.** Введение в психологию здоровья / В. А. Ананьев. – СПб., 1998. – 148 с.

7 **Кертаева, Г. М.** Основы педагогической деонтологии. – Павлодар : ПГУ им. С. Торайгырова. – 238 с.

8 **Адилова, В. Х., Шаймарданов, Р. Х., Аршабеков, Р. Н., Ержанов, Е. Т.** Концепция формирования культуры интеллектуального труда будущих специалистов: монография. – Павлодар : ПГПИ, 2015. – 90 с.

9 **Селевко, Г. К.** Современные образовательные технологии / Г. К. Селевко.– М. : Народное образование, 1998. – С. 48-49.

10 **Бурдина, Е. И.** Творческий потенциал педагога в системе непрерывного педагогического образования. Монография. – Павлодар, 2006.

Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*В. Х. Адилова*

**Жалпы білім беретін пәндер мазмұнына негізделетін зияткерлік іс-әрекеттің мәдениетін оқыту технологиясы**

С. Торайғыров атындағы
Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*V. Kh. Adilova*

**Technology of teaching the culture of intellectual labour on subject contents of general disciplines**

S. Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar.
Material received on 18.05.17.

*Мақалада жалпы білім беретін пәндердің мазмұнына негізделетін, ғылыми дүниетанымының, практикалық дағдылар мен икемділіктердің сапалық көрсеткіштеріне инновациялық пен бағдарлықпен сипатталатын зияткерлік іс-әрекеттің мәдениетін қалыптастыру технологиясы қарастырылған.*

*In the article there is considered a technology of teaching the culture of intellectual labour, that being based on subject contents of general disciplines, is considered innovative and oriented to forming of scientific attitude due to the quality indexes of mastering the system of scientific knowledge, practical abilities and skills.*





УДК 372.416.2:371.3

***Р. А. Айкенова[1], А. Ж. Досанова[2], С. К. Омарова[3]***
[1]д.п.н., профессор, [2]к.п.н., и.о. доцентф, [3]к.ф.н., и.о. доцентф, Университет «Туран-Астана», г. Астана
e-mail: [2]dosanovaaltin@mail.ru

# *СИСТЕМАТИЗАЦИЯ ТЕРМИНОВ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ЛЕКСИКЕ*

*В данной статье рассматриваются вопросы систематизации терминов в профессиональной лексике для формирования профессиональных компетенций студентов.*

*Ключевые слова: систематизации терминов, упорядочения профессиональной лексики, терминосочетания, терминологические единицы.*

## ВВЕДЕНИЕ

Одним из основных вопросов систематизации и упорядочения профессиональной лексики, т.е. терминов, является технология их отбора. В понятие «отбор» входит не только суммарное количество слов, но и их мотивированное распределение, определение места лексической единицы в системе понятий, выделение существенных признаков, отличающих их от других понятий. Профессиональный отбор связан с установлением количественных и качественных признаков отбираемых единиц, достаточных для включения в соответствующую сферу общения. Итогом конкретного лексико-семантического отбора материала является редуцированная система, в которой должно найти отражение все самое важное, определяющее для представления системы и, одновременно, все самое нужное для общения (В. Г. Костомаров, О. Д. Митрофанова) [1, 35].

Определением важности выступает профессиональная значимость термина: отбираются термины или терминосочетания, без которых невозможно описать нужную тему узко-специального общения (Н. М. Шанский) [2, 62]. То есть те термины, которые имеют особую значимость в подготовке будущих специалистов, выражают специальные понятия и в своем основном составе функционируют в номинативном значении.

## ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Анализ теоретической литературы, практика реализации отбора профессиональных терминов позволяют выделить комплекс принципов систематизации профессиональной лексики: нормативность, принцип учебно-методической целесообразности, т.е. включение терминологических единиц, обладающих свойством безусловной актуальности в профессиональном общении, информативность, системность, тематичность, также принцип ориентированности на учебный материал, в котором реализовано условие междисциплинарной интеграции. Следовательно, основной задачей методологии отбора профессиональной лексики является – обеспечение будущих специалистов набором языковых и речевых средств, обязательных для усвоения и обеспечивающих определенный уровень владения языком в заданных учебной программой параметрах. Для определения качественного отбора профессиональной лексики, ее состава, ее достаточности, а также выявления уровня их усвоения проводится определенная работа в несколько этапов: – отбор специальной лексики на основе частотности употребления, актуальности, методической целесообразности; проверка достаточности отобранной лексики для реализации программных требований; определение эффективности видов упражнений на лабораторных и практических занятиях по активизации специальной лексики; подбор текстового материала.

На основе отобранных терминов медицинской науки нами проведен анализ специальной лексики. В научной литературе существуют разногласия в вопросах систематизации, упорядочении терминов, изучения их связей, путей их презентации. Исходя из ведущих тенденций современной частной дидактики – лингвистической направленности обучения языку, мы предлагаем следующую технологию отбора и систематизации профессиональной лексики в процессе обучения: деление терминов на класс терминологических единиц, отражающих основные понятия данной специальности. Нами выделены классы терминов общей медицины; лекарственных растений; анатомии, клиники, фармакологии и т.д.

При усвоении профессиональных терминов основными видами деятельности являются: составление тематического списка терминов по теме, составление словаря иноязычных терминов, толкование, перевод, составление дефиниции по аналогии, нахождение изученных терминов в читаемых текстах, работа с электронным словарем, справочниками из гиперссылки, изучение библиографических ссылок по теме, подготовка докладов, конспектов статей, где актуализированы изучаемые термины и т.д.; систематизация профессиональной лексики и их актуализация в процессе обучения языку посредством использования мультимедийных технологий является одним из оптимальных путей его усвоения.





Количество и качество усвоенной лексики зависят от основных психических процессов: запоминания, сохранения, воспроизведения, объема оперативной памяти, а также от характера запоминаемого материала.

Учитывая специфику профессии студентов, языковое обучение предполагает развитие навыков всех видов РД в области специальности студентов, например: составление истории болезни пациента, подготовка отчета, описание заключения и прочее, кроме этого, идет развитие межкультурных аспектов коммуникации.

Встает вопрос о соотношении термина со словом. В качестве основных признаков слова можно назвать следующие: цельнооформленность, идиоматичность, постоянство лексического и структурного состава. Как единица лексического уровня, слова существуют как наименования различных явлений благодаря тому, что в их значениях содержатся обобщенные образы этих явлений.

Эти же признаки характерны и для термина. Термин обладает своими основными свойствами только внутри терминологического поля, за его пределами он теряет собственные дефинитивные и системные характеристики. Основными особенностями терминологического поля являются: системность, дефинитивность, моносемичность, экспрессивно-стилистическая нейтральность. Терминологическими полями в широком смысле можно признать все понятийные поля. Рассмотрим микрополе, представленное терминами-понятиями, обозначающими заболевания различных органов и систем организма. Это микрополе вычленяется из терминологического поля медицинской лексики: 1) отношение к типу заболевания (воспалительного и невоспалительного характера); 2) отношение заболевания к различным системам и органам человека.

Ономасиологический анализ ЛСГ номинаций болезней человека дает возможность распределить их с учетом семантики по следующим классам: класс номинаций заболеваний человека воспалительного характера; класс номинаций заболеваний человека невоспалительного характера. В этих классах при рассмотрении семантики и словообразовательных мотивационных отношений внутри производных слов можно выделить ряд более мелких групп. В зависимости от того, какая номинация используется для больного органа, внутри первого класса предлагается выделение следующих подклассов: термины, имеющие в корневых морфемах терминоэлементы латинского происхождения; термины, имеющие в корневых морфемах греческие терминоэлементы.

Все номинации, обозначающие болезни человека и входящие в эти подклассы, образованы по одной и той же словообразовательной модели: корневая морфема (различного происхождения) плюс суффикс -ит-, непосредственно используемый в медицинской терминологии для указания на воспалительный характер заболевания.

Во втором классе выделение подклассов прежде всего базируется на словообразовательных структурах, использующихся для создания медицинских терминов. Нами рассматриваются следующие подклассы: 1) термины, образованные суффиксальным способом; 2) термины, образованные префиксальным способом словообразования; 3) префиксально-суффиксальные образования;

4) термины, образованные сложением. Такой словообразовательный подход учитывает семантику номинаций и позволяет еще раз подчеркнуть связь ономасиологии со словообразованием. Внутри подклассов возможно объединение лексем в микрогруппы на основе отношения заболеваний к различным системам и органам человека.

В классе номинаций, которые обозначают заболевания воспалительного характера анализируются медицинские термины, образующиеся при помощи суффикса -ит- и обозначающие заболевания воспалительного характера. Говоря об аффиксальном способе словообразования применительно к медицинской терминологии (в частности номинациям болезней человека), надо отметить, что имеются некоторые специфические особенности, присущие лишь терминологическому производству. Например, модель с суффиксом -ит- в медицинской терминологии является продуктивной и служит для образования терминов, называющих воспалительные процессы: синусит, гайморит, бронхит, гастрит, трахеит и т.д. Этот же суффикс -ит- в других отраслевых терминологиях используется при производстве слов с совершенно иной семантикой, а в общелитературном языке он непродуктивен.

Термины, обозначающие процессы воспалительного характера (с суффиксом -ит-), относятся к мотивированным. В качестве мотивирующей основы выступают названия больного органа. Среди номинаций данного класса можно выделить две подгруппы: термины, называющие воспалительные заболевания, имеющие в своем составе корневую морфему, образованную от греческого названия больного органа (59): дермати′т, ларинги′т, миози′т, остеи′т, оти′т, перикарди′т, периости′т, рини′т, склери′т, стомати′т, уретри′т, флеби′т; термины, корневые морфемы которых образованы от латинских названий пораженных органов (39): ампули′т, везикули′т, вентрикули′т, вестибули′т, висцери′т, вульви′т, илеи′т, кокси′т, миринги′т и другие.

Большинство приведенных названий относится к узкопрофессиональной речи, находится на первом этапе проникновения специальной лексики в литературный язык.

В классе номинаций, которые обозначают заболевания невоспалительного характера рассматривается класс номинаций, обозначающих заболевания





невоспалительного характера. По ономасиологическому признаку – отношение к типу заболевания

– в медицинской терминологии можно выделить большую подгруппу названий болезней, образованных при помощи суффиксов -оз- (лат. –osis-), реже -иаз- (лат. – iasis-), которые указывают на названия заболеваний, в том числе патологических, хронических процессов, не являющихся воспалительными. К подобным суффиксальным образованиям можно отнести следующие: амилоидо′з, гирудино′з, коллагено′з, липидо′з, оксало′з, поллино′з, скрофуле′з, спондиле′з, трихомоно′з и другие. Многие из терминов этой группы (артро′з, токсико′з, туберкуле′з, невро′з, психо′з) отмечаются словарями русского языка, что свидетельствует о проникновении их в общелитературный язык.

Суффиксы -оз- (-иаз-) используются только для образования медицинских терминов, в русском же языке они непродуктивны. Анализируя номинации болезней человека, образованные по модели: корневая морфема+суффикс -оз-, мы на основе второго ономасиологического признака выделили несколько лексико-семантических подгрупп, объединяемых общим компонентом в значении. Так, при помощи суффикса -оз- образуются названия следующих групп заболеваний: гельминтозов: гельминто′з, аскаридо′з, трихинелле′з и др.; микозов: скопулариопсио′з, кладоспорио′з, криптококко′з и др.; пневмокониозов: силико′з, антрако′з, биссино′з, барито′з и др.; дерматозов: дерматоз аллергический, дерматоз паразитарный, дерматоз пузырчатый, дерматоз истерический и др.

Номинации с суффиксом -оз- обозначают инвазионные, инфекционные болезни: лингватуле′з, лептоспиро′з, сальмонелле′з и аспергиле′з. Вполне освоена русским терминообразованием модель с суффиксом -изм-. Так, в медицинской терминологии можно встретить ряд терминов с этим суффиксом: дальтони′зм, кретини′зм, полиорхи′зм, страби′зм и др.

Для медицинской терминологии суффиксальный способ образования является продуктивным. Кроме суффиксов -ит-, -оз-, выделяют группу терминов, образуемых при помощи суффикса -ом(а). Второй ономасиологический признак позволяет выявить, к какому органу или системе организма человека относится данное заболевание, обозначенное определенным терминоэлементом с суффиксом -ом(а).

С точки зрения семантики и морфемного состава отобранные из словарей 48 терминов, обозначающих названия опухолей, можно разделить на три группы: 1) образованные по модели: основа греческого наименования ткани\ органа, подвергшегося поражению + -ом(а): адено′ма, ангио′ма, атеро′ма, бласто′ма, диктио′ма, липо′ма и т. д.; 2) образованные по модели: основа латинского наименования ткани/ органа, подвергшегося поражению + -ом(а): адамантино′ма, грануле′ма, инфундибуло′ма, лимфо′ма, папилло′ма, фибро′ма и т.д.;

3) образованные путем сложения, причем вторая часть представляет собой самостоятельное название той или иной опухоли: аденолипо′ма, аденомио′ма, аденофибро′ма, фибромио′ма, урогемато′ма и т.д.

Наряду с суффиксальным способом образования, в терминологии широко представлена префиксация. Не является исключением и медицинская терминология. Как правило, приставки в них играют важную роль при выражении смысловой противоположности. В медицинской лексике можно выделить терминоэлементы-приставки (М. Н. Чернявский): гипо – гипер, олиго – поли, изо – анизо, гетеро – гомо, моно – поли и т.д. При их посредстве образованы многочисленные термины – антонимы: моноартри′т – полиартрит, моносомия – полисоми′я, монодактили′я – полидактили′я, мононеври′т – полиневри′т.

Медицинской терминологии свойствен и префиксально-суффиксальный способ словообразования: астигмати′зм (приставка а-, гр. stigma (точка) + суффикс -изм-); атирео′з (гр. а- + анат. glandulathyreoidea (щитовидная железа) + суффикс -оз-); гипертирео′з (гипер- + анат. glandulathyreoidea (щитовидная железа) +суффикс -оз-).

Из композитивного словообразования (Шмелев) в медицинской терминологии используется только один способ – сложение, т.е. объединение в целое слов/основ, в синтаксическом отношении непосредственно не связанных. Высокая активность сложения как способа производства новых лексических единиц обусловлена способностью одной цельнооформленной единицей выражать сложные понятия, массовая потребность в которых непосредственно связана с возрастающей специализацией. В медицинской терминологии сложные номинации болезней человека составляют значительную группу образований.

## ВЫВОДЫ

Термин – объект многих наук. Профессиональным термином может быть слово/словосочетание, выполняющее функцию языкового средства номинации специального понятия, являющееся членом определенной терминосистемы и требует дефиниции.

## СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Костомаров, В. Г., Митрофанова О. Д.** Методика преподавания русского языка как иностранного. – М., 1990. – С. 35.

2 **Шанский, Н. М.** Русский язык: Лексика. Словообразование: Пособие для учителя. – 1987. – С. 62.

Материал поступил в редакцию 18.05.17.





*Р. А. Айкенова, А. Ж. Досанова, С. К. Омарова*

**Кәсіби лексикадағы терминдерді жүйелеу**

«Тұран-Астана» университеті, Астана қ.
Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*R. A. Aykenova, A. Zh. Dossanova, S. K. Omarova*

**Ordering of terms in the professional vocabulary**

University «Turan-Astana», Astana.
Material received on 18.05.17.

*Мақалада студенттердің кәсіби құзіреттілігін арттыруды қалыптастырудағы медициналық лексикалық теминдерді жүйелеу жайында қарастырылады.*

*This article deals with the ordering of terms in the professional vocabulary for the formation of professional competence of students.*

УДК 811.1/.9

**А. К. Аипова[1], Б. Х. Галиева[2], К. Ш. Дарьянова[3]**
[1]ст. преподаватель, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар; [2]к.п.н., доцент, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Астана; [3]магистрант, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар
e-mail: [1]ainash702@mail.ru; [2]galieva.bh@yandex.kz

# ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОБУЧЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОМУ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

*Изучение иностранного языка в профессиональных целях в условиях глобализации – одна из важнейших сторон подготовки будущих специалистов. В данной статье авторами представлен материал, который дает обоснование используемым подходам, принципам, содержанию, методам и формам обучения иностранному языку.*

*Ключевые слова: образование, компетентность, личность, изучение иностранного языка.*

## ВВЕДЕНИЕ

Современный этап развития общества характеризуется динамикой информационных и социальных процессов, массовостью культурной коммуникации, неопределенностью и неоднозначностью социальных ситуаций в жизнедеятельности человека, альтернативных возможностей для познания и общения с окружающим миром, реализацией интеллектуального, духовного и личностного потенциала каждым человеком. Поэтому важен как уровень интеллектуального развития всего общества, так и духовно-нравственное развитие ценностно-смысловой сферы человека, его умений общаться, налаживать коммуникативное взаимодействие разными средствами. Именно человек, его коммуникации в мире, а не только знания или его умения, становятся главным стратегическим ресурсом каждого государства, важным фактором развития всех сторон жизни общества, что значительно повышает статус высшего образования, предъявляя новые требования к его уровню и качеству. Изучение иностранного языка в профессиональных целях в этих условиях одна из важнейших сторон подготовки будущих специалистов.





## ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

В условиях полиэтничности одной из задач системы образования Республики Казахстан является целенаправленное формирование норм и эталонов, отражающих специфику социально-исторического опыта жизни народов, проживающих в стране, привитие навыков межнационального общения, формирование умения преодолевать конфликтные ситуации, развитие интереса к историко-культурному наследию этносов, проживающих в Казахстане, с тем, чтобы интегрироваться в мировое мультикультурное пространство.

Анализ становления системы непрерывного образования Республики Казахстан в контексте мирового опыта позволил выявить тенденции национальной системы: воспитание поликультурной личности на всех ступенях общеобразовательной и профессиональной подготовки. Воспитание поликультурной личности – одно из главных направлений работы организаций образования. Оно предполагает разработку национальной системы воспитания молодежи, которая сочетала бы в себе новейшие достижения мирового и отечественного опыта воспитания, формирование широкой фундаментальной базовой культуры, так как поликультурная личность – это индивид, ориентированный через свою культуру на другие и предполагает формирование всех видов культур: нравственной, политической, эстетической, экологической, физической и др., что, несомненно, скажется на уровне профессиональной компетентности специалистов.

Интенсивная интеграция культурных сообществ приводит к тому, что значительно трансформируется и классическая модель образования, которая при сохранении своих базовых основ начинает генерировать и осваивать новые идеи. Одно из таких новшеств проявляется в устойчивой тенденции формирования полиязычного образования, которое представляет собой действенный механизм, способствующий развитию нового типа мышления и поведения, коммуникативных навыков и толерантности во взаимодействии социальных субъектов. Поскольку межкультурное взаимодействие предполагает не только полиязычие, но и взаимодействие нескольких культур, то вполне закономерно обращение к понятию поликультурной личности, формирование которой становится целью новой парадигмы образования.

Вышеназванные аспекты порождают, в свою очередь, проблему выбора подхода к разрешению задач, стоящих перед всей системой образования Республики Казахстан, которая переживает процесс изменения образовательной политики. На смену знание-ориентированному приходят компетентностный подход, который нацелен на формирование у личности готовности организовать свои внутренние (ценности, знания, умения) и внешние (информационные, материальные, социальные) ресурсы для достижения поставленной цели.

Компетентности могут состоять из большого числа компетенций, многие из которых относительно независимы друг от друга и относятся к совершенно разным сферам. Под компетенциями мы подразумеваем характеристики, выраженные через способность действовать, базирующуюся на единстве знаний, опыта и поведения в соответствии с целью и ситуацией. Компетенции это те качества, которыми должен обладать студент. Таким образом, компетенции это, с одной стороны, учебные цели, которых должен достичь обучающийся, а с другой – это результаты обучения, которые можно наблюдать, измерять и сравнивать с эталоном.

На основе этих выводов формулируются цели и задачи изучения курса профессионально-ориентированного языка в вузе.

Межкультурная коммуникация – это потребность времени, не вызывающая сомнения. Развитие способности студентов к межкультурной коммуникации, т.е. способности к пониманию чужой культуры, критического анализа собственного поведения, признания чужой культурной самобытности, умения строить диалогические отношения и идти на разумный компромисс – это задача межкультурного аспекта обучения иностранным языкам. В сознании каждого участника общения присутствует свой личный багаж, своя собственная культура (индивидуальная картина мира) и так или иначе противопоставленный ему чужой мир (чужой образ сознания), которые создают диалогичность личности. Диалогичность личности – важный фактор ее развития, который делает ее способной к участию в диалоге культур. В качестве содержательного компонента разработанной системы формирования межкультурной компетентности студентов нами предусматривается организация интегративного обучения, обеспечивающая возможность эффективной поликультурной коммуникации на основе программного материала изучения иностранного языка с исследованием его культурологических позиций, дидактического раздаточного материала, опорных упражнений, игровых ситуаций, написанием научных статей на профессиональные темы с опорой на анализ взглядов иностранных специалистов в области психологии и социальной работы.

Личность сочетает в себе родовые черты, национальные и индивидуальные качества. Национальные особенности и индивидуальные характеристики представляют сложную многомерную систему взаимосвязи общего, особенного и единичного. Для эмоционального комфорта, психологического здоровья человека актуальна гармонизация его составляющих, которые оказывают влияние на формирование личности, живущей в поликультурном обществе. В решении проблем развития личности будущего специалиста в духе патриотизма, межэтнической и религиозной толерантности, уважения





национальных ценностей своего и других народов приоритетную роль играет профессиональная этнопедагогическая направленность деятельности преподавателя. Именно он способен заложить фундамент в формирование мировоззрения будущего специалиста, от личности преподавателя в определенной мере зависит, какой будет молодежь.

## ВЫВОДЫ

Для успешного преподавания профессионально-ориентированного иностранного языка в современных условиях необходим учет национальной психологии субъектов взаимодействия. Преподаватель должен осознавать, что каждый студент является уникальным представителем своей культуры. Преподаватель, организуя взаимодействие студента с ценностями различных этносов, выступает в роли посредника между культурами разных народов, организатора межкультурной коммуникации. Соблюдение данных требований составляет специфику этнопедагогической деятельности. Педагог в процессе преподавания профессионально-ориентированного иностранного языка, используя атрибуты этнопедагогической деятельности, не только реализует цели, отраженные в ГОСО и программе, но и работает над формированием личности будущего специалиста. Содержание обучения необходимо, на наш взгляд, определять следующими установками: современные специалисты должны владеть иностранным языком с учетом тезауруса профиля своей профессиональной деятельности в условиях межкультурного общения. Будущие профессионалы должны учитывать общность и различие культуры своей страны и культуры страны изучаемого языка. Усвоение иностранного языка на лингвистическом материале специальности способствует более глубокому и разностороннему овладению студентами нормами изучаемого языка и обогащает социокультурный и поликультурный опыт будущего специалиста.

## СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Ильичев, Л. Ф., Федосеев, П. Н., Ковалев С. М., Панов, В. Г.** Философский энциклопедический словарь. – М. : Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.

2 **Коротких, Ж. А.** Функциональная языковая компетенция в контексте межкультурной коммуникации // Проблемы межкультурной коммуникации в современном образовательном пространстве. Материалы международной научно-практической конференции. – Тобольск, 2003. – С. 167-169.

3 **Джансеитова, С. С.** Художественно-образные концепции понятия «диалог культур»// Вестник КазНУ. – Серия филологическая, 2002. – №54(3). – С.165-170.

4 **Садохин, А. П.** Введение в теорию межкультурной коммуникации. – М. : Высш.шк., 2005. – 310 с.

5 **Верещагин, Е. М., Костомаров, В. Г.** Язык и культура. – М. : Русский язык, 1990. – С. 266.

Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*А. Қ. Аипова[1], Б. Х. Галиева[2], К. Ш. Дарьянова[3]*

**Жоғары мектепте кәсіби-бағытталған шет тілін оқытудың теориялық негіздері**

[1,3]С. Торайғыров атындағы
Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.;
[2]Л. Н. Гумилев атындағы
Еуразия ұлттық университеті, Астана қ.
Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*A. K. Aipova[1], B. H. Galieva[2], K. Sh. Daryanova[3]*

**Theoretical bases of professionally oriented foreign language teaching at higher school**

[1,3]S. Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar;
[2]L. N. Gumilyov Eurasian National University, Astana.
Material received on 18.05.17.

*Жаһандану жағдайында кәсіби мақсатта шетел тілін үйрену – бұл болашақ мамандарды дайындауда маңызды салалардың бірі болып табылады. Берілген мақалада авторлар шет тілін оқытуға арналған материалды ұсынады, осында пайдаланылатын тәсілдер, принциптері, мазмұны, әдістері және нысандары қарастырылған.*

*Learning a foreign language for the professional purposes in the conditions of globalization is one of the most important parts of future experts training. The authors of the article presented the material, which justifies modern approaches, principles, contents, and methods of foreign language teaching.*





ӘОЖ 372.8

***А. Қ. Алпысов[1], А. Дигай[2]***
[1]п.ғ.к., доцент, [2]студент, Павлодар мемлекеттік педагогикалық институты, Павлодар қ.
e-mail: [1]alpysovak@mail.ru

# *ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ЫНТАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ*

*Мақалада оқушылардың танымдық ынтасын қалыптастыру арқылы шығармашылық қабілеттерін дамытудың теориялық негіздері қарастырылған.*

*Кілтті сөздер: таным, қабілет, шығармашылық іс-әрекет, логикалық ойлау.*

## КІРІСПЕ

Қазіргі кездегі ғылым мен техниканың даму деңгейі әрбір адамда сапалы және терең білім мен іскерліктің болуын, жастардың белсенді, шығармашылықпен жұмыс істеуін және кеңінен ойлауға қабілетті болуын талап етеді. Сондықтан да, оқу процесінің негізгі мақсаты – арнайы педагогикалық әдістермен мақсатты және жүйелі түрде оқушылардың шығармашылық ойлауын дамыту, ғылыми көзқарасы мен белсенділігін қалыптастыру, өз бетінше білім алу дағдыларынын дамуына негіз салу болып табылады. Математиканы оқыту процесін жетілдіру оқушылардың танымдық белсенділігі мен ізденімпаздығын арттыруға негізделген. Оқушылардың танымдық ынтасын қалыптастыруда шығармашылық іс - әрекеттің мәні өте зор. Оқу процесі барысында оқушылар қажетті көлемдегі білімді игеріп қана қоймай, танымдық қабілеті мен шығармашылық ойлауы да дамытылады. Шығармашылық таным қабілетінің артуы үшін оқытушы мен оқушынын шығармашылық ізденулері өзара ұштасуы қажет [1]. Оқушыларды математикалық зерттеу әдістеріне үйрету, оларда зерттеушілік дағдыларын қалыптастыру арқылы математикалық танымдық қабілетін дамытуға мүмкіндік тудырады. Оқушылардын танымдық қабілетін дамыту үшін танымдық ізденімпаздығын қалыптастыру қажет. Танымдық ізденімпаздық деп – әрбір оқушының танымға деген тұрақты құлшынысын, демек бар күшін, ынтасы мен жігерін өз білім дәрежесін көтеруге жұмсауын айтамыз. Оқушылардың өз бетімен жұмысын қалыптастыру оқушының пәнге деген қызығушылығынан және қажеттілігінен туындайды. Өз білімін көтеру жекелеген оқушылардың

өз бетімен жұмыс істеу дағдысын дамытып, шығармашылық, танымдық белсенділігін арттырады.

## НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Оқушылардың танымдық, шығармашылық іс әрекеттері бір бірімен байланысты. Танымдық әрекеті оқушының дамуының алғашқы сатысы болып табылады және ол біртіндеп сатылап даму нәтижесінде шығармашылық іс әрекеттерге айналып отырады. Есептер шығару, тәжірибе жасау оқушының шығармашылық ізденісін, тапқырлығын, зеректігін, ойлау икемділігін дамытуға ықпал етеді. Сабақтың тиімділігін арттыру және оқушылардың математика пәніне қызығушылығын тудыру жолдарының бірі сабақ барысында оқушылардың алған білімін баяндауға ынталандыру, тарихи элементтерді енгізе отырып, математиканың техникада алатын орнын түсіндіру, ғылыми конференциялар ұйымдастыру, қызықты материалдарды пайдалану, тақырыптық рефераттар дайындату.

Бүгінгі күні мемлекетіміздің өркениетке жету жолындағы өр талабына тұғыр боларлықтай ұрпақ оқыту, тәрбиелеу ісін жаңа сапалық өзгерістер деңгейіне көтеруді талап етіп отыр. Мектеп құрылымында болып жатқан өзгерістер, білім беру мақсаттарының алмасуы, оның дамытушылық сипаттарының бекітілуі, көпнұсқалық оқытуға көшу сияқты мәселелер орындаушылардан шығармашылық бастамалық, жұмыстың жоғары сапасын және кәсібилікті талап етеді. Шығармашылық – бұл адамның өмір шындығында өзін-өзі тануға ұмтылуы, ізденуі. Өмірде дұрыс жол табу үшін адам дұрыс ой түйіп, өздігінен сапалы, дәлелді шешімдер қабылдай білуге үйренуі қажет. Адам бойындағы қабілеттерін дамытып, олардың өшуіне жол бермеу, оның рухани күшін нығайтып, өмірден өз орнын табуға көмектеседі, өйткені адам туынды ғана емес жаратушы да. Бұл үлкен жауапкершілік артатын күрделі мақсат. Оны шешу үшін ең алдымен оқыту мазмұны жаңартылып, әдіс-тәсілдің озығы өмірге келуі, олар әрбір азаматтың жеке басының қасиеттерін, қабілеттерін дамытып, шығармашылығын, танымдық ынтасын ұштайтындай болып ұйымдастырылуы қажет [1]. Сонда ғана мектептерден өз өміріне өзгеріс енгізе алатын, өз бетінше өмір сүру жолдарын таңдай алатын азаматтар тәрбиеленіп шығады. Оқушыларды төмен сыныптардан бастап шығармашылық ойлауға, қалыптан тыс шешімдер қабылдай алуға, практикалық әрекеттерге дайын болуға әкелудің жолдарын көрсету керек. Шығармашылық – бүкіл тірішіліктің көзі. Адам баласының сөйлей бастаған кезінен бастап, бүгінгі күнге дейін жеткен жетістіктері шығармашылықтың нәтижесі. Бұған бүкілхалықтық, жалпы және жеке адамның шығармашылығы арқылы келдік. Әр жаңа ұрпақ өзіне дейінгі ұрпақтың қол жеткен жетістіктерін меңгеріп қана қоймай, өз





іс-әрекетінде сол жетістіктерді жаңа жағдайға бейімдей, жетілдіре отырып, барлық салада таңғажайып табыстарға қол жеткізеді. Ал бүгінгі күрделі әлеуметтік-экономикалық жаңарулар тұсында шығармашылық қабілеттер басты нысана болып, керісінше, оқушыда шығармашылық қабілеттің болмауы үлкен проблема саналып, ойландыруы тиісті деп ойлаймыз. Себебі өмірдегі сан алуан қиыншылықтарды шешу тек шығармашыл адамдардың қолынан ғана келеді. Тек шығармашылық қана қандай түрде, қандай деңгейде болмасын адамға өмірдің мәнін түсінуге, танымдық ынтасын арттыруға мүмкіндік береді. Мұндай күрделі мәселені шешуде үздіксіз білім беру ісінің алғашқы сатылары болып саналатын орта мектептің орны ерекше. Сондықтан оқушылардың танымдық ынтасын арттыру үшін оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытудың жолдарын, құралдарын анықтау керек. Оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту мәселесін талдау ең алдымен «қабілет» ұғымының мәнін терең түсініп алуды қажет етеді. Философияда «қабілеттерді» тұлғаның белгілі бір әрекеті орындауға жағдай жасайтын жеке еркешеліктері дей келе, олар қоғамдық – тарихи іс-әрекеттердің нәтижесінде қалыптасып, әрі қарай дамып отыратындығын атап көрсеткен. Демек, мектеп оқушыларының тұлғалылығын тәрбиелеу үшін, ең алдымен олардың қабілеттерін дамытудың мәні зор. Қабілеттер мәселесін қорытындылай келе, педагогикалық практика үшін мәні ерекше мына жағдайларға айрықша тоқталу жөн. Бірінші – адамдардың қабілеттер деңгейі жағынан тең дәрежеде болмауы. Қабілеттердің бірдей емес екендігін сыныпта отырған оқушылардың әрқайсысының әр пәнге және әр деңгейде қабілетті болатындығымен дәлелдеуге болады. Бірі есепке жүйрік болса, екіншісі тілге бай, ал енді біреулері сурет салғанды тәуір көреді. Олардың қабілеттерінің құрлымы да, оны құрайтын компоненттер де әр түрлі болады. Мәселен: математикалық қабілеті басым оқушыларда ойлау операциялары тез, дәл болады да, бейнелеу өнеріне қабілетті балаларда нақты заттардың бөліктерінің арақатынасын жылдам анықтай білу сияқты белгілер басым болады. Музыкаға қабілетті бала есту, ритмді түсіну, сезімталдық сияқты сапаларымен ерекшеленеді. Екінші – адамдар бойында қабілеттің бір түрі ғана бола ма, әлде әр түрлі қабілеттің белгілері бола ма деген сауал төңірегіндегі пікірлер жайлы. Ғалымдар керісінше көзқарастардың бар екендігіне қарамастан, адам бойында әрекеттің бірнеше түрін орындай алу мүмкіндіктерін бар екендігін дәлелдейді. Психологтар қабілеттердің екі түрлі деңгейінің болатындығын дәлелдейді.

1 Репродуктивті – іс-әрекетті, білімді берілген үлгі бойынша қабылдай алу деңгейі.

2 Шығармашылық – жаңалық ойлап табуға бағытталған қабілеттер деңгейі.

«Шығармашылық» сөзінің төркіні этимологиясы «шығару», «ойлап табу» дегенге келіп саяды. Демек жаңа нәрсе ойлап табу, сол арқылы жетістікке қол жеткізу деп түсіну керек. Философиялық сөздікте «шығармашылық қайталанбайтын тарихи-қоғамдық мәні бар, жоғары сападағы жаңалық ашатын іс-әрекет», – деп түсіндіріледі. Ал көрнекті психолог Л. С. Выготский [2] «шығармашылық деп жаңалық ашатын әрекетті атаған». Шығармашылық – өте күрделі психологиялық процесс. Ол іс-әрекеттің түрі болғандықтан тек адамға ғана тән. Ұзақ жылдар бойы шығармашылық барлық адамның қолынан келе бермейді деп қарастырылып келсе, қазіргі ғылым жетістіктері қабілеттің мұндай дәрежесіне белгілі бір шарттар орындалған жағдайда кез келген оқушыны көтеруге болатындығы жайлы көп айтуда. Мектеп оқушыларының қабілеттері екі түрлі әрекетте дамиды. Біріншіден, кез келген оқушы оқу әрекетінде адамзат баласының осы кезге дейінгі жинақталған тәжірибесін меңгерсе, екіншіден, кез келген оқушы шығармашылық әрекеттер орындау арқылы өзінің ішкі мүмкіндіктерін дамытады. Оқу әрекетінен шығармашылық әрекеттің айырмашылығы – ол оқушының өзін-өзі қалыптастыруына өз идеясын жүзеге асыруына бағытталған жаңа әдіс-тәсілдерді іздейді. Проблеманы өзінше, жаңаша шешуге талпыныс жасайды. Біздің ойымызша, бүгінгі сынып оқушыларының кез келгені шығармашылық тапсырмалар шешуді табыспен меңгере алады. Тек ол жұмысқа дұрыс басшылық, шебер ұйымдастырушылық қажет. Осыған орай, ғалымдар жүргізілген тәжірибе барысында, барлық пәндердегі білім мазмұнында оқушының шығармашылық қабілеттерінің дамуы басты нысана болып алынуымен байланысты, оқулықтарда берілген тапсырмалардан басқа өздігінен бақылау жүргізу, қарапайым тәжірибе, эксперимент қою, мәтінмен, сызбамен, суретпен, диаграммамен жұмыс істеу, жекеден жалпыны шығару, жалпыны жекелей қолдану т.б. сияқты оқушыны іскерлікке, дербестікке баулитын, ойына түрткі болып, шығармашылыққа жетелейтін, өздігінен ізденіске салатын, айналадағы дүниемен қарым-қатынасқа түсіретін, «жаңалық ашып», оның нәтижесінің «қызығына» бөлейтін әдіс-тәсілдер мен мазмұндық ойындар, қызықты тапсырмалар тұрақты жүргізіліп отырылуы біз көтеріп отырған мәселені нәтижелі ететіні нақтыланды. Қазіргі таңда шығармашылық тапсырмалар әр сабақта өтілетіндей ұйымдастыру қажет. Ал қазір дәстүрлі сабақ пен шығармашылық сабақтың айырмашылығын көрсетемін (1-кесте).





Кесте 1

| Дәстүрлі сабақ | Шығармашылық сабақ |
|---|---|
| Сабақ мақсаты:<br>а) мұғалім үшін: жаңа материалды беру;<br>ә) оқушы үшін: жаңа білімді меңгеру. | Сабақ мақсаты:<br>а) мұғалім үшін: оқушылардың жаңа нәтижеге бағытталған іс-әрекетін ұйымдастыру;<br>ә) оқушы үшін: шығармашылық «өнім» ойлап табу |
| Сабақтағы іс-әрекет түрі<br>а) мұғалім үшін: жаңа сабақты түсіндіру;<br>ә) оқушы үшін: жаңа материалды тыңдау, есте сақтау. | Сабақтағы іс-әрекет түрі<br>а) мұғалім үшін: оқушының шығармашылық іс-әрекетін ұйымдастыру;<br>ә) оқушы үшін: жаңа нысанды зерттеу, құбылысты талдау. |
| Сабақ құрылымы жоспар бойынша өтілуге міндетті. | Сабақ құрылымы жағдайға байланысты жоспардан ауытқиды, өзгермелі. |
| Сабақ тақырыбына көзқарас – кітапта баяндалған идеяға негізделген бір көзқарас. | Сабақ тақырыбына көзқарас – мәселеге мамандардың түрлі көзқарасы. |

Қазіргі замандағы ұстаздар қауымының алдындағы үлкен мақсат: өмірдің барлық саласындағы белсенді, шығармашылық іс-әрекетіне қабілетті, еркін және жан-жақты жетілген тұлға тәрбиелеу. Өмірдегі сан алуан қиындықты шеше білу тек шығармашыл адамның қолынан келеді. Шығармашыл адамның бойында батылдық, еркіндік, ұшқырлық, сезімталдық сияқты қасиеттер мен қатар ерекше ой қызметі, қайшылықтарды түсіну, заңдылықтарды анықтау, шығармашылыққа деген құштарлық болу керек. Сондықтан оқушының шығармашылық қабілетін дамыту үшін бірнеше шарт орындалу тиіс. Олар:

– шығармашылық қабілетін дамытуды ертерек қолға алу;
– жүйелі түрде шығармашылық әрекет жағдайында болуы;
– ойлау мүмкіндігінің ең жоғарғы деңгейіне жету;
– оқушының шығармашылық іс-әрекетіне жағдай туғызу.

Оқушының шығармашылық іс-әрекетіне жағдай туғызу дегеніміз – оқушыны ойлай білуге үйрету екені сөзсіз. Мектеп оқушыларынан шығармашылық қабілетті талап етпес бұрын, оны соған үйреткен жөн. Оқушының зейінін, қиялын, интеллектісін дамыта отырып, ойлау қабілетін, шығармашылық іс-әрекетін жоғары деңгейде көтеруге болады, яғни оқушының математика сабағындағы шығармашылық қабілетін дамыту. Балалардың ойлауын дамыту туралы М. Жұмабаевтың сөзімен алсақ: «Ойлау жанның өте бір қиын, терең ісі. Жас балаға ойлау тым ауыр, сондықтан басқыштап іс істеу керек. Оқулықтағы берілген тапсырмалар, суреттер баланың жанына дұрыс әсер ететіндей, оқушының оқуға, білімге деген ынта-ықыласы, құштарлығы болуы керек». Оқу материалын оқушылардың ойлау қабілеті жетерліктей жас ерекшеліктерін ескере ұйымдастырса ғана, оның ойлау қабілетінің дамуына

мүмкіндік туады. Сондықтан да мұғалім оқушыларды үнемі ойланып есеп шығаруға бағыттауы тиіс, бұған оқу үрдісін жүйелі ұйымдастыру, сабақта оқушы логикасын дұрыс дамыта алатын мүмкіндіктерді мол пайдалану арқылы жетуге болады. Дұрыс ойлаудың формалары мен заңдары туралы ғылымды логика деп, ал ой қорытындыларының обьектив пікірлерге негізделетін процесі логикалық ойлау деп аталады. Логикалық ойлаудың ерекшелігі – қорытындылардың қисындылығында, олардың шындыққа сай келуінде. Логикаға түскен құбылыс түсіндіріледі, себептері мен салдарлары қатесіз анықталады. Ұғымдар арасындағы байланыстар мен қатынастар логикалық ойлау жолымен ашылады. Бұл байланыстар мен қатынастардың дұрыстығын теріске шығаруға болмайтыны пікірлерде көрсетіледі. Білімнің мемлекеттік стандартына сәйкес, математикалық білімнің жаңа мазмұны біртекті емес және әр түрлі екі деңгейді қамтиды. Олар міндетті және мүмкін деңгейлер. «Міндетті деңгейге мектеп көлеміндегі берік игерілуі тиісті материалдар жатады. Ал, мүмкін деңгейге мазмұны тұрғысынан алғанда, негізгі мәселемен үйлесетін, алайда оқушының математикалық ой-өрісін кеңейтуге бағытталатын, үйреншікті емес түрде ұсынылатын және де оны орындау шығармашылық іс-әрекетпен ұштасатын материалдар жатады. Мұның бәрі міндетті деңгейдің материалымен кеңейте және тереңдете түсуге қызмет етеді, математиканың жүйелі курстарының аса маңызды тарауларын ілгеріде оқытып – үйретудің негізін қалайды. Сондай-ақ оқушылардың дамуына әсерін тигізеді және негізгі материалды терең меңгеріп алуға көмектеседі». Жаңа буын оқулықтарында математикалық білім мазмұнының мүмкін деңгейін қамтамасыз ету мақсатында ұсынылып отырған жаттығулар ерекше назар аудартады. Олар бір сарынды іс-әрекеттер орындаудан бас тарта отырып, өзгермелі әр түрлі бағыттағы ізденістер тудыру арқылы оқушыны шығармашылық әрекет жағдайына енгізуге мүмкіндік жасайды. Шығарамашылық жаттығулар ұсынылғанда, оқушының алдында мақсатқа өзіне мәлім әрекет тәсілімен жете алмайтын проблемалық жағдаят пайда болып, ол оқушының интеллектуалдық қиналуын туғызуы мүмкін. Осының барысында оқушы жаңа әрекет тәсілін іздестіру бағытындағы шығармашылық сипаттағы іс-әрекеттер орындауға талпынады. Осы тұрғыдан алғанда логикалық жаттығуларды, біздің пікірімізше, шығармашылық жаттығулар деп атаған орынды сияқты. Шығармашылық жаттығу – бұл нақты мәні берілмеген, есепті шартты математикалық заңдылықтар арқылы орындау. Шығармашылық тапсырмалар оқушылардың жаңа бір нәрсені ашуы, яғни оқушы өзін белгілі бір жаңалықтардың авторы ретінде сезінеді. Бұл оған белгілі бір пән төңірегіндегі қызығушылығын жүзеге асыруға мүмкіндік береді, яғни, оқушыны өзіне тарта, баули түседі. Оқушылардың логикалық ойлау қабілетін дамытуға бағытталған стандартты емес тапсырмаларды шығармашылық жаттығулар деп атаймыз. Сондықтан шығармашылық жаттығуды ұдайы жүргізе отырып біз





оқушылардың тек пәнге деген қызығушылығын ғана емес, танымдық қабілеттерін дамыта аламыз. Мектеп тәжірибесінде шығармашылық жаттығулар үздіксіз орындалмай жатқандығы белгілі. Кейбір мұғалімдер шығармашылық жаттығу міндетті деңгейге жатпайтындықтан оны орындамайды, орындағанымен сабақ соңында асығыс шешуін оқушыларға жалпылама айтқыза салады, яғни талдау жүргізілмейді. Балаларда ой операиялары толық жүргізілмегендіктен логикалық ойлаудың даму деңгейі төмен болады. Ал оқушылардың логикалық ойлауын дамытудың бір жолы – шығармашылық жаттығуды жүйелі орындату. Сыныптағы оқушылардың білім деңгейі бірдей емес. Олардың ішінде математиканы сүйіп оқитын, оған деген ынтасы зор оқушылар да бар. Оларды жеңіл, бірыңғай жаттығулар орындау жалықтырады. Сондықтан мұғалім оқушыларға міндетті емес тапсырмаларды үнемі орындатып отыруы тиіс.

## ҚОРЫТЫНДЫ

Сонымен оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру арқылы олардың білім алуға деген құлшыныстарын, өз бетімен ізденулерін, білім тереңдігін қалыптастырамыз. Жоғарыда айтылған шарттарды қалыптастыру үшін мұғалім үнемі ізденіс үстінде болуы керек. Өзінің әр сабағын оқытудың озық әдіс-тәсілдерін қолданып өткізуі қажет. Сонда ғана мұғалім өзінің алдына қойған мақсаттарына жете алады. «Мұғалім – өзінің білімін үздіксіз көтеріп отырғанда ғана мұғалім, ал оқуды, ізденуді тоқтатқанда оның мұғалімдігі жойылады» деген педагог К. Д. Ушинский [4]. Осы танымдық-шығармашылық тапсырмаларды пәндерге бейімдеп қолданудан, оқушылардың пәнге деген қызығушылығы артады және оқушылардың білім сапасы көтеріледі және оқушылардың логикалық ойлауы, шығармашылық іс-әрекетке деген қабілеті, танымдық ынтасы артады. Әр мұғалім әр оқушыны жеке тұлға ретінде көріп, оның өміріндегі өз орнын табуы үшін танымдық ынтасын қалыптастыру қажет. Оқушылардың танымдық қызығушылығын дамытудың негізгі факторы олардың білімі мен дағдыларының дәрежесі ғана емес, сонымен бірге, баланың маңызды педагогикалық, психологиялық қызметтерін, ақыл-ой жұмысының тәсілдерін қалыптастыруға мүмкіндік беретін оқу процесін жолға қою керектігі саналады. Оқу процесі шығармашылықпен ұйымдастырылса, онда оқушылардың білім дәрежесі оқытушы айтқан сөздерден емес, өздерінін ізденуі және де есеп шығару әдістерін іздеу арқылы қалыптасады.

## ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Алпысов, А. Қ.** Математиканы оқыту әдістемесі. Оқу құралы. – Павлодар, 2012. – 172 б.

2 **Выготский, Л. С.** Педагогическая психология. – М., 1991. – 480 с.

3 **Алпысов, А. Қ.** Есептерді шығару практикумы. – Павлодар, 2015. – 220 б.

4 **Ушинский, К. Д.** Собрание сочинений. – М., 1979. – Т. 2. – 655 с. – Т. 5. – 591 с. – Т. 6. – 447 с.

Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*А. К. Алпысов, А. Дигай*

**Теоретические основы формирования познавательной мотивации учащихся**

Павлодарский государственный педагогический институт, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*A. K. Alpysov, A. Digai*

**Theoretical bases of forming of cognitive motivation of students**

Pavlodar State Pedagogical Institute, Pavlodar.

Material received on 18.05.17.

*В статье рассматриваются теоретические основы развития творческих способностей учащихся через формирование познавательной мотивации.*

*In the article the theoretical bases of development of creative abilities of students through the formation of cognitive motivation have been considered.*





ӘОЖ 74.262

***А. Қ. Алпысов[1], Қ. А.Тангирбаев[2]***

[1]п.ғ.к., доцент, [2]студент, Павлодар мемлекеттік педагогикалық институты, Павлодар қ.

e-mail: [1]alpysovak@mail.ru

# *ГЕОМЕТРИЯ КУРСЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ АЛГОРИТМДІК БЕЙІМДІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ*

*Мақалада геометрия сабақтарында алгоритмге үйретудің кейбір әдіс-тәсілдері қарастырылған.*

*Кілтті сөздер: алгоритм, бейімділік, бұрыштар, математикалық ұғымдар.*

## КІРІСПЕ

Алгоритмдік бейімділік пен машықтарын қалыптастыруда және дамытуда геометрия сабақтарының мүмкіндігі зор. Аксиомалар, теоремалар, анықтамалар түрінде берілген геометриялық фигуралардың қасиеттері мен ерекшеліктерін оқып-үйрену өзгерту және айырып тану алгоритмдерін игерумен тығыз байланыста болады. Теоремаларды дәлелдеу және геометриялық есептерді шығару кезінде оқушылар бұрын дәлелденген теоремаларды, анықтамаларды, фигуралардың қасиеттерін қолданып, орындалатын амалдар тәртібінің тізбегін табады да, оны сол тәртіппен орындап шығады. Осы амалдар тәртібін табуды сәйкес алгоритмді құрастыру деп санауға болады, өйткені оны бұлжытпай орындау есепті шешуге немесе теореманы дәлелдеуге мүмкіндік береді.

## НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Геометрия сабағында жаңа ұғымдар, фактілер және ойлау тәсілдері көбінесе есептер шығару барысында қалыптасады. Сондықтан геометрияны оқытуда есептер шығаруға ерекше көңіл бөлінеді. Күрделі есепті шығару оны жай есептерге жіктеуден басталып, берілген және белгісіз шамалардың арасындағы байланысты айқындап, есептің жауабын табумен аяқталады, яғни күрделі есепті шығару алгоритмінің қадамдары оған кіретін әрбір жай есептің алгоритмінен тұрады. Сондықтан әрбір жай есептің шығару алгоритмі ең қарапайым: түзу жүргізу, сәуле жүргізу, ұзындығы белгілі кесінді салу, центрі мен радиусы белгілі шеңбер сызу, түзудің бойынан нүкте белгілеу, нүктені әріппен белгілеу т.с.с. амалдардан тұруы керек. Амалдың

қарапайымдылығы оқушылардың жас ерекшеліктеріне, олардың білім деңгейіне сәйкес болады. Ең жай есеп деп, шешу алгоритмі бір ғана қарапайым амал болатын есепті санасақ, онда күрделі есептің шешу алгоритмі бірнеше қарапайым амалдар тізбегінен тұрады, кейде оның әрбір қадамы бұрыннан белгілі немесе шешілген есептің алгоритмі болуы мүмкін. Мектеп тәжірибесі көптеген оқушылардың геометриялық икемділіктерінде едәуір кемшіліктер барын көрсетеді [1]. Олар кейбір амалдарды орындауға керек білімді пайдалана алмайды, сондықтан берілген есепті шығару үшін белгілі анықтамалардың, теоремалардың, аксиомалардың қайсысын, қалай қолдануды білмейді. Кейбір оқушылар есепті берілген үлгі бойынша ғана орындай алады, ал оның шарты аздап өзгерсе шығара алмайды, яғни белгілі алгоритмді жаңа және өзгерген жағдайда орындауды игере алмағанын көрсетеді. Мысалы, VIII сыныпта оқушылар тік бұрышты үшбұрыш ауданының формуласын, тік бұрышты үшбұрыштың қабырғалары мен бұрыштарының арасындағы байланысты біле тұра, тік бұрыштың төбесінен түсірілген биіктігі бөлетін гипотенузаның бөліктері белгілі болғанда оның ауданын табуға қиналады. Әрбір сабақта алгоритмді құрастыруға және оны пайдалануға арнайы үйрету қажет, өйткені белгілі алгоритмді өзгерген және жаңа жағдайда пайдалану кезінде оқушылар өз бетімен, қадамдарына белгілі алгоритмдер немесе белгілі нұсқаулар кіретін алгоритмдер құрастыра білуге тиіс. Геометрия курсының басында оқушыларда жеткілікті білім қоры жоқ болғандықтан, алгоритмге үйретудің әдісі еске түсіру болып табылады. VI сыныпта теориялық материалды оқып үйренуге алгоритмдер дайын күйде беріледі, яғни мұғалім жаңа материалды түсіндіру барысында оқушыларға ойлаудың дайын үлгісін береді. Оқушылар мұғалім берген үлгі бойынша геометриялық фигураларды тану, теоремаларды дәлелдеу және есеп шығару барысында, тақырыпты бекіту кезінде сол алгоритмді жете түсініп, есте сақтайды, дайын алгоритмді қолдануды үйренеді. Дайын алгоритмді есеп шығару үшін қолдану барысында оқушылар алгоритмнің әрбір қадамына сай ой-әрекеттерін дауыстап немесе ішінен айтып орындайды. Мысалы, «Бұрыштар» тақырыбы сыбайлас бұрыштардың анықтамасын қарастырудан басталады («Егер екі бұрыштың бір қабырғасы ортақ болып, ал қалған қабырғалары толықтауыш жарты түзулер болса, онда мұндай бұрыштар сыбайлас бұрыштар деп аталады»). Анықтама көрнекілік арқылы, суреттермен сипатталады [2]. Мұғалім сыбайлас бұрыштардың ең елеулі белгілерін, яғни бұрыштардың бір қабырғасы ортақ және қалған екеуінің толықтауыш жарты түзулер болуын айқындауға көңіл бөледі. Осыдан кейін «Сыбайлас бұрыштардың қосындысы 180 ˚-қа тең болады» деген теореманы дәлелдеуге кіріседі. Теореманы дәлелдеп болғаннан кейін, сыбайлас бұрыштарды айырып тану алгоритмі беріледі. Берілген бұрыштар сыбайлас болатынын анықтау үшін:

1 Бұрыштардың ортақ қабырғасы бар немесе жоқ екені тексеріледі.





2 Қалған екі қабырға толықтауыш жарты түзулер болатыны немесе болмайтыны тексеріледі.

3 Сыбайлас бұрыштар болады.

4 Сыбайлас бұрыштар емес.

Осы алгоритмді бірнеше рет қолдану үшін оның блок-схемасы плакат ретінде пайдаланылады.

Алгоритмді қолданғанда бірінші және үшінші амалдардың орнын ауыстыруға болады, онда сыбайлас бұрыштарды айырып танудың екінші алгоритмі жасалады. Бірақ та бұл екі алгоритмнің тиімділігі бірдей. Алгоритмнің әрбір қадамын орындау қажеттілігі негізделіп, оқушыларға дайын күйінде беріледі. Оны мұғалім оқушыларды қатыстыра отырып жүргізуіне болады. Мұғалім оқушыларға мынадай сұрақтар қояды:

1 Бұрыштардың қалған қабырғалары толықтауыш жарты түзулер болатынын тексермеуге бола ма? Жауаптарыңды негіздеңдер.

2 Қосындылары 180˚-қа тең екі бұрыш әрқашан да сыбайлас бұрыштар бола ма? Жауаптарыңды негіздеңдер.

3 Ортақ қабырғалары бар, қосындысы 180˚-қа тең екі бұрыш әрқашан да сыбайлас бұрыштар бола ма? Жауаптарыңды негіздеңдер.

Оқушылардың 1-сұраққа берген жауаптары әр түрлі болуы мүмкін, бірақ сыбайлас бұрыштардың анықтамасына сүйеніп, олардың бұл белгісін де тексеру керектігін дұрыс негіздейді. Мұғалім оқушылардың мұндай жауабын мақұлдап, көрнекіліктерді қолдана отырып, сыбайлас бұрыштардың айқындалған екі елеулі белгісін де тексеру керектігін көрсетеді. Ал оқушылардың 2-сұраққа берген жауаптары дұрыс болмауы мүмкін. Олар жауапты негіздеуге сыбайлас бұрыштардың қосындысы туралы дәлелденген теореамаға сүйенеді [3]. Бұл жағдайда мұғалім теорема сыбайлас бұрыштардың белгілерінің қасиетін көрсететіні, ал екі бұрыштың қосындысының 180˚-қа тең болатыны сыбайлас бұрыштардың белгілерінің ішінде жоқ екенін айтып және көрнекілік қолданып түсіндіреді.

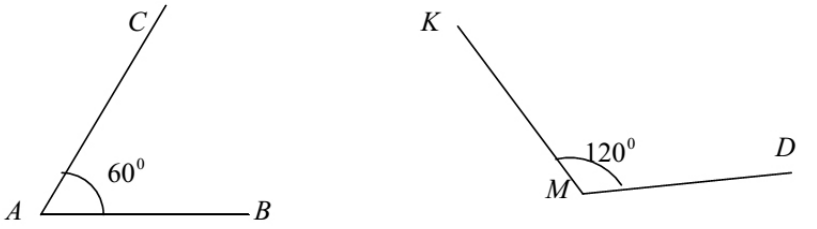


Сурет 1

Мына суретте екі бұрыш бейнеленген (1-сурет). Екеуінің қосындысы 180˚-қа тең. Ал бұлар сыбайлас бұрыштар емес, сондықтан қосындысы 180˚-қа тең екі бұрышты әрқашан да сыбайлас бұрыштар болады деуге болмайды деген қорытынды шығарады. Оқушылардың 3-сұраққа жауаптарын көрнекілік (2 сурет) арқылы айқындап, негіздеуге болады. Суреттегі $\angle ABD = 60°$ және $\angle ABC = 120°$, BA – бұрыштардың ортақ қабырғасы, $\angle ABD + \angle ABC = 180°$, бірақ олар сыбайлас бұрыштар болмайды, өйткені олардың BC мен BD қабырғалары толықтауыш жарты түзулер емес.

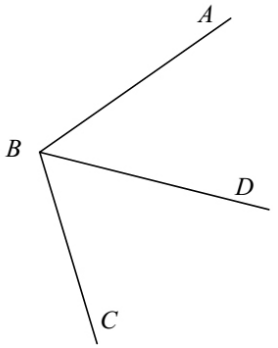


Сурет 2

Алтыншы сыныпта жаңа материалды оқыту оқушыларды жаңа ұғымдарды, теоремаларды айырып тану алгоритмін саналы түрде қабылдауға дайындаудан басталады. Ол үшін оқушыларға қандай да бір фигураны салу, нүктені таңдап алу, бұрыннан таныс фигураны ерекшелеу керек болатын жаттығулар орындау немесе құрастыру ұсынылады. Бұл дайындық жаттығулар артық уақытты керек етпейтін, қарапайым алгоритмдер болып табылады, олар ұғымның, анықтаманың немесе теореманың кейбір бөлігі ретінде, алдағы жұмыс барысында қолданылады [4]. Осындай жаттығулар орындалған соң мұғалім жаңа ұғымның аксиоманың, анықтаманың немесе теореманың нақты тұжырымдауын дайын күйінде береді. Оқушылар оны саналы түрде түсініп, жаттығулар орындауға кіріседі.

Аксиоманы осылай енгізуге мысал келтірейік. Алтыншы сыныпта нүктелер мен түзулердің негізгі тиістілік қасиеттерін қарастырғанда оқушыларға төртінші-бесінші сыныптарда игерген білімдерін қолданып орындайтын мынадай тапсырмалар беріледі.

Төмендегі ұғымдарды суреттің көмегімен сипаттап көрсетіңдер:

1) C мен A нүктелері *b* түзуіне тиісті, ал K нүктесі *b* түзуіне тиісті емес;

2) *a* түзуі M нүктесі арқылы өтеді;

3) *l* түзуі A және B нүктелері арқылы өтеді;





4) *l* және m түзулері K нүктесінде қиылысады;

5) D нүктесі *a* және *b* түзулерінің қиылысу нүктесі. Осыдан кейін мұғалім жазықтықтағы нүктелер мен түзулердің негізгі тиістілік қасиеттерін тұжырымдап, оларды суреттің көмегімен сипаттайды.

Кейбір геометриялық ұғымның, фигураның анықтамасы алдын-ала берілген дайын алгоритмді орындаудың нәтижесі ретінде енгізіледі. Мысалы, «Шеңбер» тақырыбына арналған бірінші сабақта оқушылар шеңбер, шеңбердің центрі, радиус, хорда, диаметр, сырттай сызылған шеңбер деген ұғымдарды берік игеріп, сырттай сызылған шеңбердің центрі туралы теореманы талдаулары керек.

Алдымен жалпылай қайталау жүргізіледі.

1 Үшбұрыштың медианасы дегеніміз не?

2 Үшбұрыштың биіктігі дегеніміз не?

3 Қандай үшбұрыш тең бүйірлі деп аталады?

4 Үшбұрыштың медианаларының қасиетін сипаттайтын теореманы тұжырымдаңдар.

5 Гипотенузасы мен катеті бойынша тік бұрышты үшбұрыштардың теңдігінің белгісін тұжырымдаңдар.

Жаңа тақырыпты оқып үйренудің бас кезінде төмендегідей салу есебі мен оның салуын орындау алгоритмі беріледі: AB кесіндісі мен a түзуі (3-сурет) берілген. a түзуінің бойынан AB кесіндісіне тең кесінді салыңдар:

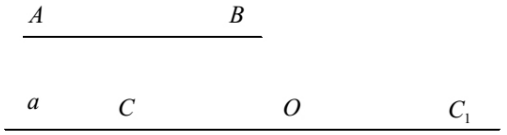


Сурет 3

1 *a* түзуінің бойынан O нүктесін таңдап алыңдар.

2 *a* түзуінің бойынан, бір басы O нүктесінде жататын AB кесіндісіне тең кесінді салыңдар.

3 Мынадай сұрақтарға жауап беріңдер:

а) неше кесінді салуға болады? (екі кесінді OC мен $OC_1$)

б) C және $C_1$ нүктелері O нүктесінен қандай қашықтықта болады? (AB)

в) O нүктесінен осындай қащықтықта болатын басқа нүктелер салуға бола ма? (ия, бірақ олар a түзуінің бойында жатпайды)

г) O нүктесінен бірдей қашықтықта жататын нүктелердің барлығы қандай фигураны құрайды? (шеңбер)

Осыдан кейін мұғалім өзі шеңбердің анықтамасын тұжырымдайды: барлық нүктелері берілген бір нүктеден бірдей қашықтықта жатқан жазықтықта жатқан

жазықтықтың нүктелерінен тұратын фигураны шеңбер деп атайды. Берілген нүкте шеңбердің центрі деп аталады. Мұғалім тақтаға, оқушылар дәптеріне шеңбер сызып, оның центрін О әрпімен белгілейді.

## ҚОРЫТЫНДЫ

Оқушылардың басым көпшілігі геометриялық есепті шешудің жоспарын құрастыруға қиналады, яғни олар дұрыс нәтиженің табылу процесін түсінбейді, өздерінің оқып үйрену әрекеттерінің тәсілдерін шешудің негізі болып табылатын алгоритмнің нұсқаулар тізбегін саналы түрде игере алмайды. Сондықтан оқушылар жаттығуларды өз бетімен немесе мұғалімнің көмегімен орындағанда алгоритмнің әрбір қадамына немесе оны толық орындауына ғана емес, дұрыс нәтижеге келтіретін нұсқаулар тізбегін талдауға да назар аударуы қажет. Алгоритмге бейімдеу және машықтандыру алғашқы түсіндіру кезеңінен басталады және көбінесе білімді пайдалану барысында өрбиді. Сондықтан енгізілген оқыту алгоритмін өзгеріссіз арнайы бекітуді де ұйымдастыру керек.

## ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Алпысов, А. Қ.** Математиканы оқыту әдістемесі. Оқу құралы. – Павлодар, 2015.

2 **Монахов, В. М. и др.** Формирование алгоритмической культуры учащихся на уроках математики. – М., 1999.

3 Методика преподавания математики. Сост. Черкасов Р. С., Столяр А. А. – М., 1995.

4 Преподавание геометрии в 9-11 классах. Сост. Скопец З. А., Хабиб Р. Х. – М., 1990.

Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*А. Қ. Алпысов, Қ. А. Тангирбаев*

**Особенности преподавания темы «Многогранники»**

Павлодарский государственный педагогический институт, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*A. K. Alpysov, K. A. Tangirbaev*

**Features of teaching polyhedrons**

Pavlodar State Pedagogical Institute, Pavlodar.

Material received on 18.05.17.





*В статье рассмотрено изучение дидактико-методических особенностей многогранника.*

*In the article there is considered a study of didactico-methodical features of polyhedron.*

ӘОЖ 373.1.013:37.026.9.373

***А. С. Амирова[1], Ж. Б. Шарипходжаева[2]***

[1]п.ғ.д., профессор, [2]п.ғ.м., аға оқытушы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ.

e-mail: [1]amirova57@mail.ru

# *ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІГІН ДАМЫТУ – ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПРОБЛЕМА РЕТІНДЕ*

*Мақалада бастауыш сынып оқушыларының зияткерлігін дамытуда интерактивті әдістерді қолдану мәселесі сөз болады. Зияткерлікті дамыту оқушылардың белсенді ойлау қызметінің дамуын, олардың сана-сезімінің сенімді және қажетті біліммен толығуын, ақыл-ой қабілеті мен білімге қызығушылығын арттырумен сипатталады. Бастауыш сынып оқушыларының зияткерлігі мен жеке ерекшеліктерінің даму деңгейлерін есепке ала отырып, олардың оқу әрекеттерін ұйымдастыруда интербелсенді әдістерді тиімді қолдана білу қажеттілігі айқындалады. Бастауыш сынып оқушыларының зияткерлігін дамытуда интербелсенді әдістердің қатарында Блум таксономиясы, топтық, жұптық тапсырмалар пайдалану әдістемесі сараланады.*

*Кілтті сөздер: интербелсенді әдістер, зияткерлік, зияткерлікті дамыту, бастауыш сынып, оқушы, әдістеме.*

## КІРІСПЕ

«Интеллектуалды ұлт – 2020» мемлекеттік бағдарламасында Елбасының бүкіл халықтың алдына қойған негізгі идеясы экономиканы дамыту, халықтың әлеуметтік жағдайын көтеру, рухы жоғары білімді тұлғаны қалыптастыру арқылы қоғамды дамытуды көздейді [1, 2 б.]. Бүгінгі қоғамның алдында рухы күшті тұлға, халық, қуатты мемлекетті қалыптастыру мәселесі тұр. Осы

тұрғыда тұлғаның зияткерлігін дамытуда бастауыш білім беру жүйесінің бәсекеге қабілетті жас ұрпақтың рухының биіктігін, біліктілігі мен білімінің табыстылығын қамтамасыз ететін деңгейде ұйымдастыруы қажет.

## НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Философиялық энциклопедиялық сөздікте: «Интеллект» латынша intellectus деген сөзден аударғанда «ақыл», «ақыл-парасат», «түсінік», «таным», «ойлау қызметінің жоғарғы типі» деген мағынаны білдіреді. Ғылыми тұрғыдан алғанда интеллект төмендегідей мағыналарда қарастырылады: 1) индивидтің ақыл-ой қабілетінің тұрақты құрылымы; 2) белгілі бір мәселені танып білу және оны шешуге қатысты адамның жаңа өмірлік жағдайларға (міндеттерді шешу барысындағы мінез-құлық сипаттарының жинағы ретінде) бейімділігі мен кез келген іс-әрекеттің табыстылығын анықтайтын индивидтің танымдық үдерістерінің өзгеретін жүйесінің (ойлау, сезіну, қабылдау, жадына сақтау, қиялдау, елестету және т.с.с.) және басқа қабілеттері негізіндегі жалпы қабілет; 3)индивидтің барлық таным функцияларының жиынтығы: түрткі мен қабылдаудан ойлау мен қиялға дейін, таным іс-әрекеттерінің негізгі формасы [2, б. 121], – деген анықтама берілген.

Мәдени-философиялық энциклопедиялық сөздікте: Интелект – (лат. Intellectus – зерде, ақыл, парасат) – адамның ойлау қабілеті. Интеллект мәдениеттануда және психология мен философияда тұлғаның мәліметтерді саналы түрде саралап, оған баға берудегі қабілеттің тұрақты ерекшелігін көрсететін ұғым-термин, – деген анықтама берілген [3]. С. Ю. Канның зерттеу жұмыстарында тұлға интеллектісінің когнитивті ұйымдасуындағы бір-біріне қатысты емес, бірақ проективті интеллект инфрақұрылымы байқалатын үш қосалқы жүйелердің барлығы көрсетіледі: перцептивті креативтілік факторы, динамикалық фактор, әлеуметтік креативтілік [4]. Бұл құрылымның негізгі қызметі – жағдаяттың бастапқы когнитивті көрінісін оның кеңістіктік немесе уақытша дамуымен сәйкестендіру, яғни, қарама- қайшылықтарды қабылдай білу.

Интеллект туралы мәселелер оқытумен, когнитивті стильмен, адаптацияға қабілетпен, белсенділікпен, өзіндік реттелумен байланысты түсіндіріледі. Интеллект ақыл-ой әрекеті жүйелерімен, мәселені шешу стратегиясымен, танымдық белсенділікті талап ететін жағдайға индивидуалды ықпал тұрғысынан қараумен байланысты айтылады. Интеллект ол – ақыл-ой қабілеті, ал ойлау – ақыл-ой белсенділігі, олардың арасындағы айырмашылықтарды ескеріп зерттеу мәселесі әлі толық негізделмеген. Интеллект нақты ойлау үдерісін анықтайтын терең құрылым болып саналады. Тұлғалық сапа интеллект (ой-өрісі) – 1) индивидтің ақыл-ой қабілеттерінің салыстырмалы тұрақты құрылымы; 2) ойлауға тиімді танымдық қабілеттілік. Жасалған ғылыми-әдістемелік





талдаулар бүгінгі ақпараттық қоғамда бастауыш сынып оқушыларының тілін дамытуда интербелсенді әдістерді қолдану қажеттігін туындатып отыр. Бұл әрине, өз кезегінде иентербелсенді әдістердің тиімділігін айқындайтын теориялық талдаулар жасауды қажет етеді.

Е. Торранстың ең жақсы дамыған интеллект тұжырымдамасының негізгі идеясы «интеллектуалды шек» теориясына сүйенеді. Оның пікірінше, интеллект пен креативтілік біртұтас фактор ретінде қарастырылулары керек. Интеллект коэффициентінің жоғары кезінде креативтілік төуелсіз өлшем болмақ. Бұл деген, интеллекті төмен креатив болмайды және креативтілігі төмен интеллектуалдардың болуы мүмкін деген пікірге саяды. Бұл тұрғыда, Е. Торранстың қорытындысымен келіспеуге болмайды, өйткені көптеген зерттеулер интеллекттің жоғарылығы шығармашылық жетістіктерге кепіл бола алмайтындығын дәлелдеген [5].

Интербелсенді сөзі – ағылшын тілінен аударғанда, inter – аралық, бірнеше, action-әрекет дегенді білдіреді. Өзара әрекеттестік әдетте, белгілі бір мәселені шешу, ол шешімнің тиімділігі туралы әңгімелесу, талқылау түрінде өтеді. Ең бастысы, мұнда мәселені шешу үдерісіі жауапқа қарағанда маңызды екендігін түсіну қажет. Бұл интербелсенді әдістің мақсаты – тек ақпаратты беру ғана емес, балаларға жауаптарды өздігінен табу дағдысын меңгерту екендігімен байланысты, қазіргі педагогикалық үдерісті ұйымдастырудың субъектілік қарым-қатынасқа құрылуы, тұлғалық-бағдарлы оқыту үдерісі жағдайында интербелсенді әдісті тиімді пайдалану қажеттігі туындайды.Қазіргі кезде бастауыш білім беру жүйесіндегі маңызды мәселелерінің бірі – нәтижеге жетуге мүмкіндік беретін интербелсенді әдістерді қолдана отырып, оқушылардың зияткерлігін дамыту болып табылады.

Интербелсенді әдістер білім беру жүйесінде шынайы келешекке жол ашады, нақтылы: интербелсенді әдістерді кеңінен енгізу оқу іс-әрекетін көрнекті, динамикалық ұсыну бейнесуреттерді, дыбыс пен ақпараттық ресурстарға қол жеткізу; білім берудің барлық деңгейлерінде – бастауыш сыныптардан жоғары оқудан кейінгі деңгейлерде компьютерлік оқудың үздіксіздігі мен сабақтастығы – оқыту үдерісіндегі барлық пәндерді компьютерлік қолдау есебінен; балалардың шығармашылық жеке дара қабілеттіліктерін ашу мен дамыту үшін оқыту әдістемесін, стилі мен құралдарын таңдау еркіндігін қамтамасыз ету; ақпараттық технологиялар негізінде ғылыми және әдістемелік негізделген базалық білім беру жүйесін құруды іске асырады. Сонымен, интербелсенді әдістер оқушының білімді өздігінен меңгеруіне жол ашатын, білімді практикалық жолмен игертудің басты құралы. Интербелсенді әдістерді қолданып меңгертілетін білімнің мақсаты мен оның жеткен нәтижесін нақтылау үшін Б. Блум таксономиясының танымдық мақсатын пайдалануға болады. Б. Блум таксономиясында білімді меңгеру алты

деңгейлі мақсатты көздейді. Олар: білім, түсіну, қолдану, талдау, жинақтау, салыстыру.

Білім: дидактикалық ұстанымдар мен теориялар, өлшемдер, арнайы ақпаратты айтатын, беретін, дәлелдеулер мен ұғымдарды қабылдауға, білуге қабілеттілігі. Мысалы: оқушылардың тілін дамытуға арналған көркем шығарманы қабылдауы. Тіл ұстарту жаттығулары мен сөздік жұмыстарындағы жаңа ұғымдардың мәнін, мазмұнын меңгеруі.

Түсіну: кез келген ақпараттың мәнін түсіну сол мезетте қабілеті. Б. Блум түсінудің үш түрлі тәртібін бөліп көрсеткен:

– аудару – түсіндірілген материалды қабылдау және оны басқа формаға түсіру, басқаша баяндау немесе суретін, графикамен бейнелеу;

– интерпретация – негізгі идеяныжаңа формаға салу;

– экстраполяция – алдын ала алған ақпарат бойынша болжам жасау және бағалау. Мысалы: оқушылардың тілін дамыту үшін пайдаланылған көркем шығарманы өз қиялымен басқаша өзгертіп баяндауы немесе оның суретін салуы, шығармаға өзіндік баға беруі болып табылады.

Қолдану: алдын ала меңгерген материалдарды кез-келген жағдайда, жаңа жағдаяттардағы ұстанымдар мен үдерістерде ешкімнің айтуынсыз қолдана білу дағдысы. Мысалы: оқушылардың тілін дамытуда өткен материалда баланың жақсы мінез-құлқы, өзін ұстауы, үлкендерді сыйлауы және т.б. күнделікті тәжірибеде қолдануы.

Талдау: ұсынылған толық материалдың ара қатынастары мен ұйымдастыру үлгісі бойынша, жекелеген бөліктерге бөлу. Мысалы: оқушылардың тілін дамытуда мәтінді пайдалануда оның басты кейіпкерлерін талдау т.б.

Жинақтау: бұл шығармашылық үдеріс, өйткені жаңа материалдың жеке бөліктерін біріктіріп, тұтас жаңа элементтер алуы. Мысалы: оқушының эссе жазуы, өз ойымен жаңа әңгіме құрастыруы, болжамды тексеретін ой айтуы, әлеуметтік жағдаяттарда қоланылатын теорияны қалыптастыру.

Бағалау: идеялар туралы құнды пікірлер мен шешудің әдіс-тәсілдерін шығару үдерісі. Бұл бағалаулар сандық және сапалық болуы мүмкін. Бірақ олар стандарт пен қолданудың өлшеміне сәйкес болуы тиіс. Мысалы: жалпыға міндетті білім беру стандарты бойынша бастауыш сыныптарда әдебиеттік оқу пәнінде қолданылатын әртүрлі тапсырмаларын айтуға болады.

Оқыту үдерісінде интербелсенді әдістерді қолдану жаңа ақпаратты тиімді меңгеруге ықпал ететінін көруге болады. Интербелсенді әдістерді қолданудың тиімділігін төмендегідей атап көрсетеміз:

– білім алуға қызығушылығы нашар оқушылардың мотивациясы артады;

– білімді меңгеру деңгейі жоғары болады. Білімді меңгерудегі шаршау төмендейді;





– оқушылардың босқа отыруға уақыты болмайды, жаңа материалды меңгеруге ойланады, өйткені ол өзіне ғана сенеді. Барлық бала осылай жұмыс істейді. Оқылған материалға қызығушылығы артады.

– мұндай жұмысқа оқушылардың барлығы жұмылдырыла ұйымдастырылады, олардың тілі дамиды, әртүрлі әдеби шығармалармен жұмыс істеп үйренеді;

– топпен жұмыс істеу дағдысы қалыптасады;

– коммуникативтік дағдысы қалыптасады;

– педагогтың өзінің кәсіби іс-әрекетіне қызығушылығы артады, мұндай ұйымдастырылған оқу іс-әрекеті оқушыларда және өзіме үлкен қанағат сезімін тудырады, табысқа жеткізеді;

– өзінің іс-әрекетін талдау мүмкіндігі пайда болды, қалай көңілсіз нәрседен қызықты жасауға болады, өзіңнің «табысыңды» немесе «кемшілігіңді» басқалармен бөліскің келеді. Өзіңмен бірдей ойлайтындармен тиімді нұсқасын табуға тырысасың;

– сабақты құруда өзінің жеке ерекшеліктерін ескеру мүмкіндіктері пайда болады. Өзінің жеке мүмкіндіктерін көрсетіп: өз бағдарламасы мен әдістемесіменжұмыс істейтін, өзін-өзі тексеруді күшейтіп, оқыту үдерісін ұйымдастырудың мүмкіндігі кеңейеді;

– сыныпта оқушылардың топтық жұмысын бақылау мүмкіндігі пайда болады, онда олардың жеке ерекшелігін айқындалады;

– жұмыс істеу қызықты болады. Сабақта оқушылардың өзара қарым-қатынасын бақылауға мүмкіндік туады;

– оқушыларға деген қатынас өзгереді. «…кейбір жағдайда оқушыларға өте көп сенемін, оларға бір мақсатқа бағытталған өзімнің серіктесім сияқты қараймын. Бұл тұрғыдан алған педагог пен оқушылардың қарым-қатынасы серіктестікке құрылады. Серіктестік қарым-қатынас педагогтан оқушылардың белсенді көзқарасын мақұлдауды, олардың өзіндік ойларын, дәлелдеулерін мойындау, дұрыс пікір айтуды талап етеді.

Соңғы жылдары «Әдебиеттік оқу» пәні оқушыларға білім беру саласында көркем шығарманы меңгерту мәселесіне аса мән беріп отыр. Бұл орынды да, өйткені әдебиеттік оқу пәнінің оқушылардың зияткерлігін дамытудағы мүмкіндіктерді өте жоғары.

## ҚОРЫТЫНДЫ

Қорыта келе, оқыту үдерісінде интербелсенді әдістерді пайдалану оқушылардан «таныс емес білімге енуді» талап етеді. Оқушылардың оқу іс-әрекетіндегі интербелсенді әдістер өзара түсіністікке, өзара әрекетке,

қатысушының әрқайсысына қажет есепті бірлесіп шешуге алып келетін ұйымдастыру және сұхбаттасып қарым-қатынас жасауды дамытуды ұсынады.

Бастауыш сыныптарда педагогикалық үдерісті ұйымдастыруда интербелсенді әдістердің тиімділігі сол, топтағы барлық оқушы қамтылады, олар өздерінің білетін және ойлайтын нәрселері арқылы түсінуге және қарсы әсер етуге мүмкіндік алады. Оқу материалын игеруде баланың біріккен әрекеттері мынаны білдіреді; топтағы әр бала өзіне тән ерекше еңбегін сіңіреді, білім, дағды, әрекет ету тәсілдері үздіксіз алмасып отырады. Сонымен қатар, мұнда өзара қолдау және бір-біріне деген жанашырлық қалыптасады. Яғни, топтағы оқушылар жаңа білім алып қана қоймайды, танымдық ой-өрістері дамиды, жоғары топтасу дәрежесіне көтеріледі.Қатынас үдерісіндегі интербелсенді әдіс екі аспектіде қаралады: біріншісі - тұлғаның әлеуметтік мәдени құндылықтарды игеруі, екіншісі – әлеуметтік өзара іс-әрекет барысында өзін-өзі танытуы. Осыдан келіп, ана тілі пәнінде бірлескен іс-әрекетті ұйымдастыру мақсатындағы интербелсенді әдістерді қолдану өзара әрекеттестікке жеткізеді.Интербелсенді әдістерді жүйелі қолдану, сөз жоқ, оқушылардың зияткерлігін дамыту мақсатына қол жеткізуге мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 «Интеллектуалды ұлт – 2020» мемлекеттік бағдарламасы – Астана, 2010.

2 Философиялық сөздік /құрас. Нұрғалиев Р. Н. – Алматы, 1996. – 522 б.

3 Мәдени-философиялық энциклопедиялық сөздік. – Алматы, 1996. – 522 б.

4 **Канн, С. Ю.** Изучение взаимосвязи креативности общения и креативности мышления студентов. – Рязань, 1997. – С. 76-94.

5 **Torrance, E. P.** The nature of creativity as manifest in the testing. // R. Sternberg, T. Tardif (eds.).The nature of creativity. – Cambridge : Camdr. Press, 1988. – P. 43-75.

Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*А. С. Амирова, Ж. Б. Шарипходжаева*

**Интелектуальное развитие учащихся начальных классов с применением интерактивных методов – как педагогическая проблема**

Казахский национальный педагогический
университет имени Абая, г. Алматы.
Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*A. S. Amirova, Zh. B. Sharipkhojaeva*

**Intellectual development of the primary school pupils using interactive methods – as a pedagogical problem**





Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty.
Material received on 18.05.17.

*В статье рассматривается вопрос об использовании интерактивных методов в развитии интеллектуальных способностей учащихся начальных классов. Развитие интеллектуальности характеризуется развитием у учащихся функции активно мыслить, уверенным пополнением сознания нужными знаниями, способностью мыслить, а также повышением заинтересованности в знаниях. Использование интерактивных методов в развитии интеллектуальности у учащихся начальных классов означает и деятельность формирования новых знаний, учитывая субъективный опыт учащихся. В развитии интеллектуальности учащихся начальных классов, к методам интерактивных относятся таксономия Блума, использование методики групповых и парных заданий.*

*The article discusses the use of interactive methods in the development of intellectual abilities of primary school pupils. Development of intelligence is characterized by the development of students' active thinking function, confident replenishment of their consciousness with necessary knowledge, the ability to think, as well as an increase in interest for knowledge. Using interactive methods in the development of the intelligence of primary school pupils and activities in the formation of new knowledge, taking into account the subjective experience of students. The interactive methods of the development of intelligent primasy school pupils include the Bloom's taxonomy, using techniques of group and pair assignments.*

ӘОЖ 614:378.016

***Н. С. Ауезова***
б.ғ.к., аға оқытушы, С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Астана қ.
e-mail: nurkuigan1971@mail.ru

# *«ТІРШІЛІК ӘРЕКЕТІ ҚАУІПСІЗДІГІ» ПӘНІНІҢ БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ РӨЛІ*

*Мақалада «Тіршілік әрекеті қауіпсіздігі» пәнін оқытуда студенттерге білім беру жолдары мен қазіргі кезде пәнді игерудің маңызына, пәннің болашақ мамандарды қалыптастырудағы роліне талдау жасалды. Қазіргі таңда тіршілік әрекеті қауіпсіздігі пәнінің маңыздылығы артып отыр. Себебі ішкі және сыртқы қауіптіліктің артуы әрбір адамның өзін-өзі қорғау шараларын білуін талап етеді.*

*Кілтті сөздер: төтенше жағдай, қауіп, техногендік, әлеуметтік, табиғи, адами фактор.*

## КІРІСПЕ

«Тіршілік әрекетінің қауіпсіздігі» пәні базалық пәндер қатарына жатады және болашақ мамандардың қауіпсіздік саласында жалпы біліктіліктерін көтереді, олардың ойлау қабілетін өмірдің қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағыттайды.

Пәнді оқу барысында, студенттер барлық кәсіпорындар мен ұйымдардағы қауіп-қатерлерді, төтенше жағдайлар кезінде олардың әсерінен қорғану үшін білікті іс-әрекет жасай білуді үйренуі керек.

## НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Қазіргі уақытта табиғи техногендік және әлеуметтік сипаттағы төтенше жағдайлар әрбір адамның тіршілік үдерісінде объективті шындыққа айналып отыр. Олар адам өмірі мен денсаулығына қауіп төндіріп, қоршаған ортаға, қоғам мен мемлекетке үлкен зиянын тигізуде. Әртүрлі қауіпті және төтенше жағдайлардың қайғылы жағдайларының салдарын талдау сараптамасы бойынша әртүрлі жағдайлардың 80 %-дан астамы «Адами фактор» болып отырғанын көрсетті. Қайғылы жағдай адамдардың күнделікті өмірде және әр түрлі қауіпті және төтенше жағдайларда белгіленген қауіпсіздік шараларын сақтамаудан, қауіпсіздік мәдениеті деңгейінің төмендігінен болады [1].





Іс-әрекеттің түрі күрделенген сайын, кешенді қорғану шаралары қажет болады. Кешенді қорғану шаралары мынаны қамтиды құқықтық, ұйымдастырушылық, экономикалық, техникалық, санитарлық-гигиеналық, емдік шаралар.

Қауіпсіздік – бұл іс-әрекет кезінде қауіптердің болмайтындығы айқын болған жағдай. Ол үшін үш негізгі міндетті атқару керек:

Бірінші міндет-нақты іс-әрекеттен болатын қауіп-қатерді талдау (идентификация). Идентификация келесі ретте жүзеге асуы керек. Өмір сүру ортасының қауіп туғызатын элементін анықтау, қауіп тудыратын іс-әрекетті талдайтын адамдарға қойылатын талаптарды белгілеу. Содан кейін барып қауіптердің идентификациясы жүргізіледі.

Екінші міндет – адамды және өмір сүру ортасын табылған қауіп-қатерден қорғаудың тиімді әрі сенімді шараларын әзірлеу.

Үшінші міндет – осы іс-әрекеттің тәуекелінің қалдығынан қорғану шараларын әзірлеу, себебі толық қауіпсіздік орнату мүмкін емес.

Бұл шаралар қауіп-қатер туындағанда, адамдарды және өмір сүру ортасын қорғау қажеттілігі болғанда қолданылады (зардап шеккендерге бірінші медициналық көмек көрсету, қоғамды қылмыс топтарынан қорғау, ғимараттарды, құрылыстарды бұзу, зардап шеккендерді көлік апатынан босату, ластанған аумақты тазалау тәрізді жұмыстар).Үшінші міндетті елімізде денсаулық сақтау, Мемлекеттік санитарлық, эпидемиялық бақылау, өрттен қорғау, полиция, прокурорлық бақылау органдары және т.б. жүзеге асырады [2].

Қауіп-қатер-ортаның қуат жағдайымен, адамдардың іс-әрекетімен тығыз байланысты құбылыс. Ол белгілі бір жағдайда қоршаған ортаға үлкен залалын тигізуі және зардабын әкелуі мүмкін. Қауіп-қатер осы оқу курсының орталық өзекті түсінігі [3].

Біздің елімізде, қауіпсіздік саласындағы жағдайды білім беру жүйесі арқылы жеткізу қатты талап етіледі. «Тіршілік әрекетінің қауіпсіздігі» пәні адамның қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі талаптарға сәйкес студенттердің бойында тиімді кәсіби ажырамас бірлікте іс-шаралар қалыптастыруға бағытталған өмірі мен денсаулығын сақтау үшін қажетті пән болып табылады. Пән бойынша студенттер барлық кәсіпорындар мен ұйымдардағы төтенше жағдайлар мен оның салдарын және қауіптен қорғану үшін жүйелі тәсілерді үйрену керек [4, 5].

Болашақ мамандардың тіршілік әрекеті қауіпсіздігі аясындағы әлемдік көзқарасын қалыптастыруда жоғары оқу орны оқытушыларының алдындағы басты міндет – студенттерді теориялық білім мен тәжірибелік дағдылармен қаруландыру. Ол үшін:

– адамның еңбек әрекеті мен демалыс аймағындағы мекен ортасының қолайлы жағдайын жасау;

– мекендеу ортасының табиғи және антропогендік сипаттағы қауіптілігін сәйкестендіру;

– адам және қоршаған ортаны кері әсерлерден қорғау жөніндегі іс-шараларды әзірлеу және іске асыру;

– экономикада нысандар мен технологиялық үдерістердің, техникаларды жобалау және пайдаланудың қауіпсіздігі мен экологиялығы талаптарына сәйкестігін анықтау;

– төтенше жағдайларда нысандар мен техникалық жүйелер қызметінің

– тұрақтылығын қамтамасыз ету;

– төтенше жағдайлардың салдарының дамуын болжау және бағалау;

– өндірістік қызметкерлер мен халықтың қауіп мүмкіндігі салдарынан, жазатайым оқиғалар, дүлей апаттар, қазіргі заманғы қырып-жою құралдарын пайдалану сондай-ақ олардың салдарын жою жөнінде шаралар қабылдап, шешімін шығару.

## ҚОРЫТЫНДЫ

Бүгінде оқу құрылымы төмендегідей болып табылады:

Бірінші – жалпы білім беру деңгейі әрбір адам өз өмірінің қауіпсіздігі проблемаларын түсініп, жоғары білім деңгейінде дайындықты қамтамасыз ету, сонымен қатар жеке және ұжымдық қауіпсіздікті білу дағдыларын қалыптастыруға міндетті.

Екінші – барлық мамандар қоршаған ортадағы зиянды факторларды білуі тиіс.

Үшінші – алған білімдерін өмір сүру барысында қолдана білуі керек.

Жоғары оқу орнында «Тіршілік әрекетінің қауіпсіздігі» пәнінен білім беруде болашақ мамандардың қазіргі жағдайларға бейімделіп, қоғамдағы қауіпсіздік шараларын меңгеруіне көбірек мән берілуі қажет.

## ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Воробьев, Ю. Л., Пучков, В. А., Дурнев, Р. А.** Основы формирования культуры безопасности жизнедеятельности населения. – М. : Деловой экспресс, 2006. – 316 с.

2 **Дмитриева, О. А.** Перспективы развития науки и образования. – 2015. – С. 113-114.





3 **Дмитриева, О. А., Короткова, Л. Н., Туктарова, И. О., Назыров, А. Д.** Наука сегодня: теория и практика. – Уфимский государственный университет экономики и сервиса. – 2015. – С. 151-153.

4 **Дмитриева, О. А.** Развитие науки и образования в современном мире. – 2014. – С. 16-18.

5 Теория и методика обучения безопасности жизнедеятельности / Л. А. Михайлов, Э. М. Киселёва, О. Н. Русак и др.

Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*Н. С. Ауезова*

**Роль дисциплины «Основы безопасности жизнедеятельности» в формировании будущих специалистов**

Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, г. Астана.

Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*N. S. Auezova*

**The role of the discipline «Basics of Life Safety» in the formation of future professionals**

S. Seifullin Kazakh Agro-Technical University, Astana.

Material received on 18.05.17.

*В статье проведен анализ роли направлений обучения и своевременного усвоения студентами дисциплины «Безопасность жизнедеятельности», в формировании будущих специалистов. В настоящее время значение дисциплины «Безопасность жизнедеятельности» растет. Потому, что увеличение внутренней и внешней опасностей требует от каждого человека знаний мер самозащиты.*

*The article analyzes the role of training and timely mastering by students of discipline «Life Safety» in the formation of future professionals. Currently, the value of discipline «Life Safety» is growing. Because the increase in internal and external dangers requires each person to know self-defense measures.*

ӘОЖ 159.9:81›243

**С. Е. Булекбаева[1], Д. Б. Жинтимирова[2]**
[1]мед.ғ.к., профессор, [2]магистрант, С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
e-mail: [2]bolatovna.dana@mail.ru

# ШЕТ ТІЛІН МЕҢГЕРУ БАРЫСЫНДА КЕЗДЕСЕТІН ТЕМПЕРАМЕНТ ПЕН ҚИЫНДЫҚТАР АРАСЫНДАҒЫ БАЙЛАНЫС

*Бұл мақалада автор шетел тілін меңгеру және оқыту барысында кездесетін психологиялық кедергілер мен қиындықтар туралы талқылайды.*

*Кілтті сөздер: психология, шетел тілі, темперамент, психологиялық үрдістер.*

## КІРІСПЕ

Қазіргі уақытта психология ғылымының жылдам прогрессі мен дамуы өз қарқының табуда және барлық салалармен, мектеп сабақтары және т.б. үйлесуде. Қоғамның тез дамуымен байланысты, соңғы жылдары шет тіліне деген қызығушылықтың артуы байқалуда. Шет тілін меңгерудегі қиындықтар мәселесі, бірнеше психологтармен (И. А. Зимняя, З. И. Клычникова) және методистермен (И. Л. Бим, Н. И. Гез, М. В. Ляховицкий) зерделенген.

Өкінішке орай оқушылардың тілді білуге және сөйлеуге деген ынталары, олардың оған деген мүмкіндіктерімен барлық уақытта сай келе бермейтіндігі. Кейбіреулеріне тілді үйрену оңай, кейбіреулеріне қиын. Оқушылардың біреуі сөздерді тез жаттап алады, біреуі тез оқуды үйренеді, біреуіне шет тілін көшіру оңайға түседі. Психологиялық білім алғаннан кейін, балаларды оқыту барысында және олармен қарым-қатынас кезінде туындайтын кейбір қиындықтарды түсіндіру, сонымен қатар шет тілін меңгеру мәселелері жеңілдірек болды. Оқушының темпераментімен, оның қабылдауымен, зейіні және есте сақтау ерекшеліктерімен, оның шет тілін меңгерудегі қиындықтар арасында байланыс бар. Флегматик және меланхолик темпераментіне ие оқушылар шет тілін меңгеруде көп қиындықтарға ұшырайтындығы бағамдалады.

Шет тілі оқу тәртібі ретінде мектеп бағдарламасының басқа сабақтарынан ерекшеленеді және соған байланысты оқушыларда осы сабақты меңгеру кезінде кейбір қиындықтардың пайда болатындығы айқын.





## НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Шет тілі ана тілден көптеген өзгеше белгілерімен сипатталады. Ол келесі белгілерімен ерекшеленеді: игеру жолы бағытымен, тілдің адамзаттың пәндік-коммуникативтік әрекетіне енуі; олар атқаратын қызметтің жиынтығымен; шет тілін игеру ана тілін дамытудағыларға тікелей қарама-қайшылық білдіреді. Бала ана тілін әдейі және арнайы менгермейді ол өздігінен келеді, ал шет тілін арнайы және әдейілеп ұғынықты меңгереді. Мектепте бала тікелей пән ретінде қолданбай-ақ, тілдің көмегімен қарым-қатынас жасайды. Бұл, мысалға, шет тіл сөзі баланың тілдік санасында өзінің абстрактік-логикалық, түсіністік жағында өмір сүретіндігіне әкеледі. Шет тілі сөзін білдіретін пәндер иіс, түс, пішін, көлемі деген сипаттамаларын жоғалтқан. Бұл жадыда шет тіл сөздерін сақтаудың бекемсіздігінің бірі болуы мүмкін. Ана тілін білу стихиялық үрдіс болып табылады, яғни адамзат тілді білу үшін саналы түрде талпынбайды, сананың даму үрдісін игереді.

Шет тілін менгеру нақты іс-әрекеттер туралы (математика, тарих, география, биология, химия, физика пәндеріне қарағанда) тікелей білім бермейді, ол тек осы ақпаратты жеткізуші болып табылады, оның қолданылу түрі жеке және қоғамдық санада.

Шет тілі, шындығында, күнделікті және жүйелілік жұмыс істеуді талап етеді. Ол ынталандырылған жұмысты талап етеді. Бала бұны не үшін жасап отырғандығын және шет тілін игерудегі нақты алдына қойған мақсатын білу қажет.

**Шет тілін менгерудің психологиялық талдауы.** Шет тілін игеруде қиындықтың туындауының басты себебі олардың тілдік құрамдарының түрлілігі болып табылады. Шет тілін еске қабылдау әр тілдің дыбыстық ерекшелігіне, алайда көп жағдайда еске қабылдауға жататын әр тілдегі сөздерге байланысты түрлі қиындықтармен қақтығысады.

Жалпы қиындық сөздегі дыбыстар арасында және сөйлемдегі сөздер арасында нақты шекараның жоқтығынан байланысты. Көбінесе, шетелдіктер жылдам сөйлейтін секілді көрінеді, сондай-ақ сондай темпта сөйлеп тұрған отандастығының сөйлеу мәнері бірқалыпты болып көріндеі. Бұл естігенімізді сөйлеп үлгермеуімізге байланысты.

Шетел тілінде сөйлеуді қабылдаумен байланысты қиындықтарды жеңу, сезінуді дамытумен байланысты болады. Біздің сезімдеріміздің жоғарғы мәдениеті тума болып табылмайды, оны арнайы дамыту қажет, себебі шетел тілінде сөйлеу ана тілін менгеруде мәнді рөл алмағандай осындай дағдыларды талап етеді. Тағы бір қиыншылық баланың шетел тілінде сөйлеуге қорқуы болып табылады. Ол оны түсінбейді деп қорқады, ал егерде түсінсе оларға жауап бере алмаймын немесе дұрыс жауап бермеймін деген қорқыныш болады.

**Оқу материалдарын игеру үрдісін анықтайтын психологиялық үрдістер.** Бастапқыда аталып өткендей, оқушы темпераменті арасында, оны қабылдау ерекшелігімен, зейін және есте сақтау және шет тілін үйренуде қиыншылықтардың бар болуымен байланыс болады.

**Оқу іс-әрекеті үрдісінде темпераменттің рөлі.** Темперамент – сезгіштік дәрежесі мен оның қоршаған ортаға деген қатынасын сипаттайтын, адамзат тұлғасының жан дүниелік және психикалық құрамының жиынтығы. Темперамент латын тілінен аударылғанда «қоспа, біркелкілік» деген мағынаны білдіреді. Бұл терминмен көбінесе адамның психикасын анықтайтын тума ерекшеліктерін – байсалдылық, алғырттық дәрежелерін сипаттайды. Темперамент жеке тұлғаның нақты, мәнді ерекшеліктерімен үлесетін мінез-құлықпен шатастыруға болмайды. Мінез-құлық астарында темперамент жатыр.

Темпераменттің басты ерекше белгілерінің бірі, оның көрініс беруі толығымен барлық психикалық әрекеттердің динамикасын және жеке психикалық үрдістер динамикасын сипаттайды. Психикалық іс-әрекеттегі динамиканың жеке дара ерекшеліктері сонымен қатар темпераментті шарттайды және жеке тұлғаның өзге психикалық құрамдарымен және тұлға қатынасымен белгіленеді.

Темперамент құрамы, жеке тұлғаның динамикалық жағын анықтай отырып, адамзаттың өзге психикалық ерекшеліктеріне қарағанда, ерекше тұрақты және бірқалыпты болып келеді. Темпераменттің негізгі компоненттері болып келесілер табылады: жалпы психологиялық белсенділік; сезімдік. Психикалық үрдістердің туындау жылдамдығы және олардың тұрақтылығы, іс-әрекет пен жүріс-тұрыстың темпі мен ритмі, психикалық үрдістің қарқындылығы темпераментке байланысты. Темперамент психиканың өзгеде ерекшеліктеріне өз таңбасын қалдырады.

Темперамент құрамы, жүйке жүйесінің құрамы секілді, өзгеріссіз болып табылмайды. Темперамент құрамы туған мезеттен пайда болмайды және белгілі бір жаста пайда болмайды, жоғарғы жүйке жүйесі әрекетінің туындауының жалпы заңдылығымен және жүйке жүйесінің әрбір түрінің дамуының ерекше заңдылығымен түсіндірілгендей, белгілі бір ырғақтылықпен, кезенділікпен дамиды. Темперамент құрамы мотивтермен және жеке тұлға қатынасымен мінез-құлыққа қарай ерекшеленеді. Сонымен қатар темперамент қабілеттен ерекшеленеді. Осымен бірге, темпераментке ең бірінші тума және жеке дара-өздігінен ерекше психикалық құрамдар жатады. Кейбір адамдарда психикалық әрекеттер тепе-тең ағымда болады, олар сырттай байсалды, салмақты, тіпті баяу келеді, олар сирек күледі, олардың көз қарасы қатаң және суық, қимыл-қозғалыстары шығымсыз және мақсатқа бағытталған. Өзге адамдарда психикалық әрекет секірмелі түрде келеді, бұндай адамдар керісінше қозғалмалы,





мазасыз, шулы, үнемі еті тірі, көңілді, яғни темпераменттен психикалық әрекет ағымының мінез-құлқы анықталады. Темпераменттің келесі құрамдарын ерекшелеп қарайды:

• Психикалық үрдістердің пайда болу жылдамдығы мен олардың тұрақтылығы (мысалға, қабылдау жылдамдығы, зейіннің шоғырлану ұзақтылығы);

• психикалық темп және ритм;

• психикалық үрдістің интенсивтілігі (мысалы, эмоция күші, ауқастық әрекеттер белсенділігі);

• психикалық әрекеттердің оның мазмұнына тәуелсіз қандай да бір объектілерге бағыттылығы (мысалы, адамзаттың үнемі жаңа адамдармен байланыста болуға талпынысы, жаңа сезімдерге талпынысы).

Алайда психикалық әрекеттің динамикасы өзгеде талаптарға байланысты (мысалы, мотивтер мен психикалық күйден). Егерде адамзаттың жұмысқа қызығушылығы оянса, онда өзінің темперамент ерекшеліктеріне тәуелсіз ол оны жылдам және тезірек орындайды. Темперамент құрамы, мотивтер мен психикалық жағдайларға қарағанда, іс-әрекеттің түрлі түрлерінде бірдей байқалады. Мысалы, егерде адам емтихан тапсырар алдында мазасы кетсе немесе сайыстарда стартты тосу барысында мазасы кетсе, онда жоғары қарқынды қобалжу – оның темпераменті болып табылады.

Темперамент құрамы адамның өзіне психикалық ерекшеліктеріне қарағанда тұрақты және бекім болып келеді. Темпераменттің арнайы ерекшелігі осы адамның темпераментінің түрлі құрамы бір-бірімен кездейсоқ болмайды, олар бір-бірімен өзара байланысты болады, темперамент түрін сипаттайтын белгілі бір ұйымды, құрылымды құрайды .

И. П. Павлов жүйке жүйесінің төрт түрін ерекшелеп көрсеткен:

1) күшті, сабырсыз , байсалсыз (қозу үрдісі күшін игере отырып);

2) күшті, сабырлы, елпілдек;

3) күшті, сабырлы, инертті;

4) әлсіз.

Жүйке жүйесінің бұл түрлері темпераменттің төрт дәстүрлі түрімен негізделеді.

Темперамент астарында адамдардың белгілі топтарымен анықталатын және олар үшін жалпы болып табылатын, психикалық құрамдар жиынтығын ұғындырады, құрамдардың белгілі бір өзара байланысы темперамент үлгісін сипаттайды. Әр адамда темпераменттің түрлі құрамының байқалу дәрежесі әр түрлі болуы мүмкін, алайда олардың ара қатынасы тұрақты болып қалады. Темпераменттің төрт түрі бар: холерик, сангвиник, флегматик, меланхолик.

Арнайы дайындау талабында темперамент ең басты рөлді атқарады. Білімді меңгеру үрдісіне мынадай құрамдар әсер етуі мүмкін: қабылдау жылдамдығы, зейіннің өзектелу ұзақтылығы, психикалық темп және ритм. Сонымен қатар психикалық іс-әрекеттің бағыттылығы аз орын алмайды, мысалы, экстраверт, жаңа байланыстарға талпынады, адамдармен қарым-қатынас жасауға талпынады және сөйлеудің эмоционалды бейнесі, мысалы, қарым-қатынаста эмоцияның айқындылығы.

Шетел тілін игеру үрдісінде зейін үлкен рөл атқарады. Оқушыға зейінді, зейекті болу маңызды, сөздерді дұрыс таңдап және грамматикалық құрылымды айқындау, өз зейінің бір заттан екінші затқа аудара білуі қажет. Шетел тілін игеруде қабылдаудың таңдау (атап айтқанда сөйлеуде және тыңдалымда байқалады), құрылымдылығы (сөйлеуінде, оқуында), тұтастығы (тыңдалымда) секілді сипаттамасы маңызды рөл атқарады.

Шетел тілін игеру үрдісінде есте сақтау мыңызды рөл атқарады. Зейінді есте сақтау, сонымен қатар сөйлеу-логикалық есте сақтау, тікелей секілді есте сақтаудың түрі шет тілін меңгеруде маңызды рөл атқарады және сөйлеу әрекеттің барлық түрлерінде даму қажет.

Осы мәліметтерге сәйкес, холерик темпераменті бар оқушылар жоғарғы деңгейде экстраверсиялы, сезімталдық қозғышты, флегматик темпераментті оқушыға қарағанда еті тірі болып келеді.

Холерик және сангвиник темпераменті бар оқушылар оқуға бейім болып келеді, флегматик және меланхолик темпераменті бар оқушыларға қарағанда өте жақсы бағалары көп болады. Шет тілін игеруде когнитивті үдірістер үлкен рөл атқарады: зейін, қабылдау, есте сақтау.

Холериктер мен сангвиниктерде зейін, қабылдау, есте сақтау секілді таным үрдістерін дамыту, флегматик пен меланхоликтерге қарағанда белсенді, тиімді болып келеді. Холериктерде вербалды есте сақтаудың жоғарғы өнімділігі, қайтарымсыз есте сақтаудың жоғарғы деңгейі байқалады. Толығымен алғанда, бұл оқушылар орташа темпте ақпарат береді, ақпарат қабылдауы белсенді, нұсқамаға қарағанда, нұсқамасыз сөздерді жылдам есте сақтайды. Флегматик темпераменті бар адамдарда вербалды есте сақтау өнімділігінің төмен деңгейлігі мен қысқа мерзімді есте сақтаудың орта және төмен көлемі байқалады.

Темпераменттің ерекшеліктерін зерттеу мақсатында келесі әдістемелер қолданылады: Ганс Айзенктің әдістемесі – экстраверсия деңгейін анықтау көмегімен темпераменттің типін айқындауға бағытталған. Бұл әдістеме бойынша темпераменттің 4 түрі айқындалады: сангвиник- экстраверт, холерик-экстраверт, флегматик-интроверт, меланхолик-интроверт.

Зерттеу барысында оқушылар назарына «Түзету емтиханы», «Есте сақтаудағы қабылдау саналығы» әдістемелері қолданылады – бұл тест





оқушылардың сөздерді есте сақтаудың қаншалықты саналы өткендігін анықтауға мүмкіндік береді. Оқушыларға есте сақтап қалуға тиіс, бірнеше сөздер тыңдауға ұсынылады. «Қысқа уақыттық есте сақтау ауқымы» – бұл тест оқушылардың қысқа уақыттық есте сақтау ауқымын анықтауға мүмкіндік береді. Барлық мәліметтер өңделеді және алынған нәтижелер негізінде қорытынды шығарылады.

## ҚОРЫТЫНДЫ

Оқушылардың жеке-психологиялық ерекшеліктері (темперамент) білім мекемесінде шет тілін меңгеру процессінде маңызды орын алады. Психологиялық әрекеттердің келесі ерекшеліктері: білімді игеру қарқыны, шет тілін қабылдау, оны қайта өндеудегі ырғағы мен икемділігі және басқалары, ұсынылған ауқымда шет тілін меңгеруде айқындаушы фактор болады. Сондай-ақ, экстраверттік сыртқы шет тілін қабылдау бойынша сөйлеу машықтығын қалыптастырады, ал интроверттік керісінше осы процессті бұғаттайды. Сонымен қатар, беймазалық, невротизм, оқушының контактіге түсуіне кедергі жасауы, қорқыныш тудыруы мүмкін. Нәтижесінде тілді меңгеру үлгерімі өте төмен болуына әсер етеді. Әлбетте, мұнымен флегматикалық және меланхоликалық темпераментпен оқитындардың шет тілін меңгерудің ең төменгі нәтижелерін түсіндіруге болады.

**Ұсыныс:**

Тыңдаушыға ана тілінде оқылатын пәндердің барлық кезде қол жетімді және қызықты бола бермейтіндігі баршаға мәлім. Егер нақтырақ айтсақ, балалардың оқитын тақырыптары барлық кезде оларға қызықты бола бермейді. Сондықтан, шет тілін оқыту процессінде оқушылар үшін қол жетімді және қызықты тақырыптарды таңдау ұсынылады. Белгілі болғандай, тілді иеленушілердің сөйлеу темпі, әдеттегідей өте тез болып көрінеді. Бұл қиындықты жеңу үшін оқытуды баяу темптегі мәтіндерді беруден бастау қажет. Алайда, кейде бұл қарқынның өзі тілді енді үйренушіге тез көрінеді. Бұл жағдайда, сөйлеу қарқының баяулатпай, фразалар арасындағы паузаны ұзарту қажет. Бұл оқушының қалып қоюын жояды. Тыңдаушының қабілет ерекшеліктерімен байланысты қиындықтарды жеңудің негізгі тәсілдері болып, тиісті жаттығуларды орындау жолымен бұл қабілеттің (тыңдау қабілеті, тез ұмытып қалу, іштей сөйлеу, болжау ықтималдығы) барлық компоненттерін тұрақты, жүйелі және мақсатты бағытталған дағдылар табылады.

Тілді иеленушілердің сөздерін түсінуге байланысты қиындықтарды жеңу үшін, біртіндеп мұғалімнің ұсынатын мәтіндерінің санын қысқартып, оқытудың бастапқы кезеңінен бастап-ақ тілді иеленушілердің сөздерін естірту қажет. Оқушылар әр түрлі дикторды (ер адам, әйел, бала) тыңдаса, сөйлесу әдебіне оңай бейімделетінін есте сақтау қажет.

Белгілі бір білімді игеру үшін, үйренуші оқитын тілдің елі және халқы туралы ақпарат алуы тиіс. Заманауи шет тіліндегі кітаптар осы іспеттегі ақпараттарға толы екені белгілі. Бірақ, жалпы білім беру мекемесіндегі мұғалімдерге рұқсат етілген отандық кітаптарда, осындай мәліметтер жеткіліксіз екені анық. Сондықтан, мұғалімге оларды алдын-ала оқуға және тыңдауға арналған мәтіндерде, сонымен қоса фильмдер көмегімен хабарлау қажет. Оқушылардың темпераменттерінің ерекшеліктерін назарға ала отырып, темпераменттің барлық типіндегі балаларға қызықты мәтіндердің келетіндігін атап өту керек, бірақ, бұл жағдайда тапсырмаларды әр түрлі етіп беру қажет.

Сөйлеу кезіндегі қиындықтарды жеңуге ұсыныс. Басты ұсыныс болып, оқушылардың әр түрлі әлеуметтік функцияларды орындай отыра, диологты да, монологты да қолдана алатын ойын түрінде сабақты өткізу табылады. Бірақ, холериктер мен сангвиниктер әдеттегідей қызығып сөйлей алады, ал флегматиктер мен меланхоликтерге оны жасау қиынырақ соғатындығын ескеру қажет. Сондықтан тапсырмаларды түрлендіріп отыру, қызықты жағдайлар ұсыну және флегматиктер мен меланхоликтерді әңгімеге тарту қажет.

Ал оқуға қатысты психологиялық көзқарас бойынша, оқуға қиын соғатын сөздердің санын біртіндеп өсірумен, қиындығы бойынша материалдарды бөлу қажеттігі туралы ой өте маңызды болып табылады.

Мәтіннің жеңіл оқылуы бастапқы деңгейде  айрықша маңызға ие. Бұл деңгейдегі әріптер айтарлықтай ірі, анық, жолдар қысқа болуы тиіс.

Оқуға келесі ұсыныстарды ұсынуға болады: «Қатесіз оқу» сабақтары, оқуға тиісті материалдарды таңдау арқылы, оқу дәлдігін белгілеуді жасау және жалғастыру, тапқырлық  дәлдігін дамыту, дауыстап оқу сабақтарын жүргізу.

Хаттағы қиындықтарды жеңу бойынша ұсыныс келесілерден тұрады: жазылған мәтіннің грамматикалық және мағыналық жақтарын бақылауды олардың әдетіне, сонымен қатар хат дағдыларын жетілдіру бойынша жаңа әдістемені енгізу ықтималдығын қалыптастыру қажет; сонымен бірге мұғалімге жаңа қызықты жаттығуларды ұсынуына болады (мысалға, өз кумиріңізге шағын хат жазу).

## ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Ананьев, Б. Г.** Анализ трудностей в процессе овладения детьми чтением и письмом. Известия Академии пед.наук РСФСР, вып. 70. – 1955.





2 **Артемов, В. А.** Психология обучения иностранному языку. – М. : Просвещение, 1969.

3 **Ауэрбах, Т. Д.** Зачем и как изучать иностранный язык. – М. : Знание, 1961.

4 **Беляев, Б. В.** Очерки по психологии обучения иностранному языку. – М. : Просвещение, 1965.

5 **Деркач, А. А., Щербак, С. Ф.** Педагогическая эвристика: искусство овладения иностранным языком. – М. : Педагогика, 1991.

6 **Елухина, Н. В.** Преодоление основных трудностей понимания иноязычной речи на слух как условие формирования способности устно общаться. – ИЯШ, 1996. – № 4.

7 **Зимняя, И. А.** Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. – М., 1985.

8 **Зимняя, И. А.** Психология обучения иностранному языку в школе. – М. : Просвещение, 1991.

9 **Клычникова, З. И.** Психологические особенности обучения чтению на иностранном языке. – М., 1983.

10 **Мерлин, В. С.** Очерк теории темперамента. – Пермь, 1973.

Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*С. Е. Булекбаева, Д. Б. Жинтимирова*

**Связь между темпераментом и трудностями в изучении иностранного языка**

Павлодарский государственный университет
имени С. Торайгырова, г.Павлодар.
Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*S. E. Bulekbaeva, D. B. Zhintimirova*

**The relationship between temperament and difficulties in learning a foreign language**

S.Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar.
Material received on 18.05.17.

*В данной статье автор рассказывает о психологических трудностях и проблемах в изучении и обучении иностранному языку.*

*In the given article the author discusses the psychological difficulties and problems in learning and teaching a foreign language.*

УДК 37.013.75

***Е. И. Бурдина[1], С. Е. Булекбаева[2], З. Х. Танат[3]***
[1]д.п.н., профессор, зав. кафедрой «Психология и педагогика», [2]к.м.н., профессор, [3]магистрант, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар
e-mail: [3]ziyada@bk.ru

# *ПРИМЕНЕНИЕ ЭЛЕМЕНТОВ ДУАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ МЕДИЦИНСКИХ СЕСТЕР*

*В статье рассмотрены содержание практического занятия с элементами дуального обучения и схема содержания педагогического процесса по формированию составляющих профессиональной и ключевой компетенций студентов в области оказания медицинской и психологической помощи пациентам в дооперационный и послеоперационный периоды.*

*Ключевые слова: дуальное обучение, компетентностный подход, профессиональные и ключевые компетенции.*

## ВВЕДЕНИЕ

В начале нового XXI века было принято одно из важных международных соглашений по организации и реформированию медицинского образования – Сицилийская декларация [1]. Данная декларация, принятая на Международной конференции преподавателей и ученых в области доказательной медицины, указывает на необходимость использования принципов научно-обоснованной практики в подготовке медицинских кадров и обучении практикующих медработников. «Доказательная медицина – подход в медицинской практике, при котором решения о применении профилактических, диагностических и лечебных мероприятий принимаются исходя из имеющихся доказательств их эффективности и безопасности, а такие доказательства подвергаются поиску, сравнению, обобщению и широкому распространению для использования в интересах пациентов» [2].

При этом на всех уровнях медицинского образования рекомендуется использовать достижения Best Evidence Medical Education (BEME) – движения за развитие медицинского образования на доказательной основе [3]. В последние годы доказательная медицина стала основным инструментом обеспечения качества клинического процесса. Поэтому внедрение идеологии BEME выступает





основным условием достижения качества медицинского образования [3]. Цель заключается в использовании результатов научно-обоснованных педагогических исследований в системе медицинского образования.

Формированию компетенций в области доказательной медицины в большей степени отвечает система дуального обучения (ДО). По определению из Википедии «дуальное обучение – это такой вид обучения, при котором теоретическая часть подготовки проходит на базе образовательной организации, а практическая – на рабочем месте» [4].

## ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Одним из инновационных научно-обоснованных педагогических методов обучения является компетентностный подход, который предполагает конкретную формулировку цели обучения как формирование компетенций (общих (общекультурных, ключевых) и профессиональных), необходимых специалисту для более полной его востребованности на современном рынке труда и самореализации в профессиональной деятельности. Дуальное обучение как практико-ориентированный образовательный метод обеспечивает в полной мере актуализацию профессиональных и ключевых компетенций обучаемого [5].

Содержание компетентностного подхода в процессе обучения – это совокупность педагогических условий для привития обучающимся умений самостоятельно добывать, анализировать, структурировать и использовать информацию для максимальной самореализации и полезного участия в жизни общества. Дуальная система образования позволяет обучаемому приобретать не только профессиональные, но и коммуникативные (умение работать в команде, оказание психологической поддержки больному), а также личностные компетенции (ответственность за порученное дело, выбор оптимального варианта решения поставленной перед или в ходе занятия задачи).

Производственное обучение – составная часть профессионального образования и осуществляется в учебных лабораториях колледжа, в организациях соответствующего профиля [5]. В ходе производственного обучения происходит актуализация профессиональных и общечеловеческих (ключевых) компетенций. С целью более эффективного формирования профессиональных компетенций будущих медицинских сестер в Павлодарском медицинском высшем колледже в последние годы осуществляются мероприятия для более тесной интеграции теоретической и практической составляющих образовательного процесса: приобретены наборы реального медицинского инструментария, обеспечивающие привитие практических навыков осуществления медицинских манипуляций при использовании инструментов практической медицины; создан Центр непрерывного образования и симуляционного

обучения, где проходят повышение квалификации работники практического здравоохранения, осуществляется подготовка менторов–наставников для клинических баз лечебно-профилактических учреждений (ЛПУ) и проводятся лабораторно-практические занятия с применением симуляционного оборудования для учащихся колледжа. Благодаря сотрудничеству с 42 ЛПУ города (Павлодарская областная больница им. Г. Султанова, Павлодарские городские больницы № 1 и № 3, Павлодарская областная детская больница, Павлодарские городские поликлиники 1,2,3,4 и др.) возможно применение элементов технологии дуальной системы обучения в Павлодарском медицинском высшем колледже.

Проведение практических занятий, прохождение практик в реальных условиях ЛПУ соответствует принципам движения за развитие медицинского образования на доказательной основе. При этом рабочие программы специальных дисциплин разрабатываются совместно преподавателями колледжа и представителями практического здравоохранения, социальными партнерами – работодателями выпускников колледжа.

Дуальная система соответствует интересам государства (более высокая квалификация работников здравоохранения благодаря сформированным в результате синтеза теории и практики компетенциям выпускников колледжа), ЛПУ (отбор подготовленных на их базе специалистов), будущих работников (приобретение на разных этапах обучения определенных профессиональных компетенций, а также личностных качеств и умение работать в команде (ключевые компетенции), что повышает возможность трудоустройства).

При проведении практического занятия и/или прохождения практики на базе ЛПУ целесообразно разделить группы на бригады по 3-4 человека с прикреплением ментора из числа опытных медсестер к бригаде. Работа в бригаде способствует формированию у студентов коммутативной компетенции.

План практического занятия предусматривает овладение обучающимися определенными видами профессионального умения, навыка по теме занятия при постановке преподавателем перед обучающимися определенных проблемных задач. При этом обучающийся из объекта образовательного процесса переходит в субъект, так как он участвует в практическом освоении новых умений, навыков при применении определенного медицинского инструментария на базе полученных во время лекционных занятий теоретических знаний. Обучающийся осваивает новый для него вид профессиональной деятельности, переходя





от простых манипуляций к более сложным и, наконец, переходит к овладению полноценной профессиональной компетенцией по изучаемой теме. В таблице 1 приведено содержание темы практического занятия «Интраоперационный, послеоперационный периоды. Особенности сестринского ухода за пациентом после операции».

Содержание темы в достаточно полной мере отражает какие знания, умения и навыки должен освоить обучающийся в ходе изучения данной темы, а также какой опыт творческой деятельности он приобретает.

Проведение практического занятия в практических кабинетах колледжа и симуляционного центра, а также на клинической базе ЛПУ способствует актуализации теоретических знаний для более успешного формирования профессиональных и общих компетенций.

На рисунке 1 приведена схема содержания педагогического процесса по формированию составляющих профессиональной и ключевой компетенций студентов в области оказания медицинской и психологической помощи пациентам в дооперационный и послеоперационный периоды в зависимости от хирургической патологии, при возможных послеоперационных осложнениях, а также по обучению послеоперационных больных правильному образу жизни в целях обеспечения полного выздоровления.

Усвоение содержания образования в целях формирования составляющих профессиональной компетенции будущих медицинских сестер подкрепляется целенаправленными заданиями по рассматриваемой теме [6].

При дуальной системе обучения работает принцип «от практики к теории», обучающийся больше работает не с теоретическим материалом, а с практическими ситуациями в условиях ЛПУ [7], что значительно повышает мотивацию к обучению. Возникновение проблемных ситуаций при решении реальных клинических задач в случае недостатка теоретических знаний вынуждает студента

Таблица 1 – Практическое занятие с элементами дуального обучения по теме «Интраоперационный, послеоперационный периоды. Особенности сестринского ухода за пациентом после операции»

| Знания | Способ деятельности | Опыт творческой деятельности | Эмоционально-ценностное отношение |
|---|---|---|---|
| 1 | 2 | 3 | 4 |
| 1.Методические документы по подготовке больного к плановой и экстренной операциям с различной хирургической патологией.<br>2.Методические документы по уходу за больным в послеоперационный период.<br>3.Методические документы по уходу за больным при возможных осложнениях послеоперационного периода.<br>4. Способы психологической подготовки больного в предоперационный и послеоперационный периоды.<br>5. Должностные инструкции ЛПУ по осуществлению хирургических и реанимационных действий.<br>6. Инструкции ЛПУ по подготовке и применению хирургических инструментов. | 1.Использовать методические документы для эффективного исполнения профессиональных обязанностей на клинической базе ЛПУ по:<br>- подготовке больного к плановой и экстренной операции с различной хирургической патологией;<br>- уходу за больным в послеоперационный период;<br>- уходу за больным при возможных осложнениях послеоперационного периода.<br>2.Оказывать психологическую подготовку больного в предоперационный и послеоперационный периоды.<br>3. Осуществлять хирургические и реанимационные действия.<br>4. Осуществлять подготовку хирургических инструментов и применять их.<br>5.Воспринимать информацию и анализировать различные ситуации в клинической практике ЛПУ.<br>6.Обучить пациента правильному образу жизни с целью исключения потенциальных проблем после операции. | 1.Выбор варианта подготовки больного к операции в зависимости от патологии.<br>2. Выбор варианта послеоперационного ведения больного в зависимости от вида хирургической операции.<br>3. Выбор путей психологической поддержки пациентов. | 1.Повышение образовательно-профессионального уровня в области применения методических документов по:<br>- подготовке больного к плановой и экстренной операции с различной хирургической патологией;<br>- уходу за больным в послеоперационный период;<br>- уходу за больным при возможных осложнениях послеоперационного периода.<br>2.Профессиональное удовлетворение от выбранной траектории оказания сестринской помощи пациентам на этапах хирургического лечения.<br>3.Приобретение составляющих профессиональной и общекультурной (ключевой) компетенций. |

Рисунок 1 – Схема содержания педагогического процесса с элементами дуального обучения по формированию компетенций медицинских сестер при изучении темы «Интраоперационный, послеоперационный периоды. Особенности сестринского ухода за пациентом после операции»





обратиться к конспектам лекций и/или учебникам, что формирует способность к самообразованию, самостоятельному повышению квалификации, составляющим профессиональной компетентности.

Применение элементов дуального обучения при проведении практических занятий повысило познавательную активность и учебную дисциплину учащихся колледжа: практически нет пропусков занятий без уважительной причины, повысились степень подготовленности к занятиям и уровень теоретических знаний, ответственность, практические навыки.

На рисунке 2 приведены результаты оценки знаний, умений и навыков учащихся колледжа, полученные в ходе письменного и тестового контроля по теме «Интраоперационный, послеоперационный периоды. Особенности сестринского ухода за пациентом после операции» с элементами дуального обучения по сравнению с результатами традиционной формы обучения. Контроль осуществлялся по 6 составляющим профессиональной и ключевой компетенций (рисунок 1).

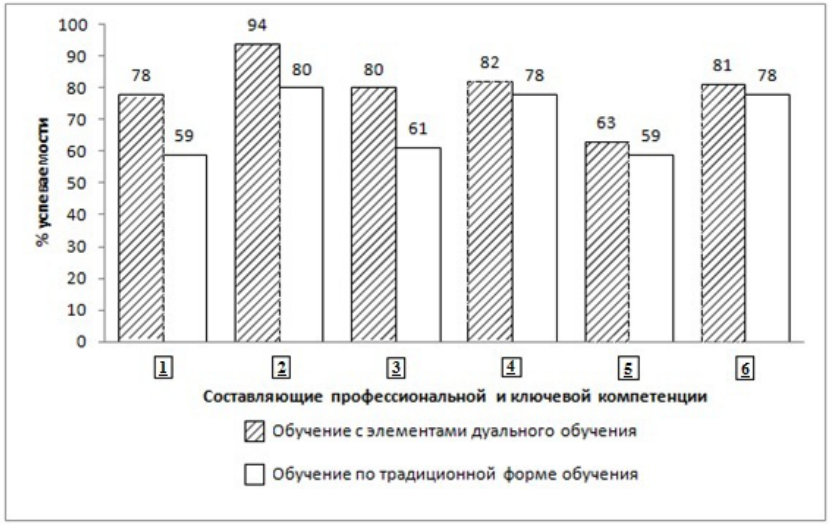


Рисунок 2

## ВЫВОДЫ

Применение элементов технологии дуального обучения в ходе практического занятия обеспечивает актуализацию профессиональных и общечеловеческих (ключевых) компетенций, что значительно повышает вероятность трудоустройства выпускников учебного заведения.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Сицилийская декларация по вопросам научно-обоснованной практики // BMC MedicalEducation, 2005 г. – 12 с.

2 Википедия «Доказательная медицина» – Свободная энциклопедия.

3 BEME Collaboration – Best Evidence Medical Education – Сотрудничество в области развития доказательных подходов в медицинском образовании [Электронный ресурс]. – URL: http://www.bemecollaboration.org/.

4 Википедия «Дуальное обучение» – Свободная энциклопедия.

5 Правила организации дуального обучения. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 21 января 2016 года № 50.

6 **Танат, З. Х.** Проблемно-поисковый метод обучения при изучении темы «Интраоперационный, послеоперационный периоды. Особенности сестринского ухода за пациентом после операции» для формирования профессиональных компетенций. – В сб.: Материалы международной научно-практической конференции молодых ученых, студентов и школьников «XVI Сатпаевские чтения». – Павлодар: ПГУ им. С.Торайгырова, 2016. – Т. 21. – С. 169-176.

7 **Аканов, А. А., Дуйсекеев, А. Д., Балмуханова, А. В. и др.** Дуальная форма медицинского образования как продукт социального партнерства. – Scientific-Practical Journal of Medicine, «Vestnik KazNMU». – 2013, 27 сентября.

Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*Е. И. Бурдина, С. Е. Булекбаева, З. Х. Танат*

**Мейірбикелердің кәсіптік құзыреттерінің қалыптасуы кезінде қосарлы оқыту элементтерін қолдану**

С. Торайғыров атындағы
Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*E. Burdina, S. Bulekbaeva, Z. Tanat*

**Application of dual training elements to the professional competences of medical sisters**

S. Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar.
Material received on 18.05.17.

*Мақалада ота жасауға дейінгі және ота жасағаннан кейінгі кезеңдерде пациенттерге медициналық және психологиялық көмек көрсету аясындағы студенттердің кәсіптік және негізгі құзыреттерін құраушылардың қалыптасуы бойынша педагогикалық үрдістің мазмұнының сызбасы және қосарлы оқыту элементтері бар тәжірибелік сабақтардың мазмұны қарастырылған.*





*The article considers the content of practical lesson with elements of dual training and the scheme of pedagogical process, which shows the formation of students' professional and key competencies in the area of medical and psychological care to patients during the preoperative and postoperative periods.*

УДК 334.7 : 159.923

***Е. И. Бурдина[1], Б. В. Нургожина[2]***

[1]д.п.н., профессор, зав. кафедрой «Психология и педагогика», [2]магистрант, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар
e-mail: [2]bahyt_81@inbox.ru

# *ПОНЯТИЕ «ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ЛИЧНОСТИ» И ТЕНДЕНЦИИ ЕЕ ФОРМИРОВАНИЯ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ*

*В данной статье авторами раскрывается понятие предпринимательской компетенции личности. Обращено внимание на структуру, показатели и пути ее формирования в процессе современной профессиональной подготовки.*

*Ключевые слова: предпринимательская компетенция, профессиональная компетентность, стратегическое мышление, организаторские способности, мотивация, личность.*

## ВВЕДЕНИЕ

Формирование предпринимательских компетенций у молодого поколения современного общества – один из наиболее важных вопросов развития нашего образования и экономики. Государству для устойчивого развития и социального прогресса необходимы кадры и граждане, которые могут активно и эффективно вести страну к устойчивому улучшению благосостояния нации и экономически здоровому будущему. Ведь именно

предпринимательская деятельность является важнейшей основой развития экономики в новых условиях.

## ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Предпринимательство – особый вид деятельности, который предполагает наличие у ее субъектов определенного образа мышления, особого стиля и типа хозяйственного поведения.

Как известно, важнейшей задачей предпринимательской деятельности является обеспечение эффективного функционирования фирмы. Если обучающийся в период обучения в вузе нацелился на создание собственного бизнеса, ему следует проявлять особый творческий подход по отношению к любому делу и инициативу, стремиться к новаторству, поиску нетрадиционных решений и возможностей, постоянной готовности к риску. Также это предполагает ориентацию на инновации и создание инновационной среды, умение привлекать и использовать для решения поставленных задач ресурсы из самых разнообразных источников.

Так, под понятием «предпринимательская компетентность» мы понимаем совокупность личных и деловых качеств, навыков, знаний, определенного рода модель поведения, владение которыми помогает успешно решать различные бизнес-задачи и достигать высоких результатов деятельности.

Какими же качествами должна обладать современная личность, чтобы научиться успешно выполнять предпринимательские функции и стать одним из субъектов развития рыночной экономики?

Во-первых, это стратегическое мышление. Необходимо уметь мыслить стратегически, дальновидно и на этой основе принимать правильные решения. Ключевые требования в данном направлении: ум, умение генерировать идеи, умение принимать решения.

Во-вторых, профессиональная компетентность. Мы подразумеваем наличие у личности таких качеств как профессиональные знания и умения в бизнесе, опыт предпринимательской деятельности. Здесь важна и общая политическая культура: умение понять и учесть интересы страны, интересы коллектива, наконец, каждой отдельной личности.

В-третьих, предприимчивость. Умение выбирать правильную тактику деятельности, способность извлечь выгоду, способность к риску, деловая хватка – это также немаловажные качества современного конкурентоспособного молодого человека.

В-четвертых, организаторские способности и личная организованность. Другими словами, это способность управлять как самим собой, так





и коллективом, способность жить и действовать по системе, умение использовать время.

В-пятых, нравственные качества. Современный рынок тесно связан с высокой нравственностью. Она включает духовный потенциал личности, а также этику поведения, как в обществе, так и в бизнесе.

В-шестых, работоспособность и здоровье – это физический и эмоционально-волевой потенциал личности: здоровье, уровень работоспособности, способность действовать и работать.

Исходя из вышесказанного, мы можем в полной мере говорить о том, что наличие и развитость таких качеств как стратегическое мышление, профессиональная компетентность, предприимчивость, организаторские способности, нравственность, работоспособность и здоровье позволят не только успешно решать различные задачи, но и достичь определенных целей в формировании и становлении успешного жизненного русла.

Рассмотренные нами качества мы представим в виде таблицы:

Таблица 1 – Навыки и качества предпринимательской деятельности

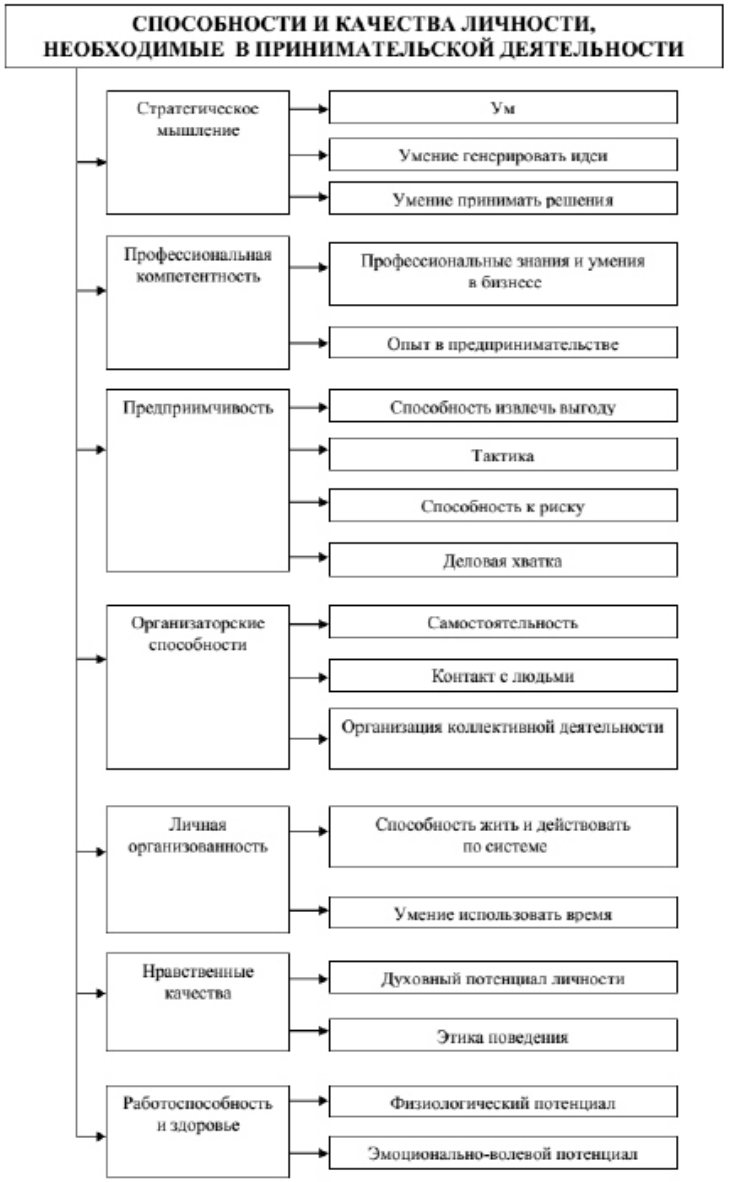






В настоящее время нет четкого понятия о требованиях, которым должен отвечать успешный предприниматель, а также личность, включенная в предпринимательскую сферу. Последней особенно важно знать какими принципами пользуется предприниматель, мотивируя потенциального потребителя его услуг вступить в предпринимательские отношения.

Выделим основные мотивы к занятию предпринимательской деятельностью:

– *Высокий уровень доходов.* Данный мотив предполагает материальное благополучие самого предпринимателя и его близких, социальную защищенность, в том числе, возможность сохранения здоровья за счет использования услуг платной медицины, дорогих курортов и т.п., и в целом – возможность широко пользоваться различными платными услугами, представленными на соответствующем рынке.

– *Независимость.* Так, имея высокий уровень дохода, предприниматель ощущает свою независимость во многих сферах современной жизни. Считается, что успешная предпринимательская деятельность обеспечивает решение многих проблем. Молодые люди в возрасте от 18 до 28 лет считают, что предпринимательская деятельность позволяет обрести финансовую независимость фактически во всех сферах современной жизни.

– *Повышение самооценки и общественное признание.* Следствием первых двух мотивов становится оценка – самого себя и из вне. Успешный предприниматель – это не только благополучный (успешный) гражданин. Уровень доходов и финансовая независимость позволяют повысить самооценку личности и признание в социуме как успешного современного деятеля.

– *Саморазвитие.* Предприниматель в профессиональной деятельности постоянно сталкивается с изменениями, характерными быстрым темпом современной жизни – экономической ситуации, законодательства и т.п. В связи с чем, профессионалу в данной сфере важно постоянно повышать свою компетентность в различных сферах деятельности. В условиях высокой конкуренции необходимо постоянно искать новые нестандартные решения, творчески решать стоящие задачи, что невозможно без развития креативных качеств.

– *Развитие круга общения.* Предпринимательская деятельность предполагает необходимость многообразных встреч, коммуникаций, что в конечном итоге ведет к развитию коммуникативных качеств, обеспечивает возможность свободно чувствовать себя в различных социальных средах.

– *Возможность путешествовать.* В рамках профессиональной деятельности предпринимателю часто необходимо совершать поездки, в

том числе и за границу, для заключения контрактов и налаживания деловых отношений.

Представленные основные мотивы к занятию предпринимательской деятельности исходят из идеального представления об успешном предпринимателе, но именно они определяют стремление молодежи в данную сферу.

Для эффективного формирования предпринимательской компетентности недостаточно знать, что она собой представляет. Необходимо также понять ее «устройство, строенье, состав, строй, склад», то есть, согласно словарю В. И. Даля, ее структуру.

Характерные черты предпринимателя могут выглядеть следующим образом: готовность рисковать; надежда на успех и страх неудачи; настойчивость; гибкость; энергичность; ярко выраженное чувство личной ответственности; уверенность в себе; хорошая база знаний и способность к обучению; способность убеждать; хорошие способности к коммуникации; способность к управлению; инициативность; способность трезво мыслить в любых ситуациях; огромное желание достигать цели.

В качестве примера приведем список показателей сформированности компетентности в сфере предпринимательства:

- мотивация на предпринимательскую деятельность;
- умение решать предпринимательские задачи;
- умение самостоятельно получать необходимую информацию;
- ответственность;
- включенность в предпринимательскую деятельность;
- мобильность;
- склонность к риску;
- умение руководить людьми;
- умение доводить начатое дело до успешного завершения;
- умение четко организовывать, планировать и контролировать ход работ;
- способность устанавливать деловые контакты;
- уровень экономической и правовой подготовки в сфере предпринимательства;
- умение использовать информационные технологии для осуществления предпринимательской деятельности;
- умение проектировать предпринимательскую деятельность;
- уровень развития индивидуальности в социальном «Я»;
- инициативность;
- настойчивость.





Перечисленные нами качества представляют собой «состав» сформированной предпринимательской компетенции. Однако этот список не является полным и нельзя считать строго обязательным наличием всех «пунктов» в характере той иной личности. Но именно эти качества позволяют нам делать выводы о том, в какой мере развита предпринимательская компетентность.

Так, мы можем выделить следующие уровни сформированности предпринимательской компетентности:

– *Низкий уровень сформированности.* Недостаточно хорошо развиты личностные качества, необходимые для предпринимателя: уверенность в себе, готовность рисковать, ответственность. Он не способен эффективно организовать деятельность фирмы, управлять организацией как системой, не умеет организовывать экономические потоки внутри организации и вне ее, плохо знает различные законные способы получения и распределения прибыли. Не до конца воспринимается, что такое инновации и как они важны для успешного развития организации. Не готов также к ведению переговоров на высших уровнях, не умеет организовать сотрудничество с другими предприятиями с выгодой для своего дела, плохо владеет способами продвижения, к примеру, своей продукции.

– *Средний уровень.* Личность обладает рядом качеств, дающих определенный уровень конкурентоспособности на рынке труда в области предпринимательской деятельности: она достаточно уверена в себе, ответственна, готова действовать в условиях риска, разбирается в коммерческих тонкостях работы организации, понимает суть инновационной деятельности, способна организовывать сотрудничество с другими организациями и партнерами. Но все-таки еще недостает практических умений изучать и выявлять потребности общества, организовывать экономическую деятельность с выгодой для организации, грамотно строить инновационные процессы и процесс получения и распределения прибыли.

– *Высокий уровень.* На этом уровне личность уже обладает всеми необходимыми качествами, дающими ей высокую степень конкурентоспособности предпринимателя: готова рисковать, имеет ярко выраженную ответственность за дело. Предприниматель способен управлять организацией как системой не только в условиях стабильного функционирования и развития, но и в условиях риска, понимает важность инноваций, способен объективно изучать и выявлять потребности общества, организовывать деятельность для реализации этих потребностей. Он так же способен вкладывать денежные ресурсы в свои проекты, умеет обращаться с капиталом, владеет законными способами получения и распределения

прибыли, умеет налаживать контакты, вести переговоры, поддерживать необходимые связи, организовывать сотрудничество с другими фирмами.

Данная классификация наглядно показывает нам, как развиваются и формируются компетенции в характере личности. Современный темп жизни и ее новые требования к рынку труда обязывают к постоянному саморазвитию и самосовершенствованию в своей сфере деятельности, и тем самым повышая степень конкурентоспособности.

## ВЫВОДЫ

Таким образом, предпринимательская компетенция современной личности – совокупность личных и деловых качеств, навыков, знаний, представленных в характере личности для успешного решения и достижения высоких результатов деятельности. Характеризуется своей структурой, мотивацией и степенью сформированности.

## СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Морозова, В. С.** «Понятие и структура предпринимательской компетентности менеджера» // Ярославский Педагогический вестник. – 2012 – № 2. – Т. 2 (Психолого-Педагогические науки). – С. 199-204.

2 **Хуторской, А. В.** Ключевые компетенции и образовательные стандарты / А. В. Хуторской // Интернет-журнал «Эйдос». – 2002.

3 **Байденко, В. И., Оскарссон, Б.** Базовые навыки (ключевые компетенции) как интегрирующий фактор образовательного процесса / Профессиональное образование и формирование личности специалистов: Научно-методический сборник. – М., 2002. – С. 176.

Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*Е. И. Бурдина, Б. В. Нұрғожина*

**«Тұлғаның кәсіпкерлік құзыреті» түсінігі және тұлғаны кәсіби даярлау барысында оның қалыптасу үрдісі**

С. Торайғыров атындағы
Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*E. I. Burdina, B. V. Nurgozhina*

**The concept of «The entrepreneurial competence of the person» and the tendency of its formation in the course of vocational training**





S. Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar.
Material received on 18.05.17.

*Мақалада авторлар жеке тұлғаның кәсіпкерлік құзыреті мағынасына түсінік береді. Заманауи кәсіби даярлау барысында оның құрылымына, көрсеткіштері мен қалыптастыру жолдарына басты назар аударады.*

*In this article the authors reveal the concept of the entrepreneurial competence of the individual. Attention is paid to the structure, performance and ways of its formation in the course of modern vocational training.*

УДК 37.017.92:378

***Р. Е. Дабылтаева[1], О. А. Куратова[2]***
[1]к.п.н., доцент, [2]к.п.н., профессор, Университет иностранных языков и деловой карьеры, г. Алматы
e-mail: [1]dabyltaeva@bk.ru

# *ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА*

*Одной из актуальных задач высшего образования в настоящее время является обучение студентов вуза способам поиска и переработки информации путем самостоятельной исследовательской практики. Эта задача требует целенаправленного развития исследовательской компетентности студентов, способствующей высвобождению деятельностного начала в человеке, укреплению его потребности в познании, формированию творческой личности, расширению умственного кругозора, преодолению трудностей с большой настойчивостью.*

*Ключевые слова: научно-исследовательская компетенция, технологии текстовой деятельности, профессионально-ориентированные тексты, поисковая деятельность.*

## ВВЕДЕНИЕ

Современная образовательная сфера требует подготовки не просто учителей-предметников, а прежде всего профессионалов, способных видеть

и изучать возможности и особенности развития учащихся, формировать у учащихся стремление к саморазвитию, самосовершенствованию. Учитель-исследователь рассматривается нами как специалист, занимающийся изучением и диагностикой развития учащихся в процессе их жизнедеятельности, хода и результатов своей деятельности и организующий педагогический процесс с учетом результатов своих исследований.

Об актуальности проблемы совершенствования подготовки педагогических кадров и необходимости возрастания ее исследовательской направленности говорят и противоречия, выявленные учеными в организации процесса педагогического образования:

– между творческим характером педагогической деятельности и типовой структурой подготовки учителя;

– между многообразием индивидуальных особенностей учащихся и усредненными условиями обучения;

– между увеличением информационной емкости учебного процесса и малоэффективными способами его организации;

– между экстенсивными подходами к отбору учебной информации и реальными познавательными возможностями студентов.

Вступление традиционной системы подготовки педагогических кадров в противоречие с изменившимися потребностями общества означает, что необходимо введение инновационных методов подготовки современного учителя – учителя-исследователя.

Значителен вклад в рассмотрение вопросов общепедагогической подготовки будущих учителей известных ученых О. А. Абдуллиной, С. И. Архангельского, Н. В. Кузьминой, Ю. Н. Кулюткина, В. А. Сластенина, Т. А. Стефановской и мн. др. Эти работы объединяет то, что овладение учащимися профессией учителя рассматривается через призму особенностей будущей педагогической деятельности – педагогическое творчество, педагогическое мастерство, структурированный подход к анализу педагогической деятельности.

За последние годы объем научно-исследовательских работ в сфере образования существенно возрос. Педагоги и руководители образовательных учреждений всех уровней смело осваивают новую исследовательско-поисковую функцию, а педагогическое исследование стало одним из важных направлений их профессиональной деятельности. Необходимость осуществления педагогами целенаправленной исследовательской деятельности с особой остротой актуализировалась в последнее десятилетие, когда решение ими исследовательских задач стало рассматриваться не просто как их право, но и как профессиональная обязанность. Исследовательская деятельность рассматривается нами как базирующаяся на научной методологии деятельность субъекта





образовательного процесса по получению нового, научно обоснованного знания. Ведьпрофессиональная деятельность педагога неполноценна, если она строится только как воспроизводство однажды усвоенных способов профессиональной деятельности. Такая деятельность неполноценна не только потому, что в ней не используются объективно существующие возможности для достижения более высоких результатов образования, но и потому, что она не способствует развитию личности самого педагога.

Но, как показывает опыт и специальные исследования, педагоги испытывают существенные затруднения в ходе решения комплекса исследовательских задач и во многих случаях демонстрируют слабую готовность к исследовательской деятельности. Подтверждают это и оценки руководителей образовательных учреждений, самооценка самих педагогов.

## ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Проектируя цель разрабатываемой системы, мы, прежде всего, конкретизировали понятие «исследовательская компетентность», которую рассматриваем как особую функциональную систему психики и связанную с ней целостную совокупность качеств человека, обеспечивающую ему возможность быть эффективным субъектом этой деятельности. Исходя из модели деятельности А. Н. Леонтьева [1], выделены четыре группы таких качеств – компонентов исследовательской компетенции: когнитивный; мотивационный;ориентировочный;операциональный.

Наш замысел заключается в том, чтобы развитие профессиональной исследовательской деятельности будущего педагога ИЯ происходило посредством моделирования в учебном процессе предметного и социального содержания предстоящей деятельности по решению профессиональных исследовательских задач.

Технология организации процесса формирования учебно-исследовательской (1-3 курсы) и научно-исследовательской (4 курс) компетенций предполагает следующие формы работы со студентами: лекции, семинары, лабораторно-практические занятия в различных учебных заведениях, самостоятельное изучение научно-педагогической литературы, написание творческих работ.

Обобщенный алгоритм проведения занятий по единой проблеме включают следующие шаги:

– Формулирование исследовательского задания (определение области исследования) на вводно-установочном занятии.

– Самостоятельное изучение литературы по теме исследования, педагогического опыта в практике образовательного учреждения.

– Самостоятельная разработка программ выполнения исследовательского задания (проектирование хода педагогического исследования).

– Коллективное обсуждение, корректировка программ выполнения исследовательского задания (педагогического исследования).

– Проведение опытно-экспериментальной работы в базовом образовательном учреждении по реализации программ выполнения исследовательского задания (педагогического исследования).

– Самостоятельный анализ полученных данных.

– Коллективное обсуждение полученных данных, составление педагогических выводов, разработка педагогических рекомендаций.

– Написание и защита творческих работ.

В фомировании научно-исследовательской компетенции у будщих учителей ИЯ ведущая роль принадлежит технологиям текстовой деятельности. Упражнения являются одной из наиболее важных составных частей работы по формированию навыков владения иностранным языком, одним из компонентов содержания обучения. Установление принципов и критериев, на основании которых могли бы строиться различные системы упражнений, является одной из основных проблем в методике преподавания иностранного языка. К этой проблеме, как к центру, сходятся такие вопросы, как наполнение упражнений языковым материалом, который должен лежать в их основе, что связано с отбором языкового материала и определением его трудности; определение характера упражнений в зависимости от языкового материала и характера. При разработке типологии упражнений, направленных на формирование реферативных умений, мы учитывали специфику реферативной деятельности. В связи с этим полагаем, что следует начинать с рецептивных, а затем через рецептивно-репродуктивные упражнения и задания переходить к собственно речепорождению. Согласно А. А. Вейзе [2, с. 48-53], прием информации при чтении текста и передача информации при письме являются взаимосвязанными, но различными мыслительными процессами.

Для демонстрации разработанных упражнений и заданий нами составлена таблица.

Таблица 1 – Процесс осуществления концептографической интерпретации профессионально-ориентированных текстов

| Этапы и действия процесса реферирования | Умения, необходимые для успешного осуществления концептографической интерпретации | Задания, направленные на формирование научно-исследовательской компетенции у будущих учителей ИЯ |
|---|---|---|
| Предреферативный анализ текста первоисточника | | |
| а) чтение текста оригинала | умение прогнозировать содержание сообщения по заголовку | – ознакомившись с заголовком статьи, выскажите свое мнение (гипотезу) о предполагаемом содержании;<br>– проследите, как основные тематические слова, фигурирующие в заголовке, повторяются в тексте и развивают его центральную идею (дается текст с заголовком, и в корпусе текста подчеркнута тематическая прогрессия);<br>– проанализируйте все случаи повтора, перефразирования и других типов лексического воспроизведения ключевых слов, входящих в заглавие |
| б) анализ композиционно-речевой формы научной прозы | умение определять формы выражения мысли в научном тексте (повествование, объяснение, рассуждени) | – прочтите статью и определите ее жанр (постановочная, теоретическая, методическая);<br>– проанализируйте композиционно-речевые формы, присущие данной статье;<br>– сравните приводимые ниже характеристики, связанные с описанием…, выделите наиболее важные из них;<br>– проследите развитие объяснения в нижеследующих отрывках и выделите в них варианты, начинающиеся с риторического вопроса; |
| в) выделение связочных средств в коммуникативной структуре текста | умение автоматизированно узнавать различные типы сигналов связи в тексте | – в приведенных отрывках укажите повторы, выполняющие роль межфразовых скреп;<br>– проследите следующие сигналы связи в тексте и определите их роль как средства логического соединения предложений или группы предложений: however, unfortunately, inparticular, lastly; – вставьте в абзац вместо точек следующие связки: and, but, for, yet, nevertheless; |
| г) определение логической структуры текста | умение распознавать логические структуры абзацев (дедуктивный, индуктивный, рамочный) | – проследите логическое развитие мысли в тексте в соответствии с лексико-тематической цепочкой...;<br>– выделите в тексте коммуникативные блоки, которые соответствуют логико-тематическому членению мысли, т.е. начинают новую тему (коммуникативные блоки могут и не совпадать с абзацами);<br>– разбейте текст на абзацы (при этом студентам предъявляется текст, напечатанный без красных строк, и количество абзацев указано в скобках);<br>– определите, к которому из перечисленных здесь типов принадлежит каждый из абзацев. |
| Реферативная фаза (смысловая компрессия первоисточника) | | |

| | | |
|---|---|---|
| а) выделение ключевых фрагментов | умение вычленять информацию в тексте первоисточника в форме ключевых предложений и ключевых фрагментов | – абзацы в приводимых ниже связках следуют друг за другом в произвольном порядке. Проследите за ключевыми элементами в каждом из них и восстановите их логическую последовательность;<br>– найдите в тексте дефиниции и выпишите их;<br>– выделите ключевые фрагменты сообщения и сгруппируйте их, вводя соответствующие связующие элементы (at present, next, and so, therefore, besides, at last. |
| б) определение основной и дополнительной информации | умение строить денотатную карту или схему смысло-образований целого текста | – используя графическое изображение семантической структуры текста, восстановите логическую последовательность данных вразброс предложений;<br>– выделите ключевые фрагменты текста и заполните денотатную карту, следующую после него. |
| в) группировка абзацев в тематические связки | умение составлять план-упреждение вторичного текста и развертывать план в тезисы | – составьте серию логических вопросов, охватывающих основные положения текста;<br>– к каждому пункту вопросного плана подберите соответствующий пункт назывного плана;<br>– проанализируйте, какие пункты плана являются основными, а какие можно исключить как второстепенные, не несущие большой смысловой нагрузки; |
| г) структурирование отдельного высказывания (нахождение адекватных средств языкового выражения) | умение репрезентировать семантическую структуру текста в виде фреймов | – выберите наиболее подходящую вступительную часть (начало), для передачи основной информации каждого пункта плана;<br>– соедините вводные фразы с соответствующими пунктами плана, обосновывая свой выбор. |
| Постреферативный анализ (реконструкция и редактирование вторичного текста) | | |
| а) анализ вторичного текста на предмет стилистической адекватности | умение осуществлять лексико-грамматическое перефразирование | – поставьте сказуемое в данных предложениях в страдательном залоге, при этом опустите местоимение или существительное, обозначающее действующее лицо;<br>– перефразируйте следующие предложения в соответствии с указаниями в скобках: (active construction), (use a subordinate clause), (break into two independent sentences), (make a simple sentence with the predicate in the Future tense), make free simple sentences, use active construction), (transform into a complex sentence), (transform into a complex sentence with absolute participial construction). |





| | | |
|---|---|---|
| б) анализ текста на предмет его структурного соответствия тексту оригинала | умение обобщать главные предикаты текста нового текста с получением целостно переформулированных вариантов | – соедините следующие пары предложений в одно, убрав элементы, не несущие смысловой нагрузки;<br>– соедините следующие предложения, используя связующие слова, данные в скобках: (as), (notonly, but… as well); (thanks to); (both … and);<br>– ответьте на следующие вопросы и соедините свои ответы со связующими словами данными в скобках. |
| в) достижение эксплицитности коммуникативного смысла | Умение формулировать основное содержание исходного текста в 2-3 предложениях (выход в аннотацию) | – дайте формулировку первой смысловой части текста в трех предложениях, начиная со слов: «The story opens with the report that..» дайте формулировку второго смыслового блока текста в двух предложениях, начиная со слов: «Then the author describes the trouble with…» Дайте формулировку последней смысловой части в одном предложении, начиная со слов: «The author makes the conclusion that though…» |

В нашем эксперименте приняли участие 50 обучающихся четвертого курса языковых специальностей Университета иностранных языков и деловой карьеры. Целью экспериментального обучения была проверка правомерности нашей методики, что обусловило включение гипотез:

– экспериментальное обучение может быть успешным и эффективным, если учебный процесс организован в соответствии с теоретически обоснованной методикой формирования научно-исследовательской компетенции у будущих учителей ИЯ на основе научных текстов;

– поскольку восприятие, осмысление и переработка информации вторичного текста невозможны без учета индивидуальных знаний, постольку необходимо опираться на них в процессе формирования научно-исследовательской компетенции у будущих учителей ИЯ.

Для экспериментального обучения необходимо было отобрать профессионально-ориентированные тексты, отвечающие требованиям, предъявляемым к тексту как к учебной коммуникативной единице. Они должны были отличаться относительно высокой степенью трудности, четкой логической структурой, соответствующей стилю научной прозы. При подборе текстов мы придерживались следующих требований: необходимо знать уровень владения лингвистической компетенцией данных групп студентов; следует учитывать наличие собственного опыта студентов при извлечении информации из текста; надо учитывать уровень коммуникативных умений текстопонимания и текстопорождения данного контингента студентов.

Анализ позволил выделить следующие параметры оценивания уровня сформированности научно-исследовательской компетенции у будущих учителей ИЯ.

1 Реализация коммуникативного намерения. Связность изложения (объективная презентация предлагаемых фактов, их логическая связность).

2 Содержательность речи (информативность, лексическая насыщенность).

3 Творческий подход (выражение собственного отношения к излагаемой информации, ее профессиональное осмысление).

4 Языковая правильность (лексико-грамматическая правильность, соответствие грамматическим и социокультурным показателям дискурса) [3, с. 29-40].

Для диагностики степени сформированности научно-исследовательской компетенции у будущих учителей ИЯ был проведен предэкспериментальный срез, являющийся необходимым этапом перед любым экспериментом.

Предэкспериментальная диагностика осуществлялась в экспериментальных и контрольных группах и оценивалась на основе следующих заданий (здесь они даны выборочно).

1 *Write the meaning of the following words, or groups of words, and what you associate with them.*

peace
typical house
good English
democracy
marriage
freedom
discipline

2 *The following words are typically found in the titles of academic writing assignments. Match them with their meanings.*

| Words | Meanings |
|---|---|
| 1) account for | a) consider all sides of an issue |
| 2) analyse | b) make a critical survey |
| 3) argue | c) bring out the meaning |
| 4) compare | d) explain the causes of |
| 5) criticize | e) show the path of development |
| 6) define | f) show the faults |
| 7) discuss | g) describe without details |

3 *Read this text and find the definitions in it. Write them out:*

The type of electricity that discharges from a solid material after it has been rubbed with another material is known as static electricity. One of the most common





methods of demonstrating static electricity is by simply combing your hair. After it has passed through dry hair, a comb acquires the ability to attract small pieces of paper and similar objects to its surface. Two types of charge exist: no electrical phenomena are known that suggest the existence of more than these two types. Benjamin Franklin is responsible for the convention that an electrical charge is negative when it has been generated by rubbed with fur, while the charge is positive when it has been generated from glass nibbled with silk. A charge generated in any other fashion car then is compared to these two results [4].

Экспериментальное осуществления концептографической интерпретации профессионально-ориентированных текстов на материале научныхтекстов проводилось поэтапно.

Первый этап. Сообщение преподавателем сведений о цели и значении реферативной деятельности с соответствующей иллюстрацией на изучаемом языке.

Второй этап. Анализ текстового материала с целью усвоения логико-семантических особенностей отрабатываемой формы письменного речевого высказывания, отбор информации, подлежащей включению в реферат, переформулировка отобранной информации в более емкую форму, письменная фиксация переформулированной информации, редактирование вторичного текста.

Третий этап. Написание рефератов с различной степенью сжатия информации.

Четвертый этап. Проведение мини-конференции по профессионально-значимой проблеме.

Первый этап начинался с понятия информации и ее сущности. Рассматривались виды информативного свертывания, способы раскрытия содержания текстов. Студенты знакомились с основными характеристиками синтаксической, коммуникативной, информативной и функциональной структурами текста. Давалось определение реферата, его назначение. Далее студентам были представлены образцы рефератов, соответствующих различным отраслям науки.

Второй этап начинался с серии рецептивно-репродуктивных упражнений. Для анализа студентам предлагалась научная статья из оригинальных источников [5, 6, 7, 8]. На третьем этапе: студенты осуществляли реферирование статей с различной степенью сжатия оригинала. На четвертом, заключительном этапе была проведена мини-конференция по профессионально значимым проблемам. Студенты произвели аналитико-смысловую и оценочно-критическую обработку информации по оригинальным источникам, письменно зафиксировали ее в виде информативного реферата. После презентации реферата студенты выразили

собственное отношение к излагаемой информации, профессионально осмыслили ее, осуществив тем самым, порождение собственных текстов.

По окончании эксперимента была проведена постэкспериментальная диагностика уровня сформированности научно-исследовательской компетенции у будущих учителей ИЯ параллельно в экспериментальных и контрольных группах. Типы заданий для постэкспериментального среза были аналогичны тем, что использовались для предэкспериментальной диагностики, но были наполнены новым содержанием.

Таким образом, динамика формирования научно-исследовательской компетенции у будущих учителей ИЯ в экспериментальной и контрольной группах заметно отличается. Студенты экспериментальных групп показали рост по всем тестируемым параметрам, в то время как контрольные группы не продемонстрировали значительного роста.

## ВЫВОДЫ

Научно-теоретическое и экспериментальное исследование, проведенное нами, позволило выявить один из возможных путей обучения, соответствующий личностно-ориентированному и коммуникативно-когнитивному подходам в обучении иностранному языку, в частности, в формировании научно-исследовательской компетенции у будущих учителей ИЯ на базе осуществления графической интерпретации профессионально-ориентированных текстов.

В ходе нашего исследования были решены принципиально значимые для реализации его целей задачи: была сделана попытка описать реферирование как когнитивно-психологический процесс понимания, осмысления и переработки информации, осуществляемый в рамках интеллектуальных операций. Обосновано, что референт, являясь субъектом коммуникативно-познавательной деятельности, участвует в текстовой деятельности, направленной на интерпретацию, порождение текстов.

Установлено, что научно-исследовательская компетенция, сформированная на базе учебного реферата, будут основой для создания других видов вторичных текстов, таких как аннотация, конспект, резюме.

Выявлены педагогические условия обучения реферированию, состоящая из четырех этапов (ориентировочный, тренировочный, собственно реферативный, творческий), в ходе которых осуществлялось формирование познавательно-стратификационных, интерпретационно-конструирующих, компрессивно-синтезирующих и репрезентативно-обобщающих умений.

Осуществлен отбор научных статей с учетом вышеописанных критериев [9, 10 и др.].





Результаты экспериментального обучения показали заметный рост по всем тестируемым параметрам, что отразилось на умении трансформировать лексико-семантическую ткань текста и выражать собственное мнение по проблематике реферируемого материала.

Ход эксперимента доказал, что обучение реферированию с опорой на индивидуальные знания способствует высокой мотивации обучаемых к образовательному процессу, формированию научно-исследовательской компетенции у будущих учителей ИЯ, возрастанию мыслительных возможностей, увеличению словарного запаса, развивает такие качества, как творческая активность, рефлексия, критическое мышление.

## СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Леонтьев, А. Н.** Проблемы развития психики. – М. : Изд-во Моск. Гум.Ун-та, 2001. – 584 с.

2 **Вейзе, А. А.** Чтение, реферирование и аннотирование иностранного текста: Учеб. пособие. – М. : Высш.шк., 2000. – С. 48-53.

3 **Гез, Н. И.** Система упражнений и последовательность развития речевых умений и навыков // ИЯШ, 2009. – № 6. – С. 29-40.

4 **Morgan, G.** Images of organization / G. Morgan. – London : SAGE Publications, 2006.

5 **Anderson, R., & Ausebel, D.** (Eds.). Reading in the Psychology of Cognition. Holt. – New York : Holt, Rinehart & Winston, 1995.

6 **Van Pattern, B., & Lee, J.** Second language acquisition – Foreign language learning. Avon: Multilingual Matters, 2010.

7 **Yogman, J., &Kaylanin, C.** Esp program design for mixed level students. – English for Specific Purposes, (2006). – 15. – 311-24.

8 **Stryner, S., & Leaver, B.** (Eds.).Content-based instruction in foreign language education: Models and methods. Washington, D.C. : Georgetown University Press, 1997.

9 **Schein, E.** Organizational Culture & Leadership / E. Schein. – San Francisco. – CA : Jossey-Bass., 2009.

10 **Hofstede, G. H.** Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations. 2nd ed. – Thousand Oaks. – CA : Sage Publications, 2012.

Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*Р. Е. Дабылтаева, О. А. Куратова*

**Болашақ шет тілі оқытушыларының ғылыми-зерттеушілік құзіреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары**

Шет тілдер және іскерлік карьера университеті, Алматы қ.

Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*R. E. Dabyltaeva, O. A. Kuratova*

**Pedagogical conditions of formation of scientific-research competence in future teachers of a foreign language**

University of Foreign Languages and Professional Career, Almaty.

Material received on 18.05.17.

*Қазіргі уақытта жоғары білім беру саласының негізгі міндеттерінің бірі ЖОО студенттерін ақпаратты іздеу әдістеріне және жеке зерттеу тәжірибесінде ақпаратты өңдеуге үйрету болып табылады. Бұл студенттердің ғылыми-зерттеу құзыреттілігін мақсатты дамуын талап етеді, адамның қызметтік құлшынысына ықпал жасайды, білімге деген қажеттілікті нығайтады, шығармашыл тұлға қалыптастырып, ақыл-ойды дамытып қиындықты табандылықпен жеңуге мүмкіндік береді.*

*One of the actual tasks of higher education at the present time is to educate high school students to the searching methods and the processing of information through an independent research practice. This requires purposeful development of research competence of students, promotes the release of the activity in person, it helps to strengthen the knowledge, the formation of a creative personality, enhance mental outlook, overcome difficulties with great perseverance.*





ӘОЖ 378:005.73

***Б. Б. Динаева***

ф.ғ.к., доцент, Қазақ мемлекеттік құқықтық университеті, Астана қ.

e-mail: dbb-31.05.kz@inbox.ru

# *АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ ҚАҒИДАТЫ: ҚАЗМҰУ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ТӘЖІРИБЕСІ*

*Мақалада академиялық қоғамдастықтың құндылықтары мен алға қойған міндеттері бірқатар өзгерістерге ұшырап, университеттердің идеясы, оның идеалдары трансформацияға түсіп отырғандығы сөз болады. Автор соңғы жылдары ЖОО-ларда этикалық кодекстер, этика жөніндегі комиссиялар сияқты этикалық реттеулер енгізіліп, олардың дамып жатқанын, жоғары білімді қайта құрылымдау жөнінде халықаралық деңгейде қабылданған құжаттардың академиялық қоғамдастыққа қатысты талаптардан тұратындығына тоқталады. ҚазМҰУ университетінің де оқу үдерісінде академиялық этика мен академиялық адалдық қағидаттарын ұстанатындығын қарастырады.*

*Кілтті сөздер: академиялық адалдық, академиялық этика, этикалық кодекс, академиялық адалдық саясаты, академиялық қоғамдастық.*

## КІРІСПЕ

Қазіргі уақытта академиялық қоғамдастықтың құндылықтары мен алға қойған міндеттері бірқатар өзгерістерге ұшырап отыр. Университеттердің идеясы, оның идеалдары трансформацияланып жатыр. Жоғары оқу орындарында, профессорлық-оқытушылар құрамдарында, студенттік одақтар мен ғылыми-зерттеумен айналысатын топтарда соңғы жылдары этикалық кодекстер пайда болып, этика жөніндегі комитеттер мен комиссиялар құрылып, этикалық реттеулер енгізіліп әрі дамытылып жатыр. Жоғары білімді қайта құрылымдау жөнінде халықаралық деңгейде қабылданған құжаттар да академиялық қоғамдастыққа қатысты талаптардан тұрады.

Осындай белгілі құжаттардың бірі – Болон декларациясы. Бұл декларацияға сәйкес білім берудің бірыңғай кеңістігі ұлттық, діни және басқа да даужанжалдарды бейбіт жолмен шешуге, қоғамдағы демократиялық құндылықтарды дамытуға жағдай жасауы тиіс, ал оның Еуропа академиялық қоғамдастығының этикасына қатысты екені сөзсіз. Соңғы онжылдықта әлемнің барлық елдеріндегі заманауи университеттер мен басқа да жоғары оқу орындары этикалық кодекстер

және этикалық мазмұндағы өзге де құжаттарды қабылдаған. Университетте этикалық кодекстің, сонымен бірге этикалық реттеу жүйесінің болуы сол ЖОО-ға рейтинг беруде ескерілетін көрсеткіштердің бірі болып табылады. АҚШ-тың, Ұлы Британияның, Еуропа мен Азияның жоғары оқу орындары құрамына этика жөніндегі комитеттер мен комиссиялар, қолданбалы этиканы үйрететін орталықтар, арыз-шағымдар қабылдайтын орталықтар мен басқа да этикалық реттеулерден тұратын этикалық реттеу жүйелерін енгізуде. Соңғы уақытта этикалық кодекс немесе тәртіп кодексі көптеген жетекші ЖОО-ларда қабылданған, солардың ішінде Калифорния технология институты (2002), Корнель университеті (кодекс 1997 жылы қайта қарастырылып мақұлданған), Стенфорд университеті (2007), Швейцария жоғары техникалық мектебі (2007) және т.б. ЖОО-лар аясында этиканы зерттеу жөніндегі комитеттер пайда болып жатыр (Оксфорд, Гонконг университеті, Торонто университеті). Ресей ЖОО-лары да заман талабына сәйкес соңғы уақыттарда этикалық кодекстерді енгізіп отыр. Атап айтсақ, М. В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университеті, Саратов мемлекеттік техникалық университеті, Тюмень мемлекеттік мұнай-газ университеті және т.б. ЖОО-ларда этика жөніндегі комиссиялар құрылып, кодекстер қабылданған [1].

2009 жылы Ресейде «Академиялық ортаны этикалық реттеу» тақырыбында бірінші рет халықаралық конференция өткізілген [2].

Жоғарыда аталып өткен деректердің барлығы академиялық этика мен оның қолданбалы аспектілерінің өте өзекті екендігін көрсетеді.

## НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Ал қазақстандық білім беру жүйелеріндегі жағдай қалай? Біздегі жоғары мектептерде академиялық этика қалай сақталады? Біздің оқу бағдарламаларымызда студенттің 1-курстан бастап академиялық адалдықтарын арттыруға бағытталған курс өз деңгейінде қамтылып отыр ма? Академиялық адалдық қағидаттарын студенттеріміз түсіне ала ма? Міне, осы олқылықтардың орнын толтырып, қазақстандық жоғары білім беру ісінде академиялық адалдықты арттыру мақсатында КАЗГЮУ Университеті де Болон декларациясына сүйене отырып, оқу үдерісінде академиялық этика мен академиялық адалдық қағидаттарын ұстануға бағытталған «Академиялық адалдық» пәнін оқытуды тәжірибеге енгізді.

ҚазМҰУ университетінің қабылдаған академиялық этикасының миссиясы студенттің мамандығы бойынша ғылыми мәтіндер (ғылыми мақала, тезис, ғылыми жоба, кейс) құрастыруымен, академиялық мәтіндерді (академиялық эссе) жазу барысында академиялық адалдық қағидаттарын ұстануымен, аудиториялық және өзіндік жұмыстарды орындауда студенттің көшіруіне, басқа біреудің дайын





жұмысын, ойын пайдалануына, авторлық меншікке қол сұқпауға, сондай-ақ басқа да академиялық мінез-құлыққа лайық емес әрекеттерді жасауына тыйым салынуымен байланысты. Бұл келтірілген деректер академиялық адалдық қағидаты мен академиялық этиканың, оның қолданбалы аспектілерінің өте өзекті екендігін дәлелдейді.

Осы ретте 2016 жылғы мамырда ҚазМҰУ Университетінде ұйымдастырылған «Академиялық адалдық: мәселелері және болашағы. Озық тәжірибе» атты Халықаралық ғылыми форум өткізілді. Форумның мақсаты – инновация мен білім беру аясындағы академиялық адалдық саясатын дамытуда зерттеушілер мен практиктердің өзара тәжірибе алмасуы үшін халықаралық тұғырнама қалыптастыру. Форумда отандық және шетелдік ғалымдар мен практиктер академиялық адалдық саясаты, академиялық адалдық мәдениеті туралы ой-пікірлерін ортаға салып, өз тәжірибелерімен бөлісті. Форум аясында қатысушылар Қазақстанның орта және жоғары оқу орындарындағы академиялық адалдық мәселелерін талқылап, нәтижесінде ҚазМҰУ Университеті мен Назарбаев Университеті бірлескен «Академиялық адалдық» қарарын қабылдады. Бұл құжат академиялық адалдық ұғымына құқықтық мәртебе береді. Ол мәртебе академиялық адалдықты, табандылықты, өз міндеттемелерін адал атқаруды қамтиды [3].

Білім беру бағытындағы академиялық адалдық саясаты талапкердің мектеп бітіру емтиханынан, яғни Қазақстан Республикасында Ұлттық бірыңғай тестілеуден басталып, орта (колледж) және жоғары оқу орындарында білім беру бағытындағы барлық жұмысты әділ орындаумен байланысты жүзеге асырылады. Университеттегі студенттер академиялық адалдықты қалай сақтайды? Ол үшін оларға, ең алдымен, «академиялық адалдық» терминінің мән-маңызы түсіндіріледі.

Академиялық адалдық дегеніміз – білімі беру ісі мен бағалау үдерісінде жеке тұлғалық адалдықты дамытатын құндылықтардың және қағидаттардың жиынтығы. Сонымен қатар жазбаша бақылау жұмыстарын, емтихандарды, эссе, зерттеу жұмыстарын орындау кезінде лайықты мінез-құлықты көрсету деп те түсіндіріледі [4].

ҚазМҰУ университетінің студенттері, ең алдымен, университеттің Академиялық адалдық саясатымен танысып, төмендегідей негізгі міндеттерді орындайды:

– студенттер университет белгілеген тиісті ережелермен танысып, ол ережелерді ұстанбаған жағдайда болатын салдарын (қанағаттанарлықсыз баға қойылу, емтиханнан шығарылу, жазғы семестрге қалу, келесі курсқа көшірілмеу) біледі;

– бағаланатын және бағаланбайтын жұмыстарды орындағанда академиялық адалдық қағидатын ұстанады;

– өзгелердің жұмысын қолданғанда авторлық құқықты бұзбауы керек және ақпараттың авторы мен дереккөзді көрсетеді;

– ғылыми жоба, ғылыми мақала, тезис соңында пайдаланылған әдебиет тізімін көрсетеді;

– сенімді ақпарат көздерін пайдаланады;

– студенттің өздік жұмысын дербес орындайды [5].

Студенттер оқу үдерісінде академиялық адалдыққа қарсы әрекеттерді, яғни плагиат, кез келген бағаланатын жұмысты өзгелер үшін орындау, бір жұмысты бірнеше адамның атынан тапсыру, рұқсат етілмеген ақпараттар мен құралдарды қолдану, бағаланатын жұмыстардың тақырыптарын (бұл жерде эссе тақырыптары), жауаптарын әділетсіз жолмен алдын ала біліп алу сияқты әрекеттерді жүзеге асырған жағдайда сол пәннен қанағаттанарлықсыз баға алып, жазғы семестрге қалатыны анық жазылған ережемен алдын ала танысады.

«Академиялық адалдық» пәнінің негізгі міндеттерінің бірі – библиографиямен жұмыс істеуді үйрету, сілтеме бере білу дағдысын, жазылған жұмысқа (реферат, ғылыми жоба, ғылыми мақала, тезис) пайдаланылған дереккөздерді ресімдеу ережелерін меңгерту. Студенттерге кез келген ғылыми жұмыстың негізгі бөлігі болып табылатын пайдаланылған әдебиет тізімін құрған кезде жалпыға ортақ қабылданған стандартты ұстану керектігі, Қазақстан Республикасында шығатын ғылыми журналдардағы әдебиет тізімі МЕМСТ – 7.1-2003 стандарты бойынша ресімделетіндігі, Білім және ғылым саласын бақылау комитетінің талабы бойынша сілтеме мәтін ішінде былайша [1, 47] төртбұрышты жақшаның ішінде берілетіндігі, егер бір мезгілде бірнеше дереккөзге сілтеме жасалса, олар үтірнүкте арқылы ажыратылып [1, 2-3]; [2, 37]; [3] немесе [1, 2-3; 2, 37; 3] түрінде берілетіндігі үйретіледі [6, 53]. Соңғы уақыттағы шетелдік ғылыми журналдар (Tomson Reuters, Web of Science, Scopus) қоятын талаптарға сәйкес «Әдебиет» APA стилі – Американдық психологиялық ассоциациясы (APA) қолданылатын жұмысты ресімдеудің ресми стилі бойынша ресімделеді. Бұл стиль бойынша сілтеме жай жақшаға алынып, бірінші автор жазылады, содан кейін еңбектің басылған жылы көрсетіледі, мысалы, (Fierman, 2006). Мақала соңында дереккөздер тізімі әліпби ретімен беріледі [7, 16].

Нәтижесінде ҚазМҰУ Университетінің студенттері «Академиялық адалдық» пәні арқылы 1-курстан бастап академиялық мәтіндер мен ғылыми мәтіндер жазуда тиісті әдебиеттерді қолдану ережелерін меңгеріп, академиялық адалдық қағидатын сақтауды үйренеді.

ҚазМҰУ Университеті барлық оқытушылардан, білім алушылардан және қызметкерлерден академиялық адалдық саясатын адалдық қағидасының негізі





ретінде қолдауды талап етеді. Алдау, плагиат, академиялық деректерді бұрмалау, парақорлық сияқты іс-әрекеттер академиялық адалдық қағидаттарын бұзғаны болып табылады. Білім алушылардың дербес орындаған жазба жұмыстарын оқытушы немесе ғылыми жетекшісі, сондай-ақ жауапты қызметкерлер тексереді. Жазба жұмыстардың дербестігі, мәтіндік құжаттардың бірегейлігі «Antiplagiat.ru» арнайы бағдарламасы арқылы тексеріледі. Егер жазба жұмысты арнайы бағдарламалық өнім тексере алмаған жағдайда басқа Интернет желісінде іздеу арқылы құжаттың бірегейлігін анықтайды. Академиялық адалдық саясатының бұзылу дерегі анықталған жағдайда білім алушы Академиялық сапа комитетінің мәжілісіне шақырылады. Білім алушы болған дерек бойынша түсінік беруі қажет. Комитет Жоғары мектептің директорына тәртіптік сипаттағы шараларды қабылдау туралы ұсыныс шығарады, Комитеттің шешімі хаттамамен ресімделеді [5, 9].

## ҚОРЫТЫНДЫ

Академиялық адалдық қағидаты кез келген оқу орнының құндылықтар жүйесінен орын алуы тиіс, себебі ғалымдар мен оқытушылардың бірде-бір академиялық қоғамдастығы академиялық адалдық қағидатынсыз өздерінің басты мақсаты – толыққанды білім беруге қабілетсіз болар еді. Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғаннан кейін жоғары білім беру жүйесін бакалавриат, магистратура, докторантура деңгейінде жақсартуға бар күш-жігерін жұмсап келеді. Осы қатарда ҚазМҰУ Университеті де академиялық адалдық қағидатын сақтауды басты стратегиялық мақсаты етіп қойып, ғылыми-зерттеушілік жұмыстарды дамыту арқылы ғылым мен білімді біріктіруді негізгі міндеті ретінде қарайды. Университеттің ұстанған академиялық адалдық саясаты білім алушының ізденушілік, зерттеушілік құзыреттерін сапалы қалыптастырып, олардың бәсекеге қабілетті маман болуларына бағыт-бағдар береді.

## ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Саввина, О. В.** Академическая этика: общие принципы и прикладные аспекты: диссер. канд. филос. наук. [Электронный ресурс]. – http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/

2 Этическое регулирование в академической среде. Материалы международной научно-практической конференции 4-5 декабря 2009. – М. : Макс-пресс, 2009. [Электронный ресурс]. – https://publications.hse.ru/books/

3 Академиялық адалдық: мәселелері және болашағы. Озық тәжірибе // Халықаралық ғылыми форум материалдары. – Астана, 2016. [Электрондық ресурс]. – http://hse.kazguu.kz/

4 Академическая честность. [Электронный ресурс]. – http://cyclowiki.org/wiki/

5 КАЗГЮУ Университетінің Академиялық адалдық саясаты // [Электронный ресурс]. – http://kazguu.kz/wp-content/uploads/2015/11/Akademicheskaya-politika-kaz.-yaz.pdf

6 **Динаева, Б. Б., Сапина, С. М.** Академиялық сауаттылықтың теориялық және практикалық негіздері. Оқу құралы. – Астана : «КазГЮУ Консалтинг» ЖШС, 2016. – 164 б. ISBN 978-601-7538-27-9

7 **Динаева, Б.** Ғылыми мақала жазудың ережелері мен өлшемдері // КАЗГЮУ Университеті Хабаршы. «Филология ғылымдары» сериясы. – № 4(32). – 2016. – 9-17 б. – ISBN 9965-513-84-8.

Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*Б. Б. Динаева*

**Принцип академической честности: опыт Университета КАЗГЮУ**

Университет КАЗГЮУ, г. Астана.
Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*B. B. Dinayeva*

**Principle of academic integrity: the experience of the KAZGUU University**

KAZGUU University, Astana.
Material received on 18.05.17.

*В данной статье говорится о некоторых изменениях в системе ценностей и целей академического сообщества, о трансформации идеалов и идеи университетов. Автор акцентировал внимание на том, что в последние годы в ВУЗах происходит развитие процесса внедрения кодексов этики, комиссий по этике и что многие принятые на международном уровне документы по преобразованию системы высшего образования состоят из требований академического сообщества. Также было рассмотрено, что в учебном процессе в Университете КАЗГЮУ соблюдают принцип академической этики и академической честности.*

*This article describes some of the changes in the system of values and objectives of the academic community, the transformation of the ideals and ideas of universities. The author focused on the fact that in recent years in the universities there is the implementation process of ethics codes, ethics commissions, and that many of the internationally agreed documents to*





*transform the higher education system consists of the requirements of the academic community. It was also considered that the educational process at the KAZGUU University complies to the principle of academic ethics and academic integrity.*

ӘОЖ 372.416.2:371.3[807.1]

***А. Ж. Досанова[1], Р. А. Айкенова[2]***

[1]п.ғ.к., доцент м.а., [2]п.ғ.д., профессор, «Тұран-Астана» университеті, Астана қ.

e-mail: [1]dosanovaaltin@mail.ru

# *А. БАЙТҰРСЫНОВ НЕГІЗДЕГЕН АРАБ ӘЛІПБИІНДЕ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ*

*Бұл мақалада А. Байтұрсынов негіздеген араб әліпбиі және оны оқытудың әдістемесі жайында жазылған мақалалары жан-жақты талданады.*

*Кілтті сөздер: А. Байтұрсынов, дыбыстар жүйесі, дыбыспен жаттығу, сингармониялық ұлттық әліпби, «Баяншы», «Оқу құралы, қазақша алифба», «Әліб-бій».*

## КІРІСПЕ

Қазақ тіліндегі дыбыстар жүйесін арнайы зерттеп, әліпби құрастырған қазақтың алғашқы фонологі А. Байтұрсыновтың араб әліпбиінен реформациялаған қазақ әлібиін құрастыруда тілімізді лексикалық шұбарлықтан, өзге тілдердің синтаксистік ықпалына тәуелді болмауына ерекше мән беріп, тіліміздің табиғи реңкін ғылыми негізде таза көрсетуге тырысқан тұңғыш ғалым.

## НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Ғалым араб жазуының қазақ тілі үшін қолайлы емес жақтарын түзеп, оны тілдің дыбыстық ерекшеліктеріне сай етіп, сингармониялық ұлттық әліпби жасады. Қазақ тілінің дыбыс жүйесі мен оған қажет графика туралы алғашқы пікірлерін ол 1912 жылдан бастап «Айқап» журналы мен «Қазақ» газеті беттерінде қазақ дыбыстарын білдірмейтін араб алфавитінің кейбір таңбаларын қазақ жазуына енгізбеу керектігін, тұтас сөздің жіңішкелігін білдіру үшін дәйекші деп аталатын белгі қою қажеттілігін дәлелдейді. Осы кезден бастап қазақ лингвистикасының терминдері жасалып, қалыптаса бастады. Бұлайша

түзетілген алфавиттің сауат ашудың дыбыс жүйелі әдісіне сай келетін графика екендігін дәлелдеді.

А. Байтұрсынұлы әліпби жасауда полиграфиялық жағынан қолайлы-қолайсыз жерлерін, оқыту процесіндегі тиімді-тиімсіз жақтарын ескерді. Бұл әліпби ғылыми жағынан қазақ тілінің дыбыстық табиғатын дәл көрсетті.

Қазірде біршама қауым «төте» (жәдид) араб жазуын біледі. Бүгінде «Байтұрсынұлы әліпбиі» аталып жүрген бұл жазу үлгісінің дүниеге келу себебі ашылып көрсетілмей, мән-мағынасы талдап түсіндірілмей жалаң насихатталып келеді. Ал А. Байтұрсыновтың алғашқы қадим үлгісімен жазылған оқулықтарының («Оқу құралы». Орынбор, 1912, 1914, 1919) сауат ашудағы орны туралы тіптен айтылмауда. «Әр дыбысқа – бір таңба» белгілеп, болашақ орыс жазуына дәл келетін көшірме айна жасау «реформасы» дәстүрлі әліпбиімізді сақтап қалды. Бұл мәселенің бір кемшілігі – халқымыздың ғасырлар бойы тұтынып келген «қадим» жазуын тастап, «жәдид»-ке көшкенде әліпби санатынан дәстүрлі араб жазуының 8 әрпін аластату – «Құран Кәрімді» оқу мүмкіндігінен айырды. Сонымен қатар, көптеген рухани, мәдени мұраларымыздан ажырауға мәжбүр етті. А. Байтұрсыновтың тәртібінше қазақ тіліндегі әрбір дыбыстың өзіне арналған әріп таңбасы бар. Ол әріптермен не айтылса соны жазуға, не жазылса соны оқуға болады. Бір түрлі жазылған сөзді бұрынғыдай неше түрлі қылып оқуға болмайды. Бұл тәртіп бойынша ( ھ – h, ح – қ, خ – х, ف – п, چ – ш, ث – тыс, ذ – з, ض – з, ظ – з, س – с, ط – т, غ – ғ, آ ) 13 әріпті кеміткен [1]. А. Байтұрсыновтың қазақ дыбыстарына лайықтап жасаған әліпбиінде барлығы 24 дыбыс таңбасы беріліп, *ә, і, ү, ө* дыбыстары сәйкес жуан дауыстыларға дәйекше қою арқылы жазылады деп атап көрсетілген.

1912 жылы А. Байтұрсынов «Жазу тәртібі» деген мақаласында орысша, мұсылманша сауат ашуға көп уақыт кететінін айтты [2].

Әліпбиде қазақ тіліне тән, төл дыбыстарға ғана орын беріліп, кірме дыбыстар алынбайды. Ғалым гетерогенді сипат алған емлені, әліпбиді жалпыхалықтық, ұлттық негізде қарастырады. Осы жазу жүйесін ұлттық қазақ жазуы деп атаймыз.

А. Байтұрсынов 1929 жылы өмірбаянында «ең алдымен қазақ тілінің дыбыстық жүйесі мен грамматикалық құрлысын зерттеуге кірістім, одан кейін қазақ алфавитін және емлесін ретке салып жеңілдету жолында жұмыс істедім» деп жазады.

Ғалым «Баяншы» атты еңбегінде «Әліппе» кітабы оңай болып, оқытқанда балалары неғұрлым аз қиналса, соғұрлым жақсы болмақшы, – дей келіп, алға қойған мақсатпен әліппені жазарда әліппенің басынан аяғына дейін оңай, қысқа сөздерді алу, әр дыбысқа жеке харіп арнау. Әліпби жасауда ғалым қазақ тіліндегі дыбыстардың қайсысының жуан, жіңішке, бірде жуан, бірде жіңішке айтылатын ерекшеліктері оларды белгілеуде қиындық туғызғанын айтады.





Еңбектің «Дыбыспен жаттығу» атты бөлімінде: «Сөз – дыбыстың мағыналы болып тізілгені», – деп түйіндейді. Дыбыспен жаттығудың негізгі жолдары ретінде мыналарды көрсетеді: әуелі балаларға әр түрлі дыбыс бар екенін білдіру; балаларға таныс сөздерді алып, олардың ішінде қандай дыбыстар барын айту; бөлек-бөлек дыбыстарды тіздіріп сөз айтуды білдіру.

Балалар дыбыспен таныса бастағанда әріптерді жаздырып үйрету керек. Бұлардан кейін дыбыспен қалай оқыту жайына көшіп, алдымен бір буынды, кейін екі буынды, сосын 3-4 буынды сөздермен, олардың дыбыстарымен таныстыруды жөн көрген. Әдіскер-ғалым дыбыспен жаттығу кезіндегі әдіс-тәсілдерден де мол мағлұмат, нұсқау бере білген. Екі буынды сөздің ішіндегі дыбыстарды айыруды үйрету, бұл арада балаларды сөздің ішіндегі дыбыстарды айыруды үйрету, бұл арада сөздің буынымен таныстыру керек десе, ол үшін екі буынды, үш буынды сөздерді алып, созып айтуды ұсынады. Сөзді буындап бөлуді білгеннен кейін екі буынды, үш буынды алып, әуелі екі сөзді буын-буыннан бөлдіріп, әр буындағы дыбыстарды айыртқызып, сонан соң тұтас сөздің ішінде қанша және қандай дыбыс барлығын көрсетеді. Балалар сөзді буындап бөлгеннен кейін, сөздің әр буындағы дыбыстарды айырып, тұтас сөздің ішіндегі дыбыстарды білетін болған соң, дыбыстарды қосып сөз айтуды үйрету керектігін нұсқаған. Бұл үшін әуелі дыбыстарды емес, сөздердің буындарын бөлек-бөлек айтып, олардың қосуды ұсына келіп, ескертулер береді.

Ғалымның ең алғаш жасаған әліппесі (1912) «Оқу құралы, қазақша алифба» деп аталады. Араб жазуын қазақ тіліне икемдеп, әр дыбысқа жеке таңба (әріп) берді, олардың сөздің әртүрлі деңгейінде (басында, ортасында, аяғында) жазылуын аңғартатын мысалдар, мәтіндер ұсынды, қолданылуындағы ерекшеліктерді ескертті. Арабтың бір ғана у әрпімен бес дыбысты *(о, ө, ұ, ү, у)* белгіледі. Ал, и әрпін үш дыбысқа *(ы, і, и)* пайдаланды [3]. Сөз ішінде кездесетін қысаң дауыстыларды жазбау сөздердің дыбыс, буын, құрамын тұмшалап, көп қиындық келтірді. Мысалы қйсық, *(қисық), алу (алуу), салқн (салқын)*, т.б. «Қазақша әліппе» 1912, 1914, 1919 жылдары қадим үлгісімен басылды. Оның құрамында 37 дыбыс таңбасы болды. Бұл қазақша әліппе 1925 жылға дейін 7 рет басылып, сауат ашу құралы болды. Байтұрсыновтың әліппелері осы уақытқа дейін ғылыми тұрғыда талданбай келеді. Осы оқулықтан 13 таңба қысқартып, 1926 жылы «Әліб-бій» атты сауат ашу оқулығын жазды. Ол баспадан 3 рет басылып шықты. А. Байтұрсыновтың осы әліппесінің 3 басылуы (1928 ж.) қолымызға түсіп, оған талдау жасуға мүмкіншілік болды [1]. Мұнда қазақ дыбыстарының саны 24. Олардың 5 дауысты, 17 дауыссыз дыбыс. Ал у, и дыбыстарын дауыстыға да, дауыссызға да қоспайды. Оларды жартылай дауыссыз деп танығаң болу керек. Ал әріптер тәртібін бергенде 9 дауысты дыбысты ажыратады. Жіңішке дауыстылардан е-ні ғана есептейді де,

қалғанын есепке қоспайды. Жалпы әріптер тәртібінде 28 дыбыс таңбасы бар. «Әліб-бійді» араб жазуынан көшіріп, түсініктемесін жазып, әрі редакциясын басқарған Ұ. Асылов араб әрпін бүгінгі кирилл әрпімен келтіріп жазды, бұл оқулықты танып-білуге, оның бүкіл сөздерін ұғып жазуға, түсінуге, талдауға мүмкіндік туғызды. «Тағы да ескере айтарымыз: әліппе мазмұнына есептің түр-түрлерінің жеңіл бағытпен кіріктірілуі сол уақыттағы қағаз тапшылығынан деп айтуға болады. Ол кезде жеке-жеке пәндік оқулықтар жасау үшін де қаржы мүмкіндігі болмағаны түсінікті. Соған қарамастан А. Байтұрсынов оқулық мазмұнына әріп таныту, оқып сөйлету, жазып үйрету, есеп шығарту, табиғатты танып-білу, өмір сүру дағдыларын т.б. да мәселелер кіріктіріле жасалынды. А. Байтұрсыновтың «Әліб-бійі» (1928) осы уақытқа дейін әртүрлі тұрғыда талданып, дыбыстардан сөз құрау, сөздерден сөйлем құрау тәсілдері, жалпы ғалымның әліпбиінің артықшылықтары туралы сол кезеңнен бері айтылып келе жатыр. Бұл оқулық – әлі де жан-жақты қырынан толық ашылып бітпеген үлкен ғылыми еңбек. Сондықтан да біз бұл әліппедегі әріптердің өтілу реті, әріп танытудағы пайдаланған әдістер тұрғысынан талдағанды жөн көрдік. А. Байтұрсыновтың «Әліб-бійі» – ғылыми-әдістемелік, педагогикалық-психологиялық талаптарға сай жасалған, өз кезеңінің құнды оқулығы екенін мына сөзінен де аңғарамыз: «Аш адам астың бабымен дәміне қарамайды. Қазақ оқу жағынан қандай ашығып отырғанын топырлаб мекеме алдын тоздырып, оқитын орын таба алмай жүрген қазақ балалары көрсетіб отыр. Ашығып отырған қазаққа дәмін-бабын келтіріб, соңыра беретін асыңнан бабы дәмі кем болса да, әзір берген асың артық».

Оқулықты талдамас бұрын ондағы әліпби құрамындағы әріптер құрамын беруді дұрыс деп таптық. «Әліп-бій» оқулығында әріптердің құрамын А. Байтұрсынов «әріптер реті» деп атаған. А. Байтұрсынов *ә, ө, і, ү* дыбыстарын *а, о, ы, ұ* дыбыстарының жіңішке фонемасы (үншесі) деп танып, оларға өз алдына жеке таңба бермей, сәйкес *а, о, ы, ұ* дыбыстарының таңбасына дәйекше (‘) қою арқылы жазған.

Сонда дәйекшелі жіңішке дауысты дыбыстарды қоса есептегенде барлығы 28 дыбыс болған. Бұл әліпбиде қазақ дыбыстарынан х дыбысы жоқ [1]. Х дыбысының орнына ғалым қ дыбысын (*қат-хат, қалық-халық*) қолданған. Бұл әліпбиде бас әріптер жоқ және сөйлем соңынан нүкте қойылмайды, әріптер, сөздер, сөйлемдер оңнан солға қарай оқылады.

А. Байтұрсынов (1928) әліппесіндегі әріптердің оқытылу реті мынадай: ا ر ز و ن س ت ق ى ب ل د ۋ ي ۇ ش ع م ج ڭ پ ھ ك ى گ ۋ ۇ (араб әліпбиіндегі әріптер оңнан солға қарай берілген), түсінікті болу үшін кирилл әліпбиіндегі ретін де келтіріп кетейік: а-р-з, о, н, с, т, қ, ы, б, л, д, у, й, ұ, ш, ғ, м, ж, ң, п, е, к, і, г, ү, ө, ә.





А. Байтұрсыновтың а дыбысымен бірге з, р дыбыстарын (басқа дыбыстарды емес) өтуіне – араб әліпбиіндегі басқа дыбыстарға қарағанда бұл дыбыстардың жазылуының қарапайымдылығы және ұқсастығы, яғни бір ғана элементтен тұруы (ا ر ز – *а, р, з*) және сөз басында, сөз ортасында, сөз соңында өзгеріске ұшырамайтыны себеп болған. Араб әліпбиінде тұрған орнына қарай өзгеріске ұшырамайтын дыбыстар санаулы ғана. Бұл дыбыстардан басталуының тағы бір себебі бір буынды, айтуға жеңіл сөздер (*ар, аз, зар, ара, аза, азар, араз*) құрауға икемділігі. Сондықтан да араб әріптерін үйреткенде осы дыбыстардан бастап үйретілетініне көз жеткізуге болады [5].

Татар және орыс-татар мектептері үшін 1892 жылы 28 қаңтарда, Петроград цензурасының қуаттауымен араб әліпбиіне негізделген Ахметқазы Мақсудидың «Мұғалім сәні» атты әліппесі жарық көрген (түпнұсқасы қолымызда бар) [4]. А. Байтұрсыновтың 1912 жылғы әліппесі осы әліппеге ұқсас болып келеді. А. Байтұрсынов әліппе жасағанда көптеген елдердің әліпбилерімен қатар, татар әліппелерін де негізге алғандығы байқалады. Татар, орыс-татар мектептерінде «кластық» оқытуда қолданылған арабша түпнұсқа әліппе – небәрі 48 беттен тұратын оқу құралы. Оның 2-3 беттерінде мұғалімдерге арнап алғы сөз жазылған) [5]. Оқулықтың 4-бетінде барлығы 29 әріп, 1 белгісі (*) бар әріптер реті (алфавит) (1сурет) былайша берілген:

ا ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض
ط ظ ع غ ف ق ك ل م ن و ه لا ي *

Сурет 1 – Татар және орыс-татар мектептеріне арналған әліпби

Татар әліппесінде де, А.Байтұрсынов әліппесінде де осы үш дыбыстан бастап үйретілуі осының дәлелі. Бұл дыбыстар мектепке алғаш келген балаларға оқуға жеңіл әрі жазуға да ыңғайлы болатындығына ғалым ерекше көңіл аударған. Сонымен бірге А. Байтұрсынов өтілетін дыбыстардың ретін сөз құрауға икемділігіне де қараған. Татар және қазақ дыбыстарының арасында аздаған ерекшеліктер болғанмен, екі әліппедегі әріптердің өтілу ретінде ұқсастықтар бар екені байқалады. А. Байтұрсынов әліпбиінде *а-р-з* дыбыстары бірге өтіледі де, қалған дыбыстар көрсетілген ретпен жеке-жеке оқытылады. Ал татар әліппесінде дыбыстарды таныстыру *а, р, з* дыбыстарынан басталғанмен, олар жеке-жеке өз алдына бір сабақта таныстырылады. Ғалым-әдіскер жаңа әріппен таныстырғанда алдымен дыбыстың артикуляциясына ерекше мән береді. Осы мақсатта алғашқы сабақта *а, р, з* дыбыстарын таныстыру үшін ара, бала, иттің суреттері берілген. Бұл суреттегі бала «а» деп аузын ашып тұр, ара «*з-з*» деп ызылдап, ит «*р..*» деп ырылдап тұр. А дыбысын айтқанда баланың бет пішінінің қалай өзгеретіні

суретте анық байқалады. Мысалы, *а* дыбысын айтқанда баланың аузы еркін ашылатындығы бет пішінінен айқын көрініп тұрады. Иттің де ырылдағанда ауызы еркін ашылмай, төменгі жақ кішкене өзгеріске ұшырап, тістері көрініп тұрғаны көрінеді [6].

А. Байтұрсынов реформалаған араб жазуы 1912 жылдардан бастап жаппай білім беруде қолданыста болғанымен, 1924 жылы ғана ресми түрде қабылданды. А. Байтұрсыновтың бұл тәжірибесін өзге түркі халықтары үлгі тұтып, өз жазуларына өзгерістер енгізді. Ғалымның ширек ғасырдай күш жұмсап, тер төккен еңбегін, қазақ мәдени талаптарын әбден өтей алады – деген көзқарасын латын әліпбиіне көшу жайында әңгіме басталғанда, теріске шығара бастады. 1926 жылғы Бакуде өткен Бүкілодақтық 1-түрклогтар съезінде А. Байтұрсынов өзі құрастырған әліпбидің ғылымилығы мен артықшылығын барынша дәлелдеп, латынға көшуге қарсы болды.

А. Байтұрсыновтың қазақ тіліне икемдеген араб жазуын қазақ жұртшылығы, әсіресе, мұғалімдер қауымы талассыз қабылдады, себебі бұл қазақ тілінің табиғатына, яғни сингармонизм заңдылығына сүйеніп жасалған болатын [6]. А. Байтұрсынов әліпбиі жөнінде М. Дулатов: «Жазуды тәртіпке салу деген оңай емес. «Оқушылар сынасын» дегенге әркім басына келгенін жазатұғын болса, еш уақытта ойды бір жерге қорытып болмайды. Егер оқу, оқытуды машықтап, ол оқытудың һәм оқытқан нәрселерінің асыл тәртібін, түп негізін анық білетін кісілер жазу хақында өз пікірлерін түсінікті етіп жазса, сынаушы деп соларды айтуға жарайды. Құр шала-шарпы есіткен, яки өзінің көзі үйренгеннен басқаның бәрі де теріс деп білушілер сынайтын болса, біреу түгіл, тоқсан тоғыз тәртіпке де табан тоқтату қиын» деген [7].

## ҚОРЫТЫНДЫ

А. Байтұрсыновтың жасаған әліпбиінің маңыздылығы бүкіл түркі тілдестер арасында жоғары болды. Ғалымның қалыптастырған жаттығу үлгілері мен оқыту әдістері кейінгі оқулықтар мен әдістемелік еңбектерде одан әрі тереңдетіліп, күні бүгінге дейін қолданылуда. Ғалымның оқулықтарындағы оқушылардың сөздік қорын байытып, сөз мағыналарын дұрыс қолдануға баулу бағытындағы үлгілер кейін басқа оқулықтар мен оқу бағдарламаларын жасау кезінде де маңызды рөл атқарды.

## ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Байтұрсынұлы, А.** Әліб-бій. – Қызылорда : Казиздат, 1928.
2 **Байтұрсынов, А.** Тіл тағылымы. – Алматы : Ана тілі, 1992.





3 **Дыйканов, К.** Ахмет Байтұрсыновдын казакча алифбеси. – Оренбург, 1914. – Бишкек : Периодика, 1991.
4 **Мақсуди, А.** Әліппе «Мұғалім сәні», татар және орыс-татар мектептерінің кластық оқуына арналған оқулық, (арабша). – 14-басылымы. – Қазан : УМИДЪ, 1917.
5 **Досанова, А. Ж.** Қазақ әліпбиінің тарихы. Оқу құралы. – Астана, 2011.
6 **Досанова, А. Ж.** Қазақ тілі – латын графикасында: тарихы, бүгіні, болашағы. Монография. – Астана : Өрнек, 2015.
7 **Дулатов, М.** Жазу тәртібі. – Алматы, 1991.

Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*А. Ж. Досанова, Р. А. Айкенова*

**Методика обучения на арабском алфавите, обоснованная А. Байтурсыновым**

Университет «Туран-Астана», г. Астана.
Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*A. Zh. Dossanova, R. A. Aykenova*

**Methods of teaching using the Arabic alphabet justified by A. Baitursynov**

University «Turan-Astana», Astana.
Material received on 18.05.17.

*В данной статье рассматриваются методы обучения на арабском алфавите обоснованным А. Байтурсыновым и его статьях.*

*This article discusses the methods of teaching using the Arabic alphabet justified by A. Baitursynov and in his articles.*

ӘОЖ 514.01

***А. Б. Жаныс[1], С. Н. Нуркасымова[2], Е. К. Макатов[3], А. К. Салыкова[4], А. А. Сералиева[5]***

[1]доктор PhD по специальности математика, профессор РАЕ №7524, зав. кафедрой «Информационные системы и информатика», Кокшетауский университет имени Абая Мырзахметова, г. Кокшетау; [2]д.п.н., профессор РАЕ №7883, профессор Евразийский Национальный университет имени Л. Н. Гумильева, г. Астана; [3]м.п.н., преподаватель, [4,5]преподаватели, кафедра «Информационные системы и информатика», Кокшетауский университет имени Абая Мырзахметова, г. Кокшетау
e-mail: [1]aray.zhanys@gmail.com

# *НЕГІЗГІ МЕКТЕП СЫНЫПТАРЫНДА МАТЕМАТИКАНЫ ОҚЫТУДА КОМПЬЮТЕРЛІК ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ*

*Мультимедиа – бұл әр түрлі ақпарат түрлерін өңдеу және беру технологиясы негізінде жасалынған ақпараттық қор (ресурс). Мультимедиалық технология – бұл әр түрлі ақпарат түрлерін өңдеу құралдарын жасау, қолдану және қызмет ету ретін сипаттайтын технология болып табылады. Жалпы алғанда мультимедиа термині қолданушыға ең тиімді әсер ету мақсатымен әр түрлі бағдарламалық және техникалық құралдарды қолданатын ақпараттық технологиялар спектрін береді.*

*Кілтті сөздері: мультимедия, геометрия, алгебра, ақпарат, электрондық оқулық, көрнектілік, интенсивті оқыту, модульдік оқыту, дидактика, әдіскерлік тәсілдер, интерактивтік әдістер, екі жақтық әрекеттестік, компьютерлік технологиялар, әр түрлі эффектілер, презентация.*

## КІРІСПЕ

7-сыныпта геометриялық материялдарды игеруде компьютерлік технологияны қолданудың әдістемесі соңғы жылдары мектепке арналған электрондық оқыту құралдары көптеп шығарылуда. Олардың түрлері пән аумағына, пән мақсатына және бағдарламалық сапасына сәйкес болады. Қазіргі электрондық оқыту құралдарында мультимедиалық технологиялар пайдаланылуда [1].





Мультимедиа дәстүрлі, бейнеленуі тұрақты ақпарат болып табылатын мәтін мен графиканы және динамикалық ақпаратқа жататын әр түрлі сөйлеу, әуен, бейне үзінділер, анимациялар және т.б. ақпарат түрлерін жалпылайтындықтан, мультимедианы қолданушы бір уақытта оқырман, тыңдаушы және көрермен ретінде бола алады [2].

Зерттеу нәтижесі оқыту үрдісінде қазір қолданылып жүрген электрондық оқыту құралдарының көпшілігінде:

1) мультимедиа мүмкіндіктерін пайдалану деңгейінің төмен екенін;

2) *оқытушы – электрондық құрал – оқытушы* үштік байланысындағы ақпараттық өзара әрекеттестіктің әлсіздігін көрсетті.

Бұл ақпараттық технологияларды қолданудың дидактикалық тәсілдерін зерттеу қажеттігін көрсетеді. Осыған байланысты, алдымен мультимедиа мүмкіндіктерін қарастырайық. Мультимедиа оқыту әсерін күшейту үшін қолданылады. Оқытушы білім беру үрдісінің негізгі қатысушысы және негізгі ақпаратты беру көзі болып табылады, ал мультимедиалық технология көрнекілікті күшейту мақсатында ақпаратты берудің бірнеше жолын пайдаланып, күрделі оқу материалын түсінікті мазмұндау үшін қолданылады [3].

## НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Осы тұрғыдан дәстүрлі педагогикада орын алған технологиялар, мысалы В. Ф. Шаталовтың тірек сигналдарын пайдалану арқылы интенсивті оқыту технологиясы, П. Әрдниевтің оқыту бірлігін ірілеу әдісі, И. А. Чошановтың мәселелік-модульдік оқыту технологиясы және т.б. технологиялар мультимедиа көмегімен оқытуда жаңа сапалық деңгейде болатыны сөзсіз [4].

Бұл жерде оқытушы сабақты өткізудің қажетті түрі мен әдісін, білім беру технологиялары мен педагогикалық тәсілдерді іріктеп сабақтың оқытушы және тәрбиелік әсерін күшейтуді мақсат тұту қажет.

Мультимедиа мүмкіндіктерін іске асыра отырып оқу материалын «тірілту» анимация, гиперсілтеме, бейне үзінділер мен интерактивтік сұхбат арқылы іске асырылады. Сабақтың мультимедиалық тірек уақыты бірнеше минуттан толық сабақ уақытына дейін әр түрлі болуы мүмкін.

Мультимедиа мүмкіндіктерін қолдану дәрежесі оны қолдану мақсатына байланысты болады.

Мысалы мультимедиалық құралдар мен технологиялар:

– жаңа материалды оқытып, жаңа ақпаратты беру үшін;

– өткен сабақты бекітіп, оқушы біліктіліктері мен дағдыларын қалыптастыру үшін;

– өткенді қайталап, алған біліктіліктері мен дағдыларын қолдану үшін;

– оқушылар білімдерін жалпылап, жүйелеу үшін қолданылулары мүмкін.

Мультмедиалық құралдар мен технологияларды пайдалануда келесі шарттарды қанағаттандыру қажет:

– көрнекіліктің жазба немесе ауызша ақпаратына сәйкес болу қажеттігін;

– көрнекіліктің «артық» болмауы, яғни көрнекілікті беру уақыты мен оның әсерлігі оқылып жатқан оқу материалының көлемімен шектелу қажеттігін;

– көрнекілік мақсатында қолданылатын бейнеқатарды құру алгоритмінің болуын;

– экранда көрсетілетін көрнекіліктің тиімді өлшемде болу қажетті

– экранда көрсетілетін көрнекіліктің тиімді саны болу қажеттігін.

Мультимедиа көмегімен ақпаратты беруді ұйымдастыруда көрнекілікке қойылатын жоғарыдағы талаптарды ескеру оқу материалын дидактикалық бірлікке жіктеуді қажет етеді.

Дидактикалық бірлік деп, бұл ұғым, теория, заң, құбылыс, факт, нысан және т.б. оқу мазмұнын құраушыларына өзінің көлемі мен құрылымы бойынша сәйкес оқу материалының логикалық аяқталған бөлігін айтамыз. Дидактикалық бірлік бір немесе бірнеше фреймнен тұрады. Фрейм – бұл қандай да бір құраушысын алып тастаса таныла қоймайтын ұғым, теория, заң, құбылыс, факт немесе нысанның ең кіші сипаттамасы. Мағынасы мен логикасына сәйкес байланысқан фреймдер дидактикалық бірлікті құрайды.

Оқытушы дидактикалық бірлікті сабаққа дайындалғанда анықтау қажет. Әрине жалпы оқыту міндеттері оқыту бағдарламасымен анықталады. Ал әр сабақтың ішкі міндеттері сол жалпы міндеттер шеңберінде құрылады. Алға қойылған оқыту міндеттерін орындауда оқытуды жеделдету мен оқыту мотивтерін жоғарылататын мультимедиа құралдары мен технологиялардың аудио-бейнелік ақпаратты өңдеудің келесі тәсілдері іске асырады:

– бейне ақпараттың орналасуы, орын ауыстыруы;

– әр-түрлі аудио-бейне ақпаратты араластыра беру;

– анимациялық әсерді жасау;

– бейне ақпаратты үлкейту немесе кішірейту, созу немесе сығу;

– аудио-бейне ақпаратты үздік беру;

– бейне түсін өзгертіп көлеңкелеу;

– бейне ақпараттың бір бөлігін бекітіп, орнын ауыстыру немесе үлкейтіп қарау;

– бір экранда аудио-бейне ақпаратты бір уақытта көп терезе арқылы көрсетіп беру;

– нақты үрдістерді, оқиғаларды нақты уақыт режимінде көрсету.

Оқытушы – электрондық құрал – оқытушы үштік байланысындағы ақпараттық өзара әрекеттестікті (интерактивтілікті) тиімді ұйымдастыру





мақсатында мультимедиалық оқыту жүйелеріне қажетті интерактивтілік өлшемдерін анықтау қажет.

Бірігіп жұмыс істеу аймағы ретінде мультимедиалық оқыту жүйесін алғанда интерактивтіліктің келесі өлшемдерін ескеру қажет:

– әлеуметтік ортаның дамуы, яғни модельдік тәжірибе алу;

– ортада оқушы мен оқытушының болуы;

– оқушы немесе оқытушының іс-әрекетінің екіншісіне әсерінің болуы;

– іс-әрекетте ұжымдық сипаттың болуы;

– ұжымдық іс-әрекетте әр қатысушының өз міндеттерін жауапкершілікпен орындау;

– сұхбаттасу, бақылау, ақпарат алмасу, түзету, шешім қабылдау іс-әрекеттерінің болуы;

– оқыту-тәрбие жұмысының деңгейі.

Осы аталған интерактивтіліктің өлшемдері мультимедиалық жүйені оқыту үрдісінде пайдаланудың деңгейін анықтайды.

Сонымен жоғарыдағы мәселелерді шешу қазіргі заманғы мультимедиалық құралдардың білім беру технологиясын жаңа деңгейде дамытуға ықпал жасайды.

Мультимедианың негізгі сипаттамасының бірі болып табылатын интерактивтілік ашық білім беру жүйесін ұйымдастыруда маңызы зор [40].

Интерактивтіліктің негізгі үш түрі белгілі:

– реактивті өзара әрекеттестік, яғни оқушы қойылған жағдайға байланысты жауап реакция көрсетеді. Бұл жағдайда тапсырмалар тізбегі, нақты бекітілген бағдарламаны басқару мүмкіндігі төмен болады;

– белсенді өзара әрекеттестік: мультимедиалық бағдарламаның орындалу жолын оқушылар басқарады. Оқушылар қандай тапсырманы қандай ретпен орындауды және мультимедиалық бағдарлама шеңберінде материалды қандай жолмен оқуды өзі шешеді;

– екі жақты әрекеттестік: оқушылар мен мультимедиалық құралдардың өзара байланысқа сәйкес қалыптасу мүмкіндігі бар.

Мультимедиа қашықтан оқытуда бір жағынан оқыту құралы, екінші жағынан байланыс құралы болып табылады. Мультимедиалық өнімдер мен интернет қызметтері оқушыларда ақпараттық қоғамда өмір сүруге қажет желілік технологияларды қолдану дағдыларын қалыптастыруға септігін тигізеді. Мультимедиа құралдары нақты пәндік аумағы бар пәндер үшін де, шекаралас пәндік аумақтары бар пәндер үшін де оқыту ортасы ретінде қолданылып, түрлі жобаларды орындауға мүмкіндік береді. Бұл жерде сабақ барысында және сабақтан тыс оқыту үрдісі жайлы оқытушымен де, басқа оқушылармен де сұхбаттаса алады [5].

Сонымен оқыту үрдісінде мультимедиалық жүйелерді ғылыми негізде пайдалану дәстүрлі оқытуда да, қашықтан оқытуда да оқу ақпаратын алу, беру мен өңдеуге оң әсер беретіні сөзсіз.

Компьютерлік технологиялар – бейнелік және аудиоәффектілік, әр түрлі мультибағдарламалық мүмкіндіктерді интерактивті бағдарламалық жабдықтың басқаруымен орындата алатын электрондық құжаттарды дайындау тәсілдері. Мультимедиа құралдары деп әр түрлі орталарды: графиканы, гипермәтінді, дыбысты, анимацияны, бейнелік көріністерді пайдалана отырып тұтынушының компьютермен әрекеттесуін жүзеге асыратын ақпараттық және бағдарламалық құралдардың біріктірілген кешендерін айтады. Мультимедиа жарнамалық бизнесте, компьютерлік ойындар жасауда кең қолданылады. Мультимедиа технологияларын қызықты электрондық оқу құралдарын жасауда және де басқа да оқып үйренуге арналған материалдар дайындауда көп пайдаланады. Мультимедиалық технологияларды кеңінен қолдану оқытудың қазіргі компьютерлік технологияларды дамытудың жаңа бағыттарына зор үлес қосып келеді [6].

– Мультимедиа технологиялары құралдарын оқу әдістемелік материалдары кешендерін жасауда қалай қолдануға болады?

– Оларға әр түрлі мультимедиалық эффектілерді жай мультимедиа мәтіндермен салыстырғанда қандай көлемде қосуға болады?

– Оқу құжаттарында мультимедиалық қосымшыларды пайдалануға шек қойыла ма?

Осындай мультимедиа мәселелерін шешу бағытында нақты зерттеу жұмыстарын жүргізу керек, өйткені гармония бұзылуы өте мүмкін, әсерлі қосымшаларды, мультимедиалық эффектілерді шамадан тыс қолдану оқушылардың жұмыс қабілетін төмендетіп, оларды тез шаршатуы да ықтимал. Осындай сұрақтарға жауап беру оқыту ісіндегі шамадан асып шарықтауды болдырмау, оқу-әдістемелік материалдарын тек әсерлі түрде көрсетпей, оның тиімді жағын қамтамасыз етуі керек.

Мультимедиалық технологиялар мұғалімдерге қалыпты оқыту жүйесінің бұрынғы тәсілдерінен бас тартып, еңбек етудің интеллектуалдық түрлерін пайдалануға мүмкіндік туғызып, оқу материалдарының басты көлемін бұрынғыша беруді азайтып, жаңа тәсілдің жақсы жақтарын кеңінен қолдануға итермелейді.

Жаңа мультимедиалық технологияларға байланысты компьютерлік программаларды да көрнекі материал ретінде қолданып, тестер және бақылау жұмыстарын өткізіп, шығармашылықты дамытатын есептер шығарып, қашықтан оқыту сабақтарына қатысып, бұрынғы қалыптағы тәсілмен қоса компьютерде де





жұмыс істеуді қатар атқарып, әрбір балаға бағытталған ойын сабақтарын, тағы да сол сияқтыларды жасау мүмкін болып отыр [7].

Мультимедиалық презентацияға мәтіндік көркемдеуді және сценарий сызбасын жасауда, құрастырушы келесі принциптерді басшылыққа алғаны жөн:

• Презентация қысқа, қолайлы және композициялық тұтас болуы тиіс. Сценарии бар презентацияның ұзақтығы 20-30 минуттан кем болмау керек. Демонстрациялау үшін 20-25 слайд дайындау қажет (бір слайдтың көрсетілімі мөлшермен 1 минуттай болса, қосымша тыңдаушылардың сұрақтарына жауаптарға арналған уақыт).

• Материалды баяндау кезінде бірнеше маңызды кезеңдерді ерекшелеу керек, себебі демонстрация кезінде тыңдаушылардың жан-жақтан қойылған сауалдарына жауап беру үшін қайта оралып отыруға ыңғайлы. Бұл тыңдаушылардың сіздің берген ақпараттарыңызды дұрыс қабылдауларына кепілдеме береді. Өз ойыңызды әбден түсіндіру үшін, оны қайталап айтудан қорықпаңыз.

Нәтижелі презентациялар жасауға арналған нұсқаулар

*Төмендегі келтірілген жоспар презентация жасау кезінде сізге пайдалы болады:*

• презентациямен жұмыс бастамас бұрын, презентацияда не жөнінде айтатыныңыз туралы толық ойланып алыңыз.

• Презентацияда артық ештеңе болмау керек. Әрбір слайд қажетті ақпаратты баяндап, презентацияның жалпы мақсатын білдіруі керек. Сәтсіз жасалған слайдтарды басқалармен біріктіріп, орнын ауыстырып немесе мүлдем өшіріп тастау қажет.

• Фон түсін және символдар стилін таңдағанда дайын шаблондарды пайдаланыңыз. Шығармашылық көзқарастан қорықпаңыз. Арнайы эффектілер мен графиктерді орналастыруда түрлі әдістерді қолданыңыз.

• Слайдтарды артық нәрселермен толтырмаңыз. Кейде бір қиын слайдтың орнына бірнеше қарапайым слайдтарды ұсынуға болдаы. Бір слайдқа көптеген ақпаратты сыйдырып жіберуге тырыспаңыз.

Қосымша эффектілер жеке мақсатты көздемеу керек. Олардың қолданылуын минимумге дейін келтіріп, маңызды кезеңдерді көрермен назарына демонстрациялау үшін қолдану қажет. Дыбыстық және визуальді эффектілердің алдыңғы жоспарға кіріп, пайдалы ақпаратты жауып тастамауын қадағалау керек.

Мультимедиалық презентация жасау барысында мұғалім бірнеше күрделі мәселелерге кездеседі:

– қарапайым және интуитивті интерфейс жасау қажеттігі;

– оқулық материалдың қойылған педагогикалық мақсаттарға лайықты түрде берілуі және ұйымдастыру құрылымының анықтылығы.

Презентацияның жалпы стилін таңдау – маңызды кезең болып табылады. Презентация класы мен білім алушылар категориялары айқын болса, стильді таңдау тіпті оңай болады.

Стильді дұрыс таңдау үшін құрамында мультимедиалық презентацияның компоненттерінің іс жүзінде тексерілген ең жақсы әдістемесін, яғни эргономикалық принциптерді білу керек. Бұл кезеңді қарастыру кезінде бірнеше презентациялардың кемшіліктері мен оларды жою тәсілдерін талдап айтуға болады. Көлемі үлкен ақпаратты аз ғана сөзбен жеткізіп, тыңдаушылардың назарын аудара алу керек. Басқа ақпарат тасымалдауыштардан ақпаратты көшіріп алып, оны презентацияға орналастыра салу жеткіліксіз болады. Ең өзекті мәселесі табылған соң, презентация құруды жоспарлауға болады, мысалы, навигациялық сызба құру, сабақ дәрежесіне және ойды толық жеткізуге қолданатын қажетті құралдарды таңдау керек.

Оқытатын әдістемелік комплекстің дидактикалық функцияларын қамсыздандыру үшін мультимедиалық презентацияларға төмендегідей талаптар қойылады:

1 Текстік үзінділерді аудио немесе бейнеақпаратпен көркемдеп, негізгі ойды ерекшелеп көрсетуге болады. Әр саладағы ақпаратты немесе гипермәтіндік ақпаратты көрсету үшін, көп терезелі интерфейсті падалану ұсынылады.

2 Мультимедиалық презентация құрамында қосымша материалдармен қатар тақырыпты тереңдете оқытатын материал болуы мүмкін.

3 Мультимедиалық презентацияның аса маңызды элементтері түсініктемелермен қамтамасыз етілуі тиіс. Презентацияның анықтамалық материалында негізгі анықтамалармен қатар информатиканың даму тарихындағы маңызды күндер, объектілердің сипаттамаларын салыстыруға арналған кестелер тағы да басқалары болуы қажет.

4 Оқылатын материалдың структуралық бөлігі оқылғаннан кейін материалды жалпылауға болатын қысқаша түрін қарастыруға болады.

5 Мультимедиалық презентацияның мәтіндері көшіріп алу және баспаға шығару мүмкіншілігіне ие болуы тиіс.

Мультимедиалық презентация дайындау кезінде оқытушы интернетті және заманға сай мультимедиалық энциклопедиялар мен электрондық оқулықтарды тиісті қолдануы керек. Уақыт өте келе жүйеде сабақты дайындау процесіне қоданууға болатын ең жақсы презентациялар пайда болады. Презентацияларды жасау кезінде оқулық материалдың сыртқы ақпараттық құралдармен байланысын дұрыс тауып, пайдалану керек. Бұл презентацияны өзекті, әсерлі және қызықтырақ етеді.





Презентацияда қолданылатын мультимедиалық құралдар тыңдаушылармен көбірек нәтижелі әрекеттестікті жүзеге асырады. Оны өткізудің аспектілерін алдын ала жоспарлаңыздар.

Икемділік – бұл сәтті презентацияның негізі болып есептеледі. Оқушылардың қалауына жауап беру үшін презентация көрсету кезінде өзгертулер енгізуге дайын болыңыздар.

Интерактивті презентация – бұл адам қажеттілігіне сай керекті ақпаратты іздеп табуға мүмкіндік беретін, компьютер мен адам арасындағы диалог.

Қолданушы интерактивті презентацияны қандай да бір ақпараттың өзіне маңыздылығына байланысты басқара алады, яғни компьютер экранынан керекті объектіні меңзер көмегімен, тышқанды немесе клавиатураны басу арқылы таңдай алады. Компьютер қолданушы сұранысын қажетті ақпаратпен қамтамасыз етеді. Барлық интерактивті бағдарламалар ортақ қасиетке ие: олар әрекетпен басқарылады. Мысалы, қандай да бір клавиша басылғанда, экран объектісіндегі меңзер қозғалысы болғанда, бағдарлама әрекетке сәйкес өзгеріс жасайды. Қолданушы үшін интерактивті презентация — бұл қажетті ақпаратты ыңғайлы әрі қызықты түрде іздеуге мүмкіндік береді. Мысалы, пайдаланушы өтілетін сабақ тақырыбы туралы компьютер экранынан жалпы мағлұматтарды оқығаннан кейін түсінік алады; одан кейін гипертекстік байланысқа (асты сызылған, түске боялған сөз немесе фраза), батырмаға немесе пиктограммаға шерту арқылы берілген тақырып сұрақтары бойынша толық ақпарат ала алады. Сапалы интерактивті презентацияның тағы да бір артықшылығы – ол берілген материалға деген адамның қызығушылығы мен ынтасын арттыра алу қасиетінің бар болуы. Активті жақсы жасалған презентациялар құрамында қолданушының қызығушылығын арттыра отырып, ізденісін одан ары қарай жалғастыруына әсерін тигізетін таң қалдыру элементтері болуы керек [8].

Мультимедианың интерактивті құралдары ақпарат алушылар аудиториясын біршама үлкейтеді. Интерактивті презентациялар көмегімен сабақ барысында қолданушының өз бетімен белгілі бір тақырып жайлы ақпарат алатындай дербес «экскурсиялар» жүргізуге болады.

Оқытатын мультимедиалық презентацияларды пайдаланғанда тіпті ең қиын деген материалдардың өзін оқушылар еш қиындықсыз және ерекше ықыласпен меңгеретін болады.

Мультимедиялық сценариі бар презентацияны оқытушы материалды ұсынғанда пайдаланады, бұл сабақта ақпаратты ұсыну тәсілінің мектептегі мінсіз әдісі. Бұл әдістемені кез келген оқу сферасында қолдануға болады. Кәсіпті жолмен дайындалған оқытатын мультимедиа презентацияларын жасау, білім алушыларға тиімді әсер етіп, тілеген нәтижелеріне жеткізеді

Геометрия өзінің мазмұнында геометриялық фигураларды және геометриялық шамаларды өлшеуді біріктіретін және олардың өзара қатынасы мен өзара байланысын жүзеге асыратын оқу курсы.

Оқу бағдарламасын жасау үшін оқу материалының мазмұнын таңдауда және пәнді құруда: ғылымилық, білім берудің үздіксіздігі, іс-әрекеттік, пәнішілік және пәнаралық интеграция, ыңғайлылық, оқушылардың жеке жетістіктері мен шығармашылығы ұстанымдары басшылыққа алынды.

Ғылымилық ұстанымы оқушылардың күнделікті өмірде және оқу барысында ғылыми терминдер мен ұғымдарды меңгеру және қолданысқа енгізу үшін қажетті жағдайлар жасауға негізделеді.

Үздіксіздік ұстанымы мектепке дейінгі дайындық, бастауыш және негізгі жалпы, жалпы орта білім беру деңгейлерінде математика курсында барлық мазмұндық-әдістемелік желілердің үздіксіз дамуын қамтамасыз етеді, оқытудың әдіснамасы, мазмұны, әдістемесі мен технологиясы деңгейінде білім берудің барлық деңгейлерінің арасындағы сабақтастықты сақтауды көздейді.

Іс-әрекеттік ұстанымы математикалық ұғымдар мен әрекеттер тәсілдерін саналы әрі берік игертудің негізін қамтамасыз етеді. Оқушыларды белсенді оқу-танымдық іс-әрекетке тарту арқылы жаңа білімді анықтауға, өзіндік бағалау мен өзіндік бақылауды дамытуға мүмкіндік береді.

Пәнішілік интеграция ұстанымы математикалық білім беру мазмұнын құрайтын сан және өрнек, теңдеулер мен теңсіздіктер, функциялар, геометриялық фигуралар және геометриялық шамаларды өлшеу, ықтималдық теориясы мен статистика элементтері деп аталатын мазмұндық желілер арасындағы табиғи бірлікті қамтамасыз етеді.

Пәнаралық интеграция әлемнің біртұтас бейнесін оқушыларда қалыптастыруға мүмкіндік береді, олардың әр түрлі оқу пәндердің өзара байланысын саналы түрде түсінулеріне көмектеседі. Осы ұстанымның маңызды компоненті қарым-қатынас жасаудың ерекше құралы ретіндегі математикалық тілге үйрету болып табылады [9].

Ыңғайлылық ұстанымы оқушылардың жас ерекшеліктерін ескеру белгілі бір жетістікке жетуге, оқушының жеке білім беру траекториясы бойынша өзінің алға жылжу бағытын анықтауына көмектеседі.

Оқушының жеке ерекшеліктерін ескеру ұстанымы әр деңгейлі тапсырмаларды, өзіндік, зерттеу және жобалық жұмыстарды пайдалануды қамтамасыз етеді, оқытудың тұлғалық-маңызды мотивін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Шығармашылық ұстанымы оқушылардың өз бетімен стандартты емес, шығармашылық, логикалық есептердің шешуін табу қабілеттерін қалыптастыруға, жаңа амал-тәсілдерін анықтауға, жаңаны жасай алуға,





нақты өмірлік жағдаяттардың стандартты емес шешімін табуға, құзіреттілікке бағытталған тапсырмаларды орындауға мүмкіндік береді. Геометрия сабағының түзулердің паралельдік белгілері деген тақырыбына қайталау сабақтарына презентацияларды пайдаланамын 1-7 суреттер).

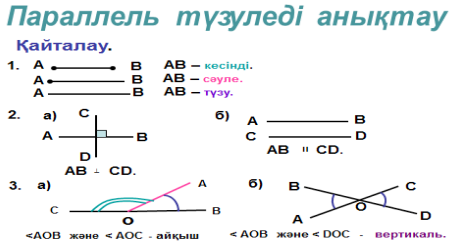


Сурет 1 – Сабақ барысында қолданылған презентация

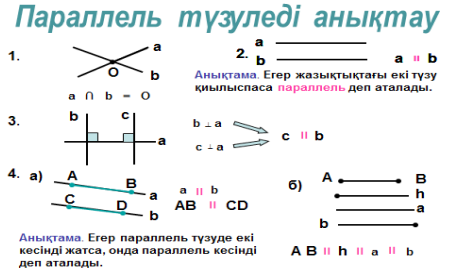


Сурет 2 – Сабақ барысында қолданылған презентация

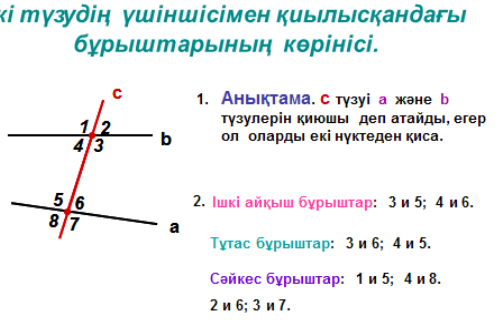


Сурет 3 – Сабақ барысында қолданылған презентация

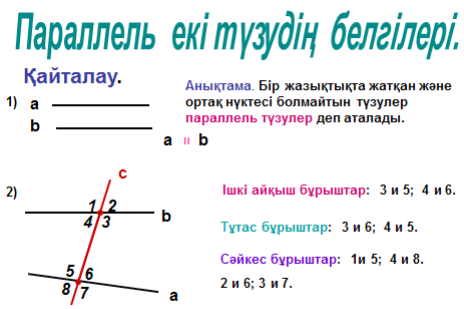


Сурет 4 – Сабақ барысында қолданылған презентация

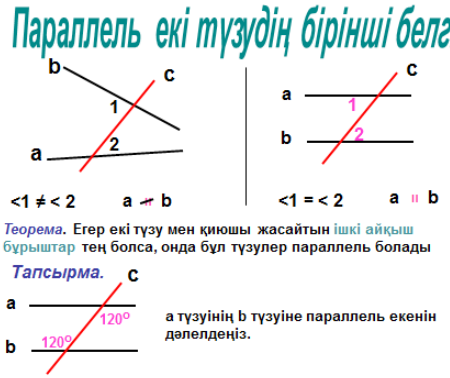


Сурет 5 – Сабақ барысында қолданылған презентация

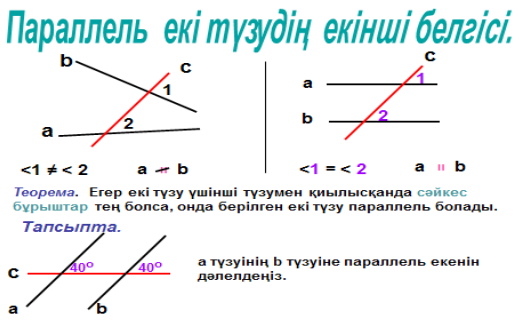


Сурет 6 – Сабақ барысында қолданылған презентация





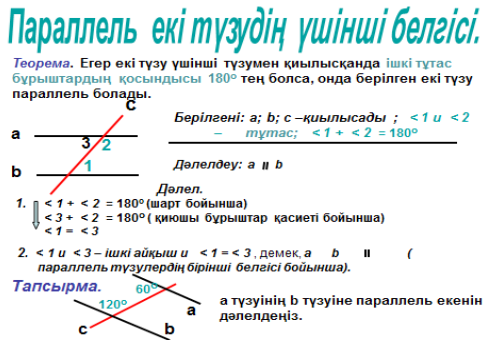


Сурет 7 – Сабақ барысында қолданылған презентация

Компьютерлік технологияның бағдарламалардың бірі iSpring QuizMaker 7 кең қолданысқа ие болып отыр. iSpring QuizMaker 7 – интерактивті тестті құруға арналған жаңа құрал болып табылады. Аталған құралды пайдалану үшін төменде келтірілген мүмкіндіктерді пайдаланған қолданушы үшін және тест тапсырмаларын өңдеуші үшін де тиімді.

Тестті рәсімдеу – сұрақтар макетін таңдаумен, фон түсін өзгертумен, кескінді немесе фон сапасындағы текстураны таңдаумен, сұрақтың ашық фонымен, сурет және формула қосумен, жауап үшін анимацияны баптаумен, жауаптар нұсқасы үшін бірнеше баған болуымен, түстің, өлшемнің және шрифтінің стилінің өзгеруімен, басқару әлементінің жазбасының өзгеруімен, плеердің түсінің өзгеруін басқарумен орындалады.

Тест сұрақтары – 23 типті сұрақтардан, түсіндірме үшін ақпараттық слайдтардан, сұрақтар топтамасынан, сұрақтар мен жауаптар нұсқасын араластырудан, видео, аудио, сурет, Flash-роликтер мен формулаларды қосудан, жауаптар нұсқасына суретті қоюдан, ыңғайлы мәтіндік редактордан тұрады. iSpring QuizMaker 7 құралының ерекшелігі болып тестті жариялау бөлімі табылады. Бұл оқытушы үшін де, білім алушы үшін де ең тиімді жол. iSpring QuizMaker 7 құралы төменде көрсетілген құрал саймандар панелінен тұрады. (8 сурет).

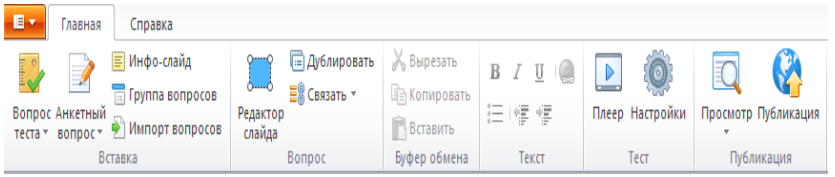


Сурет 8 – Құрал-саймандар панелі

iSpring QuizMaker 7 құралының негізгі жұмыс жасау беті төмендегі суретте көрсетілген. Осы беттің көмегімен тест тапсыршы үшін негізгі ақпараттарды енгізуге болады. Ол ақпараттардың барлығы слайд түрінде көрсетілген болады.

## ҚОРЫТЫНДЫ

Қарастырылған мақалада алға қойылған мақсат орындалды, оның мәні, мұғалімнің тәжірибесінде ақпараттық технологияларды қолдануды барынша көрсетілді.

Алға қойылған мақсатқа жету үшін, ақпараттық технологиялар қарастырылды, олардың мұғалім мен оқушы қызметіндегі рөлі, сонымен қатар математика сабағында ақпараттық технологияларды қолдану жөніндегі материалдар бар әдебиет, әдістемелік нұсқаулар қолданылды. Белгіленген тапсырмалар орындалды.

Тәжірибе көрсеткендей, сабақ барысында ақпараттық технологияларды қолдану сабақ үрдісін одан әрі жандандыра түседі, оны оқушылар үшін қызықты және тиімді етті. Ақпараттық технологиялармен оқу оқушы үшін шығармашылық ізденіс болып табылды, оның көмегімен жеке тұлғаның қалыптасуы іске асты.

7-шы сыныпта математика курсын оқып білуде, компьютерлік технологияны қолданудың әдістемесі, сонымен қатар оқушыларды есептер шығаруға үйретуге арналған педагогикалық бағдарламалық құрал жасаудың әдісі құрылды. Сондай-ақ, педагогикалық эксперимент жүргізілді және компьютерлік технологияны қолданудың әдістемесі оқушылардың танымдық іс-әрекетінің 27%-ға артқандығын көрсетті.

## ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Сарманова, К.** «Тест дайындау тәсілдері». – Қазақстан мектебі. – 1999. – № 9. – Б. 66-67.

2 Мұқашева, К. «Тест әдісінің тиімділігі». – «Ауыл мектебі». – 2004. – № 6. – Б. 45-46.

3 «Ұлттық біріңғай тестілеу – заман талабы». – «Білімдегі жаңалықтар». – 2004. – № 2. – Б. 32-33.

4 **Мұхитова, Ж.** «Тест түрлері». – Қазақстан мектебі. – 2002. – № 5. – Б. 25-26.

5 **Сергеев, А. П.** « НТМГ и ХМГ». – Профессиональная работа, 2004. – Б. 10.

6 «Информатика негіздері » журналы. – 2002. – Б. 13.





7 **Жумадилова, А. Ж.** «Математика есептердің шығарылуымен берілген анықтамалық құрал». – 2014. – Келешек-2030. – Б. 101.

8 **Полат, Е. С.** Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – М., 2000. – Б. 130-131.

9 **Фридман, Л. М.** Изучение личности учащегося. – М., 1988. – Б. 198.

10 Компьютерлік оқыту программаларын қолдану. Информатика-физика-математика журналы. – № 3. – Алматы, 2000. – Б. 10-13.

11 Білім беру үдерісінде қолданылатын ақпараттық технологиялардың мүмкіндіктері. «Экология, білім, ғылым және қоғам» атты республикалық ғылыми-теориялық конференциясының еңбектері. – Кентау, 2006. – Б. 356-361. (Қоштыбаев Т. Б. Беркінбаев К. М. бірлестікте). – Б. 87.

12 Информатика пәнін оқытудың педагогикалық-психологиялық мәселелері. «Экология, білім, ғылым және қоғам» атты республикалық ғылыми-теориялық конференциясының еңбектері. – Кентау, 2006. – Б. 409-414.

13 Государственная программа развития образования в Республике Казахстан до 2020 года. – Астана, 2009. – Б. 32-33.

Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*А. Б. Жаныс[1], С. Н. Нуркасымова[2], Е. К. Макатов[3], А. К. Салыкова[4], А. А. Сералиева[5]*

**Методические основы применения компьютерных технологий в обучении математике в классах основной школы**

[1,3,4,5]Кокшетауский университет имени Абая Мырзахметова, г. Кокшетау;
[2]Евразийский Национальный униерситет имени Л. Н. Гумильева, г. Астана.

Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*A. B. Zhanys[1], S. N. Nurkasymova[2], E. K. Makatov[3], A. K. Salykova[4], A. A. Seralieva[5]*

**Methodical bases of applicftion of information techology in the teaching of mathematics in primary school classes**

[1,3,4,5]Abay Myrzakhmetov Kokshetau University, Kokshetau;
[2]L. N. Gumilyov Eurasian National University, Astana.

Material received on 18.05.17.

*Мультимедиа – это информационный ресурс созданный на основе обработки различной информации и технологии подачи. Мультимедийная технология – является технологией осуществления инструментов обработки, применения и характеристики порядка различной информации. В целом термин мультимедиа с целью эффективного воздействия на пользователя дает спектр информационных технологий применяемых в различных программных и технических приборах.*

*Vultimedia is an information resource based on different types of information processing and transfer of technology. Multimedia is a technology of the various types of information processing devices, applications and services. In general, the term multimedia, with the purpose of the effective impact on users gives a range of information technologies used in different software and hardware.*

ӘОЖ 35.034

***Б. М. Жапарова***
п.ғ.к., доцент, Павлодар мемлекеттік педагогикалық институты, Павлодар қ, e-mail: Baglan.kaz@mail.ru

# *ОҚУ-ТӘРБИЕ ҮРДІСІНДЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕ МӘСЕЛЕСІ*

*Аталмыш мақалада оқу-тәрбие үрдісіндегі экологиялық тәрбие мәселесі және оқушылардың қоршаған ортаға деген жауапкершілігін, экологиялық мәдениетін қалыптастырудың жолдары қарастырылған.*

*Кілтті сөздер: экологиялық тәрбие, қоршаған орта, экологиялық мәдениет.*

## КІРІСПЕ

Табиғатқа жауапкершілікпен қарау – тұлғаның күрделі мінездемесі. Яғни бұл адам өмірін анықтайтын табиғат заңдарын түсінуді білдіреді. Ол – табиғатты пайдаланудың құқықтық және адамгершілік принциптерін бақылауда, ортаны қорғау және меңгерудің белсенді жасампаз қызметінде,





табиғатты дұрыс пайдаланудың идеяларын насихаттауда, қоршаған табиғатта зиянды саналатындардың барлығымен күрес кезінде байқалады.

## НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Қазақстанның келешегі бүгінгі күнгі жастардың мектеп қабырғасынан қандай құндылықтармен тәрбиеленіп шыққандығына, санасы мен өмірге көзқарастарының қаншалықты қалыптасқандығына тікелей байланысты. Осыған орай, ең алдымен жастардың бойында халқына, туған жерге деген сүйіспеншілікті, қамқорлық пен құрметті тәрбиелеу және осы мақсатта экологиялық іс-әрекеттерді ұйымдастыру қажет.

Экологиялық тәрбие мәселесі – ұрпақтың білімі мен тәрбиесін қалыптастырудың бір бөлігі. Сол арқылы әлеуметтік-экологиялық, мәдени-рухани мәселелерді қоршаған орта мен адам баласының денсаулығына ешқандай зиян келтірмей шешу жолдарын қалыптастыру керек. Экологиялық тәрбиені қандай да бір халықтың ғасырлар бойы қалыптасқан салт-дәстүрінсіз, әдет-ғұрпынсыз елестету мүмкін емес.

Мәселен, Я. А. Коменский «Тәрбие табиғилығы» еңбегінде кешенді оқу процесін жүргізуде табиғаттың алатын орны ерекше екендігін, сондай-ақ оқыту мен тәрбиелеу жұмыстары қоршаған ортамен салыстырмалы түрде түсіндіріліп, жүргізілсе, нәтижелі болатынын ескертеді.

Еліміздің экологиялық-әлеуметтік өміріндегі ахуал қазақстандық бұқаралық ақпарат құралдарының роліне мұқият көңіл бөлуді қажет етіп отыр [1].

Бұқаралық ақпарат құралдарының жас ұрпақ тәрбиесіне ықпал етерлік мүмкіндігі аса зор. Бұл туралы айтылып та, жазылып та келеді. Оның нәтижелері де қомақты екенін көріп-біліп отырмыз. Бүгінде қайсыбір білім ордасы, жекелеген педагог-мамандар болмасын оқыту және тәрбие беру процесінде бұқаралық ақпарат құралының көмегінен айналып өте алмайды. Әрине, ақпарат құралдарындағы жас ұрпақ тәрбиесіне қажетті бағыттар пайдаланылады. Мұның өзі оқушылардың тұлғалық қалыптасуына, шығармашылық жетілуіне, таным көкжиегін кеңейтуіне айқын жол ашып келеді. Алайда, біз бұқаралық ақпарат құралдарының жас ұрпақ – жеткіншектер тәрбиесіне кері ықпал ететін жақтарын да қаперден шығармауға тиіспіз. Бұл бағыт – жекелеген ізденіс жұмыстарын қажет ететін маңызды тақырып. Оның ауқымы кең жатыр. Оны тереңдей өрбіту – алдағы күннің міндеті.

Экологиялық тәрбие – адамгершілік тәрбиенің құрамдас бөлігі. Сондықтан экологиялық тәрбие астарында экологиялық сана мен тәлім бірлігінің табиғатпен үйлесімділігі жатыр деп түсіну керек. Экологиялық

білім мен ойлар экологиялық сана қалыптастыруға әсер етеді. Экологиялық тәрбие мәнін анықтай отырып біріншіден, осы процестің ерекшеліктерін:

1) Сатылы сипаттама:

а) экологиялық түсінік қалыптастыру;

б) экологиялық сана мен сезімді дамыту;

в) экологиялық қызметтің қажеттігі жайында ой қалыптастыру;

г) табиғатта өзін-өзі ұстау дағдылары мен әдеттерін жасау;

д) оқушылардың табиғатқа тұтынушылық қарым-қатынасы сипатында жеңу;

2) ұзақтылық;

3) күрделілік;

4) секірмелік;

5) белсенділік;

Екіншіден: психологиялық аспектінің орасан мәні, оған мыналар кіреді:

– экологиялық сананы дамыту;

– сәйкес мұқтаждықтарын, тұлғалардың мақсаттары мен себептерін қалыптастыру;

– адамгершілік, эстетикалық сезімдерді, дағдылар мен әдеттерді жасау;

– тұрақты ерікке тәрбиелеу;

– экологиялық қызметтің мәнді мақсаттарын қалыптастыру, ерекшелеу керек.

Экологиялық тәрбиенің мақсаты – қоршаған ортаға экологиялық сана базасы негізінде құрылатын жауапкершілікті қарым-қатынас қалыптастыру. Бұл дегеніміз – табиғатты пайдаланудың құқықтық және адамгершілік принциптерін, оны оптимизациялауды насихаттау идеяларын, өз жерінің табиғатын қорғау және меңгеру бойынша белсенді қызметті бақылау.

Осылай оқыту мен тәрбиелеу жағдайында табиғат пен адам арасындағы қарым-қатынасты меңгеруге, жақсартуға бағытталған оқушылардың өзара байланысқан ғылыми, адамгершілік, құқықтық, эстетикалық және тәжірибелік қызметтерінің ұйымдары атсалысады. Қоршаған ортаға деген жауапкершілікті арттыру, қалыптастыру – болашақ ұрпақ үшін жасалатын адамгершілік тұрғыдан қамқорлық [2].

Экологиялық тәрбиенің мақсаты келесі міндеттер бірлігінің шешілуі бойынша жүзеге асады:

Білім беру – қазіргі заманғы экологиялық проблемалар жайында білім жүйелерін қалыптастыру және оның шешілу жолдары;

Тәрбиелік-экологиялық мақсатқа сәйкес іс-әрекеттер мен қызметтің тұтынушылық себептері мен дағдыларын, салауатты өмір салтын қалыптастыру;





Дамытушылық – өз жерінің қоршаған ортасын меңгеру, жағдайын бағалау және жақсарту бойынша интеллектуалдық және тәжірибелік шеберлік жүйесін дамыту;

Қоршаған ортаны қорғау бойынша белсенді қызмет атқаруға ынтасын арттыру:

– интеллектуалды (экологиялық жағдайларды талдауға деген қабілеті),

– сезімталдық (табиғатқа әмбебап құндылық ретінде қарау),

– адамгершілік (ерік пен табандылық, жауапкершілік).

Экологиялық тәрбие мазмұнына құндылық бағытынан шығатын нормалар жүйесі кіреді. Құндылықтар жүйесі табиғаттың өзіндік құны мен бірегейлігін түсінуден шығады. Осы жерде адам табиғаттың бір бөлшегі ретінде қарастырылады, ал табиғатты сипаттағанда оның адамға келтірер көпқырлы құндылықтары ерекше аталады.

Экологиялық тәрбие мазмұнын оқушылар өздерінің әртүрлі әрекеттерімен меңгереді. Оқу процесін ұйымдастырудың әрбір формасы оқушылардың танымдық қызметтерінің саналуан түрлерін ынталандырады: әртүрлі ақпарат көздерімен өздігінен жұмыс істеу – фактіге негізделген материал жинауға, проблеманың мәнін ашуға мүмкіндік береді, ойын саналы түрде шешім қабылдау тәжірибесін, шығармашылық қабілет қалыптастырады, сонымен бірге жергілікті экожүйелерді меңгеруге және қорғауға нақты үлес қосуына, құнды идеяларды насихатттауға мүмкіндік береді. Алғашқы кезеңдерде оқушыларда қалыптасқан экологиялық құнды бағыттарды, мүдделер мен қажеттілікті талдайтын және түзейтін әдістер анағұрлым мақсатқа сәйкес. Оқушылардың табиғатты бақылау және қорғау қызметтерінің тәжірибесіне сүйене отырып, мұғалім оқушылармен әңгімелесу барысында нақты фактілер мен цифрларды негізге алып, олардың бойында сезімталдық реакциясын тудырады, проблемаға байланысты олардың жеке қарым-қатынастарын қалыптастыруға тырысады. Экологиялық проблеманы қалыптастыру кезеңінде оқушылардың өздік әрекеттерін ынталандыратын әдістер ерекше рольге ие болады. Тапсырмалар мен мақсаттар қоғам мен табиғат арасындағы өзара қарым-қатынастағы қарама-қайшылықтарды анықтауға, проблемаларды қалыптастыруға және меңгеріліп отырған пән тұжырымдамасын есепке ала отырып, оларды шешу жолдарының пайда болуына бағытталған. Оқу қызметін пікірталастар ынталандырады. Мұнда оқушылар белгілі бір проблемаға байланысты жеке көзқарастарын білдіре алады. Сонымен қатар жергілікті жердің экологиялық жағдайларымен нақты танысып, оларды шешудің жолдарын іздестіруге мүмкіндік алады. Қоғам мен табиғаттың өзара үйлесімділігі әдістерін негіздеудің теориялық кезеңінде мұғалім жаһандық, аймақтық, жергілікті деңгейдегі

факторларды есепке алатын кең және жан-жақты табиғатты қорғаудың ғылыми негіздерін ұсынуға мүмкіндік беретін әңгімеге жүгінеді. Танымдық қызмет адамгершілік тұрғыдан экологиялық жағдайларды модельдеуді ынталандырады. Олар шешім қабылдау тәжірибесін жалпылайды, құндылық бағыттарын қалыптастырады, оқушылардың қызығушылықтары мен қажеттіліктерін дамытады. Эстетикалық сезімдері мен күйзелістерін шығармашылық құралдарымен (сурет, әңгіме, өлең және т.б.) көрсету қажеттілігін арттырады.

Өнер – танымның логикалық элементтері санын толықтыруға мүмкіндік береді. Іс-әрекетке синтетикалық тұрғыдан келу өнерге тән қасиет, сезімталдық табиғатты игеру және қорғау мотивтерін дамытуда айрықша маңызды болып саналады. Оқушыларды шынайы экологиялық жағдайларға психологиялық тұрғыдан дайындауда рольдік ойындар басты құрал болып табылады. Олар пәннің арнайы мақсаттарын есепке ала отырып құрылады.

Біршама әдістер әмбебап мәнге ие. Сандық эксперимент (экологиялық құбылыстарды сипаттайтын мөлшерлерді, параметрлерді, тұрақты шамаларды өлшеу тәжірибелері; экологиялық техникаларды, технологияларды эксперименталды түрде меңгеру; сандық экологиялық заңдылықтарды көркемдейтін тәжірибелер және т.б.) экологиялық білімнің құрылымдық элементтерін және оларға жеке мән ретінде қарым-қатынасты сәтті қалыптастыруға мүмкіндік береді. Оқушылар бойында сезімталдық реакциялар тудыруға тырысу кезінде және жауапкершіліксіз қызметтердің жағымсыздықтарын көрсетуде мұғалім өнегелікті және көтермелеуді пайдаланады. Жазалау – бұл шектен шыққан жағдайда оқушыларға көрсетілетін шара. Егер аталмыш тәрбие әдістерін оқытудың тиісті кезеңінде оқушылардың психологиялық дайындықтарын және табиғат жағдайларын есепке ала отырып қолданса, онда мұғалім экологиялық сауатты және тәрбиелі тұлға қалыптастырады [3].

## ҚОРЫТЫНДЫ

Тәрбие кең мағынада алғанда – бұл процесс және мақсатты түрде оқыту мен тәриелеудің ықпалында тұлғаны дамыту нәтижесі. Оқыту – бұл мұғалім мен оқушының арасындағы өзара қарым-қатынас үрдісі, оның барысында адамның білім алуы жүзеге асады.

Сабақта үш міндет атқарылады: білім беру, тәрбиелік және дамытушылық. Сондықтан сабақ сынып оқушыларын гуманизмге негізделген табиғатқа деген қарым-қатынасқа тәрбиелеуге көбірек мүмкіндік береді.

Экологиялық тәрбие негізсіз, тамырсыз болмауы үшін міндетті түрде экологиялық сана қалыптастыру қажет. Экологиялық тұрғыдан білімді





тұлға әрбір әрекеттің табиғатқа қандай залалын әкелетінін біле тұра, өзінің табиғатқа деген қарым-қатынасын қалыптастырады. Және мәселелерді шешуге байланысты өзінің заңдылықтарын құрады. Егер адам экологиялық сауатты болса, онда экологиялық тәртіптің нормалары мен ережелері ол үшін табанды негізге айналады.

Осы байланыстар мен қатынастарды тану арқылы оқушылар қоршаған әлемді меңгереді және оған экологиялық байланыстар көмектеседі. Оларды оқу логикалық ойлауды, жадыны, қиялды, сөйлеуді дамытуға жол ашады.

## ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Бордовская, Н. В., Реан, А. А.** Педагогика. – СПб., 2001. – 173 б.

2 **Нұсқабаев, О.** Мектеп – жас ұрпақты әлеуметтендіру институты. – А., 2007. – 23б.

3 **Төлеубекова, Р. К.** Қоғам дамуының жаңа кезеңіндегі адамгершілік тәрбиесінің теориялық-әдіснамалық негізі. – А., 2005. – 114б.

Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*Б. М. Жапарова*

**Проблемы экологического воспитания в учебно-воспитательном процессе**

Павлодарский государственный
педагогический институт, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*B. Zhaparova*

**Problems of ecological upbringing in the educational process**

Pavlodar State Pedagogical Institute, Pavlodar.
Material received on 18.05.17.

*В данной статье рассматриваются пути воспитания ответственного отношения школьников к окружающей среде, а так же воспитание экологической культуры.*

*The ways of cultivating the responsible attitude of schoolchildren towards the surrounding etnvironment are considered in this article.*

УДК 908(084.3)

***Д. Д. Есимова[1], А. К. Жумабаева[2]***
[1]к.п.н., доцент, [2]магистрант, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар
e-mail: [1]dika-73@mail.ru

# *ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ ТЕМАТИЧЕСКИХ КАРТ ПРИ ИЗУЧЕНИИ КРАЕВЕДЕНИЯ*

*В данной статье авторы рассматривают виды тематических карт, доказывают их практическую значимость.*

*Ключевые слова: тематические карты, краеведение, географические явления, процессы.*

## ВВЕДЕНИЕ

Краеведение вошло в число обязательных курсов школьного образования. При этом краеведение имеет не только образовательную, но и воспитательную значимость. Изучение краеведения обусловлено двумя основными факторами, предусмотренными в законе об образовании Республики Казахстан: внедрение национально-регионального и школьного компонентов среднего образования. Краеведение (по определению академика С. В. Колесника) – это такая дисциплина, которая всесторонне изучает малые территории.

## ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

В своих исследованиях краеведение использует данные других наук, например геологии, географии, социально-экономических, исторических, этнографических и т.д». При этом все изучаемые факты, явления и процессы прослеживаются в данном крае в комплексе, т.е. во всех их причинно-следственных связях. Поэтому особую роль в изучении краеведения отводится географическим картам. Анализ взаимозависимости всех компонентов изучаемого природного ландшафта с помощью географических карт позволит создать прогнозы возможных или ожидаемых изменений в связи с перспективами развития территории. Карты содержат необходимые количественные и качественные характеристики географических объектов, раскрывают существующие между ними связи. Эти свойства объясняют значение и ценность карт для практики:





Таблица 1

| Карты надежный путеводитель: в туристических походах, для пешеходного маршрута и т.д. | | | |
|---|---|---|---|
| В промышленном и транспортном строительстве используются как основа для проектирования | Применяются в сельском хозяйстве при землеустройстве, мелиорации, мероприятиях по повышению плодородия почв, по борьбе с эрозией | Незаменимое пособие для школьного и внешкольного обучения. | Средство научных исследований |

В настоящее время карты являются не только хранилищем накопленных географических знаний, но и средством для их распространения, расширения кругозора и подъема общей культуры. Карты в той или иной степени используются во всех областях человеческой деятельности. Большая роль отводится использованию тематических карт. Тематическими называются карты, основное содержание которых определяется отображаемой конкретной темой, специально посвящены какому-либо элементу или явлению, например, населенным пунктам, климату, почвам, транспорту, промышленным объектам и т.п. Сфера использования тематических карт как средства научного исследования расширяется по мере общего нарастания темпов научного прогресса. Разработка методов использования карт как средства исследования составляет одну из главных задач современной картографии [1, http: //biofile.ru/ geo/ 2093. html].

Особенности работы с тематическими картами связаны с элементами дополнительной характеристики. Цель работы с тематическими картами заключается в ознакомлении элементов дополнительной характеристики всех видов физико-географических и экономико-географических карт. Практическое значение работы с тематическими картами заключается в том, что в результате проведенной работы будут выявлены причинно-следственные связи, особенности природных процессов и их влияние на экономику территории. Тематические карты подразделяются на карты природных явлений (физико-географические) и карты общественных явлений (социально-экономические).

Выделение учебного времени на изучение краеведения требует особого внимания к использованию содержания школьного учебника в сочетании с краеведческими картами:

**Геологическая карта Павлодарской области.** Карта, отображающая на геологическое строение Павлодарской области. На геологической карте изображается распределение на земной поверхности различных геологических образований. На карте условными знаками (краской, штриховкой, буквенными индексами и др.) показывается распространение осадочных пород различного возраста (породы одного и того же возраста изображаются одним знаком),

магматических пород и разрывных тектонических нарушений. Геологические карты используют, главным образом, для прогноза и разведки полезных ископаемых, оценки условий освоения территорий, охраны недр.

**Тектоническая карта** – разновидность геологической карты, отображающая историю тектонических движений и строение земной коры. На тектонической карте показано расположение Западно-Сибирской плиты и складчатой области.

**Почвенная карта Павлодарской области.** Карта показывает размещение почв на территории области. Широко практикуется изучение почвенной карты совместно с другими картами природы, населения и хозяйства.

**Климатическая карта Павлодарской области.** Карта, которая отображает тип климата Павлодарской области. На карте нанесены многолетние характеристики климата местности (температура воздуха, количество осадков, господствующие направления ветра), а также максимальные значения температур и осадков.

**Карта растительности Павлодарской области.** Карта отображает закономерности распространения растительных сообществ на территории области. Карта позволяет сделать анализ возможностей сельскохозяйственного освоения территории, условий жизни населения, рекреационного потенциала.

**Зоогеографическая карта Павлодарской области.** Карта изображает размещение, миграции животных, их связей со средой обитания. В практическом плане имеет значение выявление ареалов и оценка ресурсов промысловых животных.

**Туристская карта Павлодарской области.** На карте нанесены направления туристских маршрутов; исторические, природные и культурные достопримечательности; национальные парки и заповедники, объекты обслуживания (турбазы, гостиницы, пункты питания). Карта отличается ярким художественным дизайном, кратким историко-краеведческим описанием.

**Социально-экономические карты.** Карта, отображает социально экономические явления: населенные пункты, различные звенья экономики и хозяйства.

Преобразования в жизни современного общества связаны с изменениями, происходящими в различных отраслях человеческой деятельности. С высокой скоростью в науку и производство вливаются новые технологии, расширяются всемирные экономические, политические, социокультурные отношения. В этой связи увеличивается масштабность и тщательность географических исследований, своевременность использования данных, особенно в решении современных глобальных проблем.





В последнее время учеными все чаще акцентируется внимание на то, что наряду с формированием системы прочных знаний у учащихся в настоящее время необходимо вырабатывать компетенции в овладении определёнными комплектами умений и способов действий. Учебный процесс необходимо построить так, чтобы знания стали фундаментом практической деятельности, т.е. стали действенными. Формировать у обучающихся знания и умения, применять географические знания в повседневной жизни, т.е. реализовывать на практике компетентностный подход. Одним из путей достижения является усиление практической направленности географии.

Таблица 2

| | | |
|---|---|---|
| Умение объяснять географические явления и процессы. Влияние природных факторов на жизнь и характер деятельности человека. | ⇒ | Уметь сравнивать, анализировать, давать оценку особенностям окружающей среды |

Таким образом, практическая направленность – одно из приоритетных направлений современного географического образования. При этом важно, чтобы реализация практической направленности географии осуществлялась в единстве современных требований и опыта. Практическая деятельность должна быть направлена не только на усвоение системы изучаемых географических знаний и увеличение прочности формируемых знаний учащихся, но и на повышение качества географического образования, на увеличение его роли в формировании способностей обучающихся организовывать свою самостоятельную деятельность, в частности при работе с тематическими картами. В практической деятельности это возможно благодаря тщательно продуманным заданиям, развивающим функциональную грамотность, а также использованию новых подходов в урочной и внеурочной деятельности, исходя из специфики изучаемого материала. Практические работы по географии ориентированы на формирование следующих компетенций: объяснять существенные признаки географических объектов и природных явлений; анализировать используя различные источники географической информации (особая роль отводится использованию тематических карт); умение составления географической характеристики территорий на основе различных источников географической информации.

Практические работы на основе тематических карт могут быть весьма разнообразны по содержанию, по уровню самостоятельности обучающихся,

по форме критериального оценивания. Это разнообразие определяется, прежде всего, особенностями содержания изучаемого материала, используемыми тематическими картами.

Приведем образцы практических заданий, на примере использования «Климатической карты Павлодарской области».

1) Определите температуру января и июля для следующих населенных пунктов: Баянаул, Иртышск, Щербакты. Сравните и проанализируйте показатели. В чем заключаются причины сходства или различия?

2) Каковы показатели среднегодового количества осадков в Баянауле и Качирах? Одинаковы ли показатели? Почему?

3) Ветры каких направлений преобладают в Павлодарской области? Проанализируйте ответ.

## ВЫВОДЫ

Таким образом, практическая деятельность на основе тематических карт проявляется не только в формировании географических знаний и умений и деятельности, но и в развитии познавательного и интеллектуального опыта учащихся.

## СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Послание Президента Республики Казахстан – Лидера нации Н. А. Назарбаева народу Казахстана Стратегия «Казахстан-2050». – Астана : Акорда, 2012.

2 **Шубаев, Л. П.** Общее Землеведение. – М. : «Высшая школа».

3 **Жумабаева, А. К.,Токпанов, Е. А.** География. Общий обзор мира. Страны СНГ. – «Арман-ПВ», 2014.

4 **Жумабаева, А. К.** Системный подход в обучении географии // География в школах и вузах Казахстана. – № 4 (24) – 2008, июль-август.

5 http://biofile.ru/geo/2093.html

6 http://www.polnaja-jenciklopedija.ru/geografiya/karta-sredstvo-poznaniya-territorii.html

7 http://www.geoguides.ru/guide-825.html

8 http://festival.1september.ru/articles/606690/

9 https://multiurok.ru/geografiaorel/blog/praktichieskaia-napravliennost-na-urokakh-ghieoghrafii.html

Материал поступил в редакцию 18.05.17.





*Д. Д. Есимова, А. К. Жумабаева*

**Өлкетануды зерттеу барысында тақырыптық карталарды қолданудың тиімділігі**

С. Торайғыров атындағы
Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*D. D. Esimova, A. K. Zhumabaeva*

**Efficiency of thematic maps application in the study of local history**

S. Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar.
Material received on 18.05.17.

*Мақалада авторлар тақырыптық карталардың түрлерін сипаттап, олардың тәжірибелік маңызын көрсетеді.*

*In this article the authors examine the types of thematic maps, prove their practical significance.*

УДК 372.881.1:316.422(045)

***Г. А. Жумабекова[1], А. Т. Кенжебаева[2]***
[1]к.ф.н., доцент, [2]к.п.н., доцент, Таразский государственный педагогический институт, г. Тараз
e-mail: bahit75@bk.ru

# *ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ ИНОЯЗЫЧНОГО ОБЩЕНИЯ*

*В настоящей статье описываются эффективные методы обучения в формировании навыков иноязычного общения на начальном этапе обучения языку.*

*Ключевые слова: иноязычное общение, формирование навыков, технология обучения.*

## ВВЕДЕНИЕ

Происходящие перемены в нашей стране предопределяют объективную модернизацию школы как ведущего элемента образовательной системы. Современная социальная ситуация выдвигает перед системой образования требования направленные на развитие и формирование личности,

способной к непрерывному обучению, изменению способов своей образовательной, профессиональной и социальной деятельности. В своем выступлении на встрече со стипендиатами программы «Болашак» Президент РК Н. А. Назарбаев сказал, что одним из принципиально важных моментов в воспитании казахстанцев новой формации и превращение Казахстана в страну с конкурентоспособным человеческим капиталом является инновационное развитие системы образования. «Традиционный подход к образованию ставит своей целью дать учащимся максимальный объем информации и знаний. Но сегодня акценты меняются. …Сегодня самым ценным качеством становится креативное мышление, умение перерабатывать знания, рождать новые решения, технологии и инновации. Для этого нужны новые методики, новые формы преподавания, новые специалисты» [1]. Инновационные механизмы развития образования подразумевают прежде всего интеграцию наиболее перспективных нововведений и продуктивных проектов в действующие образовательные системы, а также перевод накопленных инноваций в режим постоянно действующих поисковых и экспериментальных образовательных систем.

## ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Практика показывает, что из всего многообразия инновационных направлений в современной дидактике приоритетными являются педагогические технологии, которые в условиях классно-урочной системы легко вписываются в учебный процесс, позволяют достигать поставленных программой целей по конкретному предмету, а также обеспечивают интеллектуальное развитие детей и их самостоятельность. Существует несколько направлений в обучении, каждое из которых оказывает влияние на инновационные процессы, происходящие в общеобразовательной школе. К ним относятся технологии программированного обучения, модульного обучения, развивающего обучения, дистанционного обучения, проблемного обучения, информационно-коммуникативного обучения и другие. По-мнению Селевко Г. К. любая педагогическая технология обладает той или иной степенью интерактивности, но некоторые из них содержат интерактивный режим как обязательный компонент. К таким технологиям можно отнести: технологию развивающего обучения, игровые технологии, компьютерные технологии, обучение иностранному языку в разговоре, технологии интеграции и т.д. [2]. Сорокоумова Е. А. пишет, что суть интерактивного обучения заключается в диалоговом взаимодействии преподавателей и учащихся. Диалог образуется и поддерживает совместную учебную деятельность, в которой происходит развитие всех участвующих в этой деятельности субъектов. Он позволяет начать сложный





процесс взаимодействия. Взаимодействие становится продуктивным, когда ему соответствуют совместное конструктивное обсуждение ситуации и направленность на разрешение проблем [3, с. 41].

Основное назначение иностранного языка как предметной области школьного обучения видится в овладении учащимися умением общаться на иностранном языке Речь идет о формировании навыков иноязычного общения, т.е. способности и готовности осуществлять как непосредственное общение (говорение, понимание на слух), так и опосредованное общение (чтение с пониманием иноязычных текстов, письмо). Формирование коммуникативной компетенции является основной и ведущей целью обучения. Опыт свидетельствует, что наибольшие трудности при иноязычном общении человек испытывает, воспринимая речь на слух. При анализе владения учащимися устной речью следует всегда обращать внимание на различие между имеющимися знаниями и сформированными навыками. Знания должны быть использованы в действии. Обучаемые должны не просто знать, как составлять предложение, но и уметь производить (произносить) его, адаптировать к обстоятельствам, а для этого понадобятся умения быстро принимать решения и гибко их внедрять.

Бижкенова А. Е. считает, что «для поднятия качества усвоения иноязычного материала в условиях новой школы и модернизированного высшего образования необходимо обратить самое пристальное внимание на содержание учебных программ, на применение современных технологий обучения и информационно-техническое оснащение учебного процесса… Предпочтение необходимо отдавать интерактивным методам ведения занятий» [4, с. 5].

Мы также считаем, что именно применение методов интерактивных технологий обучения в преподавании иностранного языка позволяет максимально должным образом овладеть изучаемым языком как средством общения, приобрести практические умения им пользоваться в устной и письменной формах. Интерактивное обучение имеет ряд преимуществ, прежде всего, потому, что оно связано с групповым взаимодействием всех участников и с эмоциональной включенностью и активностью каждого в процессе работы. Методов технологий интерактивного обучения существует огромное количество. Каждый учитель может самостоятельно придумать новые формы работы с классом.

Как особенно эффективные в формировании навыков иноязычного общения на начальном этапе обучения языку, нами были выделены следующие интерактивные методы:

- ✓ Методы коммуникативной адаптации.

Чтобы задача развития речи была представлена школьникам как интересное творческое задание, необходимо проводить речевые разминки:

артикуляционная гимнастика, фонетическая, лексическая, грамматическая зарядка, физкультминутка, игры-пятиминутки, разучивание песенок, стихов и рифмовок. Особенно этот структурный элемент урока важен на первом этапе изучения иностранного языка. Первый год обучения иностранному языку играет особую роль. В этот период закладываются основы для практического освоения учащимися устной речи и чтения, формируются основные произносительные навыки. Применение методоф коммуникативной адаптации способствует как подготовке учащихся к говорению, так и совершенствованию их навыков владения своим речевым аппаратом. Упражнения по технике речи необходимы всем учащимся: одним эти упражнения помогают исправлять недостатки речи, другим – не терять приобретенные ранее навыки, и всем – позволяют настроиться на урок, подготовить речевой аппарат и переключить мышление на речевую деятельность на иностранном языке.

✓ Методы информационного баланса

Методы информационного баланса подразумевают соотношение количественной и качественной информации в процессе взаимодействия участников образовательного процесса с целью удовлетворения их информационных потребностей. Сюда относятся беседа-сообщение, тренинг, презентация, использование мультимедийных средств.

✓ Методы информационной эвристики

Методы информационной эвристики часто применяются, если нужно как-то оживить сухой, зачастую неинтересный материал. Суть в том, что происходит поиск информации, часто командный, который дополняет уже имеющуюся усвоенную информацию с последующими ответами на вопросы. Разрабатываются вопросы, ответы на которые можно найти в учебниках, раздаточном материале, документах и т.д. Всегда определяется время, на протяжении которого нужно проанализировать информацию и найти ответы на вопросы. К данному методу относятся интервью, работа с книгой, броуновское движение, вопросники, а также работа со словарем.

✓ Методы организации мыследеятельности.

Методы организации мыследеятельности создают благоприятную атмосферу, способствуют мобилизации творческих потенций учащихся, развитию их положительной мотивации к учению, а также стимулируют активную мыслительную деятельность, выполнение учащимися различных мыслительных операций. Например, ранжирование, которое требует от учащихся умения располагать информацию в определенной последовательности (по мере возрастания ее значимости или убывания), и этому расположению или ранжированию сопутствует дискуссия (объяснение, отстаивание собственного мнения). Таким образом, ранжирование формирует умения выражать





согласие и несогласие, сравнивать и противоречить. Также сюда относится метод трансформации, который дает возможность формировать навыки комбинирования, замены, сокращения или расширения заданных структур в речи, конструктирование и моделирование.

✓ Методы решения интеллектуальных задач.

Развитие речи, несомненно, тесно связано с общим развитием мышления. Головоломки, ребусы, кроссворды, загадки направленные на развитие мышления, логики, внимания, так или иначе, развивают речь ученика. Они знакомят учащихся с лексическими единицами, устойчивыми фразами, грамматическими явлениями, а также создают эмоциональную поддержку в учебном труде, обеспечивая позитивный эмоциональный фон.

✓ Методы педагогических игр.

Селиванов В. С. подчеркивает, что игра помогает активизировать учащихся в обучении, преодолевать скуку, уходить от шаблонных решений интеллектуальных и поведенческих задач, стимулирует инициативу и творчество [5, с. 213]. Ролевая игра является очень перспективной формой обучения, так как она способствует созданию благоприятного психологического климата на уроке; усиливает мотивацию и активизирует деятельность учащихся; дает возможность использовать имеющиеся знания, опыт, навыки общения в равных ситуациях. Языковые игры предназначены для формирования произносительных, лексических и грамматических навыков и тренировки языковых явлений на подготовительном предкоммуникативном этапе овладения иностранным зыком. Имитационная игра это модель действительной или воображаемой ситуации. Имитация является одним из средств, повышающих восприятие учащимися сходства и связи между определенными действиями и ключевыми моментами во внешнем окружении. Игра предметная - игра детей с предметами материальной и духовной культуры или их заменителями, подчиняемая культурно-историческим особенностям этих предметов и их прямому назначению. Предметные игры способствуют развитию словесно-логической памяти, активизируют иноязычную речь, развивают внимание, воображение и мышление.

Мукашева М. Б. считает, что востребованность интерактивных форм и средств обучения в современном образовательном процессе обусловлена, прежде всего, самой сущностью феномена «обучение» и как научной категории, и как дидактического процесса [6, с. 60].

## ВЫВОДЫ

Опыт показал, что использование интерактивных методов обучения дает возможность проводить обучение навыкам иноязычного общения с большой степенью эффективности. Фундаментом интерактивных методов являются

принципы взаимодействия, активности обучаемых, опора на групповой опыт и обратную связь. Эти методы в преподавании иностранного языка позволяют значительно увеличить время речевой практики на уроке. Они учат использовать не готовые знания, а получать их в результате опыта.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Выступление Президента РК Н.А.Назарбаева на встрече со стипендиатами программы «Болашак»// http://www.akorda.kz.

2 **Селевко, Г. К.** Педагогические технологии на основе активизации, интенсификации и эффективного управления УВП. – М. : НИИ школьных технологий, 2005.

3 **Сорокоумова, Е. А.** Педагогическая психология: Краткий курс. – СПб. : Питер, 2009. – 176 с. – (Серия «Краткий курс»)

4 **Бижкенова, А. Е.** О роли и месте иностранных языков в образовании XXI века.//12-летние образование. – 2006. – №1/01. – С. 3-8.

5 **Селиванов В. С.** Основы общей педагогики: Теория и методика воспитания: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Владимир Семенович Селиванов; Под ред. В.А. Сластенина. – 4-е изд., стер. – М. : Издательский центр «Академия», 2005. – 336 с.

6 **Мукашева М. Б.** Интерактивные технологии обучения как дидактическое условие успешности учебного процесса в ВУЗе (на примере спец-ти «Библиотековедение и библиография»): Дис….к.п.н. / Каз.гос.женск.инст-т. – Алматы, 2005.

Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*Г. А. Жұмабекова, А. Т. Кенжебаева*

**Педагогтың ғылыми-зерттеу мәдениеті**

Тараз мемлекеттік педагогикалық институты, Тараз қ.

Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*G. A. Zhumabekova, A. T. Kenzhebayeva*

**Formation of skills of foreign language communication**

Taraz State Pedagogical Institute, Taraz.

Material received on 18.05.17.





*Мақалада шет тіліндегі қарым-қатынастың бастапқы кезеңінде оқытудың тиімді әдістерін қалыптастыру дағдылары сипатталады.*

*This article describes effective teaching methods in formation of skills of foreign language communication at the initial stage of language learning.*

ӘОЖ 37.026.9

***Л. Н. Ибраимова[1], Ж. А. Темербаева[2]***

[1]п.ғ.к., доцент, декан, Өнер және мәдениет факультеті, Тараз мемлекеттік педагогикалық институты, Тараз қ.; [2]п.ғ.к., доцент, С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.

e-mail: [1]leskul.ibraimova@mail.ru; [2]zhanna.temerbaeva@mail.ru

## *ОТБАСЫ ТӘРБИЕСІ – ҚУАТТЫ МЕМЛЕКЕТ НЕГІЗІ*

*Мақалада қазақ халқының отбасылық тәрбиесі туралы айтылған.*

*Кілтті сөздер: отбасы, құндылық, тәрбие, ата-ана, ұрпақ, бәсеке, мемлекет, ұлттық құндылық, отбасы тәрбиесі.*

КІРІСПЕ

Мемлекет көптеген отбасылардан құралған құрылым болса, отбасы мәселелері әке-ананың, дана халқымыздың дәстүрлі рухани дүниетенымымен ұштасып жатыр. Көп қиындық көріп даналыққа жеткен, көпұлтты, көпконфессиялы қазақ елі 25 жылда Елбасымыздың бірлік пен сабырлыққа негізделген дана саясаты негізінде рухы биік, өрісі кең, қуатты, әлем танған, мемлекетке айналды.

Дамыған елу елдің қатарына қосылу дегеніміз, әрбір отбасының мәдени, әлеуметтік, экономикалық жағдайы өте жоғары жағдайда болуы қажет деген сөз. Елбасымыз Н. Назарбаевтың «Қазақстан – 2030» Қазақстан халқына Жолдауында: «Бізге жергілікті деңгейде де отбасын, әйелдің жүкті кезін және балаларды тәрбиелеуді қолдаудың жаңа жолдарын табу керек. Неке мен отбасы институтын нығайтудың жолдарын мұқият талдау, жалғыз басты аналар проблемасын шешу керек. Егер біз адамгершілігі жоғары қоғам болғымыз келсе, жұбайлардың бір-бірінің алдындағы, ал ең бастысы балаларының алдындағы жауапкершілігін күшейтуге тиіспіз. Ата-аналар балаларына, ал

балалар өздерінің қартайған ата-аналарына қамқор болғанда, әйел отбасы мен қоғамда құрметке ие болғанда – еліміз үшін алаңдамауға да болады. Бұл ұсыныстар Қазақстан халқына қашанда тән болған, оларды жандандырып, жан-жақты қорғау қажет» – делінген.

Қазақстан Республикасының 2011-2020 жылдарға дейінгі білім беруді дамытуға арналған мемлекеттік бағдарламасының түбегейлі мақсаты да әлемдік өркениетке сай тәрбие беру, ақпараттық-интеллектуалдық ресурстарды өз бетімен ала отырып, талдай білетін, идея бере алатын, ылғи даму үстінде болатын, адамгершілік тұрғысынан жауапты шешімдер қабылдауға қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру болып отыр.

## НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Бәсекелестік – қашанда дамудың басты құралы, ал қабілеттілік кез келген іс-әрекеттің тиімді шешілуіне икемділік. Бұдан Қазақстан, оның экономикасы мен халқы бәсекеге қабілетті болу үшін ұлттың бәсекеге қабілеті болу керек, ол қабілет ұлттың білімділік деңгейімен айқындалады. Ұлттың білімділік деңгейі жоғары болу үшін мектептің жаңа типін құру және жаңа формациядағы педагог даярлау қажет.

Жаңа типті мектеп – ол ұлттық мектеп, жаңа формациядағы педагог тек педагогикалық жоғары оқу орнында даярланады. Сондықтан да Президенттің ұсынысымен Қазақстанда бес педагогтік институт ашылды, соның бірі – біздің Тараз мемлекеттік педагогикалық институты.

Жалпы білім беретін қазақ мектептерінің оқушыларына ұлттық тәрбие берудің және оған болашақ мұғалімдерді дайындаудың бағдарлы идеялары еліміздің тұңғыш президенті Н. Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2030» халыққа Жолдауының «Қазақстан мұраты» бөлімінде былай айтылған: «...Олар бабаларының игі дәстүрлерін сақтай отырып, қазіргі заманғы нарықтық экономика жағдайында жұмыс істеуге даяр болады. Олар... күллі әлемге әйгілі, әрі сыйлы, өз елінің патриоттары болады... Олар ұрпақ тәрбиесінде дана болады: оның саулығына, біліміне және дүниеге көзқарасына қамқорлық жасайды...» делінген.

Бұл стратегиялық міндетті шешудің жаңа жолдарының бірі қазіргі отбасылық тәрбиені жақсарту, ол үшін қазақ халқының отбасылық тәрбиесін ұлттық құндылық ретінде жандандырып, оны әрбір отбасына ендіру қажет. Отбасылық тәрбие – ұлттық тәрбиенің, қуатты мемлекеттің негізі, ал ұлттық тәрбие алған ұрпақ еңбекқор, дені сау, білімді, ақылды, иманжүзді, адамгершілігі мол, сұлу да сымбатты, ұлтжанды азамат болып өседі. Қазақ халқында отбасылық ұлттық тәрбие ана құрсағынан басталып, адамды өмір бойы және





оны ол дүниеге шығарып салумен аяқталатын әдет-ғұрыптар мен салт-дәстүрлер негізінде үздіксіз жүргізіліп, іс-әрекеттер мен қарым-қатынастар арқылы жүзеге асырылған.

Қазіргі қазақ қоғамында кеңестік кезеңнен қалған иммунопсихологиялық проблемалар кеңінен орын алып отыр. Олар: ана тілін, ата тарихын, төл мәдениетін, ұлттық салт-дәстүрлерін және дінін білмейтін жастар; тастанды жетім балалар мен «қиын» балалар; қарттар үйлерінде жылап отырған әжелер мен аталар; отбасын құрмаған немесе ажырасқан жастар; жезөкшелік; көргенсіз және тәртіпсіз қыз мен ұл, олардың түрлі қылмыс жолына түсуі; жұмыссыздық; темекі шегетін, наша тартатын және ішкілік ішетін жастар; ата-аналардың бала тәрбиесімен айналысуға жағдайы мен уақтысының жетіспеуі т.б.

Біздіңше, осы аталған қайғылы құбылыстар мен қасіреттерден құтылудың, оларды болдырмаудың ұзақ та қиын, бір ғана жолы бар, ол қазақ халқының ұлттық ерекшеліктерін ескеріп және оларды басшылыққа алып, бүкіл халқымызға, әсіресе қазіргі және болашақтағы ұрпағымызға отбасында ұлттық тәрбие беру. Жас ұрпаққа ұлттық тәрбие берудің негізгі бағдарлы идеялары еліміздің Президенті Н. Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2030» бағдарламасында былай деп жазылған: «Толық өркениетті ел болу үшін алдымен өз мәдениетімізді, өз тарихымызды бойымызға сіңіріп, содан кейін өзге дүниені игеруге ұмтылғанымыз жөн». Өзінің «Туған елім- тірегім» кітабында «Кешегі бабамызбен ғана емес, бүгінгі бағамызбен, ертеңгі шамамызбен де мақтана алатын ұлт болуды ойлауымыз керек» – деген болатын.

Олай болса басты мақсат- жас ұрпақты ұлттық игіліктер мен адамзаттық құндылықтар, рухани-мәдени мұралар сабақтастығын сақтай отырып тәрбиелеу.

Рухы асқақтаған, бірлік пен сабырлыққа негізделген толеранттылық саясатының жемісі негізінде өзге ел, ұлт, ұлысқа үлгі болар, ұстанымы мықты отбасындағы тәрбие жемісі – отбасы, оқу орны, әлеуметтік орта мен ата-аналардың, ұстаздардың дүниетанымына сәйкес және жас ұрпақтың парасатты ойы, нақты ісі мен жүріс-тұрысына, қарым-қатынасына байланысты болып тұр. Өтпелі кезеңнің қиыншылықтарынан ұлт рухының әлсіреп, өскелең ұрпақтың дүниетенымына сәйкес ұстанымы қалыптаса қоймағанын пайдаланып, жеріміз бен байлығымызға қызыққан түрлі ағымдар мен секталар санамызды жаулап алу әрекеті мен ақпарат құралдары, білім мен тәрбие салалары арқылы қаржысы мен айласын аямай, пиғылдарын іске асыруда. Бұның салдары экономикамыз бен мәдени дамуымызға әсер етіп, өмірлік көзқарасы қалыптаспаған жастарымыздың шет мәдениетіне еліктеп, теріс іс-әрекеттерге, атап айтқанда, мақтаншақтық пен мансапқорлық, жауыздық пен жезөкшелікті, маскүнемдік пен парақорлықты күшейтіп, ұлттық құндылықтарымызды әлсірету мақсатымен еліміз бен бірлігімізге қарсы насихат көріністері жағдайында не

істеу қажет? – деген мәселелер ел зиялылырын толғандыруда. Ақпараттық құралдарының сөзіне сенсек, қазіргі қазақ жастарының арасында 120.000 қыз үйде отырса (тұрмыс құрмаған), 40.000 астам сүрбойдақ бар екен. Қазақ қыздарының жат қылықтарға баруы (жезөкшелік, шылым және наркотикалық заттарға әуестілігі) көптеп барады. Халық болып, мемлекет болып жан-жақты күрес жүргізу қажет. Халқымыз қыз психологиясының ерекшелігін жақсы түсіне білген. Әрбір отбасы әке-шеше, аға-жеңге бойжеткен баласын ылғи да жібектей мінезімен, уыздай тәтті қылығымен, іскерлік-ұқыптылығымен көргісі келген. Оларды кішкентайынан көздің қарашығындай сақтап, әлпештеп, мәпелеп жаны мен арының таза, мінезінің жайсаң болуын қадағалап отырған, жасөспірім шақтағы олардың балқыған, шалқыған, еліктегіш қасиеттерін ескеріп, оған «Қырық үйден тыю» салу керектігін де үнемі еске алған.

Халықтың дәстүрі қыз бала тәрбиесінде ереже ұсынбайды, тек бағыт-бағдар береді, өнеге көрсетіп, әдептілік жөн-жосығын нұсқайды. Оның барлық сыры мен сынына әдебі мен мінезіне, тілі мен дініне, мінезі мен құлқына орай өрілген төрт ұғым төңірегінде топтасады. Бүгінгі бойжеткен ертеңгі отбасы ұйытқысы, болашақтағы асыл жар, аяулы ана, ел ардағы ақылман әже. Бала тәрбиесіндегі әйел-ананың орны ерекше. Өйткені ана тілі, ұлттық ерекшелік, адамға жақсылық атаулы ана сүтімен сіңеді. Сондықтан әйел болмысының өзгеруінің әлеуметтік себептерінің алдын алып, оны әуел бастағы табиғат алдындағы ұлы міндеті – бесігінен ажырамауына қамқорлық жасау. Баланы кішкене кезінен анасының сүтін өтеуге баулу, бүкіл қоғамда әйелге, анаға ерекше ілтипат қалыптастыру, оған қамқорлық жасау қажет. Сондай-ақ бала тәрбиесіндегі әкенің жауапкершілігін, тәрбиелеу мүмкіндіктерін арттырудың да маңызы ерекше. Өйткені отағасы – шаңырақтың қорғаны, асыраушысы, қамқоршысы, ақылшысы. Сондықтан қазақ әулетінің ер-азаматты бағалау, пір тұту дәстүрін одан әрі жалғастыру қажет.

Қыз баланың тәрбиесі ең алдымен анаға байланысты. «Шешесін көріп қызын ал, аяғын көріп асын іш» деген мақал тегін айтылмаған. Әулеттен әулетке қалған мұра имандылық пен инабаттылық болса «Жігіттің жақсысын – қыздай, қыздың жақсысын – уыздай» деп айтуда да терең мән жатыр.

Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев «Қай заманда болмасын отбасы бақыты – әйел-анаға байланысты болған. Шығыс халықтарының арасында, жалпы мұсылман әлемінде әйел затын бөлекше бағалайтын, қарындасты қатты қастерлейтін халықтың бірі де, бірегейі де – біздің қазақ» – деп қоғамдағы әйелдерге деген қамқорлықты айтады. Қазақтың әйгілі ақыны Т. Молдағалиевтің мына төмендегі өлең шумақтары да осыны білдіреді.

Сыйла әйелді, жоғарыдан бер орын,





Көтер оның мерейі мен беделін.
Өз қызыңды сыйлағаның, ол сенің,
Өз анаңды мәнгі құрметегенің

Тағылымы мол тарихқа көз жүгіртсек VII-VIII ғасырда пайда болған оғыз-қыпшақ мемлекетінің оғыз тайпасынан шыққан әйгілі ақын, күйші, дарынды данышпан, Қорқыт тағылымдарында отбасындағы ең әуелі ананы сыйлау, әкені құрметтеу, отбасындағы жарасымды қарым-қатынас, ұл мен қыз тәрбиесі, әйел-ананың ақыл-ойы ерге беріліп, ел үшін ерлік жасауға, ана абыройы, отбасының татулығы қастерлене баяндалады.

Ата-ердің инабаты, ұлттың ұлағаты, қасиеті, – деп біледі Қорқыт атамыз. Қорқыт ата әйелді төрт түрге бөледі: Тұқымды аздыратын әйел, өмірін тоймен тоздыратын әйел, үйдің тірегі болатын әйел, не айтсаң да қозғалмас әйел сияқты түрлерін салыстыра сипаттап, әйел-ананың қоғам дамуына негіз болатынын дәлелдейді. Әрбір халықта адамдар арасындағы қарым-қатынасты, бала тәрбиесін, отбасылық өмірді сипаттайтын жазба ескерткіштер болғанын тарихтан біледі. Сол сияқты, Жүсіп Баласағұнның ірі туындысы «Құдатғу білік» (құт әкелетін білім, ғылым поэмасы) адамзатты ойландырып келген қызды тәрбиелеу сұрақтарына жауап беретін болады.

Жүсіп Баласағұнның ерекше көңіл аударуға тұратын, бүгінгі педагогикалық қағидалармен терезесі тең тұрып пікір таластыра алатын пайымдауларының бірі – баланы бөтен жерге бермей, өз қолында, үйде тәрбиелеу мәселесі.

Ай маңдайлы ұл-қыз туса алдында,
Үйіңде өсір бөтен жерде қалдырма.
Қолдан ерте шығарсаңыз сіз егер,
Ұл-қыздан қайыр жоқ үмітіңді үзе бер.

Ал, қазіргі адамзат даму барысында балалардың ата-анасынан, әсіресе ана тәрбиесінен, аналық мейірімнен, шапағаттан шеттетіліп, балабақша, «няня» жалдап өз баламыздың тағдырын өзгеге тапсыру жайлап бара жатқандығын сол кездің өзінде сезгендей әсер қалдырады. Ол қандай тәрбие алды, қандай орта көрді. Оған көз жеткізген жоқпыз.

«Қызыңды үйден ұзатпа алыс, жүгін ер,
Егер шықса, тура жолдан сүрінер!
Қыз да бір ет, сақта, бапта қалайды,
Сақтамасаң ет бұзылар, не пайда? – деп қыз бала тәрбиесіне терең мән берген.

Орта ғасыр ойшылы М. Қашқари ата-аналарға балаларыңыз өскенде оларды отбасын құруға дайындап, үйленуге жол сілтеңіз дейді. Онда балаларды өздерінің ұнатып қалаған адамдарына қосылуын қолдауын жөн көрді. «Ей перзентім, күйеу бала сүйкімді болсын, қызыңды көріксіз адамға

берме. Өйткені, қыз көріксіз жігітке көңілі елікпейді», – деп ата-аналарға қыз баласының сезімін бағалап көңілі қалаған адамына тұрмысқа шығуын қолдауды кеңес береді. Сонымен қатар, М. Қашқари отбасында татулық пен ынтымақтастық болуы үшін жар таңдауда үнемі адам өзінен дәрежесі төмендеу жердің қызына үйленуге немесе өзінен тұрмыс-дәрежесі төмендеу жігітіне тұрмысқа беруді дұрыс деп санайды. Оған дәлел «Күйеу балаң мемлекет және қызмет бабы жағынан сенен төмен дәрежеде болуы керек. Демек, сені пайдалансын, сен күйеу балаңды пайдаланба. Қызың ізет, үрмет, рақатпен өмірін өткізсін. Сондықтан да күйеуден көп нәрсе талап етпе», – деген сөздері дәлел.

Қазақ ағартушылары Ыбырай мен Абай да отбасы тәрбиесіне айрықша мән берді. Абай әйелді кем тұтқан жоқ, ерлермен тең қоғамның белсенді мүшесі санады. «Масғұт» поэмасында Масғұт қарақшының қолына түскен қарт адамды арашалайды. Сонда қарт «Сен маған жақсылық жасадың, енді мен саған қарамын қайтарайын, Ертең пәлен уақытта қаланың сыртындағы молаға кел» дейді. Келген соң әлгі қарт Масғұтқа үш түрлі жеміс ұсынады.

Ағын жесең ақылың жаннан асар
Сары жесең байлығың судай тасар
Егерде қызыл жеміс алып жесең,
Ұрғашыда жан болмас сенен қашар,-

дейді. Масғұт қызыл жемісті таңдайды. Қарт оның себебін сұрағанда, «Әйел де халықтың көп бөлігі ғой, олармен дос болсам, маған қауіп жоқ»,- дейді Масғұт.

Тектілікті ту еткен ата-баба дүниетанымына келетін болсақ, отбасы тірегі отағасының дүниетанымына сәйкес, дәстүрді қастерлей білген ұл, қыз, ата-ананың тәрбие көрген ортасына байланысты болған.

Біз дербес мемлекет ретінде жас ұрпақ әсіресе, қыз балалар тәрбиесінің өткенмен үндестігін, сабақтастығын одан әрі тереңдете түсуіміз керек. Қазақ қызының бойына ұлттық ерекшеліктерді орнықтыру, жүректерінде ұлттық намыс отын маздату ел болудың басты талаптарының бірі. Қыздарымыз елін, жерін сүйетін, ұлтымыздың болашағын ойлайтын азамат болып өссін десек, бәрінен бұрын ата-бабаларымыздың уақыт тезінен сүрінбей өткен дәстүрлі тәлім-тәрбиесін жаңа заманмен ұштастыра, қайта жаңғыртуымыз керек. Сонда ғана шын мәнісінде өмірдің қызғалдағындай қыз өсіре аламыз.

Адам баласы үшін отбасынан киелі ештеңе жоқ. Өйткені адамның ой-санасы өсіп, ақыл-ойының кемелденуі үшін де тіршілік нәрі санаға отбасынан кіреді, отбасында көрген жақсы-жаман қылықтардың бәрі бала сезіміне әсер етеді, күллі парасат, пайым отбасынан өрбиді деп ұғады. Сондықтан қазақ салтында Отбасының тәлім-тәрбиесі ерекше дәстүр. Сол отбасының





ұйытқысы – әке мен ана. Әке – Отбасының иесі, қорғаны, қамқоры, ал Ана – отты өшірмей, маздатып жағушы, жылылық иесі. Осы екі киеден қуат алған ұрпақ әрқашан еліне жақсылық сәулесін себетін айбынды азаматқа айналады. Ата-ананың мұраты – өрендерінің жүрегіне ізгіліктің, салауаттың таза, мөлдір, тұнық қалпымен дамуы. Атақты қазақ ақыны Қасым Аманжолов өзінің жарына арнаған бір өлеңінде «Отбасы – шағын мемлекет. Мен – президент, сен – премьер» деген екен.

Қазір дүние жүзі отбасы құндылықтарына қайта мән бере бастады. Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы Халықаралық отбасы күнін белгіледі.

Ата-аналардың болашақ ұрпақ тәрбиесі үшін жауапкершілігі ұрпаққа жалғаса береді. Баланың ыстық-суығына сүйінбейтін, күйінбейтін ата-ана жоқ. Бала – ертеңгі үмітіміз. Бүгінгі ұл – ертеңгі әке. Ол әкеге қарап өседі, бүгінгі қыз – ертеңгі ана. Ол шешесіне қарап бой тұзейді. Олардың осы ерекшеліктерін сезініп, соған орай тәлім-тәрбие беру әке мен шешенің парызы. Ал, ата мен апа балаларына үлгілі өнеге көрсете алмаса, тәрбиелі бала өсіруі екіталай. Өйткені бала ересектерге өте еліктегіш келеді, көп нәрсені – жақсыны да, жаманды да солардан үйренеді, соны қайталайды.

Кей жағдайда қайсыбір ата-аналар жұмысбастылыққа салынып, бұған мән бермейді, тіпті, кейбір ата-аналар тарапынан баланы бұзу жағдайлары да байқалады. Мысалы, ата-аналардың өзіне ерік беріп бала алдында түрлі қылықтар жасауы, дөрекі іс-әрекет жасауы, жаман сөз айтуы, баланың есейгендігін аңғармауы, оларды құрметтемеуі, үйінің шырқын бұзуы- баланың иманжүзділігін бұзып, теріс қылықтардың орын алуына ықпал етеді. «Атадан жақсы ұл туса, есіктегі басын төрге сүйрер» деп, мақалдайтын бабалардың сөзін кейінгіге жеткізіп келеміз. Сондықтан қазақ халқының өткен тарихына көз жіберсек, әрбір отбасы дүниеге келген жас нәрестені зор қуанышпен қарсы алып, жақсы дәстүрге, аманшылық, имандылыққа, ізгілік қасиеттердің басым болу керектігіне тәрбиелегенін аңғаруға болады. Аталарымыз баланың қай іске, қай өнерге икемі барын алдын ала болжап, оның «сегіз қырлы, бір сырлы»болып өсуіне қамқоршы, ақылшы болуына ұмтылған. Сондықтан болар, бүгінде кездесіп қалатын «басбұзар ұл, бетімен кеткен қыз» болмаған. Алабөтен бұзақыларын, тентектерін халық өзі-ақ жөнге салған. Міне осы ата-баба дәстүрі көптеген жылдарды артқа тастап, қайта жаңғарып келеді. Ұлттық құндылықтарымыз қайта оралуда.

Халық даналығында БАЛА – артта қалған із, МАЛ – қолға ұстаған мұз, БАҚЫТ – ұзатылған қыз деп бағаланады. Сонда «мал мен бақыт бірде бар, бірде жоқ, өзгермелі дүние болса, ал, бала – ата-ананың жоғалмас байлығы» деген ұғымды аңғартады.

Дүниедегі барлық заттың орнын толтыруға болады, бірақ адамның орнын толтыруға қиын шаруа. «Адамнан үлкен ат жоқ, наннан үлкен ас жоқ» деген сөз осыдан шыққа керек.

Бүгінгі бала – ертеңгі қоғам мүшесі. Болашақ қоғам мүшесінің дені сау, саналы да қабілетті етіп өсіру үшін баланы балғын кезінен өмірге баулу керек.

Адамзат ұрпағына отбасының аса құнды ықпалы мен әсерін өмірдегі басқа ешнәрсенің күшімен салыстыруға болмайды. Балаға ата-ана тәрбиесінің орнын ешнәрсе толтыра алмайды.

Отбасы мүшелерінің адалдық пен мейірімділік, жауапкершілік пен кешірімділікке негізделген қарым-қатынасының бала тәрбиесіне ықпалы зор. Алайда үлкендердің мінез-құлқы мен іс-әрекеті силауға тұратындай, жасөспірімдерге үлгі көрсететіндей болуы абзал. Сондай-ақ отбасы тәрбиесінің тағы бір артықшылығы үйдегі адамдардың жас шамасы әртүрлі болса да, бір-бірімен рухани жақындығы, мақсат ынтымақтастығында деп айтуға болады.

Халықтың өмір жолында қалыптасқан өте үлкен тәрбиелік мәні бар әдет-ғұрыптардан туындаған салт-дәстүрлер тәрбие құралы болды. Заман кезеңдеріне сай әдет-ғұрыптың, салт-дәстүрдің озығы мен тозығы іріктеліп сарапануының арқасында өмірге бірге қайнасқан салт-дәстүрлер қаншама құбылмалы заман өзгеріп жатса да, өз маңызын жоғалтпай тәлім-тәрбиенің пәрменді құралы болып келе жатқаны өмір шындығы.

Қазақстандық ғалым Х. Арғынбаев өзінің «Қазақ халқындағы семья және неке» (1973 ж.), «Қазақ отбасы» (1996 ж.) деген еңбектерінде қазақ отбасының кешегісі мен бүгінгі жағдайын және оның дамуындағы ерекшеліктерін тарихи-этнографиялық тұрғыдан шолу жасаған.

Қазіргі таңда отбасы тәрбиесінің көп аспектілі мәселелері мемлекет тарапынан қолдау тауып, елбасының тікелей бастамасымен бірқатар игілікті істер атқарылуда. Оған әрбір туылған нәресте үшін берілетін жөргекпұлдың пайыздық өсуін, балалар ауруханаларының саны мен сапасының артып, балалардың тегін емделуін, балабақшалар мен мектептердің көптеп салына бастауын жатқызуға болады... Бұл фактілер халықтың әлеуметтік-экономикалық және демографиялық өсуге деген ынтасын біршама арттырып отырғандығын көрсетеді. Өкінішке орай, нарықтық қоғам жағдайында әлеуметтік бағытта бірқатар игі істер жолға қойылып тұрғанымен, отбасы тәрбиесіндегі кемшіліктердің көрсеткіштері керісінше төмендемей отыр.

Өйткені, бүгінгі қоғамда отбасына деген көзқарастарда өте маңызды өзгерістер орын алды. Нарықтық қатынастар экономикалық фактордың мәнін күшейте түсті, бұл ата-аналар мен педагогтардың бүкіл қызметінің тұлғалық-педагогикалық, құндылық-адамгершілік факторына қайта бағдар жасау керектігін





туғызды. Қазіргі кезде психологиялық қорғаудың және оңды әсерленушілікті қалыптастырудың отбасы қайнар көзі деген көзқарас бұзылды.

Отбасындағы ата-аналар өз балаларының тәрбиесін мектеп міндетіне жүктесе, көпшілік әлеуметтік ортаның ықпалын көлденең тартады. Соған қарамай, әр адамның жеке басының бақытын қамтамасыз ету отбасының міндеті болып саналады және әлеуметтік құндылықтар болып табылатын мақсаттарды жүзеге асыру, жас ұрпақты әлеуметтендіру бұрынғысынша отбасының жауапкершілігінде қала береді.

Қазақ отбасы тәрбиесіндегі мәдени құндылықтар деп төмендегілерді айтуға болады:

1 Жетілген адам, яғни «Сегіз қырлы, бір сырлы адам» тәрбиелеу.

2 Отанды, халқын, жерін, елін сүю. «Атаның ұлы емес, халықтың ұлын» тәрбиелеу.

3 Адал, арлы азамат тәрбиелеу, яғни «Малым – жанымның садағасы, жаным – арымның садағасы».

4 Жеті атасын білуге тәрбиелеу. «Жеті атасын білмеген жетесіз».

5 Отбасы шежіресі және мұрагерлік (туыстық қарым-қатынас, үш жұрт, отбасындағы кенже ұлдың ерекше рөлі). Ата-баба дәстүрін жалғастыру.

Радио мен телеарналарда біраз ұлттық болмысымызға сай бағдарламалардың жүргізілуін үлкен игілікті істің бастауы деп санауға болады. Мәселен: «Мың бір мақал, жүз бір жұмбақ», «Шаңырақ», «Бастаңғы», «Айтыс», «Асыл жарым» т.б. бағдарламалардың жастарға тәлім-тәрбиелік құндылығы өте зор. Біздің ақпараттық құралдарымыз қазақ рухын мақсатты түрде көтерудің жолын іздестіруі керек. Сол бағытта жастарымызды ұлттық рухта тәрбиелейтін, ұлттық құндылықтарымызды наксихаттайтын облыстық газет беттерінде арнайы бет ашылса жөн болар еді. Мысалы теледидардың балаға, екі қабат әйелдің жатырында жатқан 6-7 айлық ұрықтың өзіне әсерін американдық ғалымдар ғылыми талдау жасаған. Сонда жаңағы кішкентай ұрықтың өзі рок музыкаларын ойнағанда кірпідей жиырылып, бүрісіп қалады екен де, Моцартты ойнағанда бостандыққа шыққандай жазылып, рахаттанғандай кейіп байқалады екен. Бұл мысал біріншіден, теледидардың жағымды, жағымсыз әсерін айқындаса, екіншіден, дана халқымыздың бала тәрбиесі оның анасының бойына бітуімен басталады деген көрегендігінің дәлелі.

Енді не тіршілік жасасақ та ұлттық мүддені мақсат етуіміз керек. Себебі, Еуразия құрлығының дәл ортасында орналасқан біздің еліміз қазірдің өзінде Батыс пен Шығыс мәдениеттерінің, ірі діни конфессиялар мен әртүрлі саяси көзқарастар арасындағы бейбіт сұхбаттың алтын көпіріне айналып, жаһандану мен бүкіләлемдік рухани бірегейлену процесінің асау иіріміне тартыла бастады.

Еліміздің бүгінгі негізгі мақсаты – бәсекелестікке қабілетті 50 дамыған мемлекеттер қатарына кіру болса, оның негізгі алғышарттарының бірі – жастарға жарасымды тәрбие беру.

Қазақстан Республикасы Президенті Н. Назарбаев: «Біз демократия мен нарықтық экономиканы принципті түрде сақтаймыз. Алайда, әр қоғамның өз ерекшелігі бар, ол қалайда ескерілуге тиіс қайталанбас этномәдениетке, діни, тарихи қасиеттерге ие. Ал енді кімде-кім мұны түсінбесе, кімде-кім жақындық және рухани тұрғыда өз халқының мәдени кейпінде болмаса, онда ол өз тамырын ғана жоғалтып қоймайды, сонымен бірге одан кез келген басқа мәдениет теріс айналады. Бұл тура мағынасындағы да мәңгүрттікке бастайтын тура жол», – деп, қоғам үшін, ұлт үшін аса маңызды мәселе жөнінде орнықты пікірін айтты. Бүкіл әлем халықтары өміріне жаһандану үрдісі еніп келе жатқан бүгінгі күнде өз тәуелсіздігіне өткен ғасырдың соңында ғана қол жеткізген Қазақстан үшін ел Президенті ескертіп отырғандай өз келбетінен айрылып қалмау мәселесі өзекті де өткір.

Кеңестік кезеңде балаға тәлім-тәрбие беру жұмысында отбасының жауапкершілігі азды-көпті төмендеп, негізгі жауапкершілік мектепке дейінгі балабақшаға, мектепке, мектептен тыс пионерлер үйіне, өлкетану, жас техниктер станцияларына, үй басқармаларының жанындағы клубтарға жүктелген болатын. Сондықтан да, ата-аналар өз жауапкершіліктерін бір сәтке ұмыт қалдырып, тәлім-тәрбиеге, әсіресе, ұлттық тәрбиеге айтарлықтай көңіл бөлінбеді. Нарық заманында отбасында балаға жүйелі тәрбие беру мәселесін күнкөріс қамы, күйкі тіршілік алмастырды. Мектеп пен қоғамдық ұйымдар сол кездерде бастапқы қалыптасқан тәрбие үрдісін үзіп алған болатын.

Өткенге көз жүгіртсек, ата-баба тағлымын кеңестік кезеңдегі қалыптасқан тәлім-тәрбие жүйесімен салыстыра отырып, оның әдістемелеріне талдау жасасақ, орны толмас олқылықтарға, кемшіліктерге жол берілгенін көруге болады. Өйткені, тәрбиеде ұлттық ерекшеліктер, халықтың салт-дәстүрі еске алынбады. Ұлттың психологиясы ескерілмей, қатал жүйеде қалыптасқан тәрбие жұмыстары жүргізілді. Қоғамның белгілі қайраткері, ақын М.Шахановтың «Халықта ең бірінші ұлттық рух болуы керек» дегенін әр кез есте сақтап, еліміздің жарқын болашағы үшін ат салысуымыз қажет. Ол үшін біз, оқушыларға салт-дәстүрлерді жай ғана үйретіп, қана қоймай, олардың тәрбиелік түп-тамырын, мәнін, алтын діңгегін түсіндіре білуіміз керек. Өйткені, бірінші ұлттық тәрбиенің ошағы - отбасында, екінші – мектепте болғандықтан, ата-ана мен мектеп, яғни мұғалімдер мен жұртшылық тығыз байланыста болуы шарт нәрсе.





## ҚОРЫТЫНДЫ

Тәуелсіздік алған 25 жылдың белесінде еліміздің білім беру жүйесі мен педагогикалық ғылымы әлемдік білім кеңістігінен орын алып, дами бастады.

Өркениетке қадам басқан тұстағы басты бағыттардың бірі ұлттық тәлім тәрбие мен сапалы білім беру болып табылады. Осы жоғарыда айтылған мәселелер дұрыс шешімін табу үшін қоғамға саналы, жоғары дәрежеде жастарға білім мен тәрбие беретін заман талабына сай жаңа тұрпатты мұғалім дайындау керек екені анық. Тараз мемлекеттік педагогикалық институты оңтүстік өңірдегі педагогтар даярлайтын, 50 жылдық тарихы бар жаңа педагогикалық инновацияларды енгізу мен таратудың оқу экспериментік алаңына айналған базалық жоғары оқу орны болып табылады. Оқу орнының алғашқы түлектерінің бірі – Аягүл Төреқызы Миразованың Қазақстанның тұңғыш Еңбек Ері атануы осының айғағы. Институт ғалымдары «21 ғасыр жаңа тұрпатты мұғалімнің моделін» даярлады. Ертеңгі ел тіреуі болатын ұрпақ отбасынан өрбиді. Осыны ескере отырып қазақ отбасы тәрбиесіне арналған ғалымдарымыздың бірнеше оқу құралдары баспадан жарық көріп, оқу-тәрбие үрдісіне ендірілді. Институт тәрбие жұмысының мақсаты мен міндеті қашанда қоғамның объективті қажеттілігінен туындайды. Білімгер қыздарымыздың адамгершілік, рухани, ізгілік қасиеттерін дамытуға және ұлттық құндылықтарын жандандыруға бағытталған «Айша» отау қыздар клубы 2010 жылдан бастап жұмыс жасайды. Сіздердің назарларыңызға студент қыздар арасында жүргізілген сауалнамаларды ұсынып отырмыз. Қазақстан Республикасының 2011-2020 жылдарға арналған білім беруді дамытуға арналған бағдарлама аясында институт ғалымдары өскелең ұрпаққа ұлттық тәрбие беру мақсатында «Отбасында балаларға ұлттық тәрбие беру», «Негізгі және бейінді мектептерде оқушыларға ұлттық тәрбие беру» атты оқу бағдарламаларын жасап, барлық қазақ мектептеріне енгізуді ұсынып отыр.

Елдің туын көтеріп, тәуелсіздік талаптарын орындау ісіне батыл бетбұрыс жасаған бүгінгі таңда адамзаттық игіліктерді, халқымыздың ғасырлар бойы армандаған мәдени-рухани мұрағаттары мен ұлттық тәлім-тәрбие саласындағы, білім жүйесіндегі ізденістерін көрсету басты міндетіміз болып қала бермек.

Қорыта айтқанда, отбасы – тәрбие бесігі болу керек, яғни жақсы тәрбие ананың ақ сүтімен, әкенің асыл сөздері мен өнегелі істерімен берілуге тиіс. Еліміздің Ата Заңының 27-ші бабында «Балаларына қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу – ата-ананың табиғи құқығы әрі міндеті» – деп ерекше көрсетілген.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Назарбаев, Н.** Казахстан – 2030: Процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев: Послание Президента страны народу Казахстана. – Алматы : Білім, 1998. – 96 с.

2 **Әуелбай, М. А.** «Ақбастау» рухани тазалық бағдарламасының авторы. Жаңұя мен мектептегі тәрбие. 2011-2

3 **Беркімбаева, Ш.** Қазақ мектебі – қазақ ұлтының бесігі. – Алматы : Этнопедагогика, 2006. – 17 б.

4 **Ибраимова, Л.** Қазақ халқының отбасылық тәрбиесі. – Алматы : Нұрлы Әлем, 2005. – 56 б.

5 Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Алматы : Қазақстан, 1995. – 48 б.

Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*Л. Н. Ибраимова[1], Ж. А. Темербаева[2]*

**Семейное воспитание – основа сильного государства**

[1]Таразский государственный институт, г. Тараз;
[2]Павлодарский государственный университет
имени С. Торайгырова, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*L. N. Ibraimova[1], Zh. A. Temerbaeva[2]*

**Family upbringing – the foundation of a strong state**

[1]Taraz State University, Taraz;
[2]S. Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar.

Material received on 18.05.17.

*В статье рассматривается роль семейного воспитания в формировании сильного государства.*

*The article reviews the role of family upbringing in the establishment of a strong state.*





ӘОЖ 37.026.9

***Л. Н. Ибраимова[1], Ж. А. Темербаева[2]***

[1]п.ғ.к., доцент, декан, Өнер және мәдениет факультеті, Тараз мемлекеттік педагогикалық институты, Тараз қ.; [2]п.ғ.к., доцент, С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
e-mail: [1]leskul.ibraimova@mail.ru; [2]zhanna.temerbaeva@mail.ru

# *ЖАҺАНДЫҚ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІК – ЗАМАН ТАЛАБЫ*

*Мақалада Елбасының биылғы жолдауында айтылған өзекті мәселелер туралы баяндалады.*

*Кілтті сөздер: Елбасы, Ұлы Дала, қаржылық сауаттылық, бәсекелестік, мектеп, білім, тәрбие.*

КІРІСПЕ

Елбасы биылғы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Қазақстан халқына Жолдауында елімізді одан әрі жаңғырту жөніндегі міндеттерді орындаудан басқа жол жоқ екенін басып айтып, 2025 жылға дейінгі дамудың стратегиялық жоспарын әзірлеуді үкіметке тапсырды. Жолдауда: «Мектептердің және мұғалімдердің деңгейі, әсіресе ауыл мен қалада әртүрлі. Білікті педагогтардың жетіспеу проблемасы да бар» деп, елімізде мамандар даярлау мәселесіне етене мән беру керектігіне назар аударды. Қазіргі кезде Қазақстанда әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағытталған жаңа талаптарға лайықты білім беру жүйесі біртіндеп жүзеге асып келеді. Бұл оқу-тәрбие үдерісінің педагогикалық теориясы мен іс-тәжірибесін мәнді өзгерістермен халықаралық білім беру деңгейіне жетуді көздейді.

Ұлы Дала еліндегі бүгінгі тәрбиенің басты мақсаты- адамзат мәдениетінің сан ғасырлық өркениеттік жетістіктері мен ұлттық рухани, мәдени байлықтарды кіріктіре отырып меңгерту, жастарды нарықтық экономикаға бейімделген, кез келген тұтқиыл жағдайлардан жол тауып шыға алатын ынталы да, іскер, табанды да талантты, Отанын сүйетін ұлтжанды азамат етіп тәрбиелеу болып табылады.

Бүгінде жаһандық өркениет пен сәт сайын жаңғырған ғылыми индустрияда қарымды бетбұрыстармен таныла бастаған Қазақ Елі әлемдік өреден асқақ абырой, жоғары мәртебеде орын иелене бастады. Бұның айғағы ретінде Қазақстан 2017 жылдан бастап Біріккен Ұлттар Ұйымы Қауіпсіздік Кеңесінің мүшесі болды және «ЭКСПО- 2017» халықаралық көрмесінің, 28 қысқы Бүкіләлемдік Универсиаданың елімізде өтуін атап өтуге болады.

Тәуелсіз мемлекетіміз әлемдік деңгейде танылып, бірнеше даму кезеңдерден сүрінбей өтті. Бұл бабаларымыздың асыл арманы, ұлы Тәуелсіздіктің жемісі.

Егеменді дамудың алғашқы ширегінде күллі қазақстандықтарды, ел болашағының іргетасы ретінде қаланған басты құндылықтарды санамалап көрсеткен Елбасымыз Н. Назарбаев «Тәуелсіздік дегеніміз – елдің егемендігі, халықтың бостандығы, сана еркіндігі. Елдің аңсарлы азаттығы, елшілдік-ұлттық санасы, тарихымен қоса, рухани құндылықтары, рухы. Бұл - бірнеше ғасырлар бойы халықтың армандаған қасиетті ұғымы. Арман болып жеткен тәуелсіздігімізді, ендігі жерде сақтап қалу біздің халқымыздың ең қасиетті борышы. Бұл оқыған, білімді, жан-жақты дамыған, ұлттық құндылықтарды бойына қалыптастырған ұлт ұрпағының қолында» деп, соған байланысты басты мәселені де баса атап өткен еді.

## НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Елбасы өзінің «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Төртінші басымдық – адами капитал сапасын жақсарту. Бірінші. Ең алдымен, білім беру жүйесінің рөлі өзгеруге тиіс. Біздің міндетіміз – білім беруді экономикалық өсудің жаңа моделінің орталық буынына айналдыру. Оқыту бағдарламаларын сыни ойлау қабілетін және өз бетімен іздену дағдыларын дамытуға бағыттау қажет. Сонымен бірге, IT-білімді, қаржылық сауаттылықты қалыптастыруға, ұлтжандылықты дамытуға баса көңіл бөлу керек. Қала мен ауыл мектептері арасындағы білім беру сапасының алшақтығын азайту қажет. Үкіметке тиісті ұсыныстар беруді тапсырамын. Атап айтқанда, үш тілді оқуға кезең-кезеңмен көшу мәселесі бойынша ұсыныстар әзірленсін. Қазақ тілінің басымдығы сақталады. Оның әрі қарай дамуына зор көңіл бөлінеді.... Ағылшын тілін меңгермей, Қазақстан жалпы ұлттық прогреске жете алмайды. 2019 жылдан бастап 10-11 сыныптарда кейбір пәндерді ағылшын тілінде оқытатын боламыз. Бұл мәселені тиянақты ойланып, ақылмен шешу қажет» деп, білім беру жүйесінде сүбелі өзгерістер керек екендігін және ол еліміздің болашағына өз үлесін тигізетіндігін қадап айтты. Бұл тұрғыда ұрпақ тәрбиесінің ғылыми қайнары болып табылатын еліміздегі педагогикалық жоғары оқу орындарының маңызы айрықша екендігі сөзсіз. Өйткені жаңаша оқытуды жүзеге асыратын мамандарды даярлайтын – педагогикалық оқу орындары.

Бәріміздің объектіміз біреу-ақ, ол елін сүйетін, оның болашағының жарқын болуы үшін еңбек ететін ұлтжанды ұрпақ, яғни ұлттық тұлға қалыптастыру.

Осыған орай жастарды мүмкіндігінше жан-жақты дамуға, спортпен, өнермен айналысуға, шет тілдерін молынан игеруге, отандық және әлемдік





қазыналардың, әдебиеттің терең мұраларын жете танып білуге, ұлтымыздың рухани құндылықтарын барынша игеру, жаңашылдыққа, шығармашылыққа, салауатты өмір салтына бейімделуге баулу міндеттері алдымызда тұр. Бұл стратегиялық міндеттерді шешуде 50 жылдық тарихы бар Тараз мемлекеттік педагогикалық институт ұжымы қажырлы еңбек етуде. Осы орайда ТарМПИ-да Мемлекет басшысының «Қазақстан жолы-2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына арнаған кезекті Жолдауындағы ұлттық идея «Мәңгілік Ел» стратегиясын насихаттау және де Елбасының Жолдауына үн қосу мақсатында «Мәңгілік Ел» пәнінің оқу-әдістемесі дайындалды. Аталған пән 2016-2017 оқу жылында оқу процесіне енгізілді.

Біз жастардың санасына білімділіктің мәдениетке бастайтын сара жол екенін, ғылым мен білімнің нәтижелері, нанатехнология – бәрі адамзаттың игілігі мен байырқалы өмір сүруі үшін жасалатын құндылықтар екендігін жете ұғындыруымыз қажет.

Білімнің бәсекелестікте дамуы, алдыңғы қатарды мелекеттермен тереземізді теңестіруге деген құлшыныс – заман талабына айналды. Ұлт жоспарындағы бес халықтық реформаны жүзеге асыруға бағытталған 100 нақты қадамның 77, 78, 79 қадамдары сала ісін дамытуға арналған. Атап айтқанда, экономиканың алты негізгі саласы үшін он алдыңғы қатарлы жоғары оқу орнында білікті кадрлар даярлау, жоғары оқу орындарының академиялық және басқарушылық дербестігін кезең-кезеңімен кеңейту, даярланатын кадрлардың бәсекелестік қабілетін арттыру және білім беру секторының экспорттық әлеуетін көтеру міндеттері алға қойылып отыр. Бұл-баршамыз үшін де ортақ іс. Күнбе-күнгі жұмысымызда да міне, осыған бағдар ұсталынуда. Білім ордамыздың материалдық-техникалық базасы уақыт талабына сай заманауи қондырғыларымен жарақтандырылып, саланың дамуына барлық жағдай жасалған. Химия, биология, физика мамандықтары бойынша оқитын студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүзеге асыруына арналған озық үлгідегі зертханалар іске қосылды. Мұның бәрі де білім сапасын арттыруға, оқытушылардың кәсіби шеберліктерін нығайтуға, әлеуметтік мәртебесін жоғарылатуға едәуір ықпал етпек.

Қазіргі таңда Өнер және мәдениет факультетінде 772 студент 8 мамандық бойынша білім алуда. Оның 174-і мемлекеттік білім грантымен, 598 ақылы негізде оқиды. Соның ішінде «Дене тәрбиесі және спорт» мамандығына деген қызығушылық жылдан жылға артуда. Оның дәлелі ретінде биыл ТарМПИ дың аталмыш мамандығының күндізгі бөліміне 131 студент қабылданды. Факультет студенттері әртүрлі Халықаралық, әлемдік, республикалық, аймақтық спорттық жарыстарда жоғары көрсеткіш көрсетулері, жастардың салауатты өмір салтын қалыптастыруға деген көзқарастарының қалыптасуының бір көрінісі екені

мәлім. Атап айтқанда, Алматы қаласында Тұңғыш Президент күніне орай ұйымдастырылған Халықаралық «Еуразия барысы» турнирінде «Өнер және мәдениет» факультетінің студенті Пахридинов Дәулет 82 келіде Қазақстан құрама командасының мүшесі ретінде Еуразия барысы атанды. Дәулет Пахридинов 28 қысқы Бүкіләлемдік Универсиада алауын Жамбыл облысынан Алматы қаласына жеткізу құқығына ие болғанын үлкен мақтанышпен айтамыз. Сонымен қатар, 2016 жылдың 25 қараша мен 3 желтоқсан аралығында, Алматы қаласында «Тұңғыш Президент күніне» орай және Қазақстан Республикасы тәуелсіздігінің 25 жылдығына орай Білім және ғылым министрлігі мен «Ұлттық студенттер лигасының» қауымдастығымен ЖОО арасында футзалдан Республикалық ақтық жарыс өткізілді. Ақтық жарысқа еліміздің 9 қаласы және Алматы қаласының 10 командасы қатысты. Топтық кезеңнен Тараз мемлекеттік педагогикалық институтының құрама командасы сүрінбей өтіп, ширек финалда Семей мемлекеттік медицина университетін тізе бүктіріп, жартылай финалда Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетін 8:6 есебімен ұтып, ақтық ойында Алматы қаласының халықаралық ақпараттық технология университетінің командасымен кездесіп, 4:2 есебімен жол берді. Жарыс жеңімпаздары мен жүлдегерлер арнайы сертификаттар, кубокпен, медальдармен марапатталды. Болашағынан үміт күттіретін студенттеріміз көп-ақ. Айтар болсақ, боқстан Әлем чемпионы Аман Қазанғапов. Аманның жетістіктерін елеп институт басшылығы Президенттік стипендияға ұсынды. Ресей мемлекетінің Анапа қаласында кикбоксингтен ересектер арасында өткен Әлем кубогында Өнер және мәдениет факультетінің 2 курс студенттері Арайлым Ауэзова Әлем кубогын бағындырса, Алдияр Орынбай 2 орынды иеленді. Рига қаласында самбодан өткен жастар арасында Әлем чемпионатының қола жүлдегері Арайлым Шегенова, Болгарияда күрестен өткен Әлем чемпионатының қола жүлдегері Ғабит Есжанов, Дзю-до күресінен Германия мемлекетінде өткен халықаралық жарыстың жеңімпазы Бекәділ Шаймерденовтер – еліміздің мақтанышы.

Жиырмасыншы ғасырдың басында қазақтың лирик ақыны Мағжан Жұмабаев «Мен жастарға сенемін» деген өлең жазған еді. Қазақ жерінде үлкен өзгерістер болып жатқан кезде, ұлтжанды ақын алдағы бар болашақты жастармен байланыстырып, соларға үміт артып,

...Мен сенемін жастарға:
Алаш атын аспанға
Шығарар олар бір таңда,
Мен жастарға сенемін! – деп жырлаған еді.

Ал жиырма бірінші ғасырдың басында Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев «Нұр Отан» халықтық-демократиялық партиясының кезекті XIII сьезінде осы





сөзді қайталап, жастарға арнайы қайырлып үн қатқан еді. Елбасымыздың салиқалы саясаты жастарды жаңа өмірге бастады.

## ҚОРЫТЫНДЫ

Мемлекет басшысы, Н. Назарбаев жолдауында: «Қазақстан – жас, көп ұлтты, болашағына сенімді және қарқынды дамып келе жатқан мемлекет! Біз тәуелсіз Қазақстанның 25 жылдық даму жолынан өттік. Алдағы 25 жылда бұдан да биік белестер күтіп тұр. Мемлекет құру жолында теңдессіз, мол тәжірибе жинап, жаңа кезеңге қадам басып отырмыз. Алдымызда қандай қиындықтар кездессе де, оларды еңсере алатынымызға сенімдімін. Біздің басты күшіміз – бірлікте. Қазақстанды кейінгі ұрпақ үшін бұдан да өсіп-өркендеген елге айналдырамыз!», – деп жарқын болашаққа үлкен сенім артып отыр. 50 жылдық тарихы бар институт жастарының жетістіктері ортаймасын, өйткені болашақ ойлау қабілеті жоғары, IT білімді меңгерген, ұлтжанды жастар қолында .

## ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Назарбаев, Н. Ә.** «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Қазақстан халқына Жолдауы. – 31.01.2017.

2 **Жұмабаев, М.** Таңдамалы шығармалары. – Жазушы, 2013.

Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*Л. Н. Ибраимова[1], Ж. А. Темербаева[2]*

**Глобальная конкурентоспособность – требование времени**

[1]Таразский государственный институт, г. Тараз;
[2]Павлодарский государственный университет
имени С. Торайгырова, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*L. N. Ibraeva[1], Zh. A. Temerbaeva[2]*

**The capacity for global competitiveness – the requirement of time**

[1]Taraz State University, Taraz;
[2]S. Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar.

Material received on 18.05.17.

*В статье говорится об актуальных проблемах в послании президента народу Қазахстана.*

*The article refers to the actual problems in the Address of the President to the people Kazakhstan.*

УДК 377.3

***А. Т. Каббасова[1], Н. Б. Сакенова[2], Ж. Б. Мусаев[3]***
[1]ст. преподаватель, [2]магистр, [3]магистрант, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар
e-mail: [3]zhaslan.mail.ru@mail.ru

# *ДИДАКТИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ В МЕТОДИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ЭЛЕКТРОТЕХНИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН*

*В настоящей статье автор дает описание преподавания электротехнических дисциплин студентам на основе дидактических принципов.*

*Ключевые слова: дидактика, принцип, электротехника, электротехнические дисциплины.*

## ВВЕДЕНИЕ

Обучению студентов в университете опираются на основные понятия общей дидактики. Еще Ян Амос Коменский в своем педагогическом труде «Великая дидактика» определил правила, пути, типы и подходы обучения [1].

Главные трудности дидактики: открытие обоснований этапа обучения, поиск смысла образования, создание наиболее действенных путей и подготовку обучения.

Каждая из изучаемых дисциплин, в нашем случае электротехника, обладает своими специфическими особенностями и требует своих конкретных путей и устройств и типы обучения. Эти вопросы обсуждаются в дидактике, или методике преподавания некоторых дисциплин. А ведь в дидактике обсуждаются всеобщие дела и закономерности, свойственные для преподавания всех дисциплин, на знание которых нужно и необходимо опираться при обучении и изучении каждой конкретной дисциплины.

Следовательно, методика изучения электротехнических дисциплин имеет свою суть исследования, т.е. конкретную сторону результативности, и методы изучения, при помощи которого реализуется процесс научно-исследовательской деятельности в изучении электротехники. В него входят теоретические и экспериментальные пути.





Методика преподавания электротехнических дисциплин – это педагогическая наука, которая является приложением принципов дидактики к преподаванию учебного предмета электротехники [1].

## ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

В учебном процессе высшего образования имеет место сочетания учебных работ с определенной свободой познавательного творческого поиска, приобретения качеств будущего специалиста. Таким образом, сущность обучения электротехническим дисциплинам в системе профессионального образования имеет свою специфику, которая требует рассмотрения не только с точки зрения целей и задач, но и на основе принципов обучения.

Научная составляющая в том, чтобы преподаваемый и изучаемый учебный материал отвечал требованиям современных успехов и достижений электротехники и соответствовал объективным научным фактам, теориям, закономерностям. Реализация принципа научности при изучении электротехники означает, что информация, сообщаемая учащимся должна быть доказательной. Этого можно реализовать за счет описания соответствующих методов научных исследований.

Принцип системности предполагает, что изучаемый материал преподносится в определенной последовательности и логистике, которые дает конкретное описание об изучаемой дисциплине [2]. При этом реализуется взаимосвязь разнообразных теорий, определений и закономерностей друг с другом. Для этой цели темы учебных программ должны быть организованны и структурированы. Изучаемый материал делится на логические подразделы и темы, далее устанавливается устройство и методика работы с ними, в каждой из тем выделяют толковые центры, основные цели, идеи, складывают материал урока, устанавливают нити связи между теориями и действительностью. От одной изучаемой темы к другой, от одного изучаемого семестра к другому должна сохраняться определенная преемственность и связь между изучаемыми дисциплинами.

Принцип единства рационального и эмоционального [3]. В основе этого принципа обучение может быть эффективно только в том случае, когда учащиеся и студенты изучают цели обучения, необходимость изучения данной дисциплины, его индивидуальную или высокопрофессиональную роль, показывают постигнутый интерес к знаниям. Наряду с этим самый чувствительный интерес к техническим объектам и фактам – самый мощный стимул к познанию электротехники. В связи с этим принципом, неправильно преподавать дисциплины, опираясь только на взгляды студентов в том, что им это необходимо и нужно, следовательно, оправдывая скучно преподаваемые

предметы. С одной стороны, будет неправильно находить из курса электротехники только достойные темы для преподавания, которые заинтересуют внимание.

Принцип единства предметно-ориентированного и личностно-ориентированного обучения [3]. Электротехника как преподаваемая дисциплина включает в себя огромную особенность в сравнении со всеми другими изучаемыми предметами. С одной стороны, это наука, имеющая свое справедливое предметное содержание, так же как другие технические и гуманитарные изучаемые дисциплины. Следовательно, она должна преподаваться объективно и непредвзято. С другой стороны, дисциплина этой преподаваемой науки значима для всех учащихся. Поэтому у них появляется интерес отнести изученное к себе, приспособить их в жизни с целью утверждения. Осуществление принципа единства в этом отношении значимое сохранение нужного равновесия предметно-ориентированного и личностно-ориентированного содержания на парах по электротехнике.

Принцип единства теоретического и эмпирического значения [3]. Этот метод является детализацией дидактического принципа единства определенного и философского. В связи с этим принципом, в изучении электротехники должны наилучше сочетаться, с одной стороны, изучении теоретических мыслей, их логические доказательства и, с другой стороны, определенные опытные пути, на которых они держаться, которые их изображают. К сожалению, порой в учебной литературе по электротехники, да и в лекционных занятиях очень превалируют теоретические размышления, держаться на конкретных фактах и примерах. Другой крайностью является очень сильное увлечение преподавателя рассказом интересных исследований и опытов без исследования теории, включающихся я в их состав.

Принцип доступности базируется в неизбежности сопоставления содержания принципов и методов преподавания с типом студентов или учащихся, их образовательными целями, возрастными особенностями, уровнем их подготовки [2]. Согласно с правилом этого принципа, нужно переходить от очень простого изложения материала к сложному, от легкого к трудному, от известного к неизвестному.

Принцип наглядности основывается в применении органов чувств и образов при изучении [2]. Основное значение имеют визуальные образы.

Во-первых, визуальный анализатор у основной части учащихся обнаруживается ведущим. А во-вторых, визуальное представление информации представляется очень объемным и, поэтому, способствует более качественному изучению материала. Очевидно, использование образов других





отношений: (слуховой, осязательной, кинестетической) также может улучшить эффективность обучения.

Единство наглядного (образного) и устного содержания определенная психологическая основа восприятия и овладения учебного материала.

Принцип активности в обучении состоит в том, что оперативное усвоение знаний обучающимися осуществится только в том случае, когда они проявляют самостоятельность в обучении [2]. Активность в этом случае противопоставляется безынициативность.

Принцип связи исследования и изучения электротехники в соответствии с жизненной ситуацией и с практикой [4]. Данный принцип очень необходим при изучении и преподавании электротехники в университете. Он заключается в том, что электротехнические определения и закономерности должны преподаваться и представляться не только научными исследованиями, но и примерами в конкретной жизни, с которой встречаются студенты университета. Важно, чтобы они ощущали практическую значимость и пользу, которую дает знание дисциплины в обыденной жизни.

## ВЫВОДЫ

Таким образом мы приходим к выводу, что чрезмерное преувеличение роли того или иного принципа приведет к неоптимальному функционированию процесса преподавания электротехнических дисциплин. Можно сказать, что лишь на основе комплексного применения дидактических принципов преподавания возможно осуществить оптимальный процесс обучения студентов.

## СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Цапенко, В. Н.** Методика преподавания электротехнических дисциплин / – Самара, 2009. – С. 12.

2 **Дашина, Н. С.** Психология и педагогика / – Москва, 2008. – С. 22-30.

3 **Карандашев, В. Н.** Методика преподавания психологии / – Санкт-Петербург, 2006. – С. 82.

4 Психолого-педагогический словарь. / Сост. Рапацевич Е. С. – Минск : «Современное слово», 2006. – С. 187.

Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*А. Т. Қаббасова, Н. Б. Сакенова, Ж. Б. Мұсаев*

**Электротехникалық пәндерді оқыту әдістемесінің дидактикалық принциптері**

С. Торайғыров атындағы
Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*A. T. Kabbasova, N. B. Sakenova, Z. B. Mussayev*
**Didactic principles in metodics of teaching of electrotechnical disciplines**
S. Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar.
Material received on 18.05.17.

*Бұл мақалада автор студенттерге электротехникалық пәндерді оқытудың дидактикалық принциптердің негізін сипаттайды.*

*In this article, the author describes the teaching of electrotechnical disciplines to students based on didactic principles.*

ӘОЖ 159.923

***Қ. О. Қазиев***
магистр, аға оқытушы, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті, Атырау қ.
e-mail: kazi_karas@mail.ru

## *КҮЙЗЕЛІС (СТРЕСС) ЖӘНЕ ОНЫ ЖЕҢУ ТӘСІЛДЕРІ*

*Бұл мақалада бүгінгі қоғамдағы өзгерістерге байланысты туындаған күйзеліс (стресс) мәселесі қарастырылады.*

*Кілтті сөздер: стресс, физиологиялық стресс, психологиялық стресс, эмоциялық стресс, ақпараттық стресс.*

### КІРІСПЕ

Қазіргі қоғамда күйзеліс (стресстік) күйді сезбеген, сондай жағдайға тап болмаған адамды кездестіре алмаймыз. Соңғы жылдары қоғамның қарқынды түрде дамуын ақпараттық техникалық құралдар мен технологиялардың көптеп енуімен байланыстырсақ, әлемде болып жатқан төтенше жағдайлар, халықаралық және аймақаралық конфликтілер, денелік, психологиялық, сексуалдық зорлаушылықтың өсуі стресске ұшыраушылар санын ұлғайтып отыр.





Күйзелісті (стрессті) кез келген организмнің сыртқы ортадағы қандай да бір жағымсыздыққа негізгі реакциясы ретінде анықтауға болады. «Стресс» термині біздің күнделікті тіл оралымымыздағы үйреншікті сөзге айналып кетті. Бұл қысқа да ауқымды сөзге күрделі жағдайларда немесе жоғары қауіпте пайда болатын өз мінез-құлқымыздағы өзгерістер мен сезімдердің және толғаныстардың тұтастай гаммасы туралы елестетуімізді жинақтаймыз.

### НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Күйзеліс мәселесінің ғылыми теориясында бұл ұғымды ғылыми айналымға алғаш канадалық физиолог Ганс Селье (1936 жыл) енгізген. Ол «Бүкіл ауру стресстен!» деген тұжырыммен күйзелістің әмбебаптық формуласын ұсынады. Сонымен бірге «күйзеліске өмірдің тек жағымсыз жағдайы емес, ол қандайда болса ағзаның стереотиптік, филогенетикалық қорғаныштық, бейімделушілік реакциясы» – деген анықтама береді. Ол күйзелісті белгілі бір төтенше жағдайларда пайда болатын реакция деп қарастырған.

Г. Сельенің пікірінше, күйзеліс «өмірге дәм беретін», қандай жағдай болмасын, нәтижесінде ағзаның бейімделіп, жұмылдандырылуына алып келетін жағымды жағын эустресс деп атаған, ал психологиялық ауыртпалық, қайғы, бақытсыздық, әлсіздікке әкелетін түрін дистресс деп көрсеткен [1].

Ғалымдар дистресс психологиялық ауруға алып келуі мүмкін деп есептейді, оның себептері көп. Соның бірі, мысалы, кәсіби тұрғыдан дистресс басшының әділетсіз сөгістеріне жұмысшының қарсы жауап бере алмауы (көп жұмысшылар бұл жағдайда басшымен үлкен даудың туындамағанын қалап, өкпесін ішінде сақтағанын жөн көреді).

Күйзеліс (ағылшын. Stress) – қатты күйзелу, абыржу, мөлшерден тыс ширақтылық деген сияқты бірнеше мағынаны қамтитын жалпылама сөзбен айтылған адамның ерекше күйі [2].

«Күйзеліс» (ағылш. Stress – зорлану, күштену, қиналу деген мағыналарды білдіреді) қоршаған ортаның кез келген қолайсыз әсерлеріне организмнің арнайы емес серпілістермен жауап қайтаруынан көрінетін, оның қорғану, бейімделу мүмкіншіліктерінің жаңа деңгейде қалыптасуы [3].

Бұл қолайсыз ықпалдарға физикалық әсерлер (ыстық немесе суық температура, иондағыш сәулелер, электр, жарақат, ауыр қол жұмыстарын атқару т.б.); химиялық әсерлер (улы химиялық заттар, гипоксия т.б.); биологиялық әсерлер (жұқпалар, вирустар, микробтардың уыттары, жәндіктердің улары т.б.); психогендік (жандүниелік жарақаттар, күйзелістер, ауыр қайғы-қасіреттер, көңіл толкулары); әлеуметтік жағдайлардың әсерлері (адамдарға шамадан тыс артық ақпараттардың әсерлері, уақыттың тапшылығы, жеке тұлғалар арасындағы кикілжіңдер, қоғамның заңдары мен

жеке адамдардың еркіндіктерінің шектелуі, қимыл қозғалыстарының азайуы т.б.) жатады. Адам үшін жағымсыз сөздің өзі стресс жағдайын дамытуда маңызы өте үлкен. Бұлардың барлығы организмге қолайсыз әсерлерді туғызатын стрессорлар деп аталады.

Қазіргі кездегі күйзелісті зерттеушілер күйзелістің төрт түрін бөліп көрсетеді.

Физиологиялық күйзелісті талдау оны медициналық тұрғыдан зерттеумен байланысты. Күйзелістің физиологиялық тетігі – гипоталамус-гипофиз-бүйрек үсті безі жүйесінің рефлекторлық қызметіне негізделеді. Бұл кезде қанда глюкокортикоидтар, катехоламиндер, серотониннің мөлшері көбейеді. Күйзеліс ортаның күші мен қасиеті әр түрлі түрткілеріне жауап ретінде туатын организмнің бейарнамалы әсерлесінің жиынтығы. Бұл күйдің биологиялық мәні-ортаның жаңаша жағдайларына икемдеуші іс-әрекетін көтеру.икемделу әсерленістері неғұрлым жоғары болса, соғұрлым организм қоршаған ортаның төтенше жағдайларына төзімді келеді және тез бейімделеді.

Канада ғылымы Г. Сельенің пікірінше, әсер еткен қолайсыз ықпалдардың (ол жарақат па, жұқпа ма, химиялық улану ма немесе ауыр қайғы-қасірет пе) түріне қарамай оларға организм әрқашан бірбеткей жауап қайтарады. Бұл кезде айырша без бен лимфалық түйіндердің кері дамуы, бүйрек үсті бездерінің гипертрофиясы, асқазан мен ұлтабардың шырышты қабықтарында ойық жараның дамуы, қанда нейтрофильдер көбейіп, эозинофильдер мен лимфоциттердің азаюы, тіндерде зат алмасуларының өзгерістері байқалады. Көрсетілген өзгерістер әсер еткен қолайсыз ықпалдың түріне қарамай әрдайым бір түрде болатын болғандықтан, оларды организмнің арнайыланбаған, серпілістеріне жатқызады.

Күйзеліс кезіндегі бейспецификалық серпілістердің бір көрінісі кез келген жағымсыз ықпалдардың әсерлерінен жасуша қабықтарындағы май қышқылдарының асқын тотығуы, фосфолипаза, липаза, протеаза ферменттерінің артық әсерленуі және т.б. Күйзелістің организм тіршілігінде маңызы үлкен. Оның әсерінен организмнің тіршілігіне қажетті барлық мүмкіншіліктер жұмылдырылады. Осыдан ұдайы өзгеріп тұратын қоршаған ортаның жағдайларына организмнің икемделіп, бейімделу мүмкіндіктері артады.

Г. Сельенің пікірінше, кез келген күйзеліскер алдыңғы гипофизге әсер етіп, онда кортикотропин түзіліп шығуын күшейтеді. Ол өз алдына бүйрек үсті бездерінің сыртқы қабатына әсер етіп, глюкокортикоидтық гормондардың өндірілуін арттырады. Осыдан қолайсыз ықпалдардың әсерлеріне организмнің төзімділігі көтеріледі. Г. Селье күйзелістің үш





кезеңін бөліп көрсетеді: мазасыздық кезеңі, қарсылық көрсету, бейімделу немесе тұрақтану кезеңі жүйке жүйесінің ширығу кезеңі [1].

Енді кезеңдерге төмендегідей сипаттама беруге болады:

– мазасыздық кезеңі, оны үрейлену-жағымсыз тітіркендіргіш әсер еткен сәтте туатын жауаптың алғашқы сатысы деп те атайды. Шок кезінде орталық жүйке жүйесінде тоқтау пайда болып, гипотония, жабырқау, мембрананың өткізгіш қасиеті мен зат алмасу нашарлайды. Абыржу-талықсу (шок) және оған қарсы кездерден тұрады. Таңырқау секілді сезім пайда болады.

– қарсылық көрсету, бейімделу немесе тұрақтану кезеңінде жағымсыз тітіркендіргіштің әсеріне беріліп кетпей, оған төзу реакциясы туады. Бұл кезде гипоталамус-гипофиз жүйесінің ықпалымен бүйрек үсті безінің гормондарының мөлшері қанда тез көбейіп кетеді. Симпатикалық жүйке жүйесінің әсерімен жүректің соғу ырғағы жылдамдайды, тыныс алу жиілене түседі, бұлшық еттердің жиырылу қабілеті күшейеді. Арнамалы төзімділік – қоршаған ортаның тек белгілі түрткілерінде ғана байқалады. Кейбір жұқпалы аурудан,не жасанды иммунитеттен кейін пайда болады. (Биік таулы жерде, суықтыққа, т.б) бейімделіс кезінде туады. Бейарнамалы төзімділік -табиғаттағы әр алуан түрткілердің төтенше әсеріне организмнің тұрақтылығы. Бұл ғарышкер, ұшқыштардың жүктемесі кезінде байқалады.

– жүйке жүйесінің ширығу кезеңі – бейімделу қорының мүмкіндігі азайып, эндокриндік жүйелердің қызметі төмендейді. Мұны психикалық дезадаптация деп атайды. Дезадаптация (бейімделудің нашарлап жойылуы) кезінде жабығу, тұнжырау, жан ауруларының асқынуы байқалады

Ол эскперименттерді бақылаудың нәтижесінде ағзаның кез келген тітіркендіргішті қабылдауының күрделі үрдісі, өзіне реакцияның екі типін: спецификалық және спецификалық емес қамтиды. Күйзелістің спецификасы (өзіндік ерекшелігі) көптеген факторлармен негізделеді. Соның ішінде, психологиялық және әлеуметтік табиғат факторлары ерекше орын алады. Спецификалық реакция нақты бір аурудың белгілерін сипаттайды, оның негізіне осы аурудың динамикасы жатады. Спецификалық белгілер түрлі аурударда тез ажыратылады.

Психологиялық күйзеліс мотивациялық сферамен тығыз байланысты. Жеке тұлғаның мотивациялық құрылымы еңбек жағдайындағы негативті көрінісінің персоналға әсер етуімен негізделеді. Бұл бір ұйымның біртекті функцияланған қызметкерлерінің кейбір бөлігінің ұйымға наразылығының болуы, кәсіби ауру, кәсібиліліктің төмендеуі, ал кейбір бөлігінің кәсіби шеберлігінің өсуімен, тиімді функционалдық жағдаймен және ұйымға деген қатынасының жұмсақтығымен көрінеді. Сонымен, кәсіби күйзелісті зерттеушілердің зейіні индивидтік, биологиялық сипаттамалардан жеке

тұлғалық, психологиялық жағына ауысуда. Ең алғашқы орындарға адамның жеке тұлғалық-мотивациялық ерекшеліктерін қоюға болады. Ересек адамның жеке тұлғалық-мотивациялық ерекшеліктерінің спецификасы өзінің потенциалын жүзеге асыратын, бар күшін жұмсайтын бастапқы іс-әрекетінің сипатымен анықталады.

Эмоциялық күйзелістің жалпы даму заңдылықтары физикалық, химиялық ауыртпалықтармен ұқсас болып келеді. Шамалы жан-дүниелік ауыртпалықтар адамның кейбір жағдайларға адаптациясын (икемделуін, бейімделуін) туындатса, (мысалы, олардың әсерінен жаңа пәндерді игеруі арқылы оқушылардың еске сақтау қабілеті артады, әртістер жан-тәнімен өздері сомдаған кейіпкерлері бейнесін көрермендерге жеткізеді, кәсіпкерлер нарыққа бейімделеді, т.с.с), шектен тыс ауыртпалықтар көптеген дерттердің дамуына себепкер болады. сондықтан да қазіргі уақытта тым ауырлап бара жатқан жан-дүниелік ауыртпалықтардың ауру туындататын ықпалы адаптациялық бейімділіктен басым болып отыр. Ал, эмоциялық күйзеліс – қауіп туғанда не оқыс қорыққанда, не көңілі қалғанда байқалады. Жүйке жүйесінде тежелу байқалады.

Күйзеліске тұрақтылық қысымды, стрессогенді әрекет кезінде қалыптасады және көрінеді. Күйзеліске тұрақтылыққа эмоционалдық тұрақтылықты, функционалдық жағдайды реттеу қабілеттілігін т.б. қасиеттерді жатқызуға болады.

Ақпараттық күйзеліс субъект тапсырманы орындай алмайтын, талап етілетін қарқында дұрыс шешім қабылдауға үлгермейтін кезде пайда болады. Тосыннан тосын жағымсыз хабар естігенде мәліметтік немесе информациялық стресс пайда болады. Адам не істерін білмей, абыржып қалады.

К. Судаковтың пікірінше, ғылыми-техникалық прогресс кезінде адам психологиялық және эмоциялық күйзеліске көп ұшырайды. Сондықтан оның өзін-өзі басқару механизмі бұзылады, ол биологиялық ырғақтың өзгеруіне алып келеді. Сонымен қатар ағзаның гормональдық-иммундік функциялары өзгеруі мүмкін [5].

Күйзелісті жеңудің әр қилы стратегиялары бар. Олардың бірі – эмоцияларды білдіру ептілігі. Екіншісі – жағдайды қайта бағалау, оқиғаның басқа суретін құрастыру және жағымсыз жағдайдың өзінен өзіңіз үшін көптеген пайдалы нәрсені таба білу машығы. Үшінші жол – қайта бағалауға келмейтін жағдайды өзгертуге мүмкіндік беретін мақсатты бағытталған әрекеттер. Жағдай ықтималды қауіпті, күрделі немесе жаңа ретінде қабылдануын доғарғанда, күйзеліс тиылады. Мұнда білуге тиіс жайт, негативтік (теріс) жай-күй тек біздің теріс ойларымызбен ұсталып тұрылады.





Нақ солар барлық бәленің көзі болып табылады. Өз ойларыңызбен жұмыс істеуді үйреніп, сіз өз эмоционалдық жай-күйіңізді реттеуді үйренесіз.

Бірінші ереже – өз бойыңыздан теріс ойды қумау, керісінше оған оның басқа ойлар сияқты өмір сүруге өз құқығының бар екеніне түсіністікпен қарау.

Екінші ереже – бұл ойға сыпайы түрде айналып өтуді ұсыныңыз, өйткені әр кезде өзіңізге қызықтырақ, маңыздырақ және пайдалырақ басқа ойлар мен тірліктер бар. Бұл кезде бірден бұл жаңа ойларды, тірліктерді ойлап іске кірісіңіз.

Өмірдегі теріс жағдайда жақсы және пайдалы нәрсені таба білуге үйрену әрқайсымызға маңызды. Себебі өмір қарама-қайшылықтардың бірлігі мен күресінен құралған.

Сондықтан «стресс» ұғымын адам ағзасына түсетін салмақ, ол зиянды, одан құтылу керек деп қабылдау қалыптасқан. Ал, шындығына келсек, стресс физиологиялық құбылыс, ол адам ағзасында түрлі факторлардың әсеріне жауап ретінде туындайтын физиологиялық қорғаныш реакциясының жиынтығы.

## ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Селье, Г.** Стресс без дистресса. – М. : Прогресс, 1982.
2 https://kk.wikipedia.org
3 **Самоукина, Н.** Карьера без стресса. – СПб. : Питер, 2003.
4 **Александрова, Ю. И.** Психофизиология. – СПб. : Питер, 2006.
5 **Судаков, К.** Биологические мотивации. – М. : Медицина, 1971.

Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*К. О. Казиев*

**Стресс и способы его преодоления**

Атырауский государственный университет и
имени Х. Досмухамедова, г. Атырау.
Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*K. O. Kaziev*

**Stress and ways to overcome it**

Kh. Dosmukhamedov Atyrau State University, Atyrau.
Material received on 18.05.17.

*В данной статье рассматриваются проблема стресса в условиях изменении общества.*

*This article discusses the problem of stress in a changing society.*

ӘОЖ 37.014.24

***Д. Н. Келесбаев***
«Менеджмент және туризм» кафедрасы, Қ. А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ.
e-mail: dinmukhamed.kelesbayev@ayu.edu.kz

# *УНИВЕРСИТЕТТЕРДЕ САПАНЫ ЖАҚСАРТУДА СФТ ӘДІСІН ҚОЛДАНУ*

*Білім беру жұмыстарының сапасын жақсарту және жетілдіру, барлық салалардағы сияқты білім беру жүйесінде де ең маңызды мәселелерден бірі болып табылады. Халықаралық дәрежедегі білім беру сапасының көрсеткіштерімен салыстырғанда, Қазақстан Республикасының білім беру сапасын жақсарту мен көтеру жолында үлкен әрі ұзын жол жүру керек екені анық. Сондықтан бұл зерттеу жұмысымызда, Қазақстан Республикасының білім беру жүйесіндегі негізгі мәселе болып отырған сапа мәселесін жақсарту мен көтеруге, бұл салада және бұл мақсатта жасалатын ғылыми-зерттеу жұмыстарына жәрдемші болу әрі бұл мәселенің шешуіне үлес қосу мақсатында білім беру жүйесін бір бүтін жүйе ретінде қарастыратын жүйелі бір сапаны жақсарту әдісі ретінде Сапа функциясының таралуы (СФТ) әдісі қолға алынады. Сонымен қатар, бұл жұмыс арқылы СФТ әдісінің университеттерде дұрыс жүзеге асуы үшін қажетті түсініктердің өзгертілуіне және құрылатын жиынтық сапа мәдениетінің әкелетін пайдаларына назар аударту қарастырылған.*

*Кілтті сөздер: сапа, білім беру сапасы, СФТ, университеттер.*

## КІРІСПЕ

Білім беру жұмыстарының сапасын жақсарту және жетілдіру, барлық салалардағы сияқты білім беру жүйесінде де ең маңызды мәселелерден бірі болып табылады. Сондықтан Қазақстан Республикасы (ҚР) да, халықаралық аренадағы орнына нығайту мақсатында бірнеше салалар мен аландардағы





сияқты білім беру саласында да ынтымақтастықтарын күшейту, дамыту арқылы әлемдік стандарттарға қол жеткізуге тырысып бағуда. Халықаралық дәрежедегі білім беру сапасының көрсеткіштерімен салыстырғанда, ҚР-ның білім беру сапасын жақсарту мен көтеру жолында үлкен әрі ұзын жол жүру керек екені айқын болып отыр. Сондықтан да, бұл зерттеу жұмысымызда, ҚР-ның білім беру жүйесіндегі ортақ мәселе болып отырған білім беру сапасын жақсарту мен көтеруге, бұл салада және бұл мақсатта жасалған әрі жасалатын ғылыми-зерттеу жұмыстарына жәрдемші болу әрі бұл мәселенің шешуіне үлес қосу мақсатында білім беру жүйесін бір бүтін жүйе ретінде қолға алатын, қарастыратын жүйелі бір көзқарас әрі сапаны жақсарту әдісі ретінде Сапа функциясының таралуы (СФТ), әдісі қолға алынады. Бұл зерттеу жұмысымыздың негізгі мақсаты, жоғары оқу орындарындағы студенттердің талап-тілектерін назарға ала отырып, университеттерде жүргізілетін сабақтардың және ол жерде берілетін қызметтердің сапасын жақсартуға жәрдемші болу, әрі бұл мәселенің шешуіне үлес қосу болып табылады.

Бұл зерттеу жұмысымыз теориялық жұмыс болып есептеледі. Яғни, СФТ әдісінің университеттерде теориялық қолданылуы көрсетіледі. Әдебиеттерге қарасақ, қызмет сапасын жақсарту үшін ойлап табылған, дамытылған бірнеше әдістер бар. Бұл әдістердің ішінде ең кең тараған әдіс, әрине СФТ әдісі. Бұл зерттеу жұмысымызда, университеттегі білім беру қызметінің сапасы мен үдерісін жақсартуда СФТ әдісі пайдалы нәтижелер береді деген үмітпен СФТ әдісі туралы жан-жақты теориялық және қолданбалы мәліметтер берілді. Сондықтан бұл жұмысымыз келешекте ҚР-дағы университеттерде СФТ әдісін қолданамын деуші зерттеушілерге сонымен қатар бүкіл ҚР білім беру жүйесіне бағыт бағдар беретін болады. Сонымен қатар, бұл жұмыс арқылы СФТ әдісінің университеттерде дұрыс жүзеге асуы үшін қажетті түсініктердің өзгертілуіне және құрылатын жиынтық сапа мәдениетінің әкелетін пайдаларына назар аударту қарастырылған. Осылайша, білім беру қызметіндегі сапа мәселесін шешу жолдары анықталды және ұсынылды. Өйткені, СФТ әдісінің ҚР білім беру жүйесінде жоғары нәтижеде қолданылуы және жүзеге асуы, қазіргі заманғы білім-ғылым қауымдастығына сәйкес жоғары дәрежелі сапаға және халықаралық стандарттарға сай білім беру жүйесінің құрылуы, қалыптасуы жағынан өте маңызды болып есептеледі.

## НЕГІЗГІ БӨЛІМ

### 1 Сапа және Білім беру сапасы

Сапа тақырыбына қатысты әдебиеттер қарастырылғанда сапаның әртүрлі анықтамаларына кездесеміз. Әртүрлі сапа анықтамаларының жасалуының себебі сапаның өте кең, көп көлемді, ауқымды болуынан. Сапаға

әлемдік мамандар және көшбасшы ғалымдар тарапынан бірнеше анықтамалар берілген. Мысалы: Журан үшін сапа «мақсатқа және қолданысқа сәйкестік және мүлтіксіздікке жетуге арналған жүйелі бір амал» [1, 42]; Фейгенбаум үшін «тұтынушы қажеттіліктерін мүмкін болатын ең тиімді деңгейді қамтамасыз етуді мақсат еткен инженерлік, өндірістік және маркетингтік ерекшеліктердің қосындысы» [2, 7]; Деминг болса, сапаға тұтынушы көзқарасымен қараған және сапаға «тұтынушының қазіргі және келешектегі қажеттіліктерін тұрақты, үздіксіз қамтамасыз ету» деген анықтама берген [3, 43]; Кросби үшін болса, сапа «әдемілік емес, қажеттіліктерге сәйкестік» болып табылады [4, 27]. Бұл анықтамалардан шығатын қорытынды, бүгінгі күндегі сапа түсінігінде тұтынушы көзқарасы өте үлкен маңыз алып тұр. Сондықтан да, сапаға қысқаша «тұтынушының талап-тілектерін жобалау баспалдағынан бастап, толық және үздіксіз қамтамасыз ету және де өнім немесе қызметтерді ең тиімді бір пішімде өндіру» деген анықтама бере аламыз.

Білім, қоғамның жаратушы күшін және тиімділігін арттыратын, тұлғаға қарым-қабілеттерін дамыту мүмкіндігін беретін, әлеуметтік әділет және мүмкіндік теңдігін қамтамасыз ететін ең маңызды және ең ықпалды әдіс-тәсіл немесе құрал [5, 158]. Білімнің сапасы болса, білім туралы бір құндылық. Яғни, білім беру қызметінің сапасы, білім беру қызметтерінде, жұмыстарында ең сапалылықты және мүлтіксіздікті ұстау, оған жету үшін бір мекеменің барлық қызметкерлерінің үздіксіз даму мәдениетін ұнатып қабылдағандығы туралы бір философия деуге болады [6, 27]. Басқа бір анықтама сәйкес білім беру сапасы, әрі көрсетілген қызметті, әрі жеткен нәтижені қамтиды. Бұл жерде, білім беру мекемелерінің негізгі мақсаты, қызмет көрсету үдерісінің, әрі кірісі, әрі болса шығысы болып табылатын студенттерді қанағаттандыру және қоғамға сапалы жұмыс күшін дайындау. Қоғамға сапалы жұмыс күшін дайындау болса, көрсетілетін қызметтердің, яғни берілетін білім беру қызметерінің сапасына байланысты [5, 157].

**2 СФТ әдісі және оның тарихи даму кезеңдері**

СФТ туралы немес оған қатысты әдебиеттер қарастырылғанда СФТ әдісі туралы әртүрлі жазушы және ғалымдардың әртүрлі анықтамаларына кездесесін. Мысалы: Хаусер және Клаусинг [7; 64] СФТ-ны, «тұтынушылардың сатып алуды немесе сатып алуды жалғастыруын қалаған өнім немесе қызметтің жобалануы, өндірісі және меркетингі үшін кәсіпорынның өз қабілеттеріне назар аударуын және бұл қабілеттердің үйлестірілуін қамтамасыз ететін бір жоспарлау және байланыс әдісі» деп атаған. Ал бұл әдісті ойлап тапқан Акао [8, 3] тарапынан, «тұтынушының қанағаттануын қамтамасыз ету мақсатында тұтынушылардың талап-тілектерін жобалау мақсаттарына және өндіру үдерісінде қолданылатын





негізгі сапа кепілдеме нүктелеріне ауыстыратын жобалау сапасын жетілдіру әдісі» ретінде анықтама берілген. Гуинта және Прайзлер [9, 5] болса, СФТ-ның ресурстарды тиімді қолдануға тигізетін әсеріне тоқтала отырып, «тұтынушылардың нені қалайтындықтарын толық біліп алу үшін олардың тыңдалуын және бұл қалауларды қолда бар ресурстармен қалай ең тиімді жолмен қамтамасыз етілуін анықтайтын қисынды бір жүйе» деп анықтаған. Бұл анықтамаларға қарай отырып, СФТ әдісін қолданудағы негізгі мақсаттың тұтынушыларды қанағаттандыру екендігіне көз жеткізуге болады.

СФТ-ның тарихи даму кезеңдеріне қарайтын болсақ, СФТ-ның негізгі іргетастары проф. Яожи Акаоның химия саласында жасаған Сапа кепілдемелеріне қатысты ғылыми-зерттеу жұмыстары мен проф. Шигеру Мизуноның 1950 жылдары жүргізген Сапа инженерлігіне қатысты ғылыми-зерттеу жұмыстары арқылы қаланады. СФТ-ның алғаш рет жобалау әдісі ретінде таныстырылуы 1966 жылы Жапонияда Акао тарыпынан болды [10, 8]. Бастапқыда теориялық жұмыс болған СФТ, алғаш рет 1972 жылы Мизуно және Фурукаваның басшылығанды «Mitsubishi Heavy» фирмасының Кобэ заводында қолданысқы енгізілді. Осылайша, бүгіндері СФТ атауын алған бұл әдістің негізі қаланды [9, 2]. СФТ тақырыбындағы алғашқы ғылыми мақала да Акао тарапынан 1972 жылы «Standardization and Quality Control» атты ғылыми журналда жарияланған «Development and Quality Assurance of New Products: A System of Quality Deployment» атты ғылыми мақала болды. Ал, бұл тақырыптағы алғашқы кітап болса, 1978 жылы Акао және Мизуноның бірге редакторы болған, ағылшынша атауы «Quality Function Deployment: An Approach to Company – Wide Quality Control» атты жапон тілінде жазылған кітап болатын [8, 2-3]. СФТ тарихындағы алғашқы кітап болып саналатын бұл шығарма 1994 жылы Гленн Мазур тарапынан «QFD: The Customer - Driven Approach to Quality Planning and Deployment» атауымен ағылшыншаға аударылды. СФТ-ға қатысты басқа бір жағдай болса, 1981 жылы бұл әдіс, Ohfuji, Noda және Ogino фирмалары тарапынан қызмет көрсететін кәсіпорындарда (спорт коплекстерінде, супермаркеттерде және әртүрлі бөлшек сауда дүкендері) қолданыла бастады [11, 467].

**3 Университеттерде СФТ әдісінің теориялық тұрғыдан қолданылу барысы**

Әдебиеттер тізбесіне қарап отырсақ, әртүрлі ерекшеліктерге ие әртүрлі салаларда қолданылуға болатын әртүрлі СФТ модельдерін көруге болады. Бұл модельдер жасалып жатқанда қайсы бір модель болмасын тек қана ол модельдің пара-пар, яғни нақпа-нақ қолданылуы көзделмеген. Керісінше, қолданылатын сала мен алаңдардың ерекшеліктеріне қарай СФТ модельдерінің біреуі негізге алына отырып, бұл модельдегі матрицалар қайта қаралады, яғни, матрицалардың кейбірін шығару немесе толықтыру

немесе жаңа бір матрица қосу арқылы бұл модель өзгертіле алады [12, 310]. Сондықтан бұл мақалада да тек қана СФТ барысының іргетасы болып саналатын және сапа үйі деп аталатын матрицалар жиынының университеттерде теориялық тұрғыдан қолданысы туралы мәліметтер мен мысалдар беріледі. Бұл теориялық тұрғыдан қолданысы көрсетілетін сапа үйінің жалпы кескіні 1-Кескіндемеде орын алған. 1-Кескіндемеде көрсетілген сапа үйінің құрылу барысы төмендегі бөлімдерде көрсетіледі.

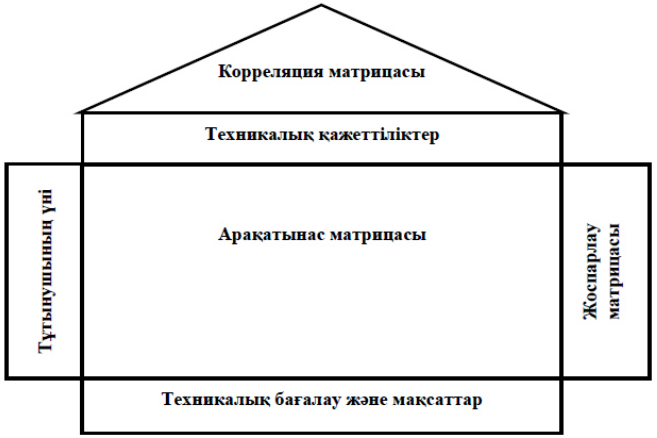


Сурет 1 – Сапа үйі [7; 11-12]

**3.1 Тұтынушы үнінің тыңдалуы**

Сапа үйі барысының алғашқы қадамы, яғни алғашқы баспалдағы тұтынушылардың үнінің тыңдалуынан басталады. Тұтынушылардың үнін тыңдаудың, яғни олардың қалаулары мен қажеттіліктерін анықтаудың бірнеше әдіс-тәсілі бар. Жалпы алғанда, көбінесе қолданылатын және ұсынылатын әдістер: анкеталар, мақсатты топтар, жекелей сұхбаттар, тұтынушылармен кездесулер, өнімнің қолданылу барысын бақылау, гемба анализі, жасырын тұтынушы шағымдары, кері байланыстар және т.б. болып табылады [13, 27-28]. Алайда, бұл әдістердің жеке жеке жалғыз қолданылулары тұтынушылардың қажеттіліктерін анықтауда жеткіліксіз болады. Бұл әдістердің бірнешеуінің бірге қолданысы өте жақсы нәтижелер мен мәліметтер береді. Бұл жерде тұтынушы деп отырғандарымыз студенттер, яғни бұл жерде СФТ-ның университеттерде қолданысы болғандықтан университеттердің тұтынушылары ретінде студенттер алынып отыр. Бұл студенттердің қажеттіліктерінің үлгісі 1-кестеде көрсетілген. Бұл кестеге қарайтын болсақ, гемба анализі және мақсатта топ жұмыстарының





нәтижесінде студенттердің университеттегі білім және білім беру қызметтері туралы қажеттіліктерінің анықталғандығын және бұл қажеттіліктердің санының болса 13-ке дейін жеткендігін көре аламыз.

**3.2 Жоспарлау матрицасының құралуы**

Анықталған тұтынушы қажеттіліктері сапа үйіндегі өз орынан ораластырылғанан кейінгі кезек жоспарлау матрицаларына келеді. Жоспарлау матрицасы, тұтынушылардың ұқсас өнімдер өндіретін немес ұқсас қызметтер көрсететін бәсекелес кәсіпорындардың өнімдері мен қызметтеріне назар аудара отырып, өз кәсіпорындарының өнімдері мен қызметтері туралы жасаған бәсекелестік бағалауларын қамтиды [12, 100-101]. Бұл жерде жоспар матрицасының жалпы көрінісі мен үлгісі 1-кестенің үстінгі бөлігінде орын алған.

1-Кестеге қарайтын болсақ, жоспарлау матрицасының тұтынушы қажеттіліктері және олардың алғашқы маңыздылық дәрежелерінен, бәсекелестік салыстырмалардан, мақсаттардан, ілгерілеу дәрежелерінен, сату нүктелері бағасынан және стратегиялық маңыздылық дәрежелерінен тұратындығын көреміз. Бұл жерде:

– Алғашқы маңыздылық дәрежелері: Тұтынушылар үшін қажеттіліктерінің қамтамасыз етілу кезегін, яғни қажеттіліктердің басымдылығын көрсетеді. Өйткені, тұтынушы қажеттіліктерінің барлығы белгілі бір дәрежеде маңыздылыққа ие және бұл қажеттіліктер қамтамасыз етілуі керек. Тұтынушы қажеттіліктерінің басымдылықтарын анықтауда қолданылатын бірнеше әдістер бар. Ең көп қолданылатын әдістер: абсолюттік маңыздылық дәрежелерінің сұралу әдісі, маңыздылық дәрежелеріне қарай тізу әдісі, 1-, 2-, 3-... реттік санына қарай тізу әдісі және талдамалы иерархия үдеріс әдістері болып табылады [12, 94-100]. Бұл жердегі тұтынушы қажеттіліктерінің басымдылық көрсеткіштері 1-Кестенің алғашқы маңыздылық дәрежелері бағанасында орын алған.

– Бәсекелестік салыстырмалар: Тұтынушылар тарапынан кәсіпорынның және бәсекелестерінің бағалануы бұл кәсіпорынға бір салыстырма мүмкіндігін береді [15, 53]. Бәсекелестік салыстырмалардың жасалуында көбінесе анкета әдісі қолданылады. Бұл анкета әдісінде болса, көбінесе 5-тік өлшем қоладнылады. Бұл өлшемдегі 5, қажеттіліктің толығымен қамтамасыз етілгендігін, 3 қажеттіліктің орташа деңгейді қамтамасыз етілгендігін, ал 1 болса қажеттіліктің толығымен қамтамасыз етілмегендігін көрсетеді [16, 121]. Бәсекелестік салыстырма анкетасының нәтижелері 1-Кестедегі бәсекелестік салыстырмалар бағанасында көрсетілген.

Кесте 1 – Студенттердің қажеттіліктері мен жоспарлау матрицасының үлгісі [14, 1142]

| № | Студенттердің қажеттіліктері | Алғашқы маңыздылық дәрежесі | Бәсекелестік Салыстырмалар | | | Мақсаттар | Ілгерілеу дәрежесі | Сату нүктелері-нің бағасы | Стра-қ маң-қ дәре-і | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | Универ-ситет | 1-Бәсекелес | 2-Бәсекелес | | | | Абсолют-тік | Үлестік |
| 1 | Саласының маманы болуы керек (б/к) | 11,3 | 3 | 3 | 4 | 5 | 1,67 | 1,5 | 28,31 | 13,61 |
| 2 | Студентпен тығыз байланыста б/к | 10,5 | 3 | 4 | 5 | 4 | 1,34 | 1,5 | 21,11 | 10,15 |
| 3 | Сабаққа өздері қатысуы керек | 8,4 | 4 | 5 | 4 | 5 | 1,25 | 1,25 | 13,13 | 6,32 |
| 4 | Сабақтар практикаға бағытталған б/к | 10,6 | 4 | 5 | 3 | 5 | 1,25 | 1,5 | 19,88 | 9,56 |
| 5 | Таңдамалы сабақтар б/к | 11,5 | 3 | 5 | 4 | 5 | 1,67 | 1,5 | 28,81 | 13,85 |
| 6 | Студент санын азайту керек | 5,2 | 3 | 4 | 3 | 4 | 1,34 | 1 | 6,97 | 3,35 |
| 7 | Сабақтар магистратура және докторантураға дайындық пішімінде б/к | 6,7 | 2 | 4 | 3 | 4 | 2,00 | 1,25 | 16,75 | 8,05 |
| 8 | Ескі бағалау тәсілдері болмауы керек | 5,2 | 3 | 4 | 5 | 5 | 1,67 | 1,25 | 10,86 | 5,22 |
| 9 | Бағалау жетістікке негізделген б/к | 6,7 | 2 | 4 | 4 | 4 | 2,00 | 1,25 | 16,75 | 8,05 |
| 10 | Тоқсан сайынғы бақылау б/к | 7,8 | 3 | 5 | 5 | 5 | 1,67 | 1,25 | 16,28 | 7,83 |
| 11 | Кітапхана әдебиеттерге бай б/к | 9,2 | 3 | 4 | 4 | 4 | 1,34 | 1,5 | 18,49 | 8,89 |
| 12 | Заманауи құрал-жабдықтар б/к | 3,9 | 4 | 3 | 5 | 5 | 1,25 | 1 | 4,88 | 2,35 |
| 13 | Әртүрлі ресурстар жеткілікті б/к | 4,3 | 3 | 4 | 3 | 4 | 1,34 | 1 | 5,76 | 2,77 |

– Мақсаттар: Бұл бөлімде, тұтынушылар тарапынан жасалатын бәсекелестік салыстырмалар шеңберінде кәсіпорынның бәсекелестік күшін арттыратын ілгерілемелер жасай алу үшін стратегиялық мақсаттар анықталады және белгіленеді. Бұл жерде белгіленген стратегиялық мақсаттарда қолданылған өлшемдер, бәсекелестік бағалауларда қолданылған өлшемдермен бірдей болуы керек [13, 29]. Стратегиялық мақсаттар 1-кестедегі мақсаттар бағанасында көрсетілген.

– Сату нүктесі бағасы: Жасалатын ілгерілеулердің сату жұмыстарына қандай дәрежеде әсер ететіндігін есепету үшін қолданылады [12, 112]. Жасалатын ілгерілеулердің сату жұмыстарына ешқандай әсер етпейтін болса 1, орташа деңгейде әсер ететін болса 1,25, ал егер жоғары деңгейде әсер ететін болса 1,5 деген бағалармен көрсетіледі. Бұл бағалаулар 1-Кестенің сату нүктелері бағасы бағанасында орын алған.





– Ілгерілеу дәрежелері: Бұл дәреже, кәсіпорынның стратегиялық мақсаттарына жетуі үшін бар болған жетістігін арттырып арттырмау қажеттілігін немесе арттыру керек болса қандай дәрежеде арттыру керек екенідігін көрсетеді. Ілгерілеу дәрежелерін есептеу үшін, стратегиялық мақсаттар кәсіпорынның тұтынушы қажеттіліктерін қамтамасыз етудегі жетістіктерінің көрсеткіштеріне бөлінеді [15, 54]. Бұл есептеулер 1-Кестенің ілгерілеу дәрежесі бағанасында көрсетілген.

– Стратегиялық маңыздылық дәрежелері: Абсолюттік және үлестік маңыздылық дәрежелерінен құралады. Бұл жерде абсолюттік маңыздылық дәрежелерін есептеу үшін, ілгерілеу дәрежесі, сату нүктесі бағасы және алғашқы маңыздылық дәрежелері көбейтіледі [10, 85]. Үлестік маңыздылық дәрежелерін есептеу үшін болса, әрбір тұтынушы қажеттілігінің абсолюттік маңыздылық дәрежесі барлық абсолюттік маңыздылық дәрежелерінің жиынына бөлінеді және бұл шыққан нәтиженің 100-ге көбейтілуі арқылы үлес салмағы алынады [8, 29]. Бұл есептеулер болса 1-Кестенің стратегиялық маңыздылық дәрежелері бағанасында орын алған.

Кесте – 2 Техникалық қажеттіліктер және Арақатынас матрицасының үлгісі

| № | Студенттердің қажеттіліктері | Алғашқы маңыздылық дәрежесі | Бәсекелестік Салыстырма-р | | | Мақсаттар | Ілгерілеу дәрежесі | Сату нүктелері-нің бағасы | Стра-қ маң-қ дәре-і | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | Универ-ситет | 1-Бәсекелес | 2-Бәсекелес | | | | Абсолют-тік | Үлестік |
| 1 | Саласының маманы болуы керек (б/к) | 11,3 | 3 | 3 | 4 | 5 | 1,67 | 1,5 | 28,31 | 13,61 |
| 2 | Студентпен тығыз байланыста б/к | 10,5 | 3 | 4 | 5 | 4 | 1,34 | 1,5 | 21,11 | 10,15 |
| 3 | Сабаққа өздері қатысуы керек | 8,4 | 4 | 5 | 4 | 5 | 1,25 | 1,25 | 13,13 | 6,32 |
| 4 | Сабақтар практикаға бағытталған б/к | 10,6 | 4 | 5 | 3 | 5 | 1,25 | 1,5 | 19,88 | 9,56 |
| 5 | Таңдамалы сабақтар б/к | 11,5 | 3 | 5 | 4 | 5 | 1,67 | 1,5 | 28,81 | 13,85 |
| 6 | Студент санын азайту керек | 5,2 | 3 | 4 | 3 | 4 | 1,34 | 1 | 6,97 | 3,35 |
| 7 | Сабақтар магистратура және докторантураға дайындық пішімінде б/к | 6,7 | 2 | 4 | 3 | 4 | 2,00 | 1,25 | 16,75 | 8,05 |
| 8 | Ескі бағалау тәсілдері болмауы керек | 5,2 | 3 | 4 | 5 | 5 | 1,67 | 1,25 | 10,86 | 5,22 |
| 9 | Бағалау жетістікке негізделген б/к | 6,7 | 2 | 4 | 4 | 4 | 2,00 | 1,25 | 16,75 | 8,05 |
| 10 | Тоқсан сайынғы бақылау б/к | 7,8 | 3 | 5 | 5 | 5 | 1,67 | 1,25 | 16,28 | 7,83 |
| 11 | Кітапхана әдебиеттерге бай б/к | 9,2 | 3 | 4 | 4 | 4 | 1,34 | 1,5 | 18,49 | 8,89 |
| 12 | Заманауи құрал-жабдықтар б/к | 3,9 | 4 | 3 | 5 | 5 | 1,25 | 1 | 4,88 | 2,35 |
| 13 | Әртүрлі ресурстар жеткілікті б/к | 4,3 | 3 | 4 | 3 | 4 | 1,34 | 1 | 5,76 | 2,77 |

### 3.3 Техникалық қажеттіліктердің анықталуы

Тұтынушы қажеттіліктері анықталғаннан кейін бұлардың қамтамасыз етілуі үшін тұтынушы қажеттіліктерінің техникалық қажеттіліктерге айналдырылуы керек болады, яғни бұл тұтынушы қажеттіліктерін қамтамасыз ететін өнім немесе қызметтің техникалық қажеттіліктерінің анықталуы немесе белгіленуі керек. Техникалық қажеттіліктерді кәсіпорын

басшылары барлық тұтынушы қажеттіліктері назарға ала отырып анықтайды немесе белгілейді [13, 29]. Техникалық қажеттіліктер мен олардың орналасу реті 2-кестенің үстінгі бөлігінде көрсетілеген.

**3.4 Арақатынас матрицасының жасалуы**

Арақатынас немесе байланыс матрицасы, сапа үйінің ортасында оралсады және қандай техникалық қажеттіліктің қандай тұтынушы қажеттілігін қамтамасыз ететіндігін көрсетеді [9, 89]. Бұл жерде техникалық қажеттіліктер мен тұтынушы қажеттіліктері арасындағы байланыс және бұл байланыстардың дәрежелері 5-тік өлшеммен көрсетіледі. Яғни, баланыс дәрежесі жоғары болса 5, орташа болса 3 және төмен болса 1 деген бағалармен немесе дәрежелермен көрсетіледі. Бұл әрекеттерден кейін болса, техникалық маңыздылық дәрежелері есептеледі. Бұл дәрежелер, бағаналарда орналасқан әрбір техникалық қажеттілікке тиісті бағалардың сол бағалардың орналасқан қатарларына сәйкес келетін тұтынушы қажеттіліктерінің басымыдылық немесе маңыздылық дәрежелеріне көбейтілуі арқылы анықталады. Бұлар 2-Кестенің тиісті бөлімінде орналасқан.

**3.5 Корреляция матрицасының құралуы**

Сапа үйінің техникалық корреляция матрицасы, техникалық қажеттіліктердің бір-бірімен болған қарым-қатынасын, яғни корреляцияларын көрсетеді. Бұл корреляциялар болымды және болымсыз түрлерде бола беретіндігі анықталған және бұлар символдармен де көрсетіле береді. Мысалы. Болымды корреляция Ү сиволімен, болымсыз корреляция болса Х символімен және корреляция жоқ болған ғадайда бос қалдырылады [12, 156]. 2-Кескіндемедегі сапа үйінің шатыр бөлігінде корреляция матрицасының бір үлгісі көрсетілген.





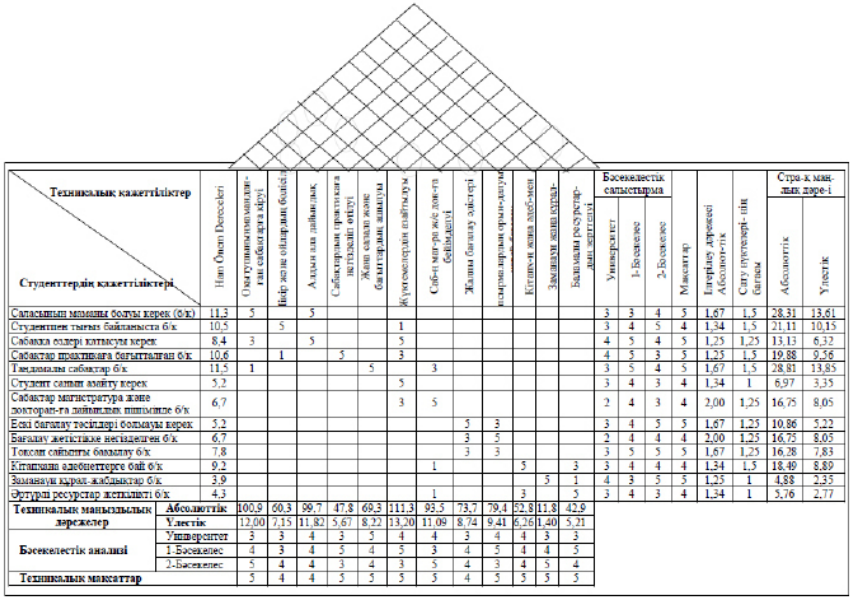

| Техникалық қажеттіліктер / Студенттердің қажеттіліктері | | Нақ Өмсп Дегсселеті | Оқытушыныңмағлұмат-тан сабақ алуға кіруі | Бір және ойлардың болуы | Алдын ала дайындық | Сабақтарын практика жүзінде өтуі | Және сапалы және бақылаудың жақсуы | Жүктемелердің пайдалуы | Сіз-ді мағ-ға және лог-ға бейімделуі | Жалпы бағалау әйгілері | Қосымшалардың орын-далуы | Кітапхана және әлеуметтік | Заңдылық және сұрақ-жауап | Балмалы ресурстар-дың жеткілікті | Бәсекелестік салыстырма | | | Мақсаттар | Елеулілік дәрежесі Абсолют-тік | Сату пүтелерді- ің бағасы | Стра-к маң-ның дәре-і | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
| | | | | | | | | | | | | | | | Университет | 1-Бәсекелес | 2-Бәсекелес | | | | Абсолюттік | Үлестік |
| Сапасының мамаңы болуы керек (б/к) | | 11,3 | 5 | | 5 | | | 1 | | | | | | | 3 | 3 | 4 | 5 | 1,67 | 1,5 | 28,31 | 13,61 |
| Студенттің тығыз байланыста б/к | | 10,5 | | 5 | | | | 1 | | | | | | | 3 | 4 | 5 | 4 | 1,34 | 1,5 | 21,11 | 10,15 |
| Сабаққа әдері қатысуы керек | | 8,4 | 3 | | 5 | | | 5 | | | | | | | 4 | 5 | 4 | 5 | 1,25 | 1,25 | 13,13 | 6,32 |
| Сабақтар практикаға бағытталған б/к | | 10,6 | | 1 | | 5 | | 3 | | | | | | | 4 | 5 | 3 | 5 | 1,25 | 1,5 | 19,88 | 9,56 |
| Тандамалы сабақтар б/к | | 11,5 | 1 | | | | 5 | | 3 | | | | | | 3 | 5 | 4 | 5 | 1,67 | 1,5 | 28,81 | 13,85 |
| Студент санын азайту керек | | 5,2 | | | | | | 5 | | | | | | | 3 | 4 | 3 | 4 | 1,34 | 1 | 6,97 | 3,35 |
| Сабақтар магистратура және докторан-та дайындық шыңында б/к | | 6,7 | | | | | | 3 | 5 | | | | | | 2 | 4 | 3 | 4 | 2,00 | 1,25 | 16,75 | 8,05 |
| Ескі бағалау тәсілдері болмауы керек | | 5,2 | | | | | | | | 5 | 3 | | | | 3 | 4 | 5 | 5 | 1,67 | 1,25 | 10,86 | 5,22 |
| Бағалау жеткілікті негіздеген б/к | | 6,7 | | | | | | | | 3 | 5 | | | | 2 | 4 | 4 | 4 | 2,00 | 1,25 | 16,75 | 8,05 |
| Тоқсан сайынғы бақылау б/к | | 7,8 | | | | | | | | 3 | 3 | | | | 3 | 5 | 5 | 5 | 1,67 | 1,25 | 16,28 | 7,83 |
| Кітапхана әлеметтерге бай б/к | | 9,2 | | | | | | | 1 | | | 5 | | 3 | 3 | 4 | 4 | 4 | 1,34 | 1,5 | 18,49 | 8,89 |
| Заманауи құрал-жабдықтар б/к | | 3,9 | | | | | | | | | | | 5 | 1 | 4 | 3 | 5 | 5 | 1,25 | 1 | 4,88 | 2,35 |
| Әртүрлі ресурстар жеткілікті б/к | | 4,3 | | | | | | | 1 | | | 3 | | 5 | 3 | 4 | 3 | 4 | 1,34 | 1 | 5,76 | 2,77 |
| Техникалық маңыздылық дәрежелер | Абсолюттік | | 100,9 | 60,3 | 99,7 | 47,8 | 69,3 | 111,3 | 93,5 | 73,7 | 79,4 | 52,8 | 11,8 | 42,9 | | | | | | | | |
| | Үлестік | | 12,00 | 7,15 | 11,82 | 5,67 | 8,22 | 13,20 | 11,09 | 8,74 | 9,41 | 6,26 | 1,40 | 5,21 | | | | | | | | |
| Бәсекелестік анализі | Университет | | 3 | 3 | 4 | 3 | 5 | 4 | 4 | 3 | 4 | 4 | 3 | 3 | | | | | | | | |
| | 1-Бәсекелес | | 4 | 3 | 4 | 5 | 4 | 5 | 3 | 4 | 5 | 4 | 4 | 5 | | | | | | | | |
| | 2-Бәсекелес | | 5 | 4 | 4 | 3 | 4 | 3 | 5 | 4 | 3 | 4 | 5 | 4 | | | | | | | | |
| Техникалық мақсаттар | | | 5 | 4 | 4 | 5 | 5 | 5 | 5 | 4 | 5 | 5 | 5 | 5 | | | | | | | | |

Сурет 2 – Құрастырылған сапа үйінің соңғы көрінісі

**3.6 Бәсекелестік анализінің жасалуы және техникалық мақсаттардың анықталуы**

Сапа үйінің құралуындағы бұл соңғы баспалдақта, зерттелініп отырған кәсіпорынның өнім немесе қызметтерінің техникалық мүмкіндіктері немесе жетістіктері бәсекелес кәсіпорындардың ұқсас өнім немесе қызметтерінің техникалық мүмкіндіктері немесе жетістіктерімен салыстырылады, яғни техникалық бағалаулар арқылы бәсекелестік анализі жасалады. Бұл жерде сонымен қатар, бұл бәсекелес кәсіпорындардың ұқсас өнім немесе қызметтерінің техникалық мүмкіндіктері назарға алына отырып техникалық мақсаттар анықталады [16, 122]. Анықталған бұл мақсаттарға жобалау барысында қол жеткізу көзделеді [9, 85]. Осылайша СФТ үдерісінің негізгі іргетасы немесе негізгі бөлімі болып табылатын сапа үйі құрастырылып бітеді. Бұл жерде атап өткеніміз техникалық бағалаулар, техникалық мақсаттар және сапа үйінің соңғы көрінісі 2-Кесіндемеде көрсетілген.

## ҚОРЫТЫНДЫ

Құрастырылған сапа үйін талдайтын болсақ, бұл матрицалар жиыны талданғанда ең алдымен тұтынушының үні бөлімінде орналасқан тұтынушы

қажеттіліктерінің басымдылықтарына мән берілу керек. Бұлар 1-Кестеде көрініс тапқан және бұл кестедегі мысалдарға қарайтын болсақ, 1-кезектегі “оқытушының саласында маман б/к” деген қажеттілігінің 11,3 балменен жоғары маңыздылыққа ие екендігін, бәсекелестік салыстырмаларда студенттер тарапынан 3, бәсекелестердің болса ретімен 3 және 4 балдық дәреже алғандығын көруге болады. Сондықтан да, бұл қажеттіліктің сату нүктесі бағасы 1.5 және стратегиялық мақсат бағасы болса кәсіпорынның бәсекелестерінен жоғары әрі жақсы қабылдануын қамтамасыз ету үшін 5 дәрежесі таңдалған. Алайда, бұл мақсатқа жету және көзделген студенттердің разылық немесе қанағаттану дәрежесіне ұласу үшін ілгерілеу дәрежесі 1,67 болып есептелген. Бұл деген сөз, яғни ол мақсатқа жету үшін қазіргі беталыстан кем дегенде 1,67 есе артық ілгерілеуіміз керек екендігін көрсетеді. Бұл қажеттіліктің үлестік маңыздылығына қарайтын болсақ, бұл нәтиженің 13,61 % көрсеткішпен басқа қажеттіліктердің үлестік маңыздылығына қарағанда әлде қайда үлкен мәнге ие екендігін көре аламыз. Бұл нәтижеге орай, бұл қажеттіліктің кәсіпорынның студенттердің разылығын қамтамасыз ету үшін ең көп назар аударуы керек болатын қажеттіліктердің бірі екендігі күмәнсіз. Бұған ұқсас бір қажеттілік, 5-қатардағы «таңдамалы сабақтардың б/к» қажеттілігінің 11,5 балдық маңыздылыққа ие екендігін бәсекелестік салыстырмаларда 3, бәсекелестердің 5 және 4 балдық дәреже алғандығын көруге болады. Сондықтан, бұл қажеттіліктің де сату нүктесі бағасы 1.5 және стратегиялық мақсат бағасы да кәсіпорынның кем дегенде бәсекелестерімен біржей жақсы қабылдануын қамтамасыз ету үшін 5 дәрежесі таңдалған. Бұл қажеттіліктің үлестік маңыздылығы 13,85 % көрсеткішімен басқа қажеттіліктердің үлестік маңыздылығына қарағанда ең үлкен мәнге ие болғандықтан бұл қажеттіліктің кәсіпорынның тарапынан ең көп және ең үлкен назар аударуы керек қажеттілік екендігін айта аламыз.

Құрастырылған сапа үйінің шатырына, яғни, корреляция матрицасына қарайтын болсақ, оқытушылардың мамандanған сабақтарға кіруі мен жүктемелердің азайтылуы арасында, жүктемелердің азайтылуы мен сабақтардың магистратура және докторантураға бейімделуі арасында және де жалпы бағалау әдістері мен тапсырмалардың орындалуына қарай бағалаудың арасында X, яғни болымсыз корреляцияның, ал оқытушылардың мамандanған сабақтарға кіруі мен сабақтардың практикаға негізделіп өтілуі арасында, пікір және ойлардың бөлісілуі мен алдын ала дайындықтың арасында, алдын ала дайындық пен жүктемелердің азайтылуының арасында және де кітапханаңың жаңа әдебиеттермен толықтырылуы мен баламалы ресурстардың зерттелуі арасында Y, яғни болымды корреляцияның бар екендігін көре аламыз.





Сонымен қатар, сапа үйінің ең маңызды бөлімі болып табылатын техникалық бағалауларға қарайтын болсақ, «жүктемелердің азайтылуы» атты техникалық қажеттіліктің 13,20 % көрсеткішіменен ең жоғары үлестік маңыздылыққа ие техникалық қажеттілік екендігі байқалады және бәсекелестерге қарағанда біршама артта болуынан техникалық мақсатының 5 балдық дәрежеде белгіленген. Бұл қажеттіліктің соңынан 12,00 % көрсеткішіменен «оқытушылардың мамандanған сабақтарға кіруі», 11,82 % көрсеткішіменен «алдын ала дайындық» және 11,09 % көрсеткішіменен «сабақтардың магистратура және докторантураға бейімделуі» сияқты техникалық қажеттіліктер келуде. Бұл техникалық қажеттіліктердің мүмкіндіктері де бәсекелестерге қарағанда біршама артта болуынан техникалық мақсаттары да жоғары дәрежеде белгіленген деп айтуға болады. Бұл жерде университет басшылығы техникалық қажеттіліктеріне уақыт, назар және ресурс бөлетін кезде бұл техникалық қажеттіліктердің реттік тізбесін және бәсекелестерінің мүмкіндіктерін басшылыққа алулары керек болады. Өйткені, студенттердің разылығын немесе қанағаттануын арттыру үшін ең маңызды және ең ықпалды нүктелер бұл белгіленген техникалық қажеттіліктердегі ілгерілеулер болып табылады.

Қорыта келе айтатынымыз, бұл зерттеу жұмысы арқылы, Жиынтық сапа менеджментінің бір әдісі болып табылатын СФТ әдісін қолдану арқылы білім беру қызметінің тұтынушыларының бірі ретінде студенттердің көзқарасында жоғары оқу орындарындағы маңызды сапалық көрсеткіштер мен олардың құрамдас бөліктерін айқындап көрсете алдық деуге болады. Сонымен қатар, университеттер СФТ әдісі арқылы ерекшеліктерін алдыңғы қатарға шығара алады және жылдам өзгеріп, күшейіп келе жатқан бәсекелестікте бәсекелестеріне қарағанда жоғары нәтижелер ала алады. СФТ әдісінің ең маңызды бөлімі болып табылатын Сапа үйі үдерісінің нәтижесінде қол жеткізілген мәліметтер мен нәтижелер арқылы студенттердің талап-тілектері немес қалаулары мен қажеттіліктері және олардың басымдылық көрсеткіштері айқындала алады. Сонымен қатар, университеттер қазірге кездегі бар болған мүмкіндіктерін осы айқындалған студенттердің талап-тілектері мен олардың басымдылық көрсеткіштеріне қарай қайтадан жасақтай немесе қайтадан құра және қайтадан жаңарта алады. Бұл жағдайлар болса, өз кезегінде студенттердің жиынтық разылығның немесе қанағаттануларының үздіксіз қамтамасыз етілуіне және үнемі артып отыруына себепші болады деп айта аламыз. Осылайша, бұл зерттеу жұмысымыз арқылы Қазақстан Республикасының білім беру жүйесіндегі негізгі мәселе болып отырған білім беру сапасын жақсарту мен көтеруге, бұл салада және бұл мақсатта жасалатын ғылыми-зерттеу жұмыстарына жәрдемші болуға тырысып бақтық. Әрі де болса, бұл мәселенің шешуіне үлес қосу мақсатында білім

беру жүйесін бір бүтін жүйе ретінде қолға алатын және қарастыратын жүйелі бір сапаны жақсарту әдісі ретінде СФТ әдісін теориялық тұрғыдан жан-жақты қолға алдық деп айта аламыз.

## ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ


1 **Juran, J.** Juran on Planning for Quality. – New York : The Free Press, 1988. – 341 p.

2 **Feigenbaum, A.** Total Quality Control. – //3rd Rev. Edition. – New York : McGraw-Hill, 1991. – 863 p.

3 **Hurley, R.** TQM and Marketing: How Marketing Operation in Quality Companies //Quality Management Journal. – 1994. – July. – № 1. – P. 42-51.

4 **Crosby, P.** Quality and Me: Lessons from an Evolving Life. – 1st Edition. – San Francisco : Jossey-Bass Publications, 1990. – 272 p.

5 **Varinli, İ., Uzay, N.** Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde Hizmet Kalitesini Artırmaya Yönelik Çalışmalar //Yüksek Öğretimde Sürekli Kalite İyileştirme /Editor: M. Corun. –Ankara : Haberal Eğitim Vakfı Yayınları, 1997. – 342 s.

6 **Bridge, B.** Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi Uygulamaları. – 1. Baskı. – İstanbul: Beyaz Yayınları, 2003. –128 s.

7 **Hauser, J., Clausing, D.** The house of quality //Harvard Business Review. – 1988. – Vol. 66. – N. 3. – P. 63-73.

8 **Akao, Yoji (Ed.),** Quality Function Deployment: Integrating Customer Requirements into Product Design, (Translated by Mazur, G.H.) /Ed.: Y. Akao – New York : Productivity Press, 1990. – 370 p.

9 **Guinta, L., Praizler, N.** The QFD Book: The Team Approach to Solving Problems and Satisfying Customers Through Quality Function Deployment. – New York : AMACOM Books, 1993. – 160 p.

10 **Mizuno, S., and Akao, Y.** (Ed.), QFD: The Customer-Driven Approach to Quality Planning and Deployment /Ed.: S. Mizuno, Y. Akao. – Hong Kong : Asian Productivity Organization, 1994. – 365 p.

11 **Chan, L., Wu, M.** Quality Function Deployment: A Literature Review» // European Journal of Operational Research. – 2002a. – Vol. 143. – N 3. – P. 463-497.

12 **Cohen, L.** Quality Function Deployment: How to Make QFD Work for You. 6th Edition. – Massachusetts : Addison-Wesley Publishing Company, 1995. – 348 p.

13 **Chan, L., Wu, M.** Quality Function Deployment: A Comprehensive Review of Its Concepts and Methods //Journal of Quality Engineering. – 2002b. – Vol. 15. – № 1. – P. 23-35.







14 **Tan, K., Shen, X.** Integrating Kano's Model in the Planning Matrix of Quality Function Deployment //Total Quality Management. – 2000. – Vol. 11. – № 8. – P. 1141-1151.

15 **Shillito, L.** Advanced QFD: Linking Technology to Market and Company Needs». 1st Edition. – New York: Wiley-Interscience Publisher, 1994. – 200 p.

16 **Chan, L., Wu, M.** A Systematic Approach to Quality Function Deployment with Full Illustrative Example //Omega: The International Journal of Management Science. – 2005. – Vol. 33 – N 2. – P. 119-139.


Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*Д. Н. Келесбаев*

**Использование метода РФК в улучшении качества вузов**

Международный казахско-турецкий университет
имени К. А. Ясави, г. Туркестан.
Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*D. N. Kelesbayev*

**QFD as a method of quality improvement in universities**

A. Yesevi International Kazakh-Turkie University, Turkestan.
Material received on 18.05.17.

*Улучшение качествф образования в Республике Казахстан является одним из наиважнейших вопросов. В связи с этим, в этой статье изучается метод Развертывание Функции Качества (РФК), который рассматривает систему образования как единое целое и обеспечивает системное улучшение качества. Работа является теоретическим исследованием. То есть, исползование метода РФК обосновывается теоретически. Кроме того, в статье четко указаны конкретные аспекты которые должны меняться для эффективного использования метода РФК в университетах и делается упор на ползы которые является следствием создания общей культуры качества.*

*In this study there will be discussed the Quality Function Deployment (QFD), which addresses a systematic approach and improving quality in order to contribute improving and upgrading quality as common issue is quality in the Kazakhstan's education system and to help the works done in this area and for this purpose. This study is a theoretical study; it will be a guide to researchers and professionals who want to do application of QFD*

*on the universities and education system of Kazakhstan in the future. In this study, firstly, QFD concept will be clarified after, will be applied to a university as hypothetical. Application of QFD in Kazakhstan's education system has great impact to reach an educated society. In this study we tried to mention importance of QFD and its results in case it is applied in universities with a positive intelligent.*

УДК 004:001.8

***А. Ж. Кинтонова[1], Б. З. Андасова[2], М. А. Ермаганбетова[3]***
[1]к.т.н., и.о. доцента, [2,3]к.п.н., и.о. доцента, кафедра информатики и информационной безопасности, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Астана
e-mail: [1]Aliya_kint@mail.ru.; [2]bak_andas@mail.ru; [3]ermaganbetova_ma@enu.kz

# *РАЗРАБОТКА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ЭЛЕКТРОННОГО УЧЕБНОГО ИЗДАНИЯ НА ОСНОВЕ ТЕХНОЛОГИЙ OSTIS*

*Работа посвящена проблеме процесса информатизации общества и образования – создание одной из необходимых форм образования с использованием мощного арсенала современных информационных технологий – интеллектуальных электронных программ, пособий, учебников. В статье дается краткий обзор разработки интеллектуального электронного учебного пособия. В работе описывается непосредственно реализация интеллектуального электронного учебного издания по дисциплине «Алгоритмы и структуры данных» на основе OSTIS технологии.*

*Ключевые слова: Информатизации общества и образования, интеллектуальное электронное издание, OSTIS технологии, метасистема IMS.OSTIS, SC-язык.*

## ВВЕДЕНИЕ

Все большую популярность набирает процесс информатизации современного общества. Одним из самых важных и больших направлений является внедрение компьютерных технологий в образование.

Информатизация общества – это социальный процесс, реализуемый в масштабах всего мира. Информатизация общества предоставляет высокий уровень информационного обслуживания, доступность любого человека





к источникам проверенной информации, визуализацию получаемой информации, значительность используемых данных.

Информационные и компьютерные технологии, вследствие широкой доступности компьютерной техники, глубоко проникли во все аспекты жизнедеятельности человека. Образование, как основная область деятельности социума, шагает в ногу со временем и быстрыми темпами внедряет информационные системы для обучения в образовательных заведениях различного уровня.

В данной статье мы кратко опишем процесс разработки интеллектуального электронного учебного издания по дисциплине «Алгоритмы и структуры данных» с использованием языка SC метасистемы IMS.OSTIS, которое будет использовано в учебном процессе при изучении обязательной дисциплины «Алгоритмы и структуры данных» и при подготовке студентов к ВОУД по данной дисциплине.

## ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Теоретической основой исследования по разработке электронного учебного издания явились материалы конференции OSTIS (2011-2016 гг.), «Инструментальные средства проектирования», монография «Представление и обработка знаний в графодинамических ассоциативных машинах» (Голенков В. В.), методическое пособие по дисциплине «Проектирование программ в интеллектуальных системах» (БГУИР, Минск), «Руководство по установке ядра OSTIS» (БГУИР, Минск).

Перечислим основные качества, которыми в совокупности обладают *интеллектуальные обучающие системы* (ИОС) *нового поколения* нового поколения.

1 ИОС обучается не только посредством сбора информации самой системой, но и посредством диалога с обучаемым.

2 Система получает возможность самостоятельно решать те задачи, решению которых она должна обучить студента.

*Открытые семантические технологии проектирования интеллектуальных систем (OSTIS)*

*OSTIS технология* – это комплекс средств и методов для проектирования интеллектуальных систем, а также для совершенствования самой технологии. Сама идеология интеллектуальных систем, обеспечение максимальной независимости эволюции баз знаний от эволюции решателей задач, позволяет рассматривать интеллектуальные системы как класс компьютерных систем, обладающих высокой степенью открытости [1, с. 2].

В OSTIS технологии применяется методика компонентного проектирования, являющаяся фактором зрелости любых технологий и основывающаяся на постоянно расширяемых библиотеках многократно используемых компонентов.

Идея технологии OSTIS состоит в особом варианте представления знаний в интеллектуальных системах, которые бы не зависели ни от виртуальных машин обработки знаний, ни от различных платформ технической реализации интеллектуальной системы. Представление данных зависело бы только от семантики представленной предметной области. Основой такого способа представления знаний станут абстрактные унифицированные семантические сети с базовой теоретико-множественной интерпретацией [2, с.1].

*Основные характеристики технологии OSTIS. Основная идея:* хранение в виде графа, реализованного в интернет пространстве. Общий принцип архитектуры: сеть релевантных классов страниц (SC-графы), представленные посредством web-интерфейса. Язык: семантические сети, реализованные с помощью SC-кода. *Способ извлечения информации пользователем:* интеллектуальный портал, способный самообучаться (IMS.OSTIS). *Средство обработки данных:* семантическая сеть. *Инструмент-исполнитель:* механизм логического вывода. OSTIS уделяет особоеместореализации семантически совместимых абстрактных моделей интеллектуальных систем, полнотьюобособленных от любых платформ. Оболочки для создания баз знаний: оболочки для создания баз знаний – программный продукт, имеющий средства реализации знаний для заданных предметных областей. Задача пользователя состоит не в прямом программировании, а в накоплении и вводе знаний с применениемимеющихся в оболочке функций.

Технология, на основе которой сформирована машина обработки знаний метасистемы IMS.OSTIS является частью открытой семантической технологии проектирования интеллектуальных систем OSTIS [3, с.2].

Пользовательский интерфейс метасистемный IMS. OSTIS основывается SCG-на коде. Все объекты отображаются в главном окне признаки некоторых SC-элементов в базе знаний.

*Логико-семантическая модель пользовательского интерфейса.*

Как и любая другая система, построенная с применением технологии OSTIS, интерфейс пользователя метасистемный и построен с использованием метода компонента. Выделим следующие классы компонентов пользовательского интерфейса:

– компоненты трансляции. Компоненты этого класса обеспечивают перевод SC-кода на внешнем языке, и наоборот;

– компоненты визуализации. Компоненты этого класса предоставляют выходные данные, представленные на иностранном языке;





– редактирование компонентов. Этот класс компоненты обеспечивают ввод информации о пользователе на внешнем языке.

Каждый компонент состоит из базы знаний и набора фрагментов SC-агентов. Из компонентов вещания метасистемных в PI имеет следующие компоненты:

– транслятор из SC-кода в формат SCsJson (формат схожий по структуре с SCs-кодом 1-го уровня, адаптированный для Web);

– транслятор из формата SCsJson в SC-код;

– транслятор SCs-кода в SC-код;

– транслятор SCg-кода в SC-код;

– транслятор из SC-кода в SCg-код.

Абстрактная машина обработки знаний состоит из следующих SC-агентов (SC-присадками, которые являются частью широковещательной передачи и отображения компонентов):

– SC-агент генерации экземпляра команды, в общем описании.

– все команды пользовательского интерфейса описаны в базе знаний и содержат любой макет (шаблон), на основании которого внутренний агент создает копию этой команды с заменяемым вее аргументов;

– перевод SC-агент запуска ответов на запросы пользователей. Этот SC-агент ждет ответа на запрос пользователя и создает копию команды, которая начнет вещание ответ на внешний язык;

– SC-агент сбора мусора. Этот SC-агент выполняет поиск и удаление информации, которая была скопированы или использованы в результате изменений. Эта информация может быть уже завершена широковещательную команду, и так далееи т.д.;

– SC сбора идентификаторов агента. Этот SC-агент занимается сбором всех выявленных SC-элементы для того, чтобы обеспечить быстрый поиск элементов по ID [4-5].

1) реализуется на основе технологии OSTIS;

2) обеспечивает всестороннюю поддержку для разработки интеллектуальных систем в соответствии с технологией OSTIS;

3) содержит все необходимое для этого навыки (знания о доступных моделях, методах и инструментов проектирования);

4) она является одной из форм материальной технологии воплощения OSTIS;

5) осуществляет управление проектами автоматизации, направленной на постоянное совершенствование себя.

SC-код является абстрактным языком, следовательно, можно реализовыватьразнообразные графические уточнения SC-кода (например,

SCg-код), множество вариантов изображения sc-конструкций в виде строк символов (например, SCs-код), множественные варианты машинного представления sc-конструкций в адресной памяти стандартных компьютеров, а также в конкретной структурно перестраиваемой ассоциативной памяти будущих компьютеров, направленных на обработку баз знаний. SC-код являет собой не сложный компьютерный кодсемантических сетей, который представляется не «инородным» представлением семантических сетей, а их описанием тоже в виде семантических сетей, но как можноболее простого вида – с минимальным алфавитом и сбинарными связками.

SCg-язык – один из известных способов визуального представления SC-текстов или SC.g-графов. Чаще всегоприменяется SCg-код до четвертого уровня. Для оформления предметно-ориентированного языка нужно рассмотреть все уровни структуры подробно, для конкретизации сущностей и связей, которыми описан SCg-код.

SC-язык может быть применимв виде метаязыка для оформления любого внешнего языка, т.е. языка, тексты которого не являются sc-конструкциями.

SC-ссылки – это sc-элемент, определяющий определенный файл, который имеется возможность просматривать или некоторую компьютерную систему, с которой существует возможность взаимодействовать. Ниже в соответствии с рисунком 1 продемонстрирована структура лекции № 1, выполненная с помощью SC-кода.

Рисунок 1 – Структура лекции, выполненной с помощью SC-кода

SCs-код – множество SC.s-текстов. Каждый SC.s-текст является последовательностью sc.s-предложений, каждое из которыхзаканчивается разделителем ;; (двойная точка с запятой). Множество SC.s-предложений разделяется на множество простых и множество сложных SC.s-предложений. Каждое сложное SC.s-предложение имеет в составе встроенные предложения, заканчвающиеся ограничителем (*...*).

Создание связей между узлами.

После создания узлов необходимо объединить их в единую семантическую сеть, то есть настроить связи между элементами контента учебного пособия (лекции, термины и т.д.).

Схема связей между узлами учебного пособия в соответствии с рисунком 2.

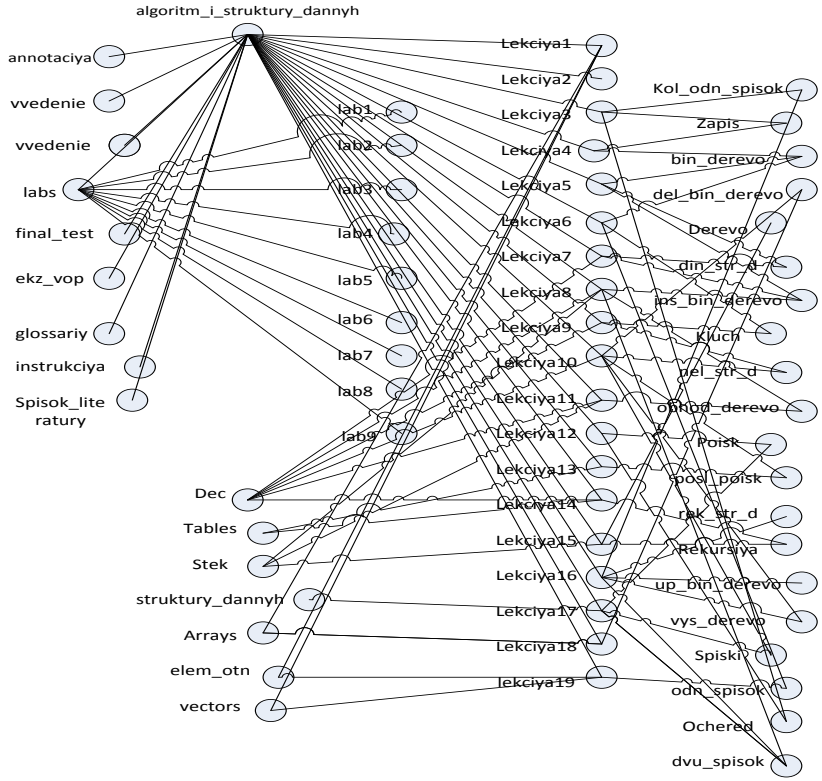


Рисунок 2 – Схема связей между узлами учебного пособия





Для осуществления быстрых переходов и поиска дополнительной информации в ядре OSTIS предусмотрено три элемента навигации в соответствии с рисунком 3.

1 Боковое меню

2 Верхнее меню

3 Нижнее вспомогательное меню

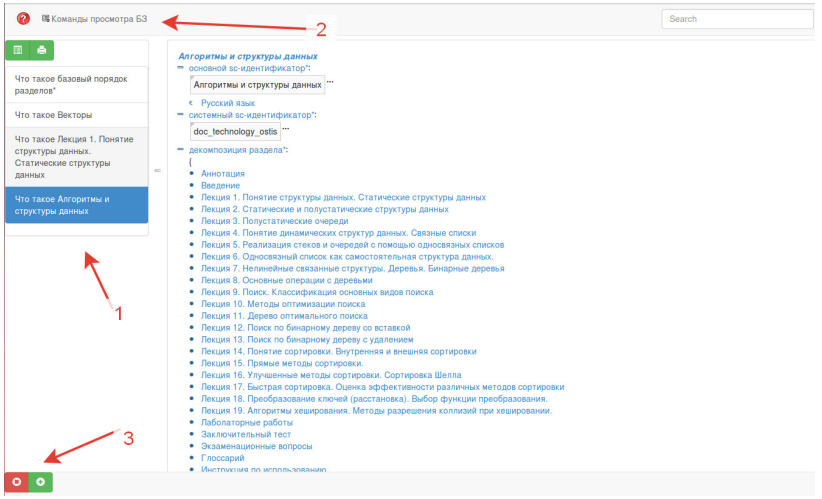


Рисунок 3 – Элементы навигации в ядре OSTIS

Система OSTIS содержит справку с анимированной инструкцией о том, как пользоваться системой в соответствии с рисунком 4. Справка вызывается при первом посещении или клику по кнопке справки.

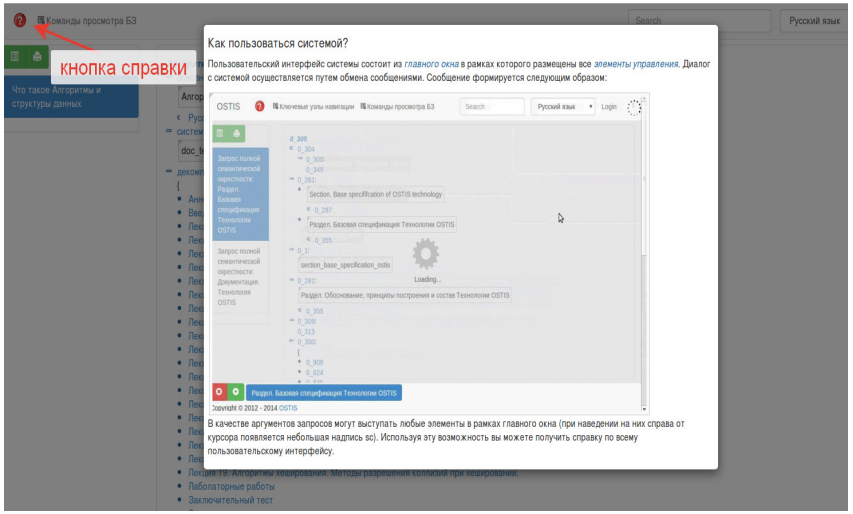


Рисунок 4 – Окно справки в системе OSTIS

## ВЫВОДЫ

Одной из самой важной тенденцией является использование компьютерных технологий в образовании. В данной статье мы отразили реализацию интеллектуального электронного учебного издания по дисциплине «Алгоритмы и структуры данных» на основе OSTIS технологий. При разработке интеллектуального электронного учебного издания мы использовали активно развивающуюся на данный момент комплексную открытую технологию проектирования интеллектуальных систем (OSTIS – Open Semantic Technology for Intelligent System). В основе технологии OSTIS лежит применение в качестве способа описания знаний унифицированных семантических сетей с базовой теоретико-множественной интерпретацией их элементов. Данный метод представления знаний назван SC-кодом (Semantic Code), а семантические сети, представленные в SC-коде, названы SC – графами.

## СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Технология создания электронных средств обучения Беляев М. И., Гриншкун В. В., Краснова Г. А. Разработка Института дистанционного образования Российского университета дружбы народов. – 2006. – С. 25.





2 **Голенков, В. В., Емельянов, В. В., Тарасов, В. Б.** Виртуальные кафедры и интеллектуальные обучающие системы // Новости искусственного интеллекта. – 2001. – № 4. – С. 3-13.

3 **Кривошеев, А. О.** Разработка и использование компьютерных обучающих программ// информационные технологии. – 1996. – № 2. – С. 14-18.

4 **Литвинцева, Л. В.** Виртуальные миры в системах обучения // V национальная конференция с международным участием «Искусственный интеллект-96». – Сб. науч. тр. В 3-х т. – Т. 1. – Казань, 1996. – С. 183-186.

5 **Брусиловский, П. Л.** Интеллектуальные обучающие системы // Информатика, сер. Информационные технологии. Средства и системы. – 1990. – Вып. 2. – С. 3-23.

Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*А. Ж. Кинтонова, Б. З. Андасова, М. А. Ермаганбетова*

**OSTIS технологиялар негізінде интеллектуалды электронды басылымды жасау**

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Астана қ.

Материал баспаға 18.5.17 түсті.

*A. Zh. Kintonova, B. Z. Andasova, M. A. Ermaganbetova*

**Creating intelligent electronic educational edition based on technology OSTIS**

L. N. Gumilyov Eurasian National University, Fstana.

Material received on 18.05.17.

*Жұмыс қоғамдық және білім беруді ақпараттандыру үрдісі мәселесіне арналады, қазіргі ақпараттық технологияның мықты арсеналдарын қолдана отыра интеллектуалдық электрондық бағдарлама, оқу құралдары мен кітаптарды керекті білім беру формасында шығаруды ұсынады. осы мақалада интеллектуалды электрондық оқу құралын өңдеудің қысқаша үлгісін береді. Жұмыста OSTIS технология негізі бойынша «Мәліметтер құрылымы және алгоритмдер» сабағы бойынша интеллектуалды электрондық оқу құралын шығаруды жүзеге асыру сипатталады.*

*The work is devoted to the process of informatization of society and education – the creation of one of the essential forms of education using powerful arsenal of modern information technologies – intelligent electronic programs guides, tutorials. The article gives a brief overview of the development of*

*intelligent electronic textbook. The paper describes the direct implementation of intelligent electronic educational publications on the subject «Algorithms and Data Structures» on the basis of OSTIS technology.*

UDC 37.04

***A. S. Kurakbayeva[1], B. K. Zhumabekova[2]***
[1]M.Ed., [2]candidate of phihological sciences, S.Toraigyrov Pavlodar State University, Pavlodar
e-mail: [1]akurakbayeva@inbox.ru

## *TEACHING METHODS AT WORK WITH GIFTED STUDENTS AT ENGLISH LESSON*

*This paper discusses characteristics of distinctive features of the gifted child's cognitive process. Some examples of creative tasks for students are presented; the extracurricular educational organization and research activities of students are analyzed in detail. The main goal of the teacher – to train educated, respectable and healthy person that is ready to choose his way of life, set goals, and work creatively to achieve them. Teachers who work with gifted children should be professionally and psychologically prepared to work with such children, because their level of capacity is sometimes higher than of the teacher. Creation of conditions for optimal development of gifted children, including those whose giftedness at present cannot be yet manifested, as well as gifted children, for whom there is a serious hope for further qualitative leap forward in the development of their abilities, is one of the main directions of education institutions.*

*Keywords: talent, creative thinking, ability, development training, knowledge, personal qualities.*

### INTRODUCTION

Gifted children constitute a priceless national treasure of our country. With high ability, the ability to quickly navigate the situation, to think independently and free from stereotypes, they soon will largely determine the content and pace of social and economic progress, will occupy key positions in the economy, administration, science, art, ideology.

The Law of Kazakhstan on Education used this term as elite education - education received by specialized educational training programs in specialized educational





institutions for gifted individuals [1]. A great attention to the development of gifted children pays N. A. Nazarbayev. «Implementation of the strategic development of the state programs is a matter of your hands», said the President, Nursultan Nazarbayev, in Astana at the meeting with gifted children. According to the speech of our President, Kazakhstan is now at a new stage of its development, with completed fundamental political and economic reforms, and the transition from raw material orientation of the economy towards manufacturing. In this connection, has been adopted a «major program of industrialization of the country», Nursultan Nazarbayev said. Today young people will be engaged in the implementation of the priorities that are indicated in the Development Strategy of Kazakhstan till 2030 [2].

In this regard, developing programs for gifted children – Nazarbayev Intellectual Schools, which are designed to select gifted students for the subsequent development of their abilities and the formation of civil position of the future graduates. Many cities are successfully operating today Intellectual School of Chemical and Biological Physics and Mathematics sections. The main activity of NIS is an in-depth study of subjects of physics and mathematics, and chemical and biological areas, as well as the patriotic education of students. Schools are equipped with cabinets of physics, biology and chemistry in accordance with modern international standards. NIS of Physics and Mathematics in Semey was opened in 2009. Since the 2011-2012 school year, the school introduced the teaching method of the command «Team-teaching», when training is conducted simultaneously by two teachers, one of which is subject teachers, the second – foreign teacher. The purpose of creation of team teaching of the language environment for the improvement of the English language. With the 2011-2012 school year, the school began the phased introduction of criteria-based assessment system in accordance with the concept of introduction of educational achievements criteria-based assessment of JSC «Nazarbayev Intellectual Schools» and in 2012- 2013 academic year, this evaluation system is based on the development and experience of the International Examination Board University of Cambridge. Students of the school are learning and elective courses in the UK, USA, Italy, Singapore. Teachers have the opportunity to improve their skills in international courses in the United States, Sweden, Germany, Great Britain, Singapore and other countries. Schools graduates continue their education at Nazarbayev – University and other leading universities of the country and the world.

It should also be noted that in order to identify gifted children school subject Olympiads held annually; universities organize Olympiad on general subjects. In educational institutions the problem of talent and the creation of conditions of work with gifted students is difficult. In the absence of specific methods to identify gifted children and because of the impossibility of creating special conditions for their development, there is a way out in a mixed learning «normal» and gifted children in a regular classroom. Work in this class is based on developing the education system, the

cornerstone of which seeks to overall development of students. Vygotsky, LS in his work indicates that the training and education of gifted children need to change some of the rules and methods of education, while maintaining the general pedagogy law [3]. It is necessary to focus on its potential ability to create conditions for their transfer to the current. Each school subject has special features to create problem's situations involving the need to find or create other forms of creative product. Giftedness problem as a problem of skills, which are considered in B. G. Ananjeva, S. L. Rubinstein, B. M. Teplova. In some periods of human development occur most favorable conditions for the formation and development of abilities, some of these conditions are temporary, coming in nature. These age periods, when the conditions for the development of abilities will be optimal, called the sensitive [4].

## THE MAIN PART

The purpose of the didactic system: to organize the training so that it is most efficient for the overall development of the growing person. L. S. Vygotsky wrote that the training is focused on the zone of proximal development, advanced development, led him away. Teacher must know didactic principles of developing training systems: training at a high level of difficulty; fast paced study program material; conscious learning; the predominance of theoretical knowledge on the practical skills and abilities; the overall development of all learners, both strengths and weaknesses. Developing pedagogy puts the goal – the development of the individual student, the emergence of the individual functions, or tumors in the psyche, or abilities that have become an essential quality of personality. Ability can only increase, built up over time, unless special conditions are created for this. Therefore, the nature and style of interaction between teachers and students should assume democracy, openness, dialogue. The teacher acts as a vehicle not only information, but also an organizer of cooperation, consultant, manager for students. The position of the pupil's activity, the motive for self-improvement, the presence of interest in activities. The teacher can develop all the mental functions and personality of students. But in order for the process to be effective, targeted, must be able to set priorities and to design the educational process.

The conditions under which learning becomes developing, according to L. S. Vygotsky are [4]:

– Formation of motivation, interest, cognitive needs;

– Creation in the learning process, «a situation of success» for the student, Orientation training for transfer student from the actual development zone «can itself» - the zone of proximal development «can a teacher»;

– Implementation of the principle: from the collective creative affairs of individual creativity;

– Implementation of the principle of the relative success of training;





– Consideration of a mechanism capable of: operation, action, mode of activity, a generalized mode of activity, ability.

Under these conditions, the pupil becomes the subject of educational activity, which is the essence of developmental education. With the help of problem-search approach to learning may create educational environment, under conditions which students learn the way of knowledge and the mechanism of gaining new knowledge about the reality [5].

The following conditions are necessary for the organization of the educational process:

– to create space for meaningful student activities his cognitive problem situation;

– to isolate the contradictions in the test object and bring them to the awareness of the student; he must become aware of these contradictions as a problem;

– to formulate the problem of the creative type, arising out of this problem.In practice this is realized through group discussions, brainstorming, role play, creative projects, developing students' abilities [6].

There are four basic approaches to work with gifted children: the acceleration and deepening, enrichment, problematics. All of these approaches require a non-standard forms of the lesson, such as a differentiated job creation projects, lessons IT lesson-excursion, role-playing game, an integrated tutorial that allows you to maintain and preserve the interest in the subject, the development of cognitive activity of students, based on facts, events , socio-cultural component of the historical development of the nation [7]. Differentiated approach in this case means the determination of the number, quality and sequence of exercises, assignments, tasks that require the execution of different quantity and quality of mental operations [8]. Much attention should be paid to the educational cooperation, the collective creative activity, that is, work in a team or group, where each group is given the same task. This stipulates the role of each student in performing the task. Strong student plays the role of the teacher: it helps to understand what they read, grammatical structures, vocabulary, correct errors if necessary. Such an organization of activity allows everyone to realize themselves according to their abilities and talents; see and feel the product of their own activity. Familiarizing students to scientific activity is one of the important directions of the development of gifted children in schools and universities. The research work of students is a good school of mental work with high creativity and the ability to stimulate creative thinking.

The research work provides students with great opportunities to consolidate the many educational skills and the acquisition of new competences [9]:

– to develop students' creativity and their research skills (reference literature, bibliographic registration, creation of work structures);

– to develop analytical and critical thinking in the process of creativity and execution of studies;

– to check their inclinations, professional orientation, readiness for the upcoming work;

– to foster commitment and consistency in the training and employment;

– to encourage achievement of the goal, and the presentation of the results contributes to their self-assertion.

## CONCLUSION

In conclusion, it should be noted the following important stages of work with gifted students:

– Carrying out diagnostics to identify gifted and talented children, determine their creativity, interests and abilities;

– Development of abilities and creative potential of gifted children on the basis of a differentiated approach to teaching;

– Using of modern technologies, techniques and methods in accordance with the interests, inclinations and characteristics of the students;

– Active involvement of gifted students to participate in a game of intellectual competitions, direct and indirect competitions, scientific conferences;

– Extensive using of possibilities of integration of the English language with other subjects;

– Involvement of gifted students in research activities through internal cognitive motives, creating a situation of success and confidence.

## REFERENCES

1 The Education Act of the Republic of Kazakhstan. – Astana, 2007, 27 of July №319-III – Edition : The RK.

2 Development Strategy of the Republic of Kazakhstan «Kazakhstan – 2030». – 1997.

3 **Vygotsky, L. S.** Pedagogical psychology. – M. : Education, 1971.

4 **Vygotsky, L. S.** Collected Works: The 6-tons Volume 4. – Child psychology. – M. : Education, 1984.

5 **Leites, N. S.** Age approach to the problem of children's giftedness // Basic modern conceptions of giftedness in children. – M., 1997. – P. 57.

6 **Leites, N. S.** Mental abilities and age. – M. : Education, 1971.

7 **Shadrikov, V. D.** The content of the concepts of «Capacity» and «Ability» // Psychological magazine. – T. 4. – 1983. – № 5.

8 **Shadrikov, V. D.** Skills and abilities, talent // Development and diagnostics capabilities / Ed. Ed. Druzhinin V. N. , Shadrikov V. D. – M. : Nauka, 1991. – P. 11.

9 **Jurkiewicz, B. C.** Cleverness: Illusion and reality. – M., 1990.





Material received on 18.05.17.

*А. С. Құрақбаева, Б. Қ. Жұмабекова*

**Ағылшын тілі сабағында дарынды балалармен жұмысты ұйымдастыру шарттары**

С. Торайғыров атындағы
Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*А. С. Куракбаева, Б. К. Жумабекова*

**Методы обучения при организации работы с одаренными учащимися на уроках английского языка**

Павлодарский государственный университет
имени С. Торайгырова, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*Бұл мақалада дарынды баланың ерекшеліктері мен таным үрдістеріне сипаттама берілген. Оқушылардың шығармашылық тапсырмалары бойынша мысалдар келтірілген, олардың сабақтан тыс оқу-зертеушілік іс-әрекетінің ұйымдастырылуы сарапталған. Дарынды балалардың дамуына, оның ішінде үлкен үміт артылып отырған бірақ, әлі толықтай танылмаған балаларға қабілеттіліктерін дамыту білім беру орындарының негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Дарынды балалар біздің еліміздің бага жетпес мұрасы. Жоғары қабілеттіліктерге ие болып, ортаға тез бейімделе алатын, өздігінен ойлайтын, олар әлеуметтік және экономикалық үрдістің мазмұны мен бағытын болашақта анықтай алатын болады.*

*В данной статье дана характеристика отличительных черт одаренного ребенка, его познавательных процессов. Приведены примеры творческих заданий учащимся, подробно проанализирована организация внеурочной учебно-исследовательской деятельности учащихся. Создание условий для оптимального развития одарённых детей, включая детей, чья одаренность на настоящий момент может быть ещё не проявившейся, а также просто способных детей, в отношении которых есть серьезная надежда на дальнейший качественный скачок в развитии их способностей, является одним из главных направлений работы образовательного учреждения. Одаренные дети составляют бесценное национальное достояние нашей страны. Обладая высокими*

*способностями, умением быстро ориентироваться в обстановке, мыслить самостоятельно и свободно от стереотипов, они в скором времени во многом будут определять содержание и темпы социального и экономического прогресса.*

ӘОЖ 372. 853

***Б. А. Курбанбеков[1], Т. А. Турмамбеков[2],***
***Ш. Ж. Раманкулов[3], Б. С. Уалиханова[4], Е. Досымов[5]***
[1]докторант, [2]ф.-м.ғ.д., профессор, [3]PhD, аға оқытушы, [4]докторант,
[5]магистр, оқытушы, Қ. А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ.
e-mail: [3]sherzod.ramankulov@ayu.edu.kz

# *БОЛАШАҚ ФИЗИКА МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ТӘЖІРИБЕЛІК-ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ПРАКТИКАСЫ*

*Болашақ мұғалімдердің зерттеушілік құзіреттіліктерін қалыптастырудың теориялық және эксперименталдық тұрғыда дәлелденген тиімді технологияны жасау мақсатында біз мақалада физика мұғалімдерінің эксперименталдық-зерттеушілік құзіреттілігін қалыптастырудағы арнайы курстар ұйымдастырудың қажеттілігін қарастырдық. Бұл жалпы орта мектепте және жоғарғы оқу орнында жұмыс атқаратын болашақ физика мұғалімдері үшін қажет болатын дүние екендігін ескерсек, ғылыми зерттеу тақырыбының қазіргі заманауи білім беру саласында өзектілігін айқын көре аламыз. Зерттеу жұмысының мақсатына жету үшін физика мұғалімінің кәсіби қызметінде зерттеушілік құзыреттіліктің алатын орнын және оның компоненттерін анықтап, арнайы курсты жүргізуді жұмыстың негізгі міндеттеріне енгіздік.*

*Кілтті сөздер: тәжірибелік-зерттеушілік құзіреттілік, кәсіби қызмет, зеттеушілік қызмет, оқытудың интербелсенді технологиялары.*

## КІРІСПЕ

Қазақстанда білім беру жүйесін құзіреттілік тәсілмен жаңғыртуды, білім беру мазмұнын жаңартуда маңызды бір концептуальды ереже деп санайды.





Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаев «Қоғамның нарықтық қарым-қатынасқа көшу кезінде саяси-экономикалық және рухани дағдарыстарды жеңіп шыға алатын, ізгіленген XXI ғасырды құрушы, іскер, өмірге икемделген, жан-жақты, мәдениетті жеке тұлғаны қалыптастыру – біздің басты мақсатымыз» – деп өзінің Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан атты жолдауында тұжырым жасады.

Сондықтан да жаңа қоғамдық қажеттіліктерге сәйкес, мұғалімдердің шығармашылық тұлға ретінде дамыту мақсатын жүзеге асырудың жаңа жолдарын іздестіру қажеттілігі туындады. Жоғарғы оқу орнындағы педагогикалық білімнің түпкі мақсаты мұғалімдерді жоғары деңгейде дайындау, тәжірибесімен шығармашылық қызметін және ғылыми таным әдіснамасын жетік меңгерген, өзінің білімін өзбетімен жаңартуға қабілетті, ой-өрісін кеңейту және әдістемелік шеберлігін жетілдіру мүмкіндігіне ие мамандарды дайындау болып табылады. Осылайша, кәсіптік білім беру жүйесі зертеуші – мұғалімді дайындауға бағыталған болуы тиіс. Зерттеуші мұғалім әрқашан жаңа нәрсені табуға икемді, креатив тұлға болып қалыптасатынын ескерсек, мұғалімдердің эксперименталдық-зерттеушілік құзіреттіліктерін қалыптастырудың өзектілігі арта түседі.

## НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Болашақ мұғалімдердің эксперименталдық-зерттеушілік құзіреттілігін қалыптастыру бұл қиын білім беру және шығармашылық үдеріс екенін атап өткен жөн. Зерттеушілік білімнің болуы және оны қалыптастыра білуі жарқын деңгейдегі кәсіби жетілген педагогтың сипаттамаларының бірі болып табылады. Осы мәселелерге байланысты болашақ физика мұғалімдерінің білім деңгейлерін арттыру мақсатында физиканы оқыту әдістемесін жетілдіру және дамыту бағытында эксперименталдық-зерттеушілік құзіреттілігін қалыптастыруды зерттеген бірнеше шетелдік және отандық ғалымдардың еңбектерін атап көрсетуге болады. Атап айтсақ, В. И. Загвязинский, Л. В. Занков, Г. К. Чикунова, Т. У. Қоңырбаева, М. Саметова, т.б ғалымдардың еңбектерінде орын алған [1].

Болашақ мұғалімдердің эксперименталдық-зерттеушілік құзіреттілігін қалыптастыру бойынша зерттеу жұмыстарының жеткілікті мөлшерде болғанымен, арнайы курстарды пайдалана отырып мақсатқа жету жолдары жеткіліксіз зерттелінген. Әсіресе, жаратылыстану бағытында, атап айтсақ, физика саласында ғылыми зерттеу жұмыстары жеткіліксіз болып табылады.

Осыған байланысты, болашақ физика мұғалімінің эксперименталдық -зерттеушілік құзіреттілігің жүйелі мәнін түсіну үшін ең алдымен, келесі терминдермен танысқанымыз жөн «Мұғалімнің кәсіби құзіреттілігі», «кәсіби құзіреттілік», «кәсіби қызмет». Басқаша айтқанда, болашақ физика мұғалімінің

экспериментальдық-зерттеушілік құзіреттілін ұғыну мүмкіндігі тек келесі ұғымдардың мәнін түсіну болады, сондай ұғымдардың бірі мұғалімнің кәсіби құзіреттілігі болып есептеледі.

Қазіргі таңдағы педагогикалық ЖОО-ның түлектері әр түрлі типтегі және профильдегі мектептерде жұмыс атқаруға дайын болуы тиіс, баламалы бағдарламалармен және түрлі деңгейлерде меңгеруге болатын оқулықтарды пайдалану арқылы физика сабағын жүргізе алуы қажет. Бұл жағдайларда болашақ физика мұғалімінің алдында ең өткір қажеттілігінің бірі, бұл материалдарды әр түрлі көздерден зерделеу, мазмұнын іріктеп неғұрлым толық педагогикалық мақсатқа тура келетінін анықтап, дидактикалық қайта жаңғырту болып есептеледі. Сол себепті, қазіргі физика пәнінің мұғалімі үшін өзбетімен білім алуға дайын болу, бұл ең маңызды кәсіби қасиет [2], бұрынғыдан да өзекті мәселе болып табылады.

Физика мұғалімінің кәсіби қызметінде экспериментальдық-зерттеушілік құзіреттілік маңызды орын алады, себебі физика – бұл эксперименттік ғылым екені белгілі. Болашақ мұғалімдердің экспериментальдық-зерттеушілік құзіреттілігін қалыптастыру келесі жолдармен жүзеге асырылады деп анықтадық:

Сурет 1 – Экспериментальдық-зерттеушілік құзіреттілікті қалыптастыру жолдары

Сонымен қатар экспериментальдық-зерттеушілік құзіреттілік келесі компоненттерді қамтиды деп тұжырымдадық:





Кесте 1 – Экспериментальдық-зерттеушілік құзіреттілік компоненттері

| Компонент | Көрсеткіштер |
|---|---|
| 1) Кәсіби-мазмұндық компонент: | а) зерттеу әдістерінің мәнін және технологиялық негіздерін білу<br>б) ғылыми-зерттеушілік дағдымен іскерлік в) креативтіліктің жалпы деңгейі. |
| 2) Кәсіби-қызметкерлік компонент: | а) Мәселелерге кіріспе<br>б) сұрақтар қою в)гипотезалар ұсыну<br>г) зертеуді жүргізу және қою процессін меңгеру<br>д) материалдарды құрлымдай білу<br>е) өз ойымызды дәлеу және қорғау. |
| 3) Кәсіби-тұлғалық компонент | а) уәждеме және таным белсенділігін арттыру<br>б) дербестік таным процессінде, шешім қабылдауда және оларды бағалауда. |

Қ. А. Ясауи атындағы ХҚТУ-дың физика кафедрасында жыл сайын халықаралық және студенттік конференция өтіледі, бұл конференцияда Түркістан қаласының мектептерінен және ХҚТУ студенттері қатысады. Біз физика пәнінен ұсынылған ғылыми зерттеушілік жұмыстарды зерттеп, талдадық. Біздің зерттеу жұмысымыздан келесі ой қалыптасты:

– барлық мұғалімдер ғылыми зерттеу жұмысын ұйымдастыруды қатысушылармен толығымен білмейді, және жүгрізу жолдарын меңгермеген, сонымен қатар, ғылыми-зертеу жұмыстың элменттерін практикада қолдануда және ғылыми зерттеу жұмысын рәсімдеуде, экспериметті қоюда, және нәтижелерді дұрыс рәсімдеуде, көпшілікте қиындық туғызатыны байқалды. Осы мәселенің, көкейкестілігін пайдалана отырып ЖОО-да болашақ мұғалімдердің экспериментальдық-зерттеушілік құзіреттілігін қалыптастыру өзекті мәселе болып есептелетіндігіне көз жеткізіп отырмыз. Студенттердің экспериментальдық-зерттеушілік құзіреттілігін қалыптастыруды 1-курстан қарастыру керек. Бұл үшін ЖОО-да ғылыми кружоктар ұйымдастырылды; оқу жоспарына сәйкес әр түрлі пәндерден ғылыми рефераттар тапсырылып; 2-курста және жоғары курстарда курстық жұмыстар жазылуы қарастырылады; эксперименттер жасау және эксперименттік есептер шешуді лабораториялық және практикалық сабақтар қамтиды; үнемі ғылыми семинарлар, ғылыми-практикалық конференциялар өткізіліп отырылады, студенттерді өндірістік және педагогикалық практикадан өтуі жүзеге асырады, студенттердің әр түрлі деңгейдегі ғылыми студенттік іс-шараларға қатысу (кафедралық, университетаралық, қалалық, облыстық, мемлекеттік); соңында ғылыми құзыреттіліктің қалыптасуы нәтижесі ретінде квалификациялық жұмыс жазу, (ҒЗҚ) негізі, мақсаты мен міндеттері туралы, физика сабағында ұйымдастыру

формалары жайлы; физика сабағында қатысушылармен ғылыми зерттеушілік жұмыстарды ұйымдастыруды үйрену [3].

Біз болашақ физика пәнінің мұғалімдерін зертханалық сабақтарды жүргізу әдістемесімен және дайындау әдістемесімен, зерттеушілік жобалармен, шығармашылық шеберханамен, физикалық практикумдармен, эксперименттік есептер, зерттеу жұмыстарымен таныстыруды жобаладық, алған білімдерін физика сабағын жүргізудегі практикада пайдалануға мүмкіндік алады. Сонымен қатар, бұл курстың психологиялық-педагогикалық бейімдеуі уақытпен, ұзақ дайындалу жұмысын талап етеді. Бізбен жаратылыстану факультеті студенттері үшін дайындалған (ҒЗЖ – ғылыми зерттеу жұмыстарының негізі) арнайы курсы пән аралық байланысқа сүйенеді. Бұл арнайы курс студенттердің мәдениетін ғылыми зерттеушілік сипатында қалыптасуына мүмкіншілік туғызады. Кәсіби ой-өрісін кеңейтеді, эрудицияны, жалпы білімділігін арттырады. Біздің ойымызша, бұл курсты 3 курста «Физика сабағын оқыту теориясы мен әдістемесі» – пәнінен оқытылуы дұрыс деп ойлаймыз.

Арнайы курс «ҒЗЖ – ғылыми зерттеу жұмыстарының негізі» бұл – мазмұны, әдістеме методикасымен және физика пәнінің мектеп практикасындағы ғылыми зерттеу технологиясы, әр түрлі тақырыптарды өтуде ғылыми-зерттеу технологияларды пайдалану перспективасын қарастыру болып табылады.

Арайы курстың мақсаты – студенттерді ғылыми-зерттеу қызметтің теориясымен және жүргізу технологиясымен таныстыру; ғылыми зерттеудің әдістерін игеру; креативтілік қабілеттерін қалыптастыру, интелектуалды және ғылыми-зерттеушілік білімі мен біліктілігін қалыптастыру, гностикалық біліктілік негізі ретінде коммуникативтік және жеке тұлғаның құзіретті шығармашыл ойлай білуі; ғылыми-зерттеу жұмысын жүргізуде студенттерге әдіснамалық көмек көрсету және әр түрлі ғылыми-практикалық конференцияларда баяндама жасауға көмектесу негізгі мақасаттары ретінде қарастырады.

Курс практикалық-бағдарлық бағытты ұстанады, сабақ өту формасы әр түрлі (лекция, практика – лабораторялық сабақтар, кітапханада жұмыс жасау, ақпаратық технологияларды пайдалана жұмыс жасау, конференцияларға қатысу). Бұл аранайы курс 32 сағатқа, 2 сағаттан аптасына есептелген. Курс келесі әдістемелік жүйеде әзірленген: 7 лекция сабағы (14 сағ.), 9 практика-лабораториялық сабақ (18 сағ.) курстың соңында ғылыми практикалық конференция қарастырылған (4 сағ.).

*Курстың бағдарламасы (36 сағ.).*

*Лекция 1.* Ғылыми зерттеудің әдістемесі (2 сағ.). Ғылыми зерттеудің жалпы сипаттамасы. Тәжірибелік-ізденушілік зерттеу жұмысын ұйымдастыру. Психология-педагогикалық зерттеудің әдістемелік принциптер сипаттамасы. Ғылыми терминдер (Ғылыми зерттеу жұмыстың негізгі ұғымдары).





*Практика-лабораториялық сабақ 1.* Әдебиеттер мен материалдар көзін зерттеу (2 сағ.). Жеке жұмыс жоспарын жасау; библиографиялық тізім, сауалнама, тезистер. Мақалаларға аңдатпа, кітап жазу. Пікір, рецензия жазу.

*Лекция 2.* Ғылыми-зерттеу қызметтің негізі (2 сағ.). ҒЗҚ білім жүйесіндегі орны. ҒЗҚ ұйымдастыру ерекшеліктері, формалары, әдістемесі. ҒЗҚ ұйымдастыру.

*Лекция 3.* Зерттеу құрлымының логикасы. Зерттеудің проблемасы. Зерттеу тақырыбы. Зерттеудің нысаны мен пәні. Зерттеудің мақсаты мен міндеттері.

*Лекция 4.* Ғылыми зерттеудің әдістемесі (2 сағ.). Зерттеу әдістемелері: эксперимент, бақылау және бағалау. Эмпериалық зерттеу әдістемесі: әдебиеттер зерттеу және әр түрлі материалдар көзін қарастыру. Статистикалық өңдеу әдістері.

*Практика-лабораториялық сабақ 2.* Эксперимент зерттеу әдістемесі ретінде (2 сағ.). Эксперимент: лаборатория және педагогикалық. Экспериментті дайындау және қою.

*Лекция 5.* ҒЗҚ дайындау да және жүргізуде АТ пайдалану. Интернет ресурстармен және мультимедиялық құралдармен жұмыс жасау. Ғылыми зерттеудің презентациясын дайындау.

*Практика-лабораториялық сабақ 3.* Эксперименталдық есептер демонстрациялық экспериментің оқытуы ретінде (2 сағ.). Эксперименталдық есептер құрау және шешу.

*Лекция 6.* ҒЗҚ рәсімдеу (2 сағ.). Зерттеу нәтижесін интерпретациялау. Жұмысты апробациялау. Іздеу нәтижелерін рәсімдеу.

*Практика-лабораториялық сабақ 4.* Интербелсенді оқыту технологиясы (2 сағ.). Оқыту модельдері. Интербелсенді технологиялар және әдістер. Интербелсенді тақтамен жұмыс жасау.

*Практика-лабораториялық сабақ 5.* «Зерттеу сабағы» қалай дайындау және өткізу (2 сағ.). Зерттеу сабағын дайындау. Сабақ өткізу кезеңдері.

*Практика-лабораториялық сабақ 6.* Жобалы әдіспен физика сабағын жүргізу (2 сағ.). Жобалы қызметтер. Зерттеу жобасыны дайындау және жүргізу кезеңтары.

*Лекция 7.* Модульдік оқыту (2 сағ.). Модульдік оқыту технологиясы.

*Практика-лабораториялық сабақ 7.* ҒЗЖ элементтерімен проблемалық сабақ (2 сағ.). Проблемалық сабақты дайындау және өткізу.

*Практика-лабораториялық сабақ 8.* Физика сабағын модульдік әдіспен оқыту (2 сағ.). Физика пәнін оқытуда модульдік әдісті қолдану.

*Практика-лабораториялық сабақ 9.* ҒЗҚ элементтерімен шығармашылық шеберхана (2 сағ.). Шығармашылық шеберхананы дайындау және өткізу кезеңдері.

*Ғылыми-практикалық конфиренция (4 сағ.).* Ғылыми-практикалық конференцияда қатысу. Арнайы курсты оқу нәтижесі ретінде, студенттер өзбетімен зерттеу жүргізу, ғылыми жұмыс жазу, ғылыми жоба, курстық жұмыстар жазу болып табылады.

Эксперименталдық-зерттеушілік құзіреттілігін қалыптастыруда арнайы курстың тиімділігі студенттердің педагогикалық практика өтіп жатқан кезеңінде айқындалды. Себебі студенттер ғылыми-зерттеушілік біліктілігін практикада сәтті қолдана білді, бұл қабілеттерді студенттер «ҒЗҚ негідері» атты арнайы курс барысында, жеке сабақ дайындап, өткізу барысында қабылдады [4].

## ҚОРЫТЫНДЫ

Болашақ физика мұғалімі өз кәсіби қызмет саласын жетік меңгеріп қоймай, сонымен бірге тез бағдарлауға, шапшаң өсіп келе жатқан ақпарат айдынында дағдыландыруға бейімделу, керек жағдайда өз зерттеу саласын аустыруға дайын болуы қажет.

Мұндай мамандарға келесідей талаптар қойылады: олар алған білімін инновациялық технологияларға өзгерте білуі қажет; өмірі барысында білімге деген уәждемелері болуы қажет; ғылыми зерттеу әдістемесін меңгеру тиіс; коммуникативтік қабілеттерге ие болуы тиіс.

Осылайша, ғылыми құзіреттілік физика мұғалімінің кәсіби құзіреттілігінің маңызды бөлігі болып есептеледі. Ғылыми құзіреттілік дамыту және педагогтың жұмысын іске асыру шарты болып табылады. Болашақ физика пән мұғалімінің ғылыми құзіреттілігі ретінде, біз педагогикалық ЖОО студенттерінің білім жүйесіне қарай ғылыми құзіреттілік қалыптасуы деп түсінеміз, зерттеу стратегиясын меңгеру, шығармашылық ғылыми қызметтің тәжірибесін меңгеру және біліктілікті қалыптастыру, ғылыми қызметтерді қатысушылармен ұйымдастыра білуі тиіс.

Жоғарғы оқу орнындағы оқу үдерісінде жоғары деңгейлі ғылыми құзіреттілікке ие болу, бұл болашақ кәсіби қызмет үшін база болып табылады.

## ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Загвязинский, В. И., Атаханов, Р.** Методология и методы психолого-педагогижеского исследования. – М., 2008.

2 **Wen, J. R., & Shih, W. L.** Exploring the information literacy competence standards for elementary and high school teachers. – Computers & Education. – 2008. – 50(3). – 787-806.

3 **Kurbanbekov, B., Turmambekov, T., Bayzak, U., Saydahmetov, P.** et all., Experimental Research Competence of Students in the Study of Physics. – International journal of environmental & science education. – 2017. – Vol. 1. – № 1.





4 **Berdi, D., Usembayeva, I, Ramankulov, Sh., Saparbekova, G., Berkinbaev, M.** Results of the Experimental Research on the Introduction of Information and Telecommunication Technologies in Teacher's Professional Training. – Indian journal of science and technology. – 2015. – 8 (27).

Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*Б. А. Курбанбеков, Т. А. Турмамбеков, Ш. Ж. Раманкулов, Б. С. Уалиханова, Е. Досымов*

**Практика формирования практико-исследовательской компетентности будущих учителей физики**

Международный казахско-турецкий университет
имени К. А. Ясави, г. Туркестан.

Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*B. A. Kurbanbekov, T. A. Turmambetov, Sh. Zh. Ramankulov, B. S. Ualikhanova, E. Dosymov*

**Experience of forming the practice-research competence of future physics teachers**

A. Yesevi International Kazakh-Turkish University, Turkestan.

Material received on 18.05.17.

*В данной статье рассматриваются возможности организации спецкурса формирования экспериментально-исследовательской компетенции учителей физики с целью создания эффективной технологии формирования теоретической и экспериментальной исследовательской компетенции будущих учителей. Данное исследование необходимо для будущих учителей физики, преподающих в общеобразовательной школе и высших учебных заведениях, мы видим актуальность темы научного исследования в современной образовательной среде. Для достижения цели исследовательской работы необходимо, определив место и компоненты исследовательской компетентности учителей физики в профессиональной деятельности, внести в основные задачи деятельности ведение спецкурса.*

*This article examines the possibilities of organizing a special course for the formation of the experimental and research competence of physics teachers with the goal of creating an effective technology for the formation of theoretical and experimental research competence of future teachers.*

*This study is necessary for future teachers of physics, teaching in the general education school and higher educational institutions, we see the relevance of the topic of scientific research in the modern educational environment. To achieve the goal of research work, it is necessary, having determined the place and components of research competence of teachers of physics in professional activity, to make special courses in the main tasks of the activity.*

UDC 378.196

***A. K. Mamyrbekova[1], D. K. Berdi[2], I. B. Usembayeva[2], Sh. Zh. Ramankulov[2]***

[1]candidate of chemical sciences, associate professor, [2]PhD, senior lecturer,
A. Yesevi International Kazakh-Turkish University, Turkestan
e-mail: [2]isind85@mail.ru

## *USING THE TECHNOLOGY OF CRITICAL THINKING AT LESSONS*

*The article discusses the possibility of critical thinking techniques in chemistry classes. Critical thinking technology in teaching chemistry and learn different ways of thinking, to distinguish the difference between the information in order to explain their point of view, as well as their knowledge of not only his own opinion and will continue to influence the development of critical thinking skills.*

*Keywords: critical thinking, procedure of teaching, chemistry.*

### INTRODUCTION

The technology of critical thinking – one of the new educational technologies. It was proposed in the mid 90-ies of XX century American psychologists D.Stilom, K. Meredith and Charles Temple. The term «critical thinking» means a system of mental characteristics and personality traits of communication to effectively work with the information [1, 2].

The purpose of this technology – the development of thinking skills students need not only tuition, but also in everyday life. The ability to make informed decisions, work with information, analyze various aspects of the phenomena, and so on. This technology is aimed at the development of the student, the main





indicators which are estimates, openness to new ideas, their own opinion, and the reflection of their own judgment [3]. The features of this technology are:

• the learning process is based on patterns of interaction between the individual and the information patterns and mechanisms of cognitive processes;

• phases of technology can be used a variety of forms and strategies for working with text, organization of debates;

• strategy technology enables all the training be based on the principles of cooperation, joint planning and reflection [4, 5].

Think critically this – demonstrate curiosity; use research methods, setting the issue, the causes and consequences of the facts, implement a systematic search for answers, doubts about the conventional wisdom, the development of point of view and ability to defend its logical arguments, attention to the arguments of opponents and their logical understanding [6, 7].

### MAIN PART

The student, able to think critically, owns a variety of ways of thinking and assessing information can highlight contradictions and argue their point of view, relying not only on their knowledge, but also the opinion of the interlocutor. He can carry out a systematic search for answers to the questions reveal the causes and consequences of the facts [8].

Critical thinking has 5 characteristics (D. Klester) [9]:

• First – it is independent thinking;
• Second – it is a generalized way of thinking;
• Third – this way of thinking and problem-estimated;
• Fourth – it is reasoned thinking;
• Fifth – it is social thinking.

A critical thinker: form their own opinions;commits informed choices between the different views; solve problems; reasoned argument;valuing work together, in which there is general consensus, is able to appreciate another's point of view and is aware that the perception of the person and his relation to any matter is influenced by many factors [10].

The technology of critical thinking used 3 successive stages: a «challenge – understanding of new information – thinking (reflection)».

Stage 1 – Call. In this phase the actualization of knowledge available to the students, there is interest in the subject under discussion. To wake up call, you can use a picture, a question, problem, issue, situation, brainstorming, working with key terms, inverted logic circuits, free writing, a breakdown into clusters (building logograph-allocation of blocks of ideas), etc.

This stage has two goals: the first – the implementation of several important cognitive activities. Firstly learner actively engaged in a call it. What he already knows about the subject. This forces the student to analyze their own knowledge, and start thinking about the topic, they will soon begin to understand all the details. Of great importance is the fact that through this activity the student determines the level of their knowledge. to which may be added to the new. This is very important knowledge becomes durable if it is acquired in the context of what people already know and understand.

Learning process – the process of linking the new with the already known. Thus, helping students to reconstruct the prior knowledge and understanding can lay the foundations of the most extensive in order to achieve a long-term understanding of the new information. It also helps to highlight misunderstandings, confusion or error in the knowledge that never appeared, if not held active consideration of existing knowledge and understanding [11, 12].

The second goal – to activate the trainee. Teaching – an active, not a passive activity. Too often, students passively sitting in a classroom listening to their teachers, who think all the time. While trainees are just sitting or think about – something his. To consciously trained, thoroughly and critical approach to the understanding of new information, they must take an active part in the process of teaching .

Objectives of the first stage are:

• self-actualization of existing knowledge on the subject and the awakening of cognitive activity;

• self-determination of students in the areas of studying the topic, those aspects that we would like to discuss and reflect;

• during this phase of work with information the student defines for itself the meaning: «What does this mean for me?», «Why do I need it?».

Stage 2 – Understanding the new information. The teacher asks students to new information that they need to work.This is the stage at which the student comes into contact with the new information. This contact can take the form of text reading, watching movies, listening to speeches or perform experiments. It is also a learning phase, during which teachers have the least impact on the student. It was during this stage, the student must independently and to participate actively in this work. There are teaching strategies that always maintain a high level of activity of students.

The main task of the stage of understanding is to maintain the activity, interest and inertia movement, created during the call stage – this is the first. The second is supporting the efforts of students to monitor their own understanding when students monitor their own understanding, they compare the new information with





their preconceived ideas, they deliberately link the new with already known. As it shown on the picture.They build bridges build bridges between the old and new knowledge to create new understanding.

Stage 3 – Reflection, meditation. It occurs comprehension of all information obtained in 2 stages.Tasks phase of reflection:

• To help students generalize their own learning material;

• Help yourself to determine the direction of further study material.

During this stage, students consolidate new knowledge and actively reviewing their performance. It is at the stage of the students do with their new knowledge.

At this stage scheduled achieve several important objectives. First of all, students should express new ideas and information in your own words. Students best remembered what they learned in their own context, expressing it in his own words. This understanding of the long-term nature. When a person is actively reshapes the understanding to use their own vocabulary, you can create a personal meaningful text. The second objective of this stage is a lively exchange of ideas among students, giving them the opportunity to expand their expressive vocabulary, as well as get acquainted with different views. Then, they can build their own ideas with their account.

The teacher's role in technologydevelopment of critical thinking: directs the efforts of students in a certain way, clashes different opinions, create conditions that encourage the adoption of independent decisions, gives students the opportunity to make their own conclusions, prepares new cognitive situation inside existing ones.

Forms and means of development of critical thinking are data collection, analysis of texts, a comparison of alternative points of view, brainstorming, different types of group and pair work, debate, discussions, publications written work of students.

In conclusion, I want to bring one of the techniques of critical thinking «to delve into memory»

1 What is the topic? (name it);

2 What do you know about that?

3 What did you expect, or felt the need to know?

4 Why do you need to know?

The teacher announces the theme of the lesson for example: «The monosaccharide. Chemical properties».

However, before the students begin to work with the literature offers little to think of monosaccharide. Take a sheet of paper and pen and for 3 minutes to answer the question:

## CONCLUSION

What do you know about the monosaccharide? Or do you think that you know it? Or do you think that you know it?

It is important to write down everything that comes to mind. It does not matter whether what is written or not.

After students have written down everything you know about the monosaccharide need to discuss it with your partner.

Once the partners have completed their discussions, members of the group should share their knowledge of metals. As they share their knowledge, the teacher writes their ideas on a piece of paper attached to the wall or overhead projector film, or on the board. Any differences should be brought up for discussion. Specifies the time from the moment the question of whether all agree with what is said. Also contribute to the debate well, friendly disagreements on the issues discussed.

## REFERENCES

1 **Gromova, O.** «Pyramidal history», or how to generate interest in the letter: Master class of Olga Gromova (electronic presentation).

2 **Gromova, O.** «Critical thinking – is it in Russian?» Technology creativity. – 2001.

3 **Gusinsky, A., Turchaninova, Y.** Introduction to the Philosophy of Education: Textbook. – M. : Publishing Corporation «Logos», 2000.

4 **Zair-Bek, S. I.** The development of critical thinking in the classroom. – M. : Education, 2004.

5 **Zair-Bek, S. I.** Technology development of critical thinking through reading and pisma. – M. : The first of September, 2001.

6 **Zagashev, I.** The ability to ask questions. – SPb. : Publishing house «Peter», 2001.

7 **Kim, O.** «Pyramidal history», or How to generate interest in the letter // Strategy and Tactics Teachers. Collection. – M. : TSGL, 2005. – P. 112-116.

8 **Korchemlyuk, O. M.** Mastering the methods of new technologies by addressing substantive tasks for training courses of primary school teachers.

9 Foundation for Critical Thinking: interdisciplinary program / comp. J. L. Steele, C. Meredith, Ch. Temple, S. Walter. Part 1. – M. : Publishing House of OSI, 1997.

10 Promotion of critical thinking / comp. J. L. Steele, K. Meredith C. Temple, S. Walter. Part 2. – M. : Publishing House of OSI, 1997.

11 **Fontanova, A.** "Turtle as a model. The method works with the scientific and educational texts .// Library of student. – № 7. – 2008. – P. 9-10.





12 **Halpern, D.** Psychology critical thinking. – SPb. : Publishing house «Peter», 2000.

Material received on 18.05.17.

*А. К. Мамырбекова, Д. К. Берді, И. Б. Усембаева, Ш. Ж. Раманкулов*

**Сабақ барысында сын тұрғысынан ойлау технологиясын пайдалану**

Қ. А. Ясауи атындағы
Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ.
Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*А. К. Мамырбекова, Д. К. Берді, И. Б. Усембаева, Ш. Ж. Раманкулов*

**Использование технологии критического мышления на уроках**

Международный казахско-турецкий университет
имени К. А. Ясави, г. Туркестан.
Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*Мақалада химия сабағында критикалық ойлау технологиясының мүмкіндіктері қарастырылған. Химияны оқыту барысында критикалық ойлау технологиясы ақпараттық ойлау және бағалаудың түрлі тәсілдерін меңгеруге, ақпараттың айырмашылықтарын ажырата білуге, өз көзқарастарын түсіндіре алуға, сондай-ақ олардың білімге ғана емес, өзіндік пікірі мен сыни тұрғыдан ойлау қабілеттін дамытуға әсер ететіндігі байқалды.*

*В статье рассматриваются возможности технологии критического мышления на уроках химии. Технология критического мышления в преподавании химии и познание различных способов мышления, чтобы различать разницу между информацией, чтобы объяснить свою точку зрения, а также свои знания, не только свое собственное мнение будет продолжать оказывать влияние на развитие навыков критического мышления.*

ӘОЖ 882

***Н. К. Махметова[1], А. Н. Ахмульдиева[2]***
[1]психология магистрі, аға оқытушысы, [2]аға оқытушы, Павлодар мемлекеттік педагогикалық институты, Павлодар қ.
e-mail: [1]makhmetova.66@mail.ru; [2]aigul_ahmuldinova@mail.ru

# *АТА-АНАЛАР МЕН БАЛАЛАР АРАСЫНДАҒЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫҢ ПСИХОЛОГИЯ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ*

*Мақалада ата-аналар мен балалар арасындағы қарым-қатынастың психология-педагогикалық ерекшеліктері. Ата-ана қатынасы түсінігі өз алдында жалпы сипатқа ие және ата-ана мен бала арасындағы өзара тәуелділік пен өзара байланысы қарастырылады.*

*Кілтті сөздер: отбасы, қарым-қатынас, өзара тәуелділік, өзара байланыс.*

## КІРІСПЕ

Қазіргі уақытта балалардың психикалық дамуы мен олардың тәрбиесін қиындататын қолайсыз тенденциялардың біздің қоғамда психология-педагогикалық тәжірибесі негізінде күшейеді.

Отбасы – адам баласының өсіп-өнер алтын ұясы.

Отбасындағы ата-ана – баланың өмірлік ұстазы және тәрбиешісі. Баланың болашағы, білімі, мәдениеті отбасындағы ата-ананың сіңірген еңбегіне, тәлім-тәрбиесіне байланысты. Сондықтан, әрбір ата-ана өзінің баласын білімді, мәдениетті, жан-жақты етіп тәрбиелеуге міндетті [1].

## НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Отбасы – баланың ең жақын әлеуметтендіру ортасы қатарында өмірдің мақсаты, оның құндылықтарын біліп, өзін қалай ұстау керектігі туралы алғашқы мағлұматтарды береді және онда басқалармен қарым- қатынас орнатуында іс жүзінде дағдыланады. Қазіргі заманда отбасының құрылымы өзгеріп, ондағы мүшелер саны азайып, бала саны да кеми түсті.

Отбасындағы ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынас мәселелерін Л. А. Венгер баланың ойын әрекетімен байланыстыра қарайды. Ал, А. В. Запорожец, Я. З. Неверовичтер тек отбасы жағдайында, жағымды қатынастар негізінде ғана мектеп жасына дейінгі бала тәртібінде айналасындағы үлкендер, құрбыларына деген көңіштік, аяушылық, өзгелердің әрекетіне баға





беру сияқты эмоционалды тәжірибе қалыптасады деп көрсетеді [1]. Кейде өмірде болашақ ата-ана бала тумай жатып, оның қандай болатыны, қалай өсетіні, немен шұғылданатыны туралы жоспар құрып қояды.

Ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынас қауіпті күшке ие, көзге көрінбейтін ықпал, әсер дегенді бала ақылымен пайымдай алмаса да сезініп түйсінеді. Ер бала болсын, қыз бала болсын әке шешесі не істесе де оған үлгі, өнеге, содан үйренеді,көргенін бірде болмаса бірде қайталайды. Отбасындағы қарым-қатынас функциясының кедейшілікке батуы және оның жалғасу уақытының аз болуы, ата-аналардың өздерінің табиғи функциялардың білім беру мекемелеріне ауыстырумен түсіндіріліп, сонымен қатар бір-біріне деген назар аударуының жетіспеушілігі мен жылулықтың болмауы арқылы, бала мен ер жеткен адамдар арасындағы пайда беретін бірлескен қарым-қатынас формалардың жоқ болуы да көрінеді.

Сонымен қатар отбасыны құру қиын емес деген қарапайым ой пікірлердің бар болымен есептеліп арнайы психологиялық дайындық қажет емес деген ойлар да орын алуда. Адамдардың ата-аналардың оларға деген жағымсыз қарым-қатынас негізінде пайда болатын психолгиялық жарақаттардың өте терең болуымен кеңес беру көмегінің кажеттілігі туындайтынында еш қандай күмән жоқ [2]. Ата-ана-балалық қарым-қатынастар мәселесі соңғы 10 жылдығында қазіргі психологияда маңызды орындардың біріне ие болды. Ата-ана мен бала арасындағы қатынастың түсінігін апараты көп мағыналы және кең: ата-аналардың қалаулары және оларға тән қылықтардың түрлері; ата-аналар позициясы; ата-аналар қатынасы түрлері; «ана-бала» қатынасының түрлері; ата-аналар абыройының жағымды және жалған түрлері; баланы тәрбиелеу түрлері (стильдері); тәрбиелеудің типтерінің белгілері; тәрбиелеу процесінің белгілері; баланың жанұялық рольдері; ата-аналар ұсынатын отбасындағы және мектептегі қатынас стильдері. Ата-ана қатынасы түсінігі өз алдында жалпы сипатқа ие және ата-ана мен бала арасындағы өзара тәуелділік пен өзара байланысты көрсетеді. Ата-ана қатынасы құрамына бала туралы субъективті-бағалық, саналы таңдаушылық түсініктер енеді. Олар ата-аналардың түйсіктерінің ерекшеліктерін, баламен қатынас тәсілдерін, оған әсер етудің мінездемесін анықтайды. Ата-аналық қатынас құрылымында эмоционалдық, когнитивті және мінез-құлықтық компоненттерді бөлек көрсетеді. Ата-аналар позициясы және ата-аналар қолдауы түсініктері ата-аналық қатынастың синонимі ретінде қолданылады, бірақ саналық деңгейімен ерекшеленеді. Ата-ана позициясы саналы қабылданған, пайда болған көзқарастармен, ойлармен байланыстырылады, қалау бір мағыналы. Ата-аналық қатынастың, қалау, позициясының әр түрлі нұсқалары сипатталған. Симбиоз (аса эмоционалды жақындастық) авторитарлық эмоционалды қол ұшын беру, шешілу; баланың

сұраныстарына балаға деген шын қызығушылықтың жоқтығынан пайда болған формальді қарым-қатынас, оқшаулану, бәсекелестік, жалған махаббат, сыйластық, мейірімділіктің абыройы. Түңілу, ара қашықтық, педантизм, резонерстік, сатқындықтың абыройы [2]. Отбасылық сонымен бірге ата-ана бала қатынасын жарақаттаушы шаблонды позициялар: ізденуші, бейбіт әкелуші, жазалаушы, есепші, компьютер, есі шығу алаң болушы. Мінез-құлықтың позитивті моделі, немесе салмақты, мұнда әр түрлі жағдайлар автоматты түрде емес, саналы, өз іс-әрекеттінің нәтижесін есепке алу арқылы қолданады. Балаға әсер ету деңгейі мен мінезі көптеген және факторларды, соның ішінде ең алдымен қарым-қатынастың объектісі ретіндегі ата-ананың тұлғасы анықтайды: оның жынысы (баланікіндей, немесе қарама-қарсы ма?), жасы (жас, кәмелетке толмаған ана, кәрі ата-ана, кеш туған баланың ата-анасы). Ата-ананың мінезінің темпераменті және ерекшеліктері (белсенді, шыдамсыз, билеуші, ашушаң, ұстамды, икемсіз т.б.) [2]. Ұлттық-мәдени талғамдары (европалық және тәрбиелеудің басқа модельдері). Әлеуметтік жағдайы; кәсіби талғамы; жалпы және педагогикалық мәдениетінің деңгейі. Отбасындағы қатынасты ескере отырып, оларды бала орындайтын рольдер арқылы сипаттайды. Жылдар бойы суып кеткен, шын қатынасқа сәйкес келмейтін, ригидтті қатынастар бар үйлесімсіз отбасында баланың рөлін бөліп көрсету оңай. Роль ата-ананың балаға бағытталған бағалау, іс-әрекет, күтімі, сезімдер үйлесуі, жанұядағы балаға қатынас бойынша қылықтардың жинақталған шаблоны [3].

Отбасылық ортаның атмосфераның бұзылуын З. Матейчектің ойынша қанағаттану көзқарасы жағынан адамның маңызды сұраныстары бойынша таптастыруға болады:

1 Аса тұрақты, эмоционалды қатынассыз орта әлеуметтік гипобелсенділікті құрады, пассивтілік, қызықпаушылық, аутизация, сөлеу және психикалық дамудың тоқтауы.

2 Эмоционалды ауыспалы қатынассыз орта жоғары белсенділікті құрады, алаңдаушылық, тұрақсыздық, біркеліксіз, психикалық дамудың кешігуі.

3 Аса тұрақты орта, эмоционалды тәуелділікпен үйлесе отырып, таңдамалы жоғары, бір адамға бағытталған, мінез-құлық провакациялары түріндегі белсенділікті түзеді.

4 Ауыспалы орта, эмоционалды тәуелділік жалпы әлеуметтік жоғары белсенділікті, баланың сезімдерін дамытады [3]. Әлеуметтік ортаның осындай моделі бала үйлерінде, отбасында бұзылған тәрбиені интерпритациялауда қолданылады. Ата-ананың баласына деген махаббатын құрайтын қатынастың 3 спектрін айырады: симпатия-антипатия, сыйластық-сыйламаушылық, жақындық-алшақтық. Осы қатынас аспектілердің үйлесуі ата-ана махаббатының кейбір түрлерін сипаттауға мүмкіндік береді. Іс-әрекетті махаббат (ұнамдылық,





сыйластық, жақындық). Ата-ананың жанұялық тәрбиесінің формуласы: «Менің балам бақытты болуды армандаймын, сол үшін барлық жағдайды жасаймын» [4]. Алшақтанған махаббат ұнамдылық, жақындық, бірақ балаларға үлкен алшақтық «қараңдар менің балам қандай керемет, өкінішке орай менің онымен араласуға уақытым аз». Іс-әрекеттік аяушылық (ұнамдылық, жақындық, бірақ сыйластықтың болмауы) «Менің балам басқалар сияқты емес, ол аса ақылды және физикалық дамыған болса да, ол менің балам және мен оны жақсы көремін». Алшақтық түріндегі махаббат (ұнамдылық, сыйламаушылық, үлкен тұлғааралық алшақтық) «Менің баламды ақылсыз және физикалық дамымаған деп айптауға болмайды». Жекелету (ұнамсыздық, сыйламаушылық, тұлға расындағы үлкен алшақтық). «Бұл баланы көргенде мен жағымсыз сезімдер ұялады, мен оны көргім келмейді». Жек көру (ұнамсыздық, сыламаушылық, тұлға расындағы кішігірім алшақтық). «Менің балам сұмырай, мен оны оған дәлелдеймін». Бас тарту (ұнамсыздық, тұлға расындағы үлкен алшақтық) «Мен бұл сұмырайды көргім келмейді» [4]. Ата-ананың тиімді позициясы ең басты 3 талаптарға жауап береді: дұрыстылық, имелілік және болжамдылық. Ересек адамның позициясының дұрыстығы өз баласының ерекшеліктерін шын және дәл бағалау, оларды көре білу, оның жеке даралығын сыйлау мен түсінуге негізделеді. Ата-ана өзінің баласынан жетістіктерге ғана тоқталып қалмау керек; оның мүмкіндіктерін және әуесқойлығын білу және есепке алу, оның сәтті дамуының маңызды шартты. Ата-ана позициясының иемелілігі қарым-қатынас стилін өзгертуге дайындығы және қабілеттігі ретінде қарастырылады. Сонымен қатар отбасындағы өмірдің шарттарының әртүрлі өзгерістерімен байланысты және баланың өсуіне қатысты әсер ету әдістері де ескеріледі «қатып қалған» инфантилизацияланған позиция қарым-қатынас кедергілеріне, тыңдамаушылыққа, барлық талаптарға қарсылық көрсетуіне әкеп соғады. Позицияның болжамдығы баланың «жақын даму зонасына» және ертеңгі күннің тапсырмаларына деген оның бағыттарынан көрініс табады, олар: бала дамуының болашағын есепке алу арқылы, балаға деген жалпы қатынасты өзгертуге бағытталған ересектердің басып озып кеткен инициативасы. Отбасы тәрбиесінің әртүрлі түрлерін анықтауға арналған психологиялық-педагогикалық түсініктің аса маңыздысы тәрбиелеу стилі немесе ата-ана қатынасының стилі болып табылады [5]. Стиль әлеуметтік-психологиялық түсінік ретінде әріптеске қатысты қатынастың тәсілдері мен әдістерінің сәйкестігін білдіреді. Қарым-қатынас стильінің жалпы сипатты және нақты стильдерін ажыратады. Қарым-қатынас стильінің детерминантты ретінде жалпыланған тұлғаға бағытталушылық қатысты тұрақты мотивациялық басымдылық, қарым-қатынас кезінде әріптеске қатысты орын алған позиция және қарым-қатынас жағдайының белгілері орын алады. Ата-аналық стиль бұл белгілі ата-ананың баламен қатынасының ситуациялық спецификалық емес,

жалпылама, сипатты тәсілдері. Бала қатысты іс-әрекет бейнесі көп жағдайда психологиялық-педагогикалық зерттеулерде ата-ана қатынасын талдау мен анықтауда 2 критерийді қолданады: эмоционалдық жақындық деңгейі, ата-ананың балаға деген жылуы (махаббаты, қабыл алуы, жылулық немесе суықтық, эмоционалды жекелету) және оның қылықтарын бақылау деңгейі (жоғары көп мөлшерлі шектеулермен; тыйым салулармен; төмен аз шектеуші басымдылықтармен). Ата-аналар қатынасын және оларға сәйкес қылықтарды дәл сипаттау үшін, осы топтарлардың пайда болуының соңғы нұсқаларының үйлесуін есепке алу қажет.

Тәрбиелеудің 4 түрі ажыратылады:

1 Абыройлы (жылы қатынастар, бақылаудың жоғары деңгейі).

2 Авторитарлы (суық қатынастар, бақылаудың жоғары деңгейі).

3 Либералды (жылы қатынастар, бақылаудың төмен деңгейі).

4 Индифферентті (суық қатынгастар, бақылаудың төмен деңгейі) [5].

Тәрбие стильдерінің байланысының белсенді мәселесі, ата-ана қатынасының бұзылуы және психикалық дамудың төмендеуі, бұл кезде балалар денсаулығы клинико-психологиялық позиция тұрғысынан зерттеледі; тәрбиелеу процесінің бірнеше белгілері анықталған.

1 Балаларға қатысты ата-аналардың эмоционалдық байланысының интенсивтілігі, аса үлкен қамқолық, қамқорлық, қабыл алу, қабыл алмау.

2 Бақылау белгісі, рұқсат етілген, жіберілетін, жағдайатты, шектелген.

3 Бірізділік-бірізділіксіз.

4 Аффективтік тұрақтылық-тұрақсыздық.

5 Алаңболушылық-алаңсыздық [6].

Осы тәрбиелеу белгілерінің әр түрлі үйлесімі балалар неврозының әртүрлі түрлерінен қатынастырылады. Мысалы, ата-аналар жағынан шектеу қою, аффективті тұрақсыздық балаларда қорқыныш неврозының түзілуіне әкеліп соғады. «Рұқсат ету», бірізділіксіздік – истерикалық невроздың дамуына себеп болады. Айрықша шектеушілік қалыпты неврозды тудырады. Тәрбие процесінің түрін анықтауға әр қайсысының мінездемелік ерекшеліктері көмектеседі (Ә. Г. Эйдемиллер, 1996).

– протекция деңгейі ата-аналардың тәрбие өлшемі, ата-ананың балаға қанша күш, уақыт, көңіл бөлуін бағалау;

– сұраныстарды қанағаттандырудың толықтығы (материалды-тұрмыстық және рухани);

– талаптарды ұсыну деңгейі баланың міндеттерінің саны мен санасы;

– тыйым салулар деңгейі баланың өз беттілігінің өлшемі, мінез-қылықты өздігінен таңдау мүмкіндігі;





– санкциялардың қаталдығы тәрбиелеудің тәсілі ретінде ата-аналардың жазаға жерінуі;

– тәрбиелеу стилінің тұрақтығы тербелістердің айқындығы, тәрбие тәсілдерін ауыстырудың жеделдігі.

Э. Г. Эйдемиллердің «Жанұялық өзара қатынастардың талдауы» атты шығарған сауалнамасы арқылы, отбасы тұрақтанған тәрбиенің түрі мен себептерін анықтауға болады. Үйлесімсіз отбасылылық тәбие түрлері: басты гиперпротекция, жоғарғы моральді жауапкершілік, баланың эмоционалды жекешеленуі, қатал қатынас, гипопротекция [6]. «Отбасы мүсіні» жаттығуы, «Тамаша отбасы» жаттығуы, «Менің отбасым қазіргі кезде» және «Менің отбасым болашақта» коллаж және т.б ата – ана балалық қарым – қатынастарды зерттеу негізінде келесі диагностикалар, жаттығулар мен тренингттер, проективті әдістемелер қолданылды. Мысалы келтірек «Сіз қандай ата-анасыз?» сауалнама 7-сынып ата-аналарына жүргізілді. Қатысқан ата-аналар саны – 18.

Сонымен қорытындыны шығара келе, төмендегідей көрсеткіштер алынды:

16-30 балға дейін – 8 ата-ана; Яғни – 44,44 % пайыз.

30-39 балға – 10 ата-ана; Яғни – 55,56 % пайыз.

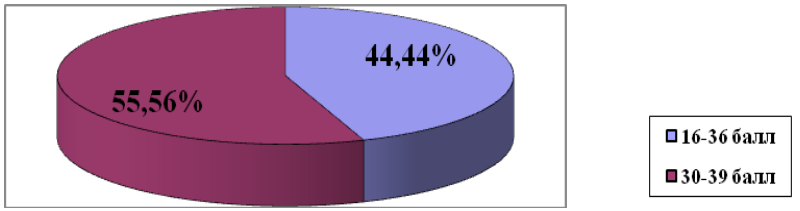


Сурет 1 – «Сіз қандай ата-анасыз» әдістемесі

Қорытындыға келсек:. Балаға қамқорлық жасау – сіз үшін бірінші кезектегі маңызды іс. Сіздің бойыңызда тәрбиешілік қабілет бар, бірақ тәжірибеде әрқашан бір қалыпты бір бағыттағы мақсатпен әрекет етесіз. Кейде қатал, кейде мүлдем жұмсақсыз. Сізге жауапкершілікпен ойлану керек.

Бала сіздің өміріңіздегі ең құнды болғаны. Сіз балаңызды тек түсініп қана қоймай, әрі тануға, сыйлы көзбен қарауға тырысасыз деген нәтежеге келдық.

Осыған орай мектеп оқушыларына ата аналары арасында жүргізілген сауалнама, әңгіме, сұхбат нәтижесі манадай: ата-ана баланың сабағына өз уақытында баруы – 69 %, сабаққа дайындалуы – 71 % әдеп сақтау, мектепке кешікпеуі – 81 %, қалғандарының барлығы әйтеуір дұрыс жүрсе болды да – 8 % деп жауап берген.

Ата-анасы балалары үшін өте маңызды өзгеріс кезеңін лайықты өтуге көмектесу үшін бұрынғы кезде болған дәстүрлер туралы айтуы керек. Қызық,

бастама дәстүрлер нысандарының әр түрлі болуына қарамастан олардағы міндетті компоненттер өлім және жаңадан туу тақырыбы болды. Ата аналар мен балалар арасында дұрыс қарым-қатынасты орнықтыру, осы орайда белгілі бір қиыншылықтар туындайды. Бұл жағдай жас аралық және психологиялық ерекшеліктеріне тәуелді болып келеді. Балалардың қасарысуы және тіл алмауы ата-аналардың наразылығын тудырады әсіресе дағдарыстық кезінде айқын байқалады. Осы жағдайларға: ес қабілеттерінің нашар болуы, зейін көлемінің төмендігі, мінез-құлық қасиеттерінің дұрыс қалыптасып, ұйымдастырылмауы, әрекеттерінің баяулығы, бәсеңдігі, сенімсіздік танытуы, жалқаулығы, жалған айтып, сөйлеуін жатқызамыз. Ата-аналардың көпшілігі олардың балалары «кенеттен» тез өзгеріп, ашуланшақ, тұйық, тіл алмайтын болып кеткені туралы айтады, және кеңесшіден қалай оларды қайта бақылауға болатынын және оның бұрынғыдай болуы үшін не істеу керек деп ақылсұрайды. Сондықтан кеңесшінің ең бірінші міндеті-баланың ең қиын өмірлік кезеңінде ата-аналардың оған көмек көрсетуін сұрау керек. Мұны қалай істеу керек? Ата-ана балаға үш нәрсе беруі керек: түсінушілік, практикалық ақпарат және тәуелсіз тұлға болуына көмектесуі керек. Ата-ана бала жасөспірім жасында түсіну үшін оның көптеген әрекеттерінің негативті негізінде, оның бұрынғы балалық шақтағы ұғымдары мен сезімдері жатқанын мойындау керек. Бұл сезім-тек шынайы өмірдің нәтижелері ғана емес, сонымен қатар баланың ой-армандарымен де байланысты. Бұл ой армандар баланың оған деген ата-анасының қатынасы туралы ұғымында да маңызды рөл атқарады. Егер өз өмірінің жас шағында бала сүйіспеншіліктің, сенімділіктің жетіспеушілігін немесе оған бағынышты екенін сезінсе, ол оны балалық кезінде табуға тырысады немесе ол өз құрбыларымен араласқанда қиындықтар туындайды. Ата-аналарға өз балаларына қауіпті жүріс-тұрыстан құтылуға қалай көмектесе алатынын айту қажет.

## ҚОРЫТЫНДЫ

Қорыта келе, отбасында орныққан қарым-қатынас түрі мен қалыптарына сәйкес баланың тұлғалық қасиеттері қаланады. Бала әрқашанда ата-анадан жүрек жылуын, мейірімділікті қажет етеді, ол ата-ананы өмірдің тірегі санайды. Бала үшін ата-ана игілік жасаушы, үлгі-өнеге көрсетуші және ақыл-кеңес айтушы болып танылады.

## ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Баркан, А.** Практическая психология для родителей, или как научиться понимать своего ребенка. – М. : Аст.-Пресс, 1999. – 71-73 б.





2 **Монахова, А. Ю.** Психолог и семья: активные методы взаимодействия. – Ярославль : Академия развития. Академия холдинг, 2004.

3 **Матейчек, З.** Родители и дети. – М., 1992. – Б. 250.

4 **Эйдемиллер, Э. Г., Юститский, В. В.** Семейная психотерапия. – Ленинград «МЕДИЦИНА» Ленинградское отделение, 1990. – Б. 358.

5 **Шнейдер, Л. Б.** Семейная психология: учеб.пособие. – М., 2011.

6 **Мұқытова, Ж. Қ., Райымбекова, А. Ж.** «Отбасындағы қарым-қатынас мәдениетінің бала тәрбиесіне әсері». – Көкшетау мемлекеттік университеті, 2007. – Шоқан тағылымы – 12.

Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*Н. К. Махметова, А. Н. Ахмульдиева*

**Психолого-педагогические особенности взаимоотношений родителей и детей**

Павлодарский государственный педагогический институт, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*N. K. Makhmetova, A. N. Akhmuldieva*

**Psychological features of relationships between parents and children**

Pavlodar State Pedagogical Institute, Pavlodar.

Material received on 18.05.17.

*В статье рассматриваются психолого-педагогические особенности взаимотношений родителей и детей. Даётся общая характеристика понятию «родительское отношение», которое указывает на взаимную связь и взаимозависимость родителя и ребенка.*

*The article deals with psychological and pedagogical features of relationships between parents and children. We give a general description of the concept of «parental attitude» that indicates the interconnection and interdependence of parent and child.*

ӘОЖ 378. 147: 811. 512. 122(574)

***Қ. Қ. Мұқанова***
п.ғ.к., доцент, Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті, Семей қ.
e-mail: mukanova.k@ mail.ru

# ҚАЗАҚ ТІЛІН МЕҢГЕРТУДЕ ЖҮРГІЗІЛЕТІН КЕШЕНДІ ЖҰМЫС ТҮРЛЕРІ

*Мақалада тілдік білім беруге қатысты жүргізілетін жұмыс түрлері сұрыпталады. Сапалы әрі тиімді білім беруде және жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуға, өздігінен шығармашылықпен жұмыс істей білу қабілетін және қызмет барысындағы іскерліктері мен дағдыларын қалыптастыруға бағытталған әртүрлі жұмыс түрлері қарастырылады.*

*Кілтті сөздер: топтық жұмыс, жұптық жұмыс, тұрақты жұптық жұмыс, ауыспалы жұптық жұмыс, топаралық жұмыс, кәсіби бағдарлы жұмыс.*

## КІРІСПЕ

Заман талабына сай нәтижелі білім беру жолдарын іздеу – барлық әлем елдері педагогтерінің басты міндеті, мақсаты деп айтуға болады. Қоғам, өмір, техника дамыған сайын оқудың мәнін, сапасын арттыратын жаңа оқыту әдістері де туындап, үздіксіз дамып отырады.

Біздің басты мақсатымыз – уақыт ағымына сай жаңа инновациялық технология жетістіктерін пайдалана отырып, тиімді әрі ұтымды тілдік білім беру. Қазақ тілін жаңа әдістер негізінде тиімді меңгерту – заман талабына, уақыт ағымына қарай туындап отырған мәселе. Өйткені қоғамда болып жатқан әлеуметтік өзгерістерге сай қазақ тілін оқытудың сапасын арттыру – бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі.

Оқытудың қазіргі заманғы тенденциялары жоғары білікті маман даярлаудың жаңартылған сапалы өзгерістерін талап етеді. Осы орайда студенттерге жоғары білімнің сапасын арттыру мақсатында әр түрлі бағытта және жаңа әдістерді пайдалана отырып білім беру үлкен маңызға ие.

## НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Сапалы әрі тиімді білім беруде және жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуға, өздігінен шығармашылықпен жұмыс істей білу қабілетін және қызмет барысындағы іскерліктері мен дағдыларын қалыптастыруға бағытталған





әртүрлі жұмыс түрлері қарастырылып, қолданылуда. Мысалы тілдік білім беруде қолданылып жүрген жұмыстар жүйесін басты үш түрлі топқа бөліп қарастыруға болады. Олардың әрқайсысы іштей бірнеше жұмыс түрлеріне жіктеледі. Олардың барлығы бірігіп тілдерді тиімді меңгертудің кешенді жұмыс жүйесін құрайды.

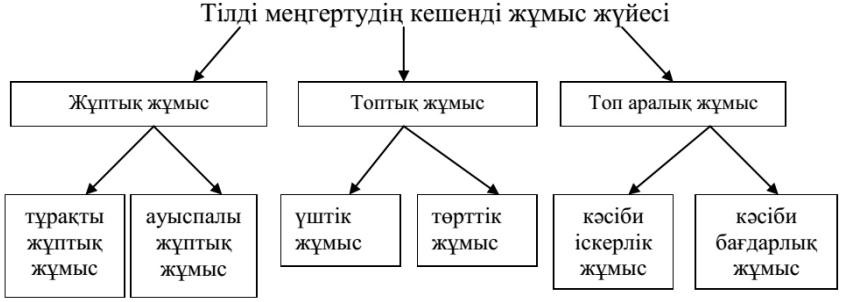


Сурет 1 – Тілді меңгертудің кешенді жұмыс жүйесі

I Жұптық жұмыс.

Бұл жұмыс түрі – тілдерді меңгертуде жүргізілетін негізгі жұмыстардың бірі. Жұптық жұмыстың негізгі ерекшелігі, біріншіден, тілдерді үйрету барысында ең тиімді деп есептелетін тілдесім әрекеті іске асырылса, екіншіден, студенттердің барлығының бірдей белсенді жұмыс істеулерін қамтамасыз етіп, уақытты үнемдеуге мүмкіндік тудырады.

Жұптық жұмыс кезінде жұп үнемі тілдік қатынаста болады. Олардың дауыстары ақырындап шығып тұруы де мүмкін, сондықтан дәрісхана іші у-шу болуы ықтимал. Бірақ ол студенттердің жұмыс жүргізуліріне бөгет болмайды, керісінше, өз құрбыларының қызу жұмыс жасап жатқандарын көріп, олардың да жұмыс жасау белсенділігі арта түседі. Дәрісхана ішінде орнаған шуылдың оқушы белсенділігін арттыратындығын ғалымдар да дәлелдеп жүр. Бұл жөнінде: «Вообще для любой работы необходима своя шумовая среда. Абсалютная тишина, которой нет, вряд ли способствовала бы какой бы то ни было продуктивной работе», – деп көрсетеді З. Вихман [1, 27]. Сондықтан дәрісхана іші шулы болғаннан ешқандай да бөгет болмайды.

Жұптық жұмыс кезінде әрбір жұп орындарында отырып та, түрегеліп тұрып та, бір-біріне қарама-қарсы тұрып та жүргізе береді.

Жұптық жұмыс екі түрге бөлінеді: 1) тұрақты жұптық жұмыс; 2) ауыспалы жұптық жұмыс.

1 Тұрақты жұптық жұмыс. Тұрақты жұптық жұмыс барысында оқытушының берген тапсырмасы тек екі студенттің арасында жүргізіледі. Ол берілген тақырып бойынша диалог құру немесе шағын мәтінді талқылау, аудару т.б. тапсырмалар болуы мүмкін. Қандай тапсырма болмасын, екі студент, яғни жұп арасында орындалады.

Тұрақты жұптық жұмыс екі кезеңнен тұрады. Оның біріншісі – тілдік қатынас жасауға дайындық кезеңі, екіншісі – тілдік қатынас тәжірибесі кезеңі.

Тілдік қатынас жасауға дайындық кезеңі, негізінен, сұрақ-жауаптан тұрады, яғни топ жұп-жұпқа бөлініп, бір-бірімен белгілі бір оқу материалы бойынша тілдік қатынасқа түседі. Олардың арасында жүргізілетін тілдесім әрекетінің уақыты шектеулі. Сондықтан бұл жұмыс бес-алты сұрақ-жауап төңірегінде шектелуі мүмкін.

Дайындық кезеңінің өзі үш кезеңнен тұрады: дайындық кезеңі, орындау кезеңі, аяқталу кезеңі.

Дайындық кезеңіне оқытушы жұп дайындап, әрбір жұпқа тапсырма береді, оның орындалу барысын түсіндіреді. Ал студент тапсырманы қалай орындайтынын, не істеу керек екенін толық түсініп алуға тиісті. Осыдан кейін әрбір жұп өз тапсырмаларын орындауға кіріседі. Бұл уақытта оқытушы әрбір жұптың жұмысты орындау барысын бақылайды, қажет болса, түзетеді. Ал жұмысты әрі жылдам әрі жақсы орындап жатқан жұпқа қолдау, қолпаштау да көрсетіліп отырылуы тиіс. Жұмыстың аяқталу кезеңі әр түрлі болуы мүмкін.

Тұрақты жұптық жұмыстың екінші кезеңі – тілдік қатынас тәжірибесі кезеңі – берілетін тапсырмалардың күрделілігімен және еркін сөйлеу дағдыларын қалыптастырумен ерекшеленеді. Берілетін тапсырмалар да әр түрлі болып келеді.

Жоғарыда көрсетілген жұптық жұмыс барысында орындалатын барлық жұмыстар мен тапсырмалардың екі адамның арасында жүретіндігін көруге болады. Бұл жерде сөйлеуші де, тыңдаушы да біреу. Олардың арасында болатын психологиялық теңдік, бір-біріне деген, өздеріне деген сенімділік басты орын алады. «Среди собственно психологических характеристик диалогического общения можно назвать также, как открытость позиций, а также равенство психологических позиций участников общения. Первая из этих двух характеристик, открытая позиция участников подразумевает, с одной стороны, их готовность открыть партнеру собственную позицию, а с другой – готовность воспринять позицию партнера. Отсюда следует вторая характеристика - равенство психологических позиций участников, которая указывает на двухсторонний, взаимный характер общения здесь подчеркивается мысль о том, что каждый из партнеров по общению-активный субъект» [2, 56]. Яғни, тұрақты жұптық жұмыс кезінде әр студент





өз жұбының тілек-талаптарына сәйкес іс-әрекет етіп, бірін-бірі тыңдай білуге, сыйлай білуге, дұрыс түсінісе білуге үйренеді. Әр жұптың арасында сыйластық, ынтымақтастық орнап, тілді әрі жетік, әрі жылдам меңгеріп шығуға мүмкіндік тудырады.

2 Ауыспалы жұптық жұмыс.

Тілдерді оқытып үйретуде ауыспалы жұптық жұмыстың атқаратын рөлі ерекше. Ауыспалы жұптық жұмыс ұжымдық әдістің негізгі өзегі болып табылады.

Ауыспалы жұптық жұмыс мына үлгіде ұйымдастырылады. Топ студенттері екі-екіден жұпқа бөлініп, әрбір жұп жеке тапсырмалар бойынша жұмыс істейді. Әрбір жұптың бір сыңары ақпарат таратушы рөлінде болады (тақырыптың мазмұнын, оны талдауды, түсіндіруді, т.б. біледі). Осы ақпаратты өз сыңарына сол қалпында жеткізеді, яғни түсіндіреді, сұрақтарға жауап береді, көрсетеді т.б. Ал серігі ол ақпаратты қабылдайды, түсінбеген жерін қайта сұрайды, талқылайды. Яғни өз серігінің көмегімен берілген материалды толық меңгеріп шығуға тырысады. Бұл жерде ақпаратты таратушы студент «оқытушы» рөлінде, ал ақпаратты қабылдаушы студент "оқушы" рөлінде болады. Яғни, «оқытушы – оқушы» жұбы жұмыс жасайды. Ауыспалы жұптық жұмыстың бір ерекшелігі – ондағы жұптардың алмасып отыруында. Жаңағы «оқытушы» рөлінде болған студент, енді «оқушы» рөліне ауысса, «оқушы» рөлінде болған студент «оқытушы» рөліне ауысады. Бұл жұп берілген материалды толық меңгеріп шыққаннан кейін, екіге бөлініп, өз тапсырмаларын орындап болған келесі бір студентпен жұп құрайды. Ауыспалы жұптық жұмыс кезінде бір студент топтағы барлық студенттермен жұмыс істеп шығады. Бір жұптың жұмыс уақыты 7-10 мин. аспауы керек. Ауыспалы жұптық жұмыстың тағы бір маңызды жағы – студент алған білімін сол жерде екінші біреуге жеткізу арқылы оқу материалын жылдам әрі сапалы меңгереді. Сондай-ақ, не оқып білдің, не үйрендің, соны сол жерде екінші біреуге түсіндір, тәжірибеде қолдан деген қағиданы ұстанады.

Бұл, біріншіден, студенттердің пәнге деген қызығушылығын арттырса, екіншіден студенттердің кәсіби біліктіліктерін шыңдауға ықпал етеді. Әр студент өз көзқарасының дұрыстығын дәлелдеп шығуы тиіс.

II Топтық жұмыс. Топтық жұмыс студенттердің топтасып жұмыс істеулеріне құрылған. Топтық жұмыс екі түрлі үлгіде жүргізіледі: үштік жұмыс және төрттік жұмыс.

1 Үштік жұмыс. Үштік жұмыстың өзі тілдік қатынасты психологиялық жағынан өзгертеді. Үштік жұмыс алдыңғы жұмыс түрлерінің ешқайсысына да ұқсамайды. Үштік жұмысты кіші пікірталас ретінде де ұғынуға болады.

Бұл жұмыс түрінде мәселелік тапсырмаларды орындауға, шешім қабылдау, пікір алмастыру, баға беру, т.б. сол сияқты міндеттерді орындауға мүмкіндік туады. Менің ойымша, менің пікірімше, оның пайымдауынша, сіздің көзқарасыңыз бойынша деген сияқты қыстырма сөздерді қолдану арқылы өз ойларын толық жеткізе білуде үштік жұмыстың алатын орны ерекше.

Көптеген ғалым-әдіскерлер үштік жұмыс ең тиімді, әрі ұтымды жұмыс түрі екенін көрсеткен. Олардың тұжырымы бойынша, тілдік қатынасқа үшінші адамның қатынасуы қарым-қатынас бағытын түбірінен өзгертеді. Өйткені, тілдік қарым-қатынасқа түскен екі адам үшінші бір адамның да көзқарасын ескерулері тиіс.

Ол жөнінде Г. А. Китайгородская былай деп тұжырым жасайды: «Одной из наиболее плодотворных форм взаимодействия может стать работа учащихся в микрогруппах – триадах. Присутствие в микро группе третьего лица создает в общении такую позицию, когда двое общающихся вынуждены учитывать то влияние, которое оказывают им высказывания не только на непосредственного собеседника, но и на наблюдателя. Это поднимает уровень рефлексией учащихся, необходимый при обучении общению. Кроме того дополнительной задачей по отношению к двум другим, мобилизует его внимание на каких–либо речевых или языковых аспектов коммуникативного акта и обеспечивает большую активность в выполнении этого дополнительного задания» [ 2, 30].

Оқытушы үштік жұмысты ұйымдастырған кезде тілдік материалды жақсы меңгерген екі студенттің жанына үлгерімі төмен студентті қойған жағдайда жұмыс ұтымды жүреді. Себебі, тілдік материалды меңгерген студенттер тапсырманы орындай отырып, үшінші студентті жетелей отырады. Оның білмеген, түсінбеген жерін үйретеді. Оның да тілдік қатынасқа түсуіне ықпал жасайды. Ал ондай жағдайда ол студент те бар ынта-жігерімен тырысып, материалды меңгеріп шығуға әрекет етеді.

Үштік жұмыстың құрамы үнемі өзгертіліп отырылуы тиіс. Бұл жағдайда студенттер әр түрлі жағдайда, әртүрлі адамдармен қарым-қатынас жасауға үйренеді. Өз көзқарастары мен білімдерін қорғап, дәлелдеп шығуға дағдыланады. Сондай-ақ, бір ғана тілдік материалмен шектелмей, бірнеше тапсырмаларды игеріп шығуына мүмкіндік туындайды. Өйткені, әр үштік жұмыстың тапсырмасы әр түрлі болуы мүмкін. Ал тапсырмалардың барлығы бірдей болған жағдайда да, әр үштік топ өздерінің орындаған тапсырмаларының дұрыстығын дәлелдеп шығулары тиіс.

Үштік жұмыс барысында студенттер бірін-бірі тыңдауға, сыйлауға, бір-бірімен еркін тілдік қатынасқа түсуге, әркімнің көзқарасын дұрыс бағалауға





үйренеді. Олардың бойында өз көзқарасымды дәлелдеп шығамын, менің пікірім дұрыс деген сенімділік, жігерлілік пайда болады. Ол сабаққа деген ынта мен қызығушылықты тудырады.

2 Төрттік жұмыс.

Бұл жұмыс түрінде топ студенттері төрт-төрттен бөлінеді. Әр төрттік топта өз серіктеріне көмектесетін немесе ұйымдастыратын бір студент тағайындалады, яғни ол студент оқытушы рөлінде болады және ол әр жаңа тақырыпты өткен кезде өзгеріп отырады. Себебі бір студент бір жаттығуды немесе тапсырманы жақсы меңгерген болса, келесі бір студент басқа тақырыпты жетік меңгерген. Сондықтан кім қай тақырыпты жақсы білсе, сол студент (төрттік топтың ішінде) оқытушы рөлінде болады. Негізгі бағытты студент-оқытушы ұйымдастырып отырады.

Жұмысты бұл үлгіде ұйымдастыру студенттердің жауапкершіліктерін арттырады, бір-біріне көмектесуге әрекеттендіреді. Топтағы студенттерді төрт-төрттен бөлген кезде, бірнеше, екі немесе үш т.б. төрттік топ құрылуы мүмкін. Олардың әрқайсына жеке-жеке тапсырма беріледі. Бірақ ол тапсырмалар бірін-бірі толықтырып, жетілдіріп отырылуы тиіс.

Төрттік жұмысқа берілетін тапсырмалар әр түрлі болады. Әр төрттік топ өз тапсырмалары бойынша жұмыс істейді. Әр төрттік топ өз тапсырмасын мұқият орындап, толықтай түсініп алулары тиіс. Өз тапсырмалары бойынша жұмысты аяқтағаннан кейін, екі төрттік топтың жұмысы басталады, яғни өз тапсырмаларын орындап болған төрттік топ тапсырманы орындап болған келесі бір топпен жұмыс жүргізеді. Әр төрттік топ өз тапсырмасын келесі топқа түсіндіріп үйретеді. Осылайша, төрттік топтардың бір-бірімен алмасуы арқылы олар барлық оқу материалын толықтай меңгеріп шығады. Сонда бір сабақ барысында бірнеше тақырыпты сапалы әрі жылдам меңгеріп шығуға мүмкіндік алады.

Төрттік жұмысты ойын түрінде де жүргізуге болады. Ол үшін әр төрттік топ бір-біріне сұрақ-тапсырма даярлайды. Ол сұрақпен алдымен төрттік топтың өздері жұмыс жүргізеді. Яғни, олар қойылатын сұрақты өздері жетік білулері тиіс. Одан кейін ол сұрақтарын келесі бір төрттік топқа қояды, яғни әр төрттік топ бір-біріне сұрақ қояды. Осыдан соң әр төрттік топ берілген тапсырма-сұрақ бойынша жұмыс жүргізеді, оны талқылайды, дәлелдейді.

III Топ аралық жұмыс.

Бұл жұмыс барысында топ студенттері тең екі топқа бөлініп жұмыс жүргізеді. Аталған жұмыс түрі әр түрлі үлгіде өтеді. Ол жарыс түрінде немесе пресс-конференция, баспасөз сабағы, интеллектуалдық ойындар түрінде өтеді.

Күнделікті өтіп жүрген, тәжірибеде көп пайдаланатын әдіс-тәсілдер мен қайталау жұмысынан гөрі пресс-конференция немесе баспасөз сабағын өткізу студенттердің қызығушылықтарын арттырумен қатар, олардың өз бетімен, шығармашылықпен ізденуіне, кәсіби іскерліктері мен дағдыларын қалыптастыруға, сондай-ақ өтіліп кеткен материал ішінен ең негізгі, маңызды мәселелерді игеруге ықпал жасайды.

Студенттердің қосымша материалдармен жұмыс істеу машығын арттырады, өзіндік ойлау, әдеби терең талдау, көркем сөз мәтінімен жұмыс істеу әрекеттерін дамытады. Әдеби таласқа, өз пікірін қорғауға, шешен де ғылыми негізде сөйлей білуге ұмтылдырады. Саяси көзқарасы қалыптасады.

Топ аралық жұмыс кәсіби іскерлік және кәсіби бағдарлық жұмыстары деп екі топқа бөліп қарастырылды.

1 Кәсіби-іскерлік жұмыс.

Қазіргі қоғамның алдындағы негізгі мақсат – бойында биік кәсіби іскерлігі адамгершілік қасиетпен ұштасып жататын шығармашыл тұлғаларды дайындау.

Кәсіби іскерліктерді жетілдіру жұмыстары кәсіби қызығудың пайда болуымен тығыз байланысты. Ал кәсіби қызығушылық дегеніміз – студенттердің болашақ мамандықтарына жетелейтін, олардың іс-әрекеттерін белсендіретін қызмет. Қызығуды тудырушы – қажеттілік. Яғни, қажеттілік болған жерде қызығу да болады. Қызығушылықпен атқарылған оқу іс-әрекеті – жетістік көзі. Студенттердің бойында мамандығына мақтанышпен қарау, табысқа жеткендегі қуаныш сезімі қалыптасады. Ал ол студенттің кәсіби іскерлігі мен дағдысын дамытуға итермелейді. Кәсіби іскерлікті қалыптастыру дегеніміз болашақ маманның іс-әрекетінде кездесетін мәселелерді дұрыс шешудің негізі болып табылады. Іскерлікті маманның жұмыс жағдайларын дұрыс шешудегі кәсіби білімдер мен дағдыларын меңгерумен байланыстырған орынды. Яғни, кәсіби-іскерлік дегеніміз студенттердің кәсіби білімдері мен дағдыларын қалыптастыру арқылы оларды болашақ еңбек іс-әрекеттерінде шебер қолдана білу қабілетін шыңдау болып табылады.

2 Кәсіби бағдарлық жұмыс. Кәсіби бағдар бере отырып оқыту сөйлеу тілін қалыптастыру мен дамытудың ең маңызды факторы болып табылады. Кәсіби бағдарлық дегеніміз – оқыту үрдісінде болашақ маманды қалыптастыру үшін қолайлы жағдай туғызу, тіл үйренушілерді мамандығына сәйкес оқыту, мамандықтарына қатысты лексикалық минимумды игерту.

Мамандардың пікірінше, кәсіби бағытты ескере отырып оқыту студенттердің таңдаған мамандықтарына қажетті білімді толық игерген, кәсіби мүмкіндігі мол маман иесін даярлауда өз әсерін тигізеді. Студенттерді





мамандықтарына қатысты оқыту болашақ мамандардың кәсіби даярлығы мен дағдыларын қалыптастыруда атқаратын рөлі ерекше. Өзінің мамандығы бойынша білім ала отырып, студент кәсіби – жеке тұлғаға тән ерекшеліктерді сезініп, моральдық-психологиялық ахуалды түсіне бастайды. Өзінің болашақ мамандығына тән барлық аспектілермен жете танысып, игерген теориялық білімдерін тиянақтап, мамандығына деген өз көзқарастары қалыптасады.

## ҚОРЫТЫНДЫ

Қорыта айтқанда, жоғарыда көрсетілген жұмыстар жүйесі сабақ барысында дұрыс қолданылғанда, студенттер тілдік материалды толық меңгерулері үшін өз уақыттарын үнемді, тиімді пайдаланып, ұтымды еңбек етуге дағдыланады. Алған тілдік білімдерін кез келген жағдайда, кез келген ортада қолдана алатын дәрежеге жетеді. Студенттер бір-бірімен жылдам тіл табысып, олардың жұмыс істеу аймағы кеңейді, қарым-қатынас әрекеті күшейді. Студенттер сабақ барысында бос отырмайды, барлығы да пайдалы жұмыспен шұғылданады. Бірін-бірі оқытуға міндетті екендіктерін аңғарып, адамгершілік, жауапкершілік сезімдері оянды. Оқудың тәрбиелік мәні артып, жеке бас құндылығы қалыптасты. Мұнда ортақ мақсатқа негізделген қоғамдастық пен жеке өзіндік мүдделер біріктіріледі

## ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Вихман.** Метод сочетательного диалога. Опыт применения. (В порядке обсуждения) // За качеством кадров. – 1931.– № 6. – С. 26-35.

2 **Китайгородская, Г. А.** 33 ответа на 33 вопроса. – М. : МГУ., 1993. – 197 с. : ил. – ISBN 5-211-02711-6.

Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*К. К. Муканова*

**Виды комплексной работы в изучении казахского языка**

Государственный университет имени Шакарима г. Семей.

Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*K. K. Mukanova*

**Types of complex work in the study of the Kazakh language**

Shakarim State University, Semey.

Material received on 18.05.17.

*В статье рассматриваются и изучаются проблемы повышения уровня и качества владения языковых знаний студентов на основе использования новых методов.*

*The article reviewed and studied the problem of increasing the level and quality of the language knowledge of students through the use of new methods.*

УДК 378.2

***И. С. Мусатаева***
к.п.н., и.о. доцента, Государственный университет имени Шакарима, г. Семей
e-mail: botagoz_malika@mail.ru

## *МОДЕЛЬ СОВРЕМЕННОГО УЧИТЕЛЯ ИНФОРМАТИКИ*

*В статье рассматриваются теоретические основы компетентностного подхода для подготовки будущих учителей, в частности, учителей информатики. Показана модель будущего учителя, описаны компетенции, которые необходимо сформировать у будущего педагога для дальнейшего его профессионального становления.*

*Ключевые слова: модель учителя, ключевые компетенции, профессиональные качества педагога, профессиональная компетентность учителя.*

### ВВЕДЕНИЕ

Отрицательное отношение подростков к профессии педагога иногда складывается в результате повседневного их общения с работающими не по призванию учителями. Отсюда замкнутый круг: низкое качество подготовки учителей приводит к сокращению школьников, сориентированных на педагогическую профессию, что влечет за собой снижение творческого потенциала и профессионального мастерства выпускников педагогических вузов.

При подготовке будущих учителей всегда остается актуальным и очень важным вопрос: «Каким должен быть современный педагог?» Найти однозначный ответ очень сложно. Современный учитель находится в постоянном творческом поиске, а также в поиске ответа на актуальные





проблемные вопросы «чему учить?», «как учить?», «зачем учить?» и др. По мнению большинства исследователей: современный учитель соединяет в себе любовь к делу и к ученикам, умеет не только учить детей, но и сам способен учиться у своих учеников.

Современный учитель – это профессионал. Профессионализм педагога определяется его профессиональной пригодностью и саморазвитием. Профессиональный рост учителя невозможен без самообразовательной потребности. Для современного учителя очень важно никогда не останавливаться на достигнутом, а обязательно идти вперед, ведь труд учителя – это постоянный источник для безграничного творчества [1]. В общем, это человек, способный создавать условия для развития творческих способностей, развивать у учеников стремление к творческому восприятию знаний, учить их самостоятельно мыслить.

### ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Рассматривая термин «модель учителя» как термин педагогической науки, можно отметить, что понятие «модель» (франц. modele, от лат. modulus – мера, образец, норма) многозначно. В самом широком смысле модель – это «любой мысленный или знаковый образ моделируемого объекта (оригинала)». В более узком смысле – это «специально создаваемый или специально подбираемый объект, воспроизводящий характеристику изучаемого объекта».

Именно в этом плане и следует понимать термин «модель учителя». Модель учителя (педагога) – это мысленный образ оригинала идеального (совершенного) профессионала. В качестве такового в исследованиях педагогической профессии она выступает как эталон. Заметим также, что модель учителя включает не все его качества, а только существенные. В этом его достоинство и в то же время известный недостаток в плане конкретной практики [2].

Для составления модели современного учителя необходимо учесть основные профессиональные позиции учителя (только занимая подобные позиции, учитель может создавать для учащихся развивающую образовательную среду): менеджер (организатор деятельности), консультант, тьютор, организатор рефлексии, эксперт, партнер, режиссер-сценарист, актер, исследователь и т.д.

В научных трудах определены группы качеств и свойств личности, общие для всех профессий, которые составляют своего рода фундамент для разных профессиональных способностей. На основе этого можно выделить наиболее значимые для педагогов:

1 Личностные качества: черты характера, качества ума, воображение, культура речи, внимание и др.

2 Общие способности: интеллектуальные, коммуникативные, организаторские и др.

3 Педагогические способности: дидактические, перцептивные и др.

4 Специальные способности: музыкальные, математические, артистические, спортивные и т.п. [2]

Проведенный в ходе исследования опрос студентов педагогических специальностей показывает, что личностная характеристика педагога играет ведущую роль по отношению к профессиональной, при этом самыми значимыми среди личностных качеств учителя выделены целеустремленность, настойчивость, трудолюбие, скромность, наблюдательность, ораторские способности, артистичность, готовность к эмпатии (сопереживание) и др.

Замечено, что одни и те же методы применяемыми педагогами, рождают далеко неравнозначный качественный результат. Более того, некоторым из учителей даже пробированные методы не позволяют приблизиться к минимальному успеху. На желания школьников влияют не только методы, приемы и задания, подбираемые для них педагогом. Успешность работы учителя в значительной степени обуславливается его личностью, характером, взаимоотношениями с учащимся, его мастерством, что не всегда зримо прослеживается в педагогической деятельности. Педагоги-мастера постоянно обращают внимание на реакцию, которая вызвана их действиями у учащегося. Под благотворным воздействием учителей ученик испытывает радость познания в учении, чувствует, что он может учиться лучше.

Педагогу в любой ситуации необходимо отличаться выдержкой, терпением, объективностью и чуткостью, т.е. постоянно уметь контролировать свою деятельность и поведение в общении с учениками. Важное значение имеют такие качества учителей, как наблюдательность и находчивость, умение пользоваться голосом, дикцией, непосредственное эмоциональное влияние на ученика, а также предвидение последствий своих действий.

Итак, личностные характеристики, имея связь с профессиональными, однозначно и прямо не коррелируют. Профессиональные качества последуют личностным, сохраняя при этом большую автономность.

Группу общих способностей можно назвать группой ключевых компетенций (рисунок 1), каждая из которых состоит из набора определенных способностей личности и способов деятельности будущего учителя.

Информационно-образовательная среда определяет новую роль учителя, готового к профессиональному использованию средств информационно-коммуникационных технологий, входящих в среду. Поэтому, к примеру,





особую роль в профессиональной деятельности современного учителя играет ИКТ-компетенция, которая включает умения проектирования образовательного процесса в новой информационно- образовательной среде.

Рисунок 1 – Ключевые компетенции выпускника ВУЗа

В третью группу включены педагогические способности. Педагогические способности – это определенные психологические особенности личности, которые являются условием успешного достижения ею в роли учителя высоких результатов в обучении и воспитании детей. Педагогические способности характеризуют как умственную, так и эмоционально – волевую сторону личности и включают следующие способности: дидактические, академические, перцептивные, экспрессивные, организаторские, суггестивные, конструктивные, коммуникативные [4].

Четвертую группу специальных качеств определим, как профессиональные качества, которые представляют собой фундамент, на котором строится педагогическое мастерство.

Педагог – профессионал должен блестяще знать свой предмет и уметь научить других, вызывать у студентов интерес к своему предмету, заниматься исследовательской работой, изучать и применять новые методики и технологии, уметь работать с методической литературой. Он никогда не останавливается в самосовершенствовании, повышении своей квалификации, всегда рад поделиться своим педагогическим опытом с коллегами.

К профессиональным качествам может быть отнесён комплекс качеств, к примеру, доброжелательность и заинтересованность в отношении к учащимся, готовность принять конструктивную критику от коллег, наличие собственного взгляда на социальную ситуацию и окружающий мир, понимание людей, имеющих другие ценности, интересы, способности, развитая способность к критике и рефлексии, отказ от роли кладезя мудрости и знания, умение делиться с учащимися своими мыслями и чувствами, способность демонстрировать компетентное поведение – собственную ответственность за результат, любознательность, способность к кооперации и диалогу и т.п.

Итак, профессиональная компетентность педагога, как представляет компетентностная модель современного учителя (рисунок 2), формируется только при обладании одновременно всеми следующими элементами:

• Личностные качества - профессиональные качества, которые характеризуют направленность личности учителя;

• Ключевые компетенции выпускника педагогического вуза;

• Профессиональные качества, раскрывающие педагогические способности и специальные компетенции учителя.

Рисунок 2 – Структура профессиональной компетентности учителя

В настоящее время информационные технологии продолжают все больше внедряться в жизнь современного общества и используются практически во всех сферах деятельности человека, потому проблема эффективной подготовки грамотных специалистов, владеющих современными





информационными технологиями на высоком уровне, остается актуальной и на сегодняшний день. Самую важную роль в этом процессе играет учитель информатики.

Целью школьного курса информатики является формирование информационной культуры учащихся, которая включает в себя, в том числе, умение эффективно работать с различными видами информации, а также использовать для этого информационные технологии и их средства. Поэтому эффективность и качество подготовки учащихся средних общеобразовательных школ в области информационных технологий напрямую зависит от качества подготовки будущих учителей информатики. Очень важно сформировать у будущих учителей информатики понимание роли и назначения компьютера, а также развить умения детально изучать и методически грамотно организовывать процесс обучения учащихся информационным технологиям.

Учитель информатики должен четко понимать, что во-первых, компьютер в школе выступает как объект изучения. В качестве таковых они выступают на уроках информатики, где учащиеся должны приобрести навыки работы с компьютерами и знания по основным принципам устройств и работы компьютера. Без этих знаний учащиеся не смогут в дальнейшем плодотворно использовать компьютер в своей деятельности, и не только вне школы. Во-вторых, компьютер, как средство обучения, выступает как инструмент исследования процессов и объектов. И, в-третьих, использование компьютера в организации учебно-воспитательного процесса позволяет автоматизировать деятельность администрации школы на основе организации различных баз данных с удобным доступом к имеющейся в ней информации.

Учитель информатики, ведущий учебный процесс в компьютерном классе, выполняет одновременно функции преподавателя: проводит занятия, помогает учащимся в их профессиональном самоопределении, обеспечивает правильное и эффективное использование электронных образовательных ресурсов, консультанта: координируют познавательный процесс учащихся, проводят групповые консультационные и коммуникативные занятия, индивидуально консультирует учащихся по различным вопросам изучаемого курса; организатора (менеджера) учебного процесса: управляет проведением групповых занятий, контролирует выполнение учащимися графика учебного процесса (промежуточные тесты, итоговое тестирование, экзамен). В данном случае и необходимо применить управленческую компетенцию учителя – умение осуществлять педагогический анализ, в результате действий педагога

может быть простроена среда образовательного процесса - комфортная и развивающая для каждого ученика.

Формирование управленческой компетентности, может стать действенной силой, способной образовать, организовать и направить учительский коллектив на качественное решение запрограммированных школой задач, позволит сформировать личность ученика нацеленного на успешность в настоящей учебной и будущей профессиональной деятельности.

## ВЫВОДЫ

Современный учитель – это творческая личность, обладающая способностью к рефлексии, профессиональными навыками, педагогическим даром и стремлением к новому. В идеале учитель должен ясно понимать самоценность образования, быть человеком в культуре, прекрасно знать собственный предмет, педагогику и психологию, использовать личностно-ориентированные педагогические методы и обладать мотивацией к дальнейшему росту и развитию своей личности.

Специфика современного обучения информатики (как динамичной и быстроразвивающейся науки) предъявляет к учителю информатики требования, которые существенно отличаются от традиционных, как по личным качествам, так и по образу ведения занятий. Предложенная модель учителя новой формации отражает важнейшие профессиональные способности и личностные качества, которые необходимо формировать у будущего учителя информатики для того чтобы перейти от обучения информатике, носящего преимущественно информационный характер и направленного в основном на исполнительскую деятельность, к формированию личности, умеющей ориентироваться и принимать обоснованные решения в условиях современной информационной среды, владеющей приемами творческой деятельности, способной не только усваивать готовое знание, но и генерировать новое.

## СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Сайидова, С. Ё.** Компетентный преподаватель – педагог-мастер [Текст] // Проблемы и перспективы развития образования: материалы VIII междунар. науч. конф. (г. Краснодар, февраль 2016 г.). – Краснодар : Новация, 2016. – С. 14-17.

2 Профессиональные качества современного учителя // [Электронный ресурс]. – http://paidagogos.com/?p=60

3 **Артамонова, Е. И.** Компетентностный подход в формировании личности педагога-профессионала / Е. И. Артамонова // Педагогическое образование и наука. – 2008. – № 10.





4 **Айсмонтас, Б. Б.** Педагогическая психология // [Электронный ресурс]. – http://www.bsu.ru/content/page/1415/hec/aismontas/ index.html.

Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*И. С. Мұсатаева*

**Заманауи информатика пәні мұғалімінің моделі**

Шәкәрім атындағы мемлекеттік университеті, Семей қ.

Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*I. S. Mussatayeva*

**Model of modern computer science teacher**

Shakarim State University, Semey.

Material received on 18.5.17.

*Мақалада болашақ мұғалімдердің дайындауының, әсіресе ақпараттану мұғалімдерінің құзыреттілігінің теориялық негіздерін талқылайды. Болашақ мұғалімнің моделі көрсетілген, құзыреттілігі бейнеленген, олар болашақ мұғалімнің одан әрі кәсіби қалыптасуының құрастыруына қажет.*

*In the article there is considered the theoretical basis of the competency approach to the preparation of future teachers, particularly computer science teachers. There is shown a model of the future teacher, that describes the competencies which are necessary to generate in further professional development of future teachers.*

УДК 37.041

***Д. П. Мучкин[1], А. З. Нуржумбаева[2]***
[1]к.п.н., доцент, Павлодарский государственный педагогический институт, г. Павлодар; [2]докторант, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, г. Павлодар
e-mail: [1]pochta_dem_m@mail.ru

# *ПОДГОТОВКА СТУДЕНТОВ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ К САМООБРАЗОВАНИЮ – РЕАЛЬНОСТЬ И ПЕРСПЕКТИВЫ*

*В статье автором предпринята попытка раскрытия сущности педагогического самообразования как вида деятельности. Приведены результаты диагностики уровня готовности студентов педагогического вуза к информационному и исследовательскому аспекту самообразовательной деятельности. Предложен путь решения проблемы адекватной подготовки будущих учителей к самообразованию в современных условиях.*

*Ключевые слова: сущность педагогического самообразования, подготовка учителей к самообразованию.*

## ВВЕДЕНИЕ

Динамичные изменения конъюнктуры современного мира, предопределяют векторы модернизации различных аспектов жизнедеятельности общества в глобальных масштабах. Данная тенденция так же является актуальной и для Республики Казахстан. Как отмечено в Государственной программе развития образования и науки Республики Казахстан на 2016-2019 годы: «Мир живет в период глобальных вызовов. В этих условиях образование и наука должны быть на переднем крае преобразований. Ведущие экономики мира достигают процветания только за счет высокого уровня человеческого капитала. Этому способствуют новые образовательные стратегии и политики» [1].

Как известно, одним из приоритетных направлений в реформировании системы образования являются изменения требований к подготовке педагогов. Это объясняется тем, что: «педагогическая мысль во все времена развивалась в неразрывной связи с изменением общественных отношений. В конечном итоге педагогические теории, содержание и методы воспитания и обучения определяются условиями и потребностями материальной жизни общества» [2]. Не стала исключением и Государственная программа





развития образования и науки Республики Казахстан на 2016-2019 годы, в которой заявленно о том, что: «В соответствии с проектом модернизации педагогического образования будет разработан профессиональный стандарт педагога, согласно которому будет обновлено содержание педагогического образования» [1]. Очевидно, что решение проблем связанных с практическим достижением новых ожидаемых результатов педагогического образования будет возложенно на профессорско-преподавательский состав ВУЗов занимающихся подготовкой будущих учителей. Это, в свою очередь, стимулирует интерес профессорско-преподавательского состава к тому, что бы отслеживать и осмыслять нововведения, а так же моделировать различные аспекты предстоящей профессионально-педагогической деятельности. И это важно, так как: «дальнейшее реформирование образовательной системы в ближайшей и отдаленной перспективе всецело зависит как от профессионального уровня педагога, так и от степени заинтересованности и участия каждого педагога в развитии инновационной деятельности в образовании» [3]. Так, мы обратили внимание на то, что: «Предусматриваются меры по усилению требований к педагогам. Самообразование, самосовершенствование станут неотъемлемой частью деятельности педагога» [1].

В связи с этим, в нашей работе мы обозначили следующую цель: выявить суть самообразования, для того, что бы попытаться предвосхитить поиск путей по адекватной подготовке будущих педагогов к самообразованию в контексте усиления к ним требований.

## ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

И так, анализ источников научной информации касающихся различных аспектов самообразовательной деятельности, в том числе педагогической, позволил нам прийти к заключению о том, что педагогическое самообразование следует понимать как – систематическую познавательную деятельность педагога репродуктивно-продуктивного характера осуществляемую самостоятельно [4, с. 47]. Известно, что центральным системообразующим компонентом психологической системы деятельности является её цель, в связи с этим, мы выявили и обозначили её как – систематическое самостоятельное усвоение научных знаний, а так же способов осуществления деятельности на базе имеющихся знаний, для достижения успеха в профессионально-педагогической деятельности [там же, с. 48].

Основываясь на данном нами определении педагогического самообразования, а так же его цели, справедливым будет являться утверждение того, что для успешного педагогического самообразования

учитель должен овладеть знаниями о том, как самостоятельно усваивать научные знания. В свою очередь: «знания могут быть усвоены как с помощью репродуктивного, так и с помощью продуктивного (творческого) типа деятельности мышления [5]. Так, ещё в 70-х годах прошлого столетия П. И. Пидкасистый и В. И. Коротяев отмечали, что: «в индивидуальном познании четко различаются самостоятельная познавательная деятельность, направленная на открытие новых закономерностей, то есть на решение творческих проблем, а также самостоятельная познавательная деятельность, выступающая в виде информационного поиска уже известных обществу сведений, но новых для самого ищущего, поэтому в самостоятельной познавательной деятельности человека различают исследовательскую и информационную деятельность, каждая из которых целенаправленна и вызывается соответствующими действиями репродуктивного (воспроизводящего) и продуктивного (творческого) характера [6].

Таким образом, мы приходим к заключению о том, что для успешного самообразования педагогу необходимо овладеть основами информационной и исследовательской деятельности. И здесь, как мы считаем, важно подчеркнуть, что овладение основами информационной деятельности, в отличии от исследовательской, является необходимым, но не достаточным условием для самообразования в современном мире. Попытаемся обосновать выдвинутое утверждение.

В нашей работе мы соглашаемся с В. А. Адольфом, который под обобщенными видами информационной деятельности человека понимает: «поиск, сбор, обработку и хранение информации» [7]. Но крайне важно, как мы убежденны, отметить, что информация должна быть достоверной, то есть соответствовать действительности и находить подтверждение в практике. В противном случае поиск, сбор, обработка и хранение информации просто не имеют смысла, ну, только, если вы не намереваетесь создать архив лжеинформации.

Очевидно, что в современных условиях наростающих темпов умножения информации, человек, зачастую, просто не готов или не может тратить время и силы на проверку достоверности информации и предпочитает доверять мнению тех, кого считают экспертом в той или иной области. И это вполне естественно, так как источником многого из того, в чем мы убеждены, являются суждения специалистов, а также личные или общеизвестные знания. Но следует так же учесть и то, что: «человек не способен не только жить, но и мыслить в одиночку. Он остаётся «общественным существом» и в сфере мышления: рассуждения каждого индивида опираются на открытия и опыт других людей. Не редко бывает трудно уловить ту грань, где критическое,





взвешенное восприятие переходит в неоправданное доверие к написанному и сказанному другим» [8]. Как отмечал в своей работе У. Поль: «социальный мир часто иррационален и несправедлив, <…> поэтому квалифицированная мысль часто используется, чтобы обслужить чей-то интерес, чьей главной целью является достижение их эгоистических интересов [9]. В свою очередь Э. Аронсон и Э. Пратканис, своей книге «Эпоха пропаганды: Механизмы убеждения, повседневное использование и злоупотребление» приводят следующее суждение: «Хотя есть смысл верить надежному источнику, когда специальные знания и надежность непосредственно связаны с интересующей нас проблемой, часто легче симулировать эту надежность, чем на самом деле её обрести. <…> Доверие превратилось в товар, который можно не только подделать, но и открыто купить и продать на рынке. Как можно узнать, не подделывает ли коммуникатор свою надежность в противовес реальному обладанию ею? Это трудный вопрос» [10].

Одним из возможных выходов из сложившейся ситуации, как мы считаем, является усвоение будущими учителями основ исследовательской деятельности. Как известно, исследовательская деятельность это - характерный для науки вид позновательной деятельности, состоящий в целенаправленном изучении малоизвестных и неизвестных явлений и фактов, получение новой информации о чём либо, «способ производства нового знания» [11, с. 301]. Таким образом, справедливо утверждать, что если человеку известна процедура научного получения новой информации, то он может воспроизвести процесс её получения и, тем самым, сделать заключение о том, достоверна она или нет.

То есть, если человек способен не только самостоятельно находить, собирать, обрабатывать и хранть готовую (полученную другими людьми) информацию, но и проверять её достоверность с помощью самостоятельной исследовательской деятельности, то его самообразование, с большей вероятностью, будет целесообразным.

Исходя из всего вышесказанного, мы можем прийти к заключению о том, что одним из необходимых, но не достаточных условий успешного самообразования в современном мире, является самостоятельная информационная деятельность человека. То есть, данный вид деятельности, по сути, является важной предпосылкой для исследовательской деятельности, но не тождественен ей по содержанию и объёму. В свою очередь, полноценная исследовательская деятельность, включает в себя, помимо информационной деятельности, ещё и другие компоненты, которые в своей совокупности, порождают её эмерджентные свойства, что позволяет самостоятельно получать новую информацию, а так же перепроверять её достоверность, то есть успешно достигать цели самообразования.

Является доказанным, что: «активное участие личности в определенной деятельности <…> в значительной мере определяется ее подготовленностью к этой деятельности» [4, с. 58]. Следовательно, эффективность любой деятельности, в том числе и самообразования, во многом зависит от того, насколько личность к ней подготовлена.

Мы решили выяснить, готовы ли наши студенты – будущие учителя к успешной самообразовательной деятельности. Для этого мы решили провести диагностику, направленную на выяснение того, на каком уровне студенты подготовленны к информационной (репродуктивный критерий самообразования) и исследовательской (продуктивный критерий самообразования) деятельности.

Для реализации нашего замысла мы имели возможность продиагностировать студентов 2-3 курсов Павлодарского государственного педагогического института, очного отделения, в общем количестве 54 респондента в 2016-2017 учебном году. В качестве метода диагностики мы использовали тесты достижений. Свой выбор мы аргументируем тем, что: «тесты достижений выявляют степень владения определёнными знаниями, умениями, навыками» [12]. В нашем исследовании мы соглашаемся с Г. К. Ахметовой, Н. Э. Пфейфер и Е. И. Бурдиной, по мнению которых тест в педагогических исследованиях «представляет собой специфическую проверку знаний и умений ученика» [13]. Авторы так же отмечают, что одним из достоинств тестов является то, что они позволяют «раскрыть в минимально короткие сроки и в компактной форме интересующие исследователя признаки ученика» [там же]. Тесты достижений позволяют «измерять воздействие специальных программ обучения, профессиональной и других видов подготовки на эффективность усвоения того или иного комплекса знаний, формирование различных специальных умений и навыков» [14].

При разработке содержания тестов достижения по критерию «основы информационной деятельности» мы проконсультировались с сотрудниками библиотек и специалистами в области информационных технологий, а так же обратились к собственному опыту деятельности в этой сфере. В итоге составили 25 вопросов, по сути отражающих уровень функциональной грамотности по данному направлению. Вопросы были посвященны основам поиска и сбора релевантной информации в Интернет и на бумажных носителях (в том числе при работе в традиционной библиотеке), а так же способам фиксации (обрабртка и хранение) данной информации в различных форматах и на различных носителях.

В свою очередь, для определения уровня подготовленности студентов по критерию «основы исследовательской деятельности» мы решили согласиться с В. В. Егоровым и Э. Г. Скибицким, которые считают, что успешное осуществление исследовательской деятельности обеспечивается при условии,





если педагог владеет: «знаниями специфики и технологии целенаправленного научного экспериментирования и исследовательского поиска, методологии и организации педагогического эксперимента, а так же технологий педагогического измерения и оценки результативности научно-педагогических изысканий» [11, с. 194]. Таким образом, мы включили в содержание тестов соответствующие вышеобозначенным требованиям вопросы.

Для обработки результатов тестирования мы воспользовались формулой коэффициента уровня усвоения (колличество правильных ответов делиться на колличество вопросов теста и получается коэффициента уровня усвоения). Максимальное значение коэффициента уровня усвоения может колебаться от 0 до 1. Материал по теме можно считать усвоенным на высоком уровне, если коэффициент уровня усвоения составляет - от 1 до 0,8; средний уровень – от 0,6 до 0,79; низкий уровень - менее 0,59 [там же, с. 220-221].

В результате проведённой диагностики выяснилось, что по критерию «основы информационной деятельности» высокий уровень усвоения продемонстрировали – 31,5 %; средний – 59,2 %; низкий – 9,3 % респондентов. Причём стоит отметить, что на вопросы, касающиеся поиска и сбора релевантной информации в Интернет, все респонденты ответили правильно. Затруднения возникали лишь с ответами на некоторые вопросы, которые касались различных аспектов работы с бумажными носителями вообще и в традиционной библиотеке в частности, а так же способами фиксации информации. Указанный факт, как мы предпологаем, связан с тем, что современные студенты всё чаще прибегают к взаимствованию информации в готовом виде с Интернет, а например, не с бумажных носителей. Объяснение этому, как нам кажеться, лежит на поверхности, так как пользоваться Интернет гараздо проще, быстрее и удобнее, но вопрос о качестве и достоверности взаимствуемой из Интернет информации остаётся открытым.

По критерию «основы исследовательской деятельности» были полученны следующие результаты: высокий уровень усвоения продемонстрировали – 14,8 %; средний – 46,3 %; низкий – 38,9 % респондентов. Мы так же попытались выяснить, почему уровень готовности студентов к исследовательской деятельности, в основном средний и низкий. Как показал анализ ГОСО педагогических специальностей (за последние 5 лет), в них есть лишь одна дисциплина – «Педагогика», в рамках которой, студентами предпологается усвоение содержания образования предусматривающего ознакомление с основами исследовательской деятельности педагога. Хотелось бы отметить, что в соответствии с Типовой учебной программой дисциплины «Педагогика» (от 2013 года) изучению данного фрагмента содержания образования посвященна лишь одна из 30 тем которые предстоит усвоить учащимся по данной дисциплине.

## ВЫВОДЫ

Сравнительный анализ результатов полученных по критериям «основы информационной деятельности» и «основы исследовательской деятельности» наглядно демонстрирует, что респонденты в значительно большей мере готовы осуществлять информационную деятельность, чем исследовательскую. Это и является наглядной иллюстрацией, того как обстоят дела с успешностью подготовки будущих учителей к самообразованию в реальности. Указанный факт, в дальнейшем, как мы считаем, может поставить под сомнение успешность их самообразовательной деятельности, так как ранее мы доказали, что информационная деятельность является необходимым, но не достаточным условием для успешного самообразования.

Таким образом, основываясь на всей вышеприведённой информации, мы можем заключить, что одним из адекватных и перспективных путей оптимизации процесса подготовки будущих учителей к самообразованию, в рамках получения высшего педагогического образования, будет являться включение в обязательный компонент содержания образования такой дисциплины, усвоение содержания которой позволит студентам более обстоятельно ознакомиться с основами исследовательской деятельности. И это справедливо, так как подготовка к успешной исследовательской деятельности подразумевает так же обязательное вооружение учащихся основами информационной деятельности.

Конечно, мы отдаём себе отчёт в том, что предложенный нами в качестве перспективы путь решения проблеммы адекватной подготовки будущих учителей к самообразованию, не является единственно верным. Но, тем не менее, мы надеемся, что результаты нашей работы могут быть полезны и интересны всем тем, кто исследует пути оптимизации подготовки будущих учителей к успешному самообразованию в условиях модернизации содержания педагогического образования.

## СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2016-2019 годы [электронный ресурс] / Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000205 - (Загл. с экрана).

2 **Хмель, Н. Д.** Теоретические основы профессиональной подготовки учителя [текст] / Н. Д. Хмель. – Алматы : Гылым, 1998.- 320 с. – ISBN 5-628-02561-5. – С. 19

3 **Омарова, В. К.** Инновационные подходы в образованиии: учеб. пособие [текст] / В. К. Омарова. – Павлодар : ПГПИ, 2012. – 275 с. – ISBN 978-601-267-242-8. – С. 231.





4 **Мучкин, Д. П.** Педагогические условия формирования профессионально-педагогической самообразовательной компетентности будущих учителей: дисс. канд. пед. наук [текст] / Д. П. Мучкин. – Астана, 2010. – 160 с.

5 **Махмутов, М. И.** Проблемное обучение. Основные вопросы теории [текст] / М. И. Махмутов – М. : «Педагогика», 1975. – С. 96.

6 **Пидкасистый, П. И., Коротяев, В. И.** Самостоятельная деятельность учащихся в обучении [текст] / П. И. Пидкасистый, В. И. Коротяев. – М., 1978. – С.24-25.

7 **Адольф, В. А.** Методологические подходы к формированию информационной культуры педагога [текст] / В. А. Адольф // Информатика и образование. – 2006. – № 1. – С. 3.

8 **Ивин, А. А.** Логика: Учебник для гуманитарных факультетов [текст] / А. А. Ивин. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2001. – 320 с. – ISBN 5-8183-0045-5. – С. 280-281.

9 **Поль, Р. У.** Критическое мышление: Что необходимо каждому для выживания в быстро меняющемся мире [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://evolkov.net/critic.think/Paul.R/- (Загл. с экрана).

10 **Аронсон, Э., Пратканис, Э.** Эпоха пропаганды: Механизмы убеждения, повседневное использование и злоупотребление [текст] / Э. Аронсон, Э. Пратканис. – Перераб. изд. – СПб. : прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. - (Проект «Психологическая энциклопедия»). – 384 с. – ISBN 5-93878-046-2. – С.142-143.

11 **Егоров, В. В., Скибицкий, Э. Г.** Организация и технология научного исследования [текст] / В. В. Егоров, Э. Г. Скибицкий – Новосибирск : ОАО «Новосибирское книжное издательство», 2006. – 426 с. – ISBN 5-7620-1150-X.

12 **Бурлачук, Л. Ф.** Психодиагностика: Учебник для вузов [текст] / Л. Ф. Бурлачук – СПб. : Питер, 2007. – 352 с. – ISBN978-5-94723-045-1. – С. 111.

13 **Ахметова, Г. К., Пфейфер, Н. Э., Бурдина, Е. И.** Азбука для начинающего исследователя [Текст] / Г. К. Ахметова, Н. Э. Пфейфер, Е. И. Бурдина: Методическое пособие. – Павлодар : Павлодарский государственный университет им. С. Торайгырова, 2003. – 108 с. – ISBN 9965-568-65-7. – С.8.

14 Педагогика: Большая современная энциклопедия [Текст] / Рапацевич Е.С. – Минск : «Соврем. слово», 2005. – 720 с. – ISBN 985-443-481-8. – С.585

Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*Д. П. Мучкин[1], А. З. Нуржумбаева[2]*

**Болашақ мұғалімдерді өздігінен білімін жетілдіруге дайындаудың бүгіні мен келешегі**

[1]Павлодар мемлекеттік педагогикалық институты, Павлодар қ.
[2]С. Торайғыров атындағы
Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*D. P. Muchkin[1], A. Z. Nurzhumbaeva[2]*

**Preparing of students, future teachers to self-education – reality and prospects**

[1]Pavlodar State Pedagogical Institute, Pavlodar.
[2]S. Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar.
Material received on 18.05.17.

*Мақалада автор педагогтардың өздігінен білімін жетілдірудің кейбір әдіс-тәсілдерін ұсынады. Педагогикалық жоғары оқу орны студенттерінің өздігінен білім алуында ақпараттық және зерттеушілік іс-әрекеті деңгейлерінің нәтижесін келтіреді. Болашақ мұғалімдерді дайындауда өздігінен білімін жетілдіруге бейімдеу барысында бірлесіп жұмыс жасауда кездесетін мәселелерді шешудің жолдарын жан-жақты ашып көрсетеді.*

*In this article the authors attempt to disclose pedagogical self-education as an activity. These diagnostic results of readiness level of pedagogical institute students to the information and research aspects of self-educational activity. A way to solve the problem of adequate training for future teachers to educate themselves in modern conditions was proposed.*





УДК 37.035

***А. К. Нургалиева[1], Б. М. Жапарова[2]***
[1]к.п.н., [2]к.п.н., Павлодарский государственный педагогический институт, г. Павлодар
e-mail: [1]aknurgalieva@mail.ru

# *ОСНОВЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КЛАССНОГО РУКОВОДИТЕЛЯ ПО ФОРМИРОВАНИЮ ЛИДЕРСТВА ШКОЛЬНИКОВ*

*В статье рассмотрены особенности деятельности классного руководителя по формированию лидерства школьников. Авторы подчеркивают, что успех в работе классного руководителя по формированию лидерства у школьников становится возможным благодаря реализации принципа педагогической поддержки.*

*Ключевые слова: лидерство, лидерские качества, классный руководитель, формирование, содержание деятельности.*

## ВВЕДЕНИЕ

Современное казахстанское общество предъявляет особые требования к растущей личности. Некоторыми из них являются высокоразвитые лидерские качества, социальная активность, целенаправленность, креативность и высокая способность решать задачи современной действительности. Так, Н. А. Назарбаев в ходе XV съезда партии власти сказал, что выполнение стратегии 2050 возможно только в условиях лидерства. Более того, казахстанское общество стремится формировать конкурентоспособную личность, активно адаптирующуюся в социальных и экономических условиях, но и позитивно влиять на существующую действительность.

Воспитание лидерства является одним из важнейших компонентов образования в интересах человека, общества, государства. Воспитательные функции в общеобразовательном учреждении выполняют все педагогические работники. Однако ключевая роль в решении задач воспитания принадлежит классному руководителю. Именно классный руководитель играет огромную роль в формировании личности ребёнка, его лидерских качеств, раскрытии его способностей, потенциальных возможностей и защите его интересов [1, с. 66].

## ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Классный руководитель – это организатор и руководитель целостного педагогического процесса. Это педагог (исследователь, воспитатель, предметник), который является «центром» организации, координации всех влияний, оказываемых на отдельную личность или на коллектив учащихся. Он просвещает родителей в области воспитания, является помощником в деятельности детских и юношеских объединений, координирует совместные усилия учителей-предметников, работающих в классе, а также психолога, социального педагога, вожатого (если таковые имеются в школе). Классный руководитель – ведущий, самый уважаемый, самый подготовленный специалист [2, с. 5].

Современные изменения, происходящие в казахстанском обществе, и обновление содержания образования требуют от классных руководителей внедрения новых форм и методик обучения для формирования лидеров, при этом, сохраняя в своей работе педагогический опыт, целостность системы образования и воспитания, традиционные подходы к системе обучения [3, с. 19]. Практика работы организации образования, история развития школы убедительно показывают ведущую роль классного руководителя в формировании личности учащегося, развитии его творческих и лидерских способностей. Вместе с тем, анализ работы педагогических коллективов образовательных учреждений, отдельных классных руководителей показывает, что в настоящее время воспитывающая деятельность лидеров осложняется целым рядом обстоятельств: отсутствием единых подходов к видению функций классного руководителя в сегодняшней школе; слабой методической подготовкой; недостаточностью той организационно-методической помощи, которую они получают со стороны администрации школы, особенно в вопросах прогнозирования и диагностики результативности воспитания, личностного подхода к нему; большими перегрузками; высокой наполняемостью классов; несовершенством правового статуса классного руководителя и др. По мнению большинства, из них, система классного руководства в ее сегодняшнем виде неэффективна и нуждается в преобразовании [4, с. 32].

Воспитание – это целенаправленное управление процессом развития личности, классный руководитель выступает в качестве педагога-профессионала, духовного посредника между обществом и ребенком в усвоении культуры, накопленной человечеством, организующий систему отношений через разнообразные виды воспитывающей деятельности в классном коллективе, создающий условия для индивидуального самовыражения каждого ребенка и осуществляющий индивидуальную коррекцию процесса его социализации.





Цель работы классного руководителя с классом состоит в создании благоприятной микросферы и психологического климата в коллективе, а также в координации усилий педагогов (учителей-предметников, воспитателей, руководителей кружков и др.), родителей, других взрослых, влияющих на становление лидерства у школьников. Исходя из этой цели, можно вычленить следующие задачи, непосредственно и каждодневно реализуемые классным руководителем в целях образования лидерства у ребенка:

– создание классного коллектива как воспитательной подсистемы, среды, обеспечивающей социализацию каждого ребенка.

– организация всех видов коллективной и индивидуальной, деятельности, вовлекающей учащихся в разнообразные коммуникативные и критические ситуации, с помощью представителей всех социальных институтов воспитания для выявления и формирования лидерства у детей.

– коррекция лидерского развития учащихся класса, способствующая свободному и полному проявлению, и развитию их способностей.

– формирование ответственного отношения к учению, что не может быть без таких качеств, как: интеллект, энергичность, активность, настойчивость, эмоциональная выносливость, что в совокупности проявляют лидерство [4].

Деятельность классного руководителя является основным механизмом реализации индивидуального подхода к воспитанникам. Она обусловлена современной задачей, которую он ставит перед собой: общественно-максимальное развитие каждого ребенка, сохранение его неповторимости и раскрытие его потенциальных лидерских способностей. Ориентируясь на эту основную задачу, классный руководитель выполняет работу следующего содержания:

– содействует созданию благоприятных условий для индивидуального развития лидерских качеств и нравственного формирования личности ребенка, фиксирует отклонения в развитии и поведении воспитанника, вносит необходимые коррективы в систему его воспитания;

– осуществляет изучение личности школьника, его склонностей и интересов;

– создает благоприятную микросферу и морально-психологический климат для каждого ребенка в классе (группе);

– направляет самовоспитание и саморазвитие лидерства у воспитанников;

– координирует деятельность учителей-предметников в целях интеллектуального, нравственного и лидерского развития учащихся, осуществляет помощь отдельным детям в учебной деятельности;

– содействует формированию лидерства каждым учеником через систему кружков, клубов, секций, объединений по интересам, организуемых в школе, в учреждениях дополнительного образования, по месту жительства;

взаимодействует с органами ученического самоуправления, с детскими и подростковыми общественными организациями в проведении внеурочной воспитательной работы, оказывает им организационно-методическую поддержку;

– организует воспитывающую деятельность в классе, в соответствии с возрастными интересами детей, национальными традициями и требованиями жизни, строит содержание жизнедеятельности классного коллектива;

– заботится о здоровье и безопасности вверенных ему детей; участвует в диспансеризации учащихся, проводимой медицинскими работниками; совместно с органами ученического самоуправления ведет активную пропаганду здорового образа жизни;

– ведет работу по охране прав и защите позитивных интересов детей; оказывает помощь воспитанникам в решении острых жизненных проблем;

– работает в тесном контакте с родителями учащихся; изучает воспитательные возможности семьи;

– ведет дифференцированную индивидуальную работу с родителями по коррекции семейного воспитания; оказывает помощь родительской общественности в работе с учащимися класса и их родителями; организует совместную деятельность школьников и родителей, ведет работу по педагогическому и лидерскому просвещению семей, повышению их педагогической культуры;

– ведет документацию, отражающую планирование, ход и результативность воспитательной работы (наряду с общепринятыми классными журналами, многовариантными планами работы классных руководителей по решению педагогического совета могут использоваться авторские программы и как обязательные – рабочие дневники, тетради наблюдений и другие документы, если это педагогически целесообразно).

Основными функциями, определяющими содержание работы классного руководителя, являются: аналитико-прогностическая; организационно-координирующая (является приоритетной при формировании познавательного интереса); коммуникативная; предупредительно-профилактическая; охранно-защитная; коррекционная. В соответствии со своими функциями классный руководитель осуществляет отбор форм работы с учащимися. Все их многообразие можно классифицировать по разным основаниям:

– по видам деятельности – учебные, трудовые, спортивные, художественные и др.;

– по способу влияния педагога – непосредственные и опосредованные;

– по времени проведения – кратковременные (от нескольких минут до нескольких часов), продолжительные (от нескольких дней до нескольких недель), традиционные (регулярно повторяющиеся);





– по времени подготовки – формы работы, проводимые с учащимися без включения их в предварительную подготовку, и формы, предусматривающие предварительную работу, подготовку учащихся;

– по субъекту организации – организаторами детей выступают педагоги, родители и другие взрослые; деятельность детей организуется на основе сотрудничества; инициатива и ее реализация принадлежит детям;

– по результату – формы, результатом которых могут быть информационный обмен, выработка общего решения (мнения), общественно значимый продукт;

– по числу участников – индивидуальные (воспитатель – воспитанник), групповые (воспитатель – группа детей), массовые (воспитатель – несколько групп, классов) [5, 45].

Успех в работе классного руководителя по формированию лидерства у школьников становится возможным благодаря реализации принципа педагогической поддержки, а это значит:

– верить в каждого ребенка и его лидерские возможности;

– оценивать не личность, а действия, поступки;

– видеть ценность не только результата, а и самого процесса взаимодействия с ребенком;

– проявлять внимание к каждому ребенку постоянно, радуясь его самостоятельным действиям, поощряя их и развивая тем самым его лидерские качества;

– не торопиться с выводами;

– помогать каждому в поиске своего «Я», в сохранении уникальности, в формировании лидерства [6].

С помощью ниже перечисленных форм внеклассной воспитательной работы классный руководитель формирует лидерский интерес (рисунок 1).

Таблица 1 – Формы воспитательной работы по формированию лидерства школьников

| Формы воспитательной работы | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Словесно-логические | Образно-художественные | Трудовые | Игровые (досуговые) | Психологические |
| Обязательные элементы: информация, переживания, действия | | | | |

Словесно-логические формы. Основным средством является слово (воздействие словом), вызывающее ответные эмоции у детей. К этому типу форм относятся беседы на темы, связанные с лидерством, классные дискуссии о лидерстве, собрания, конференции, лекции. Главное здесь – обмен информацией,

сообщения учеников, учителей и других взрослых, обсуждение проблем. Такой тип воспитательной работы имеет место в практике школ всего мира, хотя методика, техника или даже технология его могут быть различными, проводятся такие мероприятия, как «Что такое лидерство?», «Кто такой лидер», «Какие лидеры бывают».

Образно-художественные формы. Они объединяют в себе такие дела подростков, где главным средством воздействия является совместное, преимущественно эстетическое переживание. Главное здесь – вызвать сильные, глубокие и облагораживающие коллективные эмоции, подобные тем, которые люди испытывают в театре, на праздниках, в других сходных ситуациях. Классный руководитель должен уметь обеспечить совместные переживания детей, благодаря которым они станут лучше. Большой потенциал имеют такие формы, как концерт, спектакль, праздник («Новый год», «Ученик года», «8 марта»). Распределяя между собой обязанности для организации мероприятия, дети будут брать на себя ответственность, тем самым воспитывая в себе лидерские качества.

Трудовые формы внеурочной работы. Положительно воздействует на воспитание в детях лидерства, совместная работа, шире – различная деятельность, любой труд. Это разные виды работ в школе, от ежедневной уборки до ремонта школы, разбивки и устройства сада, парка, организации фермы, школьного кооператива, типографии, информационного центра, это могут быть различные мероприятия по организации труда. Это также разная помощь нуждающимся, работа в органах самоуправления, общественных движениях и организациях. Этот труд способствует приобретению знаний, закалке, возникновению лидерских умений, так как каждый ребёнок может самоутвердиться, попытаться вести за собой других, предлагать различные варианты решения проблем.

Игровые (досуговые) формы. Это игры, совместный отдых, содержательные развлечения. Игры могут быть познавательные, соревновательные, конкурсные, спортивные. Все они, равно как и выше названные формы воспитательной работы, нередко совмещают различные средства воздействия: слово, образ, чувства, работу. И в них обязательно будет победитель. Эффективны такие формы, как «Кто лучше всех», дискотеки и другие.

Психологические формы. В формах этого типа основными средствами воздействия являются элементы психологического тренинга, методы практической психологии, индивидуальной и групповой психотерапии. Это лекции, беседы, дискуссии, психологические упражнения, консультации по формированию лидерства у школьников. Они требуют некоторых специальных знаний и умений классного руководителя.





Можно выделить такие обязательные элементы всех форм работы с учениками: информация, переживания, действия. Информация – это то новое и важное, о чем узнают ученики, участвуя в том или ином деле. Переживания – это их эмоциональное восприятие информации и всего происходящего, оценка, отношение. Действия – это их совместная (друг с другом и взрослыми) деятельность, которая обогащает и развивает. Классному руководителю следует помнить об этом, организуя любое дело, направленное на формирование лидерства у учащихся. Дети, участвуя в различных видах деятельности, познают много нового, тренируют в себе лидерские способности, переживают успехи и неудачи, счастливые минуты творчества, что благоприятно влияет на поставленные педагогом цели. Таким образом, школьники приобретают необходимый им социальный опыт и одобряемую обществом направленность личности.

Классный руководитель в подростковом коллективе играет роль лидера, чтобы направлять развитие группы и ее членов в социально одобряемое русло, необходим для того, чтобы не выросло девиантное, преступное сообщество, чтобы дети смогли правильно социализироваться, правильно решить возрастные задачи, а по мере взросления влиться в трудовое сообщество взрослых. Если лидер – это социально незрелый сверстник, то руководитель – это наставник, воспитатель, лидер способный привить общественные ценности и нормы каждому члену группы, класса, а также тот, кто из социально незрелого сверстника сформирует личность лидера, который сможет принимать самые ответственные решения, затрагивающие интересы всей группы и вести за собой людей.

## ВЫВОДЫ

Таким образом, определена возможность решать вопросы формирования лидерства школьников в деятельности классного руководителя, через создание условий для самоутверждения, самореализации школьников, проявления их способностей, формирования творческого мышления. Организуя различные творческие мероприятия, таким образом создана развивающая и стимулирующая среда, с доброжелательными отношениями, учтены интересы и желания детей, их способности.

## СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Нефедова, В. И.** Роль классного руководителя в воспитании подрастающего поколения в современном мире. Сборники конференций НИЦ Социосфера, 2012. – 355 с.

2 **Стефановская, Т. А.** Классный руководитель: Функции и основные направления деятельности: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений – 3-е изд., стер. – М. : Издательский центр «Академия», 2008. – 192 с.

3 Методика работы классного руководителя. Методические рекомендации. – Астана : Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2015. – 16 с.

4 Интернет ресурс. Роль классного руководителя в формировании познавательного интереса школьников [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://domashke.com/referati/referaty-po-pedagogike/diplomnaya-rabota-rol-klassnogo-rukovoditelya-v-formirovanii-poznavatelnogo-interesa-shkolnikov.

5 **Шалагинова, Л. В.** Психология лидерства. – СПб. : Речь, 2007. – 464 с.

6 Интернет ресурс. Лидер и классный руководитель [Электронный ресурс]. –Режим доступа: http://xreferat.com/77/3921-1-lider-i-klassnyiy-rukovoditel.html

Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*А. К. Нургалиева, Б. М. Жапарова*

**Оқушылар көшбасшылығын қалыптастырудағы сынып жетекшісі іс-әрекетінің негіздері**

Павлодар мемлекеттік педагогикалық институты, Павлодар қ.

Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*A. K. Nurgalieva, B. M. Zhaparova*

**Bases of activity of class leader on forming of schoolchildren's leadership**

Pavlodar State Pedagogical Institute, Pavlodar.

Material received on 18.05.17.

*Мақалада оқушылардың бойында көшбасшылықты қалыптастырудағы сынып жетекшісі іс-әрекетінің ерекшеліктері қарастырылады. Балада көшбасшылықты қалыптастыруға бағытталған сынып жетекшісі іс-әрекетінің тиімділігі педагогикалық қолдауды іске асырумен тығыз байланысты.*

*In the article there are considered the features of the class class leader's activity on forming of schoolchildren's leadership. The authors underline that success of the work of the class leader on forming of schoolchildren's leadership becomes possible due to realization of the principle of pedagogical support.*





УДК 371: 616

***Г. А. Нуридинова[1], Ж. З. Торыбаева[2]***

[1]к.п.н., доцент, Южно-Казахстанский государственный университет имени М. Ауезова, г. Шымкент; [2]д.п.н., профессор, Международный казахско-турецкий университет имени Х. А. Ясави, г. Туркестан

e-mail: [1]dana_n_7@mail.ru; [2]Zhamilyizahan@mail.ru

# *К ПРОБЛЕМЕ ПРОФИЛАКТИКИ ТРЕВОЖНОСТИ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА*

*Педагогическая практика в настоящее время сталкивается с такой проблемой: учащимся по каким- либо причинам не комфортно в школе: одна из причин выступающая на первое место – это повышенная тревога у детей. С каждым годом становится больше детей с повышенным уровнем тревожности. Особое внимание она привлекает потому, что выступает ярчайшим признаком школьной дезадаптации ребенка, отрицательно влияя на все сферы его жизнедеятельности: не только на учебу, но и на общение, в том числе и за пределами школы, на здоровье и общий уровень психологического благополучия.*

*В представленной статье дана характеристика современного состояния проблемы исследования тревожности у детей младшего школьного возраста в целях ее своевременной коррекции и профилактики в практике современной школы. Авторами проведен анализ факторов, способствующих появлению и развитию тревожности у детей в младшем школьном возрасте, а также предлагается программа профилактики школьной тревожности у учащихся начальных классов.*

*Ключевые слова: тревожность, школа, дидактогения, дезадаптация, профилактика, младшие школьники, здоровье.*

## ВВЕДЕНИЕ

Социально-экономическое преобразование современного общества порождает сегодня объективную потребность в сохранении и укреплении индивидуального здоровья его граждан, что в рамках обновляющейся системы школьного образования делает актуальной проблему здоровья подрастающего

поколения. Так, по обзорным данным последних лет наблюдается широкое распространение различных нарушений психики и нервных стрессов у детей и молодежи [1]. Стремительно омолаживается рост хронических заболеваний, становится все больше детей с повышенным уровнем тревожности, что проявляется в общении со сверстниками, с учителями, родителями, при проверке знаний и т.д.

Педагогическая практика в настоящее время сталкивается с такой проблемой: учащимся по каким- либо причинам не комфортно в школе: одна из причин выступающая на первое место – это повышенная тревога у детей. С каждым годом становится больше детей с повышенным уровнем тревожности. Тревожность может проявляться в общении со сверстниками, с учителями, родителями, при проверке знаний и т.д.

Особое внимание данная проблема привлекает потому, что выступает ярчайшим признаком школьной дезадаптации ребенка, отрицательно влияя на все сферы его жизнедеятельности: не только на учебу, но и на общение, в том числе и за пределами школы, на здоровье и общий уровень психологического благополучия.

Таким образом, имеет смысл исследование показателей состояния психического здоровья наших учеников и создания психолого-педагогических условий его сохранения. Одним из таких показателей является уровень тревожности, гипертрофированное развитие которой свидетельствует о невротизации личности.

Психолого-педагогический аспект проблемы требует внимательного изучения комплекса причин, порождающих риски тревожности для развития детей в условиях современного общества. В нашем исследовании мы считали наиболее важным осветить проблемы такого вида тревожности, как школьная тревожность в аспекте поиска эффективных путей ее педагогического предупреждения.

## ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Как показали результаты проведенных исследований: Б. И. Кочубей, А. В. Микляева, Е. В. Новикова, А. М. Прихожан, П. В. Румянцева и др. эмоциональное неблагополучие современных школьников зачастую обусловлено их учебной деятельностью в школе.

Отметим, что неустойчивость эмоционального состояния учащихся может усугубляться рисками самой школьной жизни (напряженность учебных нагрузок; недостаточное внимание педагогов к созданию комфортного психологического климата в классном и школьном коллективе; возрастные кризы; трудности ученика в построении взаимоотношений с





одноклассниками; неблагоприятный климат в семье и др.). Эти аспекты развития личности углубленно изучены в исследованиях таких отечественных психологов, как Б. А. Вяткин, А. И. Захаров, В. Р. Кисловская, Н. Д. Левитов, А. М. Прихожан, Ю. Л. Ханин и др. С большим вниманием всегда относились к названной проблеме и зарубежные исследователи: Б. Боулби, К. Е. Изард, Р. Кэттелл, У. Морган, П. Поппер, Ч. Спилбергер, Д. Тейлор, З. Фрейд, К. Хорни и др.

На каждом возрастном этапе ребенок занимает определенное место в системе общественных отношений, которые определяют требования к его поведению и деятельности. Социальная ситуация развития ребенка, специфическая для каждого возраста, имеет своеобразные психологические характеристики и имеет большое значение для психологического благополучия ребенка. Так, психологическое благополучие школьника во многом определяется тем, насколько его учебная деятельность соответствует требованиям школы. Неблагополучие ребенка в школе проявляется, прежде всего, в высокой тревожности [2].

Тревожность – распространённый психологический феномен нашего времени. Она является частым симптомом неврозов и функционального психоза, а также входит в синдромологию других заболеваний или является пусковым механизмом расстройства эмоциональной сферы личности. Как и любое комплексное психологическое образование, тревожность характеризуется сложным строением, включающим когнитивный, эмоциональный и операционный аспекты, при доминировании эмоционального. В целом, тревожность – это субъективное проявление неблагополучия личности, ее дезадаптации. Тревожность рассматривается как переживание эмоционального дискомфорта, предчувствие грядущей опасности. Особую обеспокоенность психологов в последние годы вызывает процесс формирования тревожных состояний в условиях школы. По данным Всемирной организации здравоохранения, школа сегодня признана общественно неблагоприятным фактором. Следствием такого неблагоприятного воздействия часто является нарушение психологического здоровья обучающихся.

В настоящее время увеличилось число тревожных детей, отличающихся повышенным беспокойством, неуверенностью, эмоциональной неустойчивостью. Переживание неблагополучия в условиях школы обозначается по-разному: «школьный невроз», «школьная фобия», «дидактогения», «дидактогенные неврозы». Каждое из определений указывает на отдельные состояния школьников, характеризующиеся комплексом переживаний, ведущих к эмоциональной неустойчивости, лабильности и дезадаптации.

Особое внимание педагогической общественности данная проблема вызывает потому, что является ярчайшим признаком школьной дезадаптации ребенка, отрицательно влияя на все сферы его жизнедеятельности: не только на учебу, но и на общение, в том числе и за пределами школы, на здоровье и общий уровень психологического благополучия.

Таким образом, реалии практики современной школы и теоретический анализ исследуемой проблемы позволяют выделить существующие противоречия: между объективной необходимостью в улучшении состояния психического и психологического здоровья учащихся и отсутствием специального комплексного исследования, освещающего проблему предупреждения рисков школьной тревожности на основе оценки возможностей применения в современных учебных заведениях конкретных программ и методик педагогической поддержки.

Следовательно недостаточная разработанность данной проблемы обусловили проведение нами исследования, направленного на выявление особенностей тревожности у детей младшего школьного возраста, содержания и технологии реализации педагогической поддержки и предупреждения рисков школьной тревожности

Тревожность как психическое свойство имеет ярко выраженную возрастную специфику, обнаруживающуюся в ее содержании, источниках, формах проявления и компенсации. Для каждого возраста существуют определенные области действительности, которые вызывают повышенную тревогу у большинства детей, вне зависимости от реальной угрозы или тревожности как устойчивого образования. Эти «возрастные пики тревожности» детерминированы возрастными задачами развития (Прихожан А. М., 1998).

Изучению школьной тревожности личности посвящено большое количество работ, как в отечественной, так и зарубежной психологии. Особый вклад в разработку данной проблемы внесли такие ученые как Б. Спиноза, Дж. Локк, С. О. Кьеркегор, З. Фрейд, А. Р. Мэй, Г.Г. Аракелов, Л. С. Выготский, А. М. Прихожан, Ю. А. Зайцев, Ж. И. Намазбаева, Н. К. Ядгарова, Ш.Турдалиева.

В настоящее время в психолого-педагогической литературе даются самые различные определения тревожности, так, например: А. М. Прихожан [3] рассматривает «тревожность» как эмоциональное состояние человека в текущий момент времени (ситуативная тревожность) и понимает под ней переживание эмоционального дискомфорта, связанное с ожиданием неблагополучия, с предчувствием грозящей опасности.

А. В. Петровский [4] рассматривает «тревожность» как и свойство личности постоянно проявлять данное состояние (личностная тревожность), и дает следующее определение «тревожности» как склонность индивида к





переживанию тревоги, характеризующаяся низким порогом возникновения реакции тревоги; один из основных параметров индивидуальных различий.

В других источниках отмечается, что тревожность представляет собой многозначный психологический термин, который описывают как определенное состояние индивидов в ограниченный момент времени, так и устойчивое свойство любого человека. В целом, тревожность определяется как черта личности связанная с генетически детерминированными свойствами функционирующего мозга человека, обуславливающаяся постоянно повышенным чувством эмоционального возбуждения, эмоций тревоги [5].

Таким образом, можно сделать вывод о том, что в основе отрицательных форм поведения лежат: эмоциональное переживание, неспокойствие, неуютность и неуверенность за свое благополучие, которое может рассматриваться как проявление тревожности.

Личности, относимые к категории высокотревожных, склонны воспринимать угрозу своей самооценке и жизнедеятельности в обширном диапазоне ситуаций и реагировать весьма напряженно, выраженным состоянием тревожности.

Воздействие сложившейся ситуации, собственные потребности, мысли и чувства человека, особенности его тревожности как личностной тревожности определяют когнитивную оценку им возникшей ситуации. Эта оценка, в свою очередь, вызывает определенные эмоции (активизация работы автономной нервной системы и усиление состояния ситуационной тревожности вместе с ожиданиями возможной неудачи).

Поступление ребенка в школу связано, как известно, с возникновением важнейшего личностного новообразования – внутренней позиции школьника. Внутренняя позиция представляет собой тот мотивационный центр, который обеспечивает направленность ребенка на учебу, его эмоционально-положительное отношение к школе, стремление соответствовать образцу «хорошего ученика». В тех случаях, когда важнейшие потребности ребенка, отражающие позицию школьника, не удовлетворены, он может переживать устойчивое эмоциональное неблагополучие, выражающееся в ожидании постоянного неуспеха в школе, плохого отношения к себе со стороны педагогов и одноклассников, в боязни школы, нежелании посещать ее.

Школьная тревожность – это сравнительно мягкая форма проявления эмоционального неблагополучия ребенка. Она выражается в волнении, повышенном беспокойстве в учебных ситуациях, в классе, в ожидании плохого отношения к себе, отрицательной оценки со стороны педагогов, сверстников. Ребенок постоянно чувствует собственную неадекватность, неполноценность, не уверен в правильности своего поведения, своих решений.

Педагоги и родители обычно говорят про такого ребенка, что он «боится всего», «очень раним», «мнителен», «повышенно чувствителен», «ко всему относится слишком серьезно» и т.п. Однако это, как правило, не вызывает сильного беспокойства взрослых. Вместе с тем анализ консультационной практики свидетельствует, что подобная тревожность – один из предвестников невроза и что работа по ее преодолению крайне необходима.

Довольно высокий уровень школьной тревожности детей и, кстати, снижение у них самооценки характерны для периода поступления детей в школу. Напомним, что адаптационный период в первом классе продолжается обычно от одного до трех месяцев. После этого, как правило, положение меняется: эмоциональное самочувствие и самооценка ребенка стабилизируются.

В нашей работе школьная тревожность будет пониматься как специфический вид тревожности, проявляющиеся во взаимодействии ребенка с различными компонентами образовательной среды и закрепляющиеся в этом взаимодействии. При этом повышенная школьная тревожность, оказывающая дезорганизующее влияние на учебную деятельность ребенка, может быть вызвана как сугубо ситуационными факторами, так и подкрепляться индивидуальными особенностями ребенка (темпераментом, характером, системой взаимоотношений со значимыми другими вне школы).

На основе анализа литературы и опыта работы со школьной тревожностью мы выделили несколько факторов, воздействия которых способствует ее формированию и закреплению. В их число входят: учебные перегрузки; неспособность учащегося справиться со школьной программой; неадекватные ожидания со стороны родителей; неблагоприятные отношения с педагогами; регулярно повторяющиеся оценочно – экзаменационные ситуации; смена школьного коллектива, непринятие детским коллективом [6].

Высокая тревожность мешает школьнику объективно оценивать свои возможности, проявлять инициативу при выполнении учебных заданий, свободно устанавливать контакты с педагогами, родителями и сверстниками.

Поскольку учитель оказывается для ребенка наиболее значимой и вместе с тем наиболее травмирующей фигурой, так как именно от него исходит отрицательная оценка. Поэтому для проведения коррекционной работы необходимо создавать в группе климат доверия, безопасности, безусловного принятия каждого школьника, чтобы он чувствовал, что его принимают и ценят вне зависимости от его поведения, успехов.

В соответствии со сказанным главными направлениями психолого-педагогической работы с тревожными учащимися являются следующие: развитие основных новообразований (прежде всего – произвольности), способствующих успешности в школе; формирование необходимых учебных





умений и навыков; воспитание правильного отношения к результатам своей деятельности, умения правильно оценить их, опосредованно относиться к собственным успехам, неудачам, не бояться ошибок, использовать их для развития деятельности; формирование правильного отношения к результатам деятельности других детей; развитие ориентации на способ деятельности; расширение и обогащение навыков общения со взрослыми и сверстниками, развитие адекватного отношения к оценкам и мнениям других людей.

Наше исследование показало, что максимальная эффективность данных мероприятий достигается именно при комплексном решении проблемы. То есть практически со всем ближайшим семейным и школьным окружением ребенка, что позволяет наиболее точно определить суть его проблем и форму необходимой психолого-педагогической помощи.

Мы считаем, психопрофилактическая и психокоррекционная работа по преодолению тревожности школьников предполагает несколько взаимосвязанных направлений.

Психологическое просвещение родителей. Данное направление работы включает три блока. Первый блок предполагает рассмотрение следующих вопросов: роль взаимоотношений в семье в возникновении и закреплении тревожности; влияние способа предъявления требований к ребенку, того, когда и почему близкие взрослые довольны и недовольны им, и того, как, в какой форме они это проявляют на формирование у ребенка чувства защищенности и уверенности в себе. Второй блок: влияние эмоционального самочувствия взрослых на эмоциональное самочувствие детей разного возраста. Третий блок: значение развития у детей чувства уверенности в собственных силах.

Психологическое просвещение педагогов. Здесь, прежде всего, значительное внимание уделяется объяснению того, какое влияние может оказать тревожность как устойчивая черта личности на развитие ребенка, успешность его деятельности, его будущее. Такое разъяснение требуется потому, что нередко учителя склонны рассматривать тревожность скорее как позитивную особенность, обеспечивающую ребенку чувство ответственности, восприимчивость и т.п. Педагоги должны объективно оценивать роль четких, последовательных и достаточно устойчивых (предсказуемых) требований, конкретной обратной связи (конечно, при соблюдении основного принципа – общего уважения к ребенку как личности) в профилактике и преодолении тревожности. Особое внимание педагогов следует обратить на формирование правильного отношения учащихся к ошибкам. Известно, что именно «ориентация на ошибку», которая нередко подкрепляется отношением педагогов к ошибкам как к недопустимому,

наказуемому явлению, – одна из основных форм школьной и тестовой тревожности. На психолого-педагогических консилиумах обсуждаются и разрабатываются рекомендации по работе с тревожными детьми.

Обучение родителей конкретным способам преодоления повышенной тревожности у детей, а также помощи детям в овладении средствами преодоления тревожности (индивидуальное или групповое консультирование).

Непосредственная работа с младшими школьниками предуматривает выработку и укрепление уверенности в себе, собственных критериев успешности, умения вести себя в трудных ситуациях, ситуациях неуспеха. При проведении психолого-педагогической профилактики эта работа должна быть ориентирована прежде всего на оптимизацию тех областей, с которыми связаны «возрастные пики» тревожности для каждого периода; при психокоррекции, помимо этого, работа должна быть ориентирована на «зоны уязвимости», характерные для конкретного школьника. Важным элементом работы является выработка индивидуальных эффективных моделей поведения в значимых, в том числе оценочных ситуациях. Необходимы подготовка учащихся к новым ситуациям, снижение неопределенности различных ситуаций посредством предварительного ознакомления детей младшего школьного возраста с их содержанием и условиями, обсуждение возможных трудностей и обучение конструктивным способам их решения.

Обеспечение индивидуального подхода к учащимся определяет необходимость соблюдения щадящего режима и требует от педагога проявления особого педагогического такта по отношению к учащимся с высоким риском нервно-психических срывов, повышенным уровнем невротизации, тревожности.

Считаем необходимым, с целью формирования безопасного образовательного пространства, с учётом здоровье сберегающих технологий и коррекции отрицательных, дестабилизирующих эмоциональное здоровье участников образовательного процесса факторов, проведение специальных мероприятий (тренинги эмоциональной устойчивости, психологическая разгрузка) для участников образовательного процесса [7-9].

Классные часы, направленные на профилактику школьной тревожности у учащихся, должны быть нацелены на создание условий для успешной школьной адаптации учащихся с учетом наиболее вероятных с точки зрения возраста «факторов риска». Отметим, что данная форма работы позволяет школьному психологу более рационально использовать рабочее время, его сотрудничество с учителями способствует эффективности психологической работы, а также повышает статус психолога в глазах педагогического коллектива. С другой стороны, успешное проведение классных часов в





собственном классе помогает учителю лучше узнать детей, установить с ними более доверительные отношения. Однако, при всех преимуществах данной формы взаимодействия психолога с учителями начальных классов, следует отметить и весьма существенное ограничение. Оно заключается в том, что для проведения психолого-педагогической работы с учащимися учителю необходимо четко понимать цели такой работы. Поэтому учитель получает от психолога не только методическую разработку - программу тематических классных часов, но и четкие инструкции о том, как ее нужно проводить.

Многие занятия обычно заканчиваются созданием «итогового продукта»: памятки по теме, плаката, коллажа. Важно, чтобы получившиеся работы оставались в классном кабинете и были доступны всеобщему обозрению. Таким образом достигается эффект закрепления материала: каждый учащихся по мере необходимости или интереса может обратиться к материалу прошедших занятий, еще раз обратить свою внимание на ту или иную проблему. Кроме того, в ходе нашего исследования мы убедились, что такого рода «коллективные творения» сами по себе вызывают у ребят позитивные эмоции, способствуя поддержанию положительного отношения к школе, развитию групповой сплоченности в классе.

## ВЫВОДЫ

Проблема тревожности является одной из наиболее актуальных проблем в современной психологии. Среди негативных переживаний человека тревожность занимает особое место, часто она приводит к снижению работоспособности, продуктивности деятельности, к трудностям в общении.

Тревожность как свойство личности во многом обуславливает поведение современного школьника. Вместе с тем, повышенный уровень тревожности у ребенка может свидетельствовать о его недостаточной эмоциональной приспособленности к тем или иным социальным ситуациям. Для предупреждения тревожности младших школьников целесообразно использовать методики профилактики тревожности по следующим направлениям: по оценке эмоционального, психического и умственного напряжения; по разминке и тренингу мыслительных механизмов с учетом психофизиологических особенностей; по настрою детей на предстоящее дело и их интереса к изучаемой теме; по мотивировке и выработке уверенности в свои возможности и способности; по подготовке детей к предупреждению и защите от страха и неврозов; по индивидуальной педагогической поддержке детей с устойчивой формой тревожности.

Кроме того, следует принять во внимание, что используемые в современной практике различные способы профилактики тревожности

имеют разный характер воздействия на спокойствие и успешную учебную деятельность младших школьников. Так, например, если тренинги физической гимнастики усиливают механизмов мыслительных процессов и снижают умственное и эмоциональное напряжение, то тренинги «символов социальной практики», помогают утверждать уверенность детей в своем успехе. Познавательные задания больше влияют на подвижность мыслительных процессов, а проективные технологии предупреждают страхи беспокойства, ориентируя на ожидаемый успех; упражнения по самообороне от страха помогают детям регулировать поведение в экстренных ситуациях.

В целом, успешность использования тренингов регулирования тревожности младших школьников зависит от степени понимания их значения учителями и родителями, а также владения ими этими методиками.

## СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Ахаев, А. В.** Управление здоровьесберегающим образовательным процессом. – Усть-Каменогорск, 2004. – 70 с.

2 **Власова, Н. В.** О психологических проблемах психогенной школьной дезадаптации. // 12-летнее образование. – 2006. – № 2. – С. 56.

3 **Прихожан, А. М.** Тревожность у детей и подростков. Психологическая природа и возрастная динамика.– М. : МОДЭК, 2000. – 304 с.

4 **Астапов, В. М.** Тревожность у детей. – М. : ПЕРСЭ, 2008. – 160 с.

5 **Немов, Р. С.** Общие основы психологии. – М. : Владос, 2010. – 687 с.

6 **Бугрименко, Е. А., Венгер, А. Л.** Готовность детей к школе. Диагностика психического развития и коррекция его неблагоприятных вариантов: методические разработки для школьного психолога. – М. : Школа, 1989. – 91 с.

7 **Лютова, Е. К., Монина, Г. Б.** Тренинг эффективного взаимодействия с детьми. – СПб., 2001. – 140 с.

8 **Микляева, А. В., Румянцева, П. В.** Школьная тревожность: диагностика, профилактика, коррекция. – СПб. : Речь, 2007. – 248 с.

9 **Бектенгалиева, С. Х., Торыбаева, Ж. З., Ядгарова, Н. К., Игнатенко, Л. В.** Здоровье школьника. – Шымкент : ИПКиППК, 2006. – 44 с.

Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*Г. А. Нуридинова[1], Ж. З. Торыбаева[2]*

**Кіші мектеп жасындағы оқушылардың мазасыздану мәселесінің алдын-алу**





[1]М. Әуезов атындағы
Оңтүстік-Қазақстан мемлекеттік университеті, Шымкент қ.;
[2]Қ. А. Ясауи атындағы
Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ.
Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*G. A. Nuridinova[1], Zh. Z. Torybayeva[2]*

**The problem of prevention anxiety in children of primary school age**

[1]M. Auezov South Kazakhstan State University, Shymkent;
[2]A. Yesevi International Kazakh-Turkish University, Turkestan.
Material received on 18.05.17.

*Қазіргі мектеп тәжірибесінде ерекше орын алатын мәселенің бірі: оқушылардың белгісіз себептерге байланысты мектепте өзін дұрыс сезінбеуі: оның бірден бір себебі оқушыларда жоғары деңгейде мазасызданудың пайда болуы. Жылдан жылға жоғары деңгейде мазасыздану оқушылар саны көбеюде. Бұл мәселеге назар аударудың себебі, оқушылардың мектепке бейімсіздігі, онын барлық өмір сүру аймағына әсер етуі, тек оқуына емес, сонымен қатар олардың мектептен тыс уақытта қарым-қатынас жасауына, балалардың өмір сүру салтымен психологиялық әл-ауқатына да.*

*Бұл мақалада қазіргі заманғы мектеп тәжірибесіндегі кіші мектеп жасындағы оқушылардың мазасыздану мәселесінін зерттеу жай-күйі және оны алдын-алу жолдары қарастырылған. Мақала авторлары кіші мектеп жасындағы оқушылардың мазасыздануын пайда болуына ықпал ететін факторларын аңықтап, оларды алдын-алу бағдарламасын ұсынады.*

*Pedagogical practice is currently facing a challenge pupils for some reason are not comfortable in the school. One of the reasons coming in the first place is the increased anxiety in children. Every year there becomes more children with a high level of anxiety. It attracts special attention because that is the clearest sign of school disadaptation of the child, adversely affecting all spheres of his life: not only the study but also the communication, including outside of schools, on health and general level of psychological well-being.*

*In this article there is given the characteristic of modern state of the problem of the study of anxiety in children of younger school age with a view to its timely correction and prevention in the practice of the modern school. The authors analyzed the factors contributing to the emergence and*

*development of anxiety in children at early school age, and proposes a program for the prevention of school anxiety of primary school pupils.*

ӘОЖ 378.147

***Р. Нұрсейіт[1], С. К. Ксембаева[2]***
[1]магистрант, [2]к.п.н., доцент, С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
e-mail: [2]mikalasoni@mail.ru

## *БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТІҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ АМАЛДАРЫ*

*Бұл мақалада «құзырет», «құзыреттілік» түсініктері, сондай-ақ жоғары кәсіби білім беру жүйесінде коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастырудың педагогикалық тәсілдері қарастырылады.*

*Кілтті сөздер: құзыреттілік, кәсіби құзыреттілік, коммуникативтік құзыреттілік.*

### КІРІСПЕ

Білім туралы заңда білім берудің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен тәжірибенің жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау. Ол үшін «оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» деген міндеттер қойылады. Демек, оқу-ағарту саласында өзекті мәселенің бірі – білім алушыны сапалы қарым-қатынасқа даярлап, тұлғаның коммуникативтік, құралдық, пәндік, жүйелілік құзыретін қалыптастыру. Білім алушының білімді меңгеру, ақпаратты қабылдау, саралау, жүйелеу және қарым-қатынасты жетілдіру, дамыту, техникалық құралдарды қолдану арқылы қоғамға жан-жақты дамыған, белсенді, өз бетінше жасампаздықпен ойлай алатын және өз ойын шығармашылықпен жеткізетін, педагогикалық іс-әрекетті кәсіби түрде жүзеге асыратын кәсіби қабілеттерін дамыту қажет.

### НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Қоғамда, ұжымда мамандардың кәсіби құзыреттіліктерді игермегендігінен, кездескен жағдаяттарды дұрыс шеше алмай, теориялық тұрғыдан да жауап





бере алмау салдарынан және өз ойын дұрыс жеткізе алмағандығынан көптеген келеңсіздіктің түрлері туындап жататыны жалған емес. Сондықтан жоғары оқу орындарда оқыту, білім беру үрдісінде кәсіби құзыреттілікті қалыптастырудың ерекшеліктері мен әдіс-тәсілдерін анықтап алудың маңызы зор. Осының бәрі мақаламыздың өзектілігінің дәлелі деп есептейміз.

Құзыреттілік тұрғыда білім беру мәселелері отандық ғалымдар Кенжебеков Б. Т. [1], Таубаева Ш. [2], Бәшірова Ж. Р. [3], ресейлік зерттеушілер А. В. Хуторский [4], И. А. Зимняя [5] және т.с.с. еңбектерінде біршама зерттеліп отыр.

Кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру әдістеріне тоқталар болсақ, алдымен оның құралы ретінде тілді алуға болады. Өйткені барлық құзыреттіліктер тіл арқылы жүреді.

Сөйлеу әрекетін жүзеге асыратын тіл де, оның іске асуына жағдай жасайтын коммуникация «коммуникативтік» ұғымына қатысты зерттеу еңбектерінің қайқайсысында да оның қарым-қатынас құралы, сөйлесуге байланысты қасиеті деп айтылады.

Тілдік қатынас ойлау мен сөйлеудің бірлігінен тұрады. Өйткені тіл ойдың көрінісі, адам өз ойын тіл арқылы сөйлеу әрекетімен жеткізеді. Сөйлеу әрекеті әр түрлі ғылым өкілдерін қызықтырған мәселе. Көптеген ғалымдар сөйлеу нысанына қарай оның ерекшеліктерін әр қырынан қарастырған. Мәселен, лингвист-ғалымдар сөйлеу әрекетімен тілдің ара-қатынасын сөз етсе, психологтер сөйлеу әрекетінің жалпы ми арқылы өту үрдісін, жүру бағытын зерттейді. Физиология жұмыс істеу механизмдерін, құралдарын, қызметін тексерсе, психолингвисттер сөйлесіу әрекеті іске асу үшін жұмсалатын тілдік санамен байланысын, сөйлеу аппаратының ойға қатысты қимыл- қозғалысын дәлелдейді. Әдіскер болса, ол осы салалардың барлық заңдылықтарын ескере отырып, сөйлеуге үйретудің тиімді үлгілерін табуды және ұйымдастыруды, жалпы сөйлеу әрекетін жүзеге асыруды көздейді. Бұл көрсеткіштердің бір тұтастығы баланың іс-әрекетінде, өзінің бейнесін құруға және басқа адаммен қарым-қатынаста қажеттілігін қамтамасыз етуге бағытталған. Қарым-қатынас мотивы адамның өзінің және басқа адамдардың сапаларымен толықтырылады, қоршаған адамдардың әсері арқылы индивид өзін тануға және бағалауға кіріседі. Осы сапалардың арасынан баланың үлкендерге еліктеуі арқылы қарым-қатынастың қалыптасуын топтастыруға болады:

– танымдық, мұнда үлкендер баланың жаңа әсер қалдырушы ұйымдастырушысы және мәліметтер жинақтаушысы;

– іскерлік, мұнда үлкендер біріккен практикалық іс-әрекеттің серігі, қозғалыстың көмекшісі және үлгісі;

– жеке тұлғалық, мұнда үлкендер ерекше тұлға, қоғам мүшесі, оның тобының ерекше өкілі.

Барлық жағдайларда адамдар анықталған қызметтерді орындайды және нақты коммуникативті қажеттілікті қанағаттандырады. Демек, білім алушының тілдік құзыреттілігін дамыту үшін сөйлеу ортасын ұйымдастыруға байланысты болатынын аңғаруға болады.

Тілдік қарым- қатынастың жүйелі, мазмұнды болуы ақыл-ой еңбегінің нәтижесімен бірге логикалық ой амалдары туралы жинақтау, талдау, нақтылау, салыстыру, жалпылау, жіктеу, қорытындылау дағдысына байланысты. Тіл дамыту әрекет дәрежесінде жүргізіліп, қарым-қатынастың табиғи түріне пікір айту салалы оқытудың психологиялық негіздері арқылы ұйымдастырылса нәтижелі болады.

Білім алушылар алған білімінің ғылыми мәнін түсінбесе, орынды қолдана білмесе, онда оның алған білімі үстірт алған білімге жатады. Ондай білім саналы меңгерген білім емес тек ереже, заңдылықтарды және мәтін мазмұнын кітап үлгісінде жаттау жолымен қабылданған білім болып табылады. Тез ұмтылады, алған білімін өмірлік іс- әрекетте қолдана алмайды. Сондықтан білім алушылар қолдану жүйесін меңгеруі керек.

Оқыту мазмұны бойынша білім алушының тілдік қарым-қатынасының жұтаңдығы мен тіл мәдениеті төмендігін жою үшін, жалпы білім беретін мектептерде сөйлеуге жаттықтыру, тіл дамыту жұмыстары жүйесін жасау керек: сөйлеу тіл дамыту жұмысының мазмұны, мақсаты мен міндеттерін нақтылау; мектептердегі бағдарлама, оқулық, оқу құралдарындағы тіл дамытуға байланысты материал көлемін теориялық жағынан анықтау қажет. Тіл дамытуда басшылыққа алатын оқушылардың сөйлеу икемділігін дамыта оқытуда зерттеулердің қазіргі талаптарға сай болмауын ескере отырып, білім алушының тілдік қарым-қатынасын дамыту керек.

Тәжірибелік жұмыс С. Торайғыров атындағы Павлодар мемлекеттік университетінде педагогика және психология мамандығы бойынша білім алып жүрген студенттерімен өткізілді. Жалпы біздің зерттеумізге он екі студент қатысты, олардың ішінде бірінші, екінші және үшінші курс студенттері бар. Бастапқыда оларға коммуникативтік құзыреттілік жайында сұрақтар қойылды. Сұрақтар тізімі:

Құзыреттілік дегеніміз не?

Құзыреттіліктердің қандай түрлерін білесіңдер?

Коммуникативтік құзыреттіліктерді қалыптастыру жолдары қандай?

Алынған жауаптар нәтижесінде мынадай қорытынды шығарылды: қатысқан 100 % студенттерден – 69 % коммуникативтік құзыреттілік жөнінде толық білімдері бар екенін көрсетті (1 топ), 23 % – орта дәрежеде





білімдері бар екенін көрсетті (2 топ), ал, қалған 8 % бұл сұрақтарға қысқа, толықтырылмаған жауап беруге үлгерген (3 топ).

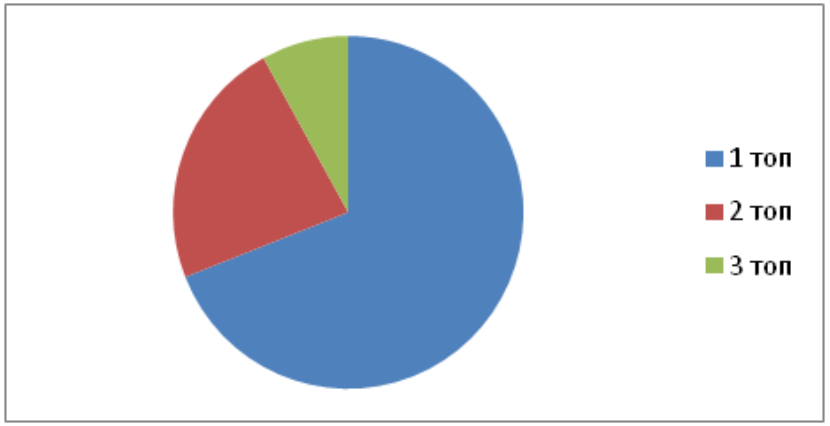


Сурет 1 – Бірінші бақылаудың нәтижелері

Біздің пайымдауымызша, білім алушының бойына коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру үшін мынадай біліктілік пен икемділікті меңгерту қажет:

– кез келген ортада өзіне қойылған және бөгде біреуге қойылған сұрақтарға сауатты жауап беруге даяр тұруы;

– қарым -қатынаста сөз байлығын кеңінен қолдана алу, оның ішінде көркемдегіш, бейнелеуіш сөздермен коммуникация орнату;

– кез-келген тұлғааралық қарым-қатынасты сынай білу және бағалау;

– тұлғааралық конфликт орнаған жағдайда дұрыс шешім қабылдап, әңгімелесушімен шебер тіл табыса білу икемділігі т.б.

Зерттеу жұмысымызға қатысқан студенттермен коммуникативтік құзыреттіліктерін дамыту барысында біз көп-теген әдістерді пайдаландық, мәселен, оқытудың диалогтық, монологтық әдіс-тәсілдерін, бірнеше пікірсайыс ұйымдастырдық. Студенттерден сұхбат алуды, әңгімелесуді жоспарлап өткізуді және т.б. әдістерді белсенді пайдаландық.

Кәсіби құзыреттілікті қалыптастыруға сондай-ақ білім беру ұйымдарындағы білім алушының олимпиадалық жарыстары да ғылыми конференциялары да ықпал етеді. Небір шешендерді тыңдау және қабылдау мүмкіндігі, пікірталасқа түсу, кәсіби шеберлермен тікелей қарым-қатынас жасау белгілі бір кәсіби үдерістерді түсіндіріп, жаңа ұғымдарды игеруге, өздері үшін

іскери педагогикалық қарым- қатынас икемділіктерін қалыптастырудың жолдары мен амалдары ашылады.

Коммуникативік құзыреттілікті қалыптастырудағы тағы бір тәсіл – пікірсайыс. Ол тек оқушылардың қарым-қатынасын, сөздік қорын молайтып қана қоймайды, сонымен бірге ойлаудың жылдам өрістеуіне ықпал етеді. Пікірсайыс қарама-қарсы көзқарастардың қақтығысын қамтамасыз ететін ережелердің болуымен сипатталады. Екі жақ өз позициясын айтып қана қоймайды, сонымен қатар қарсыластарының дәйектеріне жауап беруі тиіс.

Студенттермен жұмыс жасауда осы, жоғарыда аталған әдістерді, белсенді түрде пайдаландық. Зерттеу жұмысымыз бір семестр бойынша жүргізілді, нәтижесінде студенттердің білім сапасының өзгеріп-өзгермегенін тексердік.

Тексеру жұмыстарын жүргізу үшін, біз студенттерге бақылау жұмысын өткіздік. Бақылау жұмысына 100 % қатысқандар арасында 87 % барлық сұрақтарға дұрыс (1 топ), толық жауап бере білді, 11 % – да жақсы жауап беріп, өздерінің коммуникативтік құзыреттілік не екеніне пікірлерін жеткізе білді (2 топ). Қатысушылардың арасында, тек 2 % жауаптарын берсе де, дұрыс мәнмағынасын көрсете алмады (3 топ) .

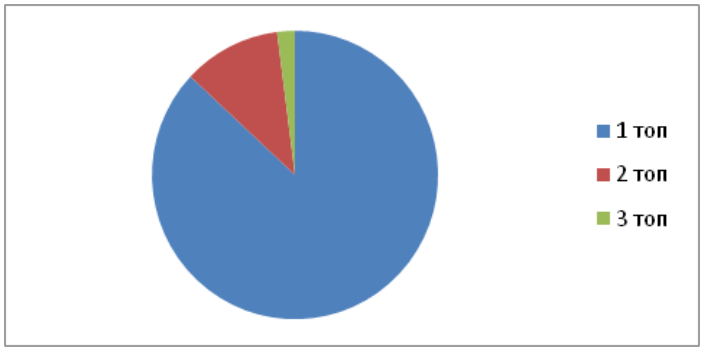


Сурет 2 – Соңғы нәтижелері

Бірінші сүретпен салыстыратын болсақ, студенттердің коммуникативтік құзыреттілік жөнінде білімдері толықтырлып, саналы түрде меңгергендері көрінеді.

## ҚОРЫТЫНДЫ

Қазіргі жылдам қарқынмен дамып отырған дүние жағдайларында білім алушылардың сөйлегенде сөзі, алуан ойлы өткір, қиялды тереңнен тартып, ұғымды, әсерлі етіп сөйлей алатын, кез келген ортада қарым-қатынасты орната алатын құзыретті тұлғаны қалыптастырудың маңызы зор. Бұл тұрғыдан жоғары





оқу орындардың оқу үдерісінің мазмұнында коммуникативтік құзыреттілікке көңіл бөлгеніміз дұрыс бағыт деп ойлаймыз.

## ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Кенжебеков, Б. Т.** Жоғары оқу орны жүйесінде болашақ мамандардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру : Пед.ғылым.д-ры ғылыми...автореф. – Қарағанды, 2005

2 **Таубаева, Ш.** Научные основы формирования исследовательской культуры учителя общеобразовательной школы.Диссертация на соискание док.п.н, – Алматы, 2001. – 371 с.

3 **Бәшірова, Ж. Р.** Болашақ педагогтардың коммуникативтік біліктілігінің басты мәселелері // Менеджмент в образовании. – 2006. – № 3. – С. 83-90.

4 **Хуторский, А. В.** Ключевые компетенции как компонент личносто – ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 59-68.

5 **Зимняя, И. А.** Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34-42.

Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*Р. Т. Нурсейит, С. К. Ксембаева*

**Приемы формирования коммуникативных компетенций будущего педагога**

Павлодарский государственный университет
имени С. Торайгырова, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*R. T. Nurseiit, S. K. Ksembaeva*

**The way of formation of communicative competence of the future teacher**

S. Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar.

Materiak received on 18.05.17.

*В данной статье рассматриваются понятия «компетенция», «компетентность», а также педагогические приемы формирования коммуникативных компетенций в системе высшего профессионального образования.*

*This article describes the concept of «competence», «competence», as well as teaching methods of formation of communicative competence in higher vocational education.*

УДК 372.878 (574)

***С. А. Одинцова[1], К. Г. Гаркуша[2]***
[1]к.п.н., доцент, кафедра «Педагогики и методики начального обучения»,
[2]к.п.н., доцент, кафедра «Социальной работы и социальной педагогики»,
Карагандинский государственный университет имени Е. А. Букетова,
г. Караганда
e-mail: [1]o.svetla@mail.ru

# *ОБНОВЛЕНИЕ СОДЕРЖАНИЯ ПРОГРАММЫ ПО МУЗЫКЕ В КОНТЕКСТЕ РЕФОРМИРОВАНИЯ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ*

*В статье рассматриваются актуальные проблемы обновления содержания программы по музыке для начальной школы в контексте реформирования современного образования. Необходимость обновления обусловлена, с одной стороны, направленностью образовательного процесса на формирование функциональной грамотности младших школьников, навыков самостоятельного добывания знаний и применения их в различных жизненных ситуациях, с другой – ориентированностью учебно-воспитательной работы школы на развитие личностных качеств, патриотическое воспитание младших школьников. В качестве главной новации в рамках статьи выделяется сквозной тематизм в построении программы, спиральный принцип изучения ее содержания.*

*Ключевые слова: содержание образования, начальная школа, урок музыки, программа по музыке, сквозные темы, коллаборативная среда, патриотическое воспитание.*

## ВВЕДЕНИЕ

В условиях модернизации всех сфер жизни современного казахстанского общества, система образования ориентирована на создание условий, направленных на развитие личности на основе национальных и общечеловеческих ценностей, достижений науки и практики [1], формирование физически и духовно





развитого гражданина Республики Казахстан, развитие конкурентоспособного человеческого капитала [2]. Все это требует новых подходов к организации образовательного процесса, содержанию учебных программ, нацеленных на развитие способностей критического мышления учащихся и навыков самостоятельного поиска информации [3].

## ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Обновлению подверглись Государственный стандарт начального образования [4] и программы по учебным предметам начальной школы, содержание которых ориентировано на формирование личности ребенка, развитие его индивидуальных способностей, положительной мотивации и умений в учебной деятельности, опыта языкового общения, творческой самореализации для последующего освоения образовательных программ основной школы [1].

В полной мере это касается содержания учебной программы по музыке для начальной школы, обновление которой обусловлено необходимостью формирования функциональной грамотности учащихся младших классов как комплекса компетенций, необходимых для успешной социализации, решения широкого спектра жизненных задач в различных сферах их социальной деятельности. Необходимость обновления программы определяется также направленностью всей системы образования на патриотическое воспитание подрастающего поколения [1-2], реализацию ценностей Национальной идеи «Мәңгілік ел» [5], формирование основ этнокультурной идентичности, складывающейся на основе знаний отечественной культуры единого многонационального народа Казахстана, верности сложившимся духовным ценностям, почитания национальных традиций, уважения к богатому художественному наследию Казахстана как части мирового культурного фонда человечества. Именно в начальной школе закладывается фундамент музыкальной культуры учащихся, что выражается в подготовке ребенка к эмоционально-ценностному отношению к искусству и жизни, в развитии музыкального восприятия, нравственно-эстетической сущности музыкального искусства, в накоплении опыта музыкально-творческой деятельности.

Содержание музыкального воспитания в начальной школе определяется Государственным общеобязательным стандартом начального образования РК (утвержден Постановлением Правительства от 23 августа 2012 г. № 1080, приложение к Постановлению Правительства Республики Казахстан от 25 апреля 2015 года № 327) [4] и Типовой учебной программой по предмету «Музыка» для 1-4 классов уровня начального образования (Приложение

10 к приказу Министра образования и науки Республики Казахстан от 8 апреля 2016 года № 266) [6].

Целью учебного предмета «Музыка» является овладение учащимися ключевыми знаниями и умениями, способами творческого самовыражения и коммуникации в музыкальной деятельности, формирование понятий о нравственно-эстетических ценностях национальной и общечеловеческой культуры, развитие музыкальных и творческих способностей [6]. Цель реализуется в комплексе задач предмета «Музыка»:

• знать лучшие образцы казахской традиционной музыки и фольклора, музыкального творчества народов мира, произведения композиторов-классиков и современности;

• формировать художественное восприятие учащихся в процессе музыкальной деятельности; основы музыкальной грамоты; знания о стилях, жанрах и выразительных средствах музыки; когнитивную и эмоциональную сферу деятельности, нравственно-эстетические чувства, ассоциативное и образное мышление на основе жизненного опыта учащихся, потребность выражать свое отношение к окружающему миру в музыкальной деятельности;

• развивать навыки в процессе музыкальной деятельности, а также через интеграцию музыки с другими видами искусства; музыкально-исполнительские навыки, в том числе с использованием информационно-коммуникационных технологий (далее – ИКТ); навыки творческого, критического мышления, исследовательские навыки в процессе музыкальной деятельности.

Музыкальное воспитание младших школьников призвано быть направленным на развитие целостного представления о музыкальном искусстве, вооружение обучающихся системой знаний, умений и навыков музыкальной деятельности, обеспечивающей основу для дальнейшего самостоятельного общения с музыкальным искусством, применения, анализа, синтеза и оценки музыкальных явлений, для их самообразования и самовоспитания.

Новацией современного образования является конструирование содержания учебных программ, основанное на принципе спиральности, позволяющем школьникам осваивать сквозные темы, наращивать знания и умения, переходя от простого к сложному. Данный принцип спиральности и освоения сквозных тем должен обеспечить преемственность в изложении и освоении учебного материала, интеграцию учебных предметов, способствующую формированию целостного восприятия окружающего мира.

Принцип спиральности стал основополагающим в проектировании содержания новых учебных программ для 1-4 классов. Содержание





программы по музыке раскрывается через сквозные темы, устанавливающие внутрипредметные и межпредметные связи, способствующие формированию компетенций, ценностных ориентаций и норм поведения учащихся в различных сферах социальной жизни. Тематическое построение программы по предмету «Музыка» представлено в таблице 1.

Таблица 1 – Тематическое построение предмета «Музыка»

| Четверть | Сквозные темы | | | |
|---|---|---|---|---|
| | 1 класс | 2 класс | 3 класс | 4 класс |
| 1 | Все обо мне. | Все обо мне. | Живая природа. | Моя Родина – Казахстан. |
| | Моя школа. | Моя семья и друзья. | Что такое хорошо, что такое плохо? | Человеческие ценности. |
| 2 | Моя семья и друзья. | Моя школа. | Время. | Культурное наследие. |
| | Мир вокруг нас. | Мой родной край. | Архитектура. | Мир профессий. |
| 3 | Путешествие. | В здоровом теле – здоровый дух. | Искусство. | Природные явления. |
| | Традиции и фольклор. | Традиции и фольклор. | Выдающиеся личности. | Охрана окружающей среды. |
| 4 | Фрукты и овощи. | Окружающая среда. | Вода – источник жизни. | Путешествие в космос. |
| | В здоровом теле – здоровый дух. | Путешествие. | Культура отдыха. Праздники. | Путешествие в будущее. |

Из таблицы видно, что в программу включены такие сквозные темы, как «Моя Родина – Казахстан, «Мир вокруг нас», «Моя семья и друзья», «Культурное наследие», «Традиции и фольклор» и другие, изучение которых предусмотрено по принципу спиральности в 1-4 классах, каждый раз на новом уровне познания, что в результате позволит «применять», «анализировать», «синтезировать», «оценивать» имеющиеся знания и станет основой формирования нравственных и патриотических ценностей у младших школьников в процессе всего периода обучения.

Содержательная линия музыкального образования в 1-4 классах подчинена трем разделам и шести подразделам, по каждому из которых сформулированы ожидаемые результаты, адекватные системе целей обучения по видам деятельности (рисунок 1).

| Слушание, анализ и исполнение музыки | Создание музыкально-творческих работ | Презентация и оценивание музыкально-творческой работы |
|---|---|---|
| 1.1 Слушание и анализ музыки.<br>1.1 Музыкальная грамота.<br>1.2 Музыкально-исполнительская деятельность. | 2.1. Развитие творческих идей и сбор материалов.<br>2.2. Сочинение и импровизация. | 3.1. Презентация и оценивание музыкально-творческих работ учащихся. |
| – формирование навыков слушания и анализа музыки;<br>– усвоение основ музыкальной грамоты;<br>– развитие навыков игры на детских музыкальных инструментах, вокально-хоровых и ритмических навыков. | – формирование критического мышления, первоначальных навыков ИКТ в музыке;<br>– развитие музыкально-творческих способностей. | – формирование коммуникативных и речевых навыков учащихся через содержание музыки. |

Рисунок 1 – Тематические разделы и подразделы программы «Музыка»

Содержание предмета «Музыка» в начальной школе [6] включает:

– лучшие образцы казахского музыкального фольклора, традиционной, классической и современной музыки, являющиеся основой становления музыкальной культуры младших школьников;

– основы музыкальной грамоты, изучение средств музыкальной выразительности (мелодия, лад, темп, ритм, динамика, регистр, гармония и т.д.), помогающие младшему школьнику осознать, постичь процесс создания музыкального образа определенным сочетанием выразительных средств музыки и формирующие их эмоционально-образное и осознанное восприятие музыки, музыкальных форм и жанров;

– музыкальный материал для исполнения и практического музицирования, способствующий осмыслению музыки, развитию умений слышать музыку, формированию интонационно-образного мышления, воображения и фантазии;





– музыкально-творческие задания на сочинение и импровизацию, в том числе с использованием ИКТ;

– межпредметную интеграцию музыки с другими видами искусства и предметными областями.

Основными требованиями к процессу обучения на уроках музыки является создание коллаборативной среды (обучения в сотрудничестве) и организация активной деятельности учащегося по самостоятельному «добыванию» знаний. В этих условиях ученик – субъект своего познания, а учитель – организатор, партнер, консультант музыкально-познавательной деятельности, которая приобретает устойчивый характер в условиях сотворчества и поддержки с его стороны. Каждому ребенку в процессе исполнительской и музыкально-творческой деятельности предоставляется возможность испытать радость от общения с музыкой и выражения себя через музыку, до ощущения творческой личностью, воспринимающей музыку как искусство, обладающее особой эмоциональной силой.

Уроки музыки в начальной школе как основная форма музыкального обучения и освоения учебной программы призваны обеспечить возможность разностороннего развития учащихся через восприятие музыки и размышление о ней, разучивание и исполнение вокально-хоровых произведений, игру на музыкальных инструментах, импровизацию в разнообразных видах музыкально-творческой деятельности. Большое внимание на уроке уделяется сегодня информационным технологиям, которые активно вошли в повседневную жизнь учащихся – зрелищные и экранные искусства, электронная музыка, Интернет, игра на синтезаторе.

Необходимо констатировать, что в содержании учебной программы по музыке особое место занимает репертуар как совокупность изучаемых музыкальных произведений, включающий произведения отечественной и мировой музыкальной культуры – народной, классической, современной. Основополагающим требованием к формированию учебного репертуара как компонента содержания программы по музыке является соответствие критериям художественности, увлекательности, педагогической целесообразности, воспитательной значимости [7].

## ВЫВОДЫ

Таким образом, обновление содержания программы по музыке для начальной школы обусловлено реформированием всей системы образования, ориентацией на организацию активной деятельности обучающихся по формированию навыков самостоятельного «добывания» знаний, развитию социальных и коммуникативных навыков, воспитанию

личностных качеств. В содержании программы по музыке, реализуемом через спиральное изучение сквозных тем, значительно усилена роль гражданственно-патриотического воспитания, направленность на привитие учащимся ценностей казахстанского патриотизма, формирование которых осуществляется в процессе изучения музыкального репертуара, включающего произведения отечественной музыкальной культуры, музыки народов, проживающих в Казахстане, а также лучшие образцы мировой музыкальной классики. Приобщение к казахскому народному музыкальному наследию, многонациональному музыкальному творчеству нашей страны и народов мира, направлено на освоение искусства как духовного капитала человечества, формирование целостной художественной картины мира, воспитание толерантных взаимоотношений в поликультурном обществе, активизацию творческого мышления, рефлексии, что в целом способствует формированию функциональной грамотности растущего человека, его познавательному развитию и социальному взрослению.

## СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Закон РК «Об образовании» от 27.07.2007 г. – Правовой справочник «Законодательство». – Астана : Издательство «Юрист», 2016.

2 Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2016-2019 годы. – Астана, 2016. – Әділет. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан. – http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000205.

3 Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» от 31 января 2017 г. – http://www.akorda.kz/

4 Государственный общеобязательный стандарт начального образования. – http://nao.kz/loader/fromorg/2/22

5 Внедрение ценностей «Мәңгілік Ел» в образовательный процесс в контексте Плана нации «100 конкретных шагов»: панельная сессия в рамках Республиканского августовского совещания работников образования // Білім-Образование. – 2015. – № 3. – С.7-9.

6 Типовая учебная программа по предмету «Музыка» для 1-4 классов уровня начального образования. – Астана, 2016.

7 **Одинцова, С. А., Гаркуша, К. Г.** Методика музыкального воспитания в начальной школе: Учебное пособие. – Караганда : Изд-во КарГУ, 2017. – 272 с.





Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*С. А. Одинцова, К. Г. Гаркуша*

**Қазақстанда бастауыш білім беруді реформалау мәнмәтінінде музыка бойынша бағдарлама мазмұнын жаңарту**

Е. А. Бөкетов атындағы
Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды қ.
Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*S. A. Odintsova, K. G. Garkusha*

**Renovation of the content of music program in the context of the primary education reforming in Kazakhstan**

E. A. Buketov Karaganda State University, Karaganda.
Material received on 18.05.17.

*Мақалада заманауи білім беруді реформалау мәнмәтінінде музыка бағдарламасының мазмұнын жаңарту бойынша өзекті мәселелер қарастырылады. Жаңартудың қажеттілігі бір жағынан білім беру үдерісінің төменгі сынып оқушыларында функционалдық сауаттылықты, білімді өздігінен анықтау дағдысын және оларды түрлі өмірлік жағдаяттарда қолдана білуге қалыптастыруға бағытталуымен, келесі – мектептегі оқу тәрбие жұмысының төменгі сынып оқушыларында тұлғалық қасиеттерін дамыту, патриоттық тәрбие беруге бағдарлануымен негізделеді. Басты жаңалық ретінде мақалада бағдарламаны құруда өтпелі тақырыптама, оның мазмұнын меңгерудегі спиральды ұстаным айқындалған.*

*The article deals with the current issues of renovation of the content of music program for a primary school in the context of the modern educational reforming. The necessity of renovation is conditioned by the educational process aimed at the formation of younger students' functional literacy, skills of independent gaining knowledge and applying them in different life situations on the one hand and the orientation of the teaching and educational work focused on development of personal qualities, younger students' patriotic education on the other hand. The researchers stress the cross-cutting thematism in the construction of the program and the spiral principle of the studying of its content as the main innovation.*

УДК 338.486

**А. П. Панчук**
к.п.н., доцент, кафедра теории и методики физического воспитания,
Ровенский государственный гуманитарный университет, г. Ровно,
Украина
e-mail: t.potapchuk@mail.ru

# ТУРИСТИЧЕСКАЯ ИНДУСТРИЯ УКРАИНЫ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

*В статье прослеживаются проблемы, современное состояние и перспективы развития туристической индустрии в Украине. Представлены перспективные направления развития туризма. Отмечается, что туризм сегодня является не только практикой общественной жизни, но и фактором, влияющим на мировое развитие.*

*Ключевые слова: туризм, туристическая индустрия, туристические услуги, туристическая политика, деловой туризм, железнодорожный туризм, детско-юношеский туризм, спортивный туризм, экологический туризм.*

## ВВЕДЕНИЕ

На протяжении многих веков туризм играл большую роль в жизни человека, выступая прежде всего как форма активного отдыха и способ познания человеком окружающего мира. В начале XXI века значение туризма расширяется до уровня выполнения экономических функций. В связи со стремительным увеличением туристических потоков возникает новый вид хозяйственной деятельности, целью которой является удовлетворение потребностей рекреантов и туристов.

В последние годы в Украине принято ряд государственных решений по укреплению и расширению законодательной базы по туризму. Туризм признан одним из приоритетных направлений национальной культуры и экономики. И это полностью согласуется с мировыми тенденциями, которые свидетельствуют, что туристическая сфера будет индустрией XXI века.

Цель статьи – проследить реалии современного украинского туризма и его перспективы в недалеком будущем.

## ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Принципиальной проблемой современного управления индустрией туризма остается отсутствие его четкого механизма, т. е. взаимосвязанной и





взвешенной совокупности приемов, методов и рычагов воздействия на субъектов хозяйствования в туристической отрасли. Вообще, на макроуровне понятие механизма управления в условиях переходной экономики в отечественной научной литературе изучено явно недостаточно. Лишь частично его затрагивают труды Е. Л. Лортикяна, Г. П. Лузина, К. В. Павлова, А. Ф. Мельник, И. Г. Кириленко, Б. Н. Андрушкива, А. А. Сигайова, М. Б. Недашковского и др.

Тенденции развития рынка туристических услуг исследовали В. Азар, Н. Биржаков, И. Зорин, Н. Кабушкин, В. Квартальнов, Н. Мальская, А. Мазараки, С. Мельниченко, Г. Папирян, В. Сенин, Т. Ткаченко, Г. Харрис, А. Чудновский, Л. Шульгина и др.

Основные принципы государственной туристской политики в Украине закреплены в Законе Украины «О туризме» от 18.11.2003 г. Согласно ст. 6 Закона, основными целями государственного регулирования туристической деятельности являются: 1) обеспечение прав граждан на отдых и оплачиваемый отпуск, свободу передвижения, свободный доступ граждан страны и иностранцев к местам и районам туристского интереса и тому подобное; 2) создание условий для воспитания, обучения и оздоровления туристов; 3) развитие туристической индустрии, создание новых рабочих мест, увеличение доходов государства; 4) сохранение объектов туристского показа, рациональное использование природного и культурного потенциала страны, туристских ресурсов; 5) безопасность туризма, защиту прав и законных интересов туристов, других субъектов туристической деятельности.

Туристическая деятельность в Украине регулируется нормами как специального, так и общего законодательства. В целом Законодательство Украины о туризме состоит из Конституции Украины, Законов Украины «О туризме », «О курортах» и других нормативно-правовых актов, регламентирующих конкретные аспекты туристической деятельности [10].

Изложение основного материала. Украина занимает одно из ведущих мест в Европе по уровню обеспеченности ценными природными и историко-культурными ресурсами, способными генерировать значительный интерес у отечественных и иностранных туристов. Развитие сферы туризма й деятельности курортов Украины в целом характеризуется положительной динамикой, ростом количественных и качественных параметров въездного и внутреннего туристического потока.

Без преувеличений можно утверждать, что туризм сегодня является не только практикой общественной жизни, но и фактором, влияющим на мировое развитие. Логику его влияния на мир и прежде всего человека нельзя понять, руководствуясь только статистическими данными Всемирной туристской организации относительно динамики туристских потоков, доходов от

туризма и количества рабочих мест в сфере туристического бизнеса, хотя они тоже убедительно свидетельствуют о современном «великом перемещении народов» [8, с. 5].

В период становления рыночных отношений в Украине туризм как одна из наиболее перспективных и динамичных отраслей мирового хозяйства получила все условия для интенсивного развития. Объективным основанием стало, с одной стороны, открытие долгое время закрытых государственных границ, а с другой – ее огромный туристический потенциал, который содержит в себе неповторимый комплекс историко-культурных и архитектурных памятников, объектов, рекреационного назначения, природно-климатических ресурсов.

Туризм как специфический вид деятельности охватывает множество отраслей экономики, начиная со строительства и заканчивая транспортными перевозками. Довольно трудно дать точную оценку, какой сегмент предприятий, занятых в области туризма. Кроме того, туризм поддерживает разнообразные связи с предприятиями других секторов экономики: сельскохозяйственными предприятиями, заводами по производству транспортных средств, мебельними фабриками и др. [5].

Неотъемлемой составляющей производственного процесса является так называемый «деловой туризм», что до середины 80-х годов не блистал статистикой. Действительно, к чему тут туризм, когда человек посещает страну по делам бизнеса или является приглашенным на научную конференцию. Однако последние тенденции свидетельствуют, что участники многих конференций, семинаров и даже обычных поездок почти не ждут от этих мероприятий каких-то «глобальных открытий». Сегодня внимание акцентируется в основном на «установлении новых контактов и обусловленную изменением обстановку творческую активность». Считается, что «деловые туристы» обращают больше внимания не на рутину, а на том, что делает поездку незабываемой, повышает работоспособность и позволяет минимизировать, либо и вовсе избежать, изнурительности путешествия [9].

Особое внимание ученые уделяют выявлению перспективных направлений развития туризма в Украине, одним из которых является экологический туризм. Выделяют такие формы экотуризма: активный экотуризм (пеший, велосипедный, водный, конный, собирательство, рыболовство, охота), фаунистические и флористические поездки (орнитологические поездки, фотоохота, тематические поездки), культурологические и этнографические поездки.

География экологического туризма своеобразная. Если основные международные потоки традиционных туристов направлены в развитые страны, среди которых лидируют Франция, США, Испания, Италия, то экотуристы





направляются главным образом в страны, расположенные преимущественно в тропиках, с экзотической природой привлекательной для жителей умеренных широт. Среди лидеров - Кения, Танзания, Эквадор, Коста-Рика, Непал, а также Австралия, Новая Зеландия и ЮАР.

Наряду с традиционными и распространенными в практике формами культурного, познавательного туризма на базе историко-архитектурного наследия и оздоровительного туризма в курортно-рекреационных районах Украины большое внимание в последние годы уделяется новым видам туризма и в частности сельскому зеленому, или экологическому туризму, в котором сочетаются элементы оздоровительной деятельности, экологического образования, повышения роли краеведения и защиты окружающей среды. Развитие сельского и экологического туризма предоставляет возможность для общения с природой широких кругов населения, стимулирует деятельность общества и управленческих учреждений в направлении развития местной экономики [4].

Сейчас важным становится то, что туристические проекты и программы развития должны отдавать приоритет интересам местного населения. Сельский туризм имеет возможность, принимая во внимание особенности окружающей среды и местной культуры, и при дальновидной государственной политике, достичь экологического, культурного и социального баланса между городом и деревней.

Выделить нужно также и «железнодорожный» туризм, что означает, «такой, что использует средства железнодорожного транспорта (пользуется его услугами)». Следовательно можно считать, что «железнодорожный туризм» (с точки зрения потребителя) – это деятельность лиц, которые совершают поездки и пребывают в местах, находящихся за пределами их обычной среды на срок от 24 часов до одного года, с любой целью, но без выполнения деятельности, оплачиваемой из источников, которые находятся в месте посещения, и для своего перемещения пользуются услугами железнодорожного транспорта [7].

Уникальность спортивного туризма заключается в том, что теоретическая и практическая подготовка всех категорий сложности: от походов выходного дня (ПВД) до походов высших категорий (5-й и 6-й) сложности. Проводится трехступенчатая подготовка: начальная туристская подготовка – ПТП, средняя туристская подготовка – СТП и высшая туристская подготовка – ПТП. Эту подготовку проходят как участники, так и руководители походов по всем видах туризма. Для выяснения готовности спортивных групп к походам проводятся соревнования по технике туризма. Для их проведения готовятся судейские кадры по всем видам туризма [1].

Детско-юношеский туризм – это вид туристической деятельности, направленный на удовлетворение оздоровительных, спортивных и познавательных потребностей детей и молодежи вне места их постоянного жительства и учебы. Он призван воспитывать подрастающее поколение средствами туристической краеведческой деятельности, формировать всесторонне развитую личность. Основными видами детского и молодежного туризма является экскурсия, спортивный туризм, оздоровление и отдых в лагерях санаторно-курортных учреждениях, образовательные, деловые и поощрительные туры для талантливых подростков, победителей творческих конкурсов, олимпиад [2].

Развитие услуг в туризме зависит от динамики туристической отрасли в различных регионах, развития информационных технологий, социальных и демографических факторов и тому подобное.

Управление качеством туристических услуг – сложный процесс, который интегрирует деятельность различных субъектов хозяйствования, целью которой является удовлетворение потрібностей туристов. Применение современных информационных технологий в деятельности предприятий даст возможность удовлетворить потребности потребителей услуг и обеспечить конкурентные преимущества предприятий на внутреннем и международном рынках. Ведь сегодня, когда информационные технологии дают широкие возможности для эффективного развития бизнеса, менеджерам нужно использовать их как трамплин для продвижения на высшие ступени бизнеса [3, с. 132-134].

Туризм неразрывно связан с процессом организации перевозки и использованием технических транспортных средств. Технология обслуживания туристов различными видами транспорта предусматривает процесс перевозки воздушным, железнодорожным, автомобильным и водным видами транспорта и включает: планирование перевозок, осуществление перевозок по выбранному маршруту, бронирование мест, предоставление сервисного обслуживания, обеспечение страхования, регистрацию пассажиров и багажа, паспортной и визовой поддержки, обеспечение трансфера, соблюдение туристских формальностей [6].

## ВЫВОДЫ

Глобальная экономика расширяет пространственные и временные параметры деятельности туристического бизнеса как реального сектора национальной экономики за счет создания новых информационных туристических продуктов. Формируется новый сектор экономики – виртуальный, в котором туристические компании и потребители туристических





услуг интерактивно взаимодействуют через сеть Интернет, которая стала виртуальным посредником.

Потому как, Т. Черевичко отмечает, что глобальная информационная экономика создает объективные условия для новых подходов в организации инновационного процесса втуристическом бизнесе, который смещается из материальной сферы в сферу интерактивных моделей [11]. На наш взгляд, следует учитывать не только развитие моделей бизнеса, но и процессы глобализации в области информационных систем, обеспечивающих коммуникации международного туризма.

По нашему мнению ускорить развитие туризма в Украине позволят: разработка сетки интересных туристических маршрутов международного значения на территории нашей страны с учетом потребностей и интересов приезжающих гостей, потенциала туристических ресурсов с последующим представлением коммерческих предложений иностранным туристическим фирмам для их использования; обеспечение выпуска высококачественной рекламно-информационной продукции на иностранных языках, которая осветит туристические возможности, историю, культуру Украины для распространения среди иностранных туристов и зарубежной общественности.

## СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Булашев, А. Я.** Спортивный туризм: Учебник / А. Я. Булашев. – Х. : ХГАФК, 2004. – 388 с.

2 **Каурова, А. Д.** Организация сферы туризма: Учебное пособие. – Издание 2-е, переработанное и дополненное / А. Д. Каурова. – СПб. : «Издательство дом Герда», 2006. – 320 с.

3 **Кравцов, О. В.** Інформаційно-комунікаційні технології як засіб підвищення ефективності роботи туристичної фірми / О. В. Кравцов, Т. В. Кравцова, С. П. Кандзюба // Індустрія гостинності в країнах Європи : матеріали ІІІ Міжнар. науково-практ. конф. (4-6 грудня 2009 р., м. Сімферополь). – Сімферополь : ВіТроПринт, 2009. – С. 132-134.

4 **Любінцева, О. О.** Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). – 3-ə вид., перероб. та доп. / О. О. Любінцева. – К. : «Альтерпрес», 2006. – 436 с.

5 **Мальська, М. П.** Міжнародний туризм і сфера послуг [Електронний ресурс] / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк. – К., 2008. – 661 с. // Libfree. com : бібліотека українських підручників. – Режим доступу : http://libfree.com/195754048_turizmsotsialnoekonomichnituristichni_resursi.html

6 **Новикова, А. М.** Україна в системі міжнародних транспортних коридорів / А. М. Новикова. – К. : НІМБ, 2003. – 494 с.

7 Организация туризма: Учеб. пособие / А. П. Дурович, Н. И. Кабушкина, Т. М. Серегеева и др.; под. общ. ред.. Н. И. Кабушкина и др. – Мн. : Новое знание, 2003. – 632 с.

8 **Парфіненко, А. Ю.** Туризм як прояв і чинник глобалізації сучасного світу / А. Ю. Парфіненко // Туризм як національний пріоритет: Колективна монографія за редакцією І. М. Писаревського. – Х. : ХНАМГ, 2010. – 284 с.

9 Розвиток ділового туризму в Україні. [Електрон. ресурс]. Спосіб доступу: – http://design.ca-ba-re.com/interview/1355/

10 Теоретичні та прикладні аспекти рекреаційного природокористування в Україні: монографія / К. Кілінська, В. Руденко, Н. Аніпко, Н. Андрусяк, Н. Коновалова та ін. – Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2010. – 250 с.

11 **Черевичко, Т. В.** Интерактивность туристских предприятий как условие глобализации туристского рынка [Електронний ресурс] / Т. В. Черевичко // Туризм и культурное наследие : межвуз. сб. науч. тр. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_tourism/cherevichko3.htm.

Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*А. П. Панчук*

**Туристік индустриясы тақырыбындағы Украина: теориялық аспектілері**

Ровен мемлекеттік гуманитарлық университеті, Ровно қ., Украина.

Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*A. P. Panchuk*

**The tourism industry of Ukraine: theoretical aspects**

Rivne State Humanitarian University, Rivne, Ukraine.

Material received on 18.05.17.

*Мақалада Украинадағы туристік индустрияның даму перспективасы мен қазіргі жағдайы мәселесі зерттеледі. Туризм дамуының перспективалық бағыты ұсынылған. Қазіргі кезде туризм әлемдік дамуға әсер етуші факторлар, қоғамдық өмірдің тәжірибесі болып табылады.*

*The article considers the problems, current state and prospects of development of tourist industry in Ukraine. There are presented prospective directions of development of tourism. It is noted that tourism today is not only the practice of social life, but factor in world development.*





УДК 378.017.4:008-057.875

***Т. В. Потапчук***

д.п.н., профессор, координатор по воспитательной работе, Институт искусств Ровенский гуманитарный государственный университет, г. Ровно, Украина

e-mail: t.potapchuk@mail.ru

# *ПЕДАГОГИЧЕСКИ РЕГУЛИРОВАННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ: ОСОБЕННОСТИ ВКЛЮЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ*

*В статье проанализированы особенности включения студентов в педагогически регулированную деятельность. Проведенное нами исследование дает основание утверждать, что целенаправленная, специально организованная педагогически регулированная деятельность студентов является важнейшим психолого-педагогическим условием, способствующим эффективному освоению учащимися национально-культурных ценностей – смыслового ядра национально-культурной идентичности.*

*Ключевые слова: студенты, педагогически регулированная деятельность, национально-культурные ценности, культуро ориентированные ценности, социум, культура.*

## ВВЕДЕНИЕ

В условиях педагогически регулированной деятельности наиболее полно осуществляется взаимодействие студентов с социальным (сверстники, коллектив, взрослые) и культурным (окружающим миром) окружением; осуществляется общение, закрепляются и усваиваются знания, обогащаются чувства. В результате этого у них формируются и развиваются потребности и интересы в сфере непосредственного взаимодействия с культурой, с нацией, что способствует формированию национально-культурной идентичности студентов.

Как уже было отмечено, по своему общественному значению содержание педагогически регулированной деятельности студентов отличается от содержания обычной деятельности студентов в условиях обучения в вузе. В процессе исследования были проанализированы виды и формы деятельности учащихся, которые, по мнению самих студентов и педагогов, оказывают наибольшее влияние на формирование их национально-культурной идентичности в целом. Для студентов в условиях образовательного учреждения наиболее значимыми являются: игровая,

трудовая, исследовательская, культурно ориентированная, политическая, краеведческая, и др., включающие адекватные виды деятельности.

## ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Важнейшим требованием к содержанию разнообразной педагогически регулированной деятельности студентов является ее личностная (субъективная) направленность. Любая предметная деятельность может стать таковой, если она совершается в непосредственном взаимодействии с объектами культуры, обусловлена личностной заинтересованностью студентов в ее осуществлении, направлена на достижение цели учащихся.

С целью освоения студентами национально-культурных ценностей необходимо их включение в ценностно-ориентированную деятельность, направленную на культуру, нацию, которая заключается в оценивании культуры, восприятии ее фундаментальной ценности, придании ей культурной, нравственной, гуманистической, эстетической ценности. В рамках такой деятельности национально-культурные ценности не только вырабатываются, но и осваиваются как коллективом учащихся и педагогов (коллективный субъект деятельности), так и отдельными субъектами (конкретным студентом, конкретным педагогом). Кроме того в процессе ценностно-ориентированной деятельности, направленной на социальную среду, создаются новые национально-культурные ценности, распространяются и пропагандируются общепризнанные.

В научных исследованиях были выделены три группы национально-культурных ценностей: общечеловеческие, социоприродные, личностные. Опираясь на точку зрения большинства отечественных педагогов применительно к проблеме механизма их освоения, мы считаем, что преломляясь через призму индивидуальной деятельности студентов, направленной на социум и культуру, ценности культурологические, социоприродные, адекватные системе общечеловеческих, входят в психологическую структуру его личности как ценности суто личностные – один из источников мотивации поведения. Данное положение отражено в структуре модели личностного освоения студентами национально-культурных ценностей – открытой динамичной системы, объединяющей культурологически-образовательную среду и осуществляемую в ее условиях студентами педагогически регулированной деятельности.

Этапы механизма освоения национально-культурных ценностей в процессе включения студентов в ценностно-ориентированную деятельность, направленную на усвоение культуры, искусства, национальных идеалов, в достаточно четком виде представлены в подходе В. В. Николиной [12], утверждающей, что освоение студентами национально-культурных ценностей осуществляется соответственно





с этапами усвоения содержания учебного материала (по В. В. Николиной, 1996, 1999):

I – перцепционный – непосредственное восприятие общественных объектов и процессов и формирование на их основе представлений. Активное восприятие связано как с непосредственными (зрительными, слуховыми, тактильными) ощущениями, так и с эмоциями, переживаниями, мотивами, уже имеющимися ценностями. На данном этапе формируются общественные и культурные образы в процессе разных видов педагогически регулированной деятельности: в культурологической образовательной среде (познавательно-игровые занятия, тренинги и т. д.) в естественной среде (экскурсии, походы, игры и т. д.) и др.;

II – означиванно-смысловой – понимание и осмысление знаний, способов действий в структуре педагогически регулированной деятельности, осуществляется соотнесение новых представлений, понятий, ценностей с системой ранее усвоенного; наряду с процессом вскрытия причинно-следственных связей, разрешения противоречий и зарождения гипотез на основе определенных отношений происходит наделение представлений и понятий значимостью. «Осмысление» культуры носит не только инструментальный характер, но и является важным способом самореализации личности. Любое явление культуры, объект, процесс могут стать знаком, символом, если ему приписывается определенное значение. Наделение значимостью осуществляется в соответствии с культурной традицией, исходя из потребностей практики. Субъективное обращение значимости фиксируется как польза, удовольствие, красота, наслаждение. Тем самым компоненты окружающей человека среды становятся элементами культуры. Приписывая объектам культуры особые независимые для них значения, студенты осмысливают их и тем самым «очеловечивают» для своего сознания (субъектификация в терминологии С. Д. Дерябо [9] ). Наделение или не наделение культурных объектов и процессов значимостью осуществляется на основе системы ориентировочных внутренних предпочтений, которая имеется у каждого студента. Система предпочтений зависит от социального опыта, интересов, мотивов. Результатом наделения изучаемого предмета, процесса, явления значимостью являются ответы студента самому себе на вопросы: «Для чего?», «Во имя чего?», «Зачем?», «С какой целью?». В культуро образовательном процессе наделение представлений, понятий значимостью осуществляется с помощью его эмоциональной насыщенности, постановки и решения ценностных задач, представленных в определенных ситуациях в форме заданий проблемных и не проблемных;

III – оценивание – совпадает с осмыслением и обобщением знаний в процессе усвоения содержания национального образования, т. е. действия по получению оценок. Оценивание осуществляется с помощью оценочных

умений. При усвоении оценочных умений на эмпирическом уровне обучаемый ориентируется на внешние, нередко случайные признаки. Первый вид оценочных умений направлен на умение давать пространственно-временные оценки объектам культуры и явлениям на основе фактов и представлений. Второй вид оценочных умений обусловлен эмоциональными эстетическими переживаниями учащихся и во многом зависит от качеств личности. Третий вид оценочных умений связан с выработанными обществом научными критериями. В этом случае оценочные умения базируются на знании как свойств объекта культуры, так и закономерностей взаимодействия между этими свойствами. Четвертый вид оценок связан с выработанными обществом нравственными критериями. Нравственные оценки должны присутствовать в любой научной оценке. Важнейшим ее основанием является ответ на вопрос: «Ради чего?», «Во имя чего?». Нравственная оценка фиксируется в нормах, требованиях, императивах, правилах, ограничивая студентов в способах действия и выборе при принятии решений, она стимулирует их к поиску новых решений. В оценочный процесс включаются как эмоционально-волевые, так и рациональные действия, связанные с предпочтением, выбором: определение мотива и цели оценки (для чего оценивается); определение объекта оценки (что оценивается); выбор критериев для сравнения (шкала оценок); выявление эталона оценки (с чем сравнивается); сравнение объекта и эталона оценки; результаты оценки (оценочные суждения). Основой для формирования всех групп оценочных умений является выполнение оценочных заданий, целенаправленных наблюдений и практикумов в культуре. Особую роль в формировании оценочных умений выполняют задания практикумов, на которых проводят социологические опросы;

IV – включает необходимость выбора ценностей, как имеющих личностный смысл. Реализация этого этапа осуществляется на основе заданий рефлексивного характера, при выполнении которых происходит обмен ценностями в ситуациях выбора, принятия решений, отстаивание позиции, заданий на самооценку;

V – личностный – присвоение субъектом ценности, при котором она становится его личностным смыслом, в который включаются потребности, интересы студентов и освоенная ими совокупность значений и оценок. Приобретенные учащимися ценностные ориентации проявляются в конкретной деятельности, направленной на культуру й в поведении по отношению к данным понятиям, причем деятельность эта может быть многообразной. В познавательной и игровой деятельности осуществляется отстаивание своей точки зрения, в ситуациях принятия решения, прогноза, в практической сфере – культуро ориентированная политическая, исследовательская и т. д. деятельность.





В разных видах деятельности личность реализует свое «Я», перенося себя в окружающий мир в соответствии с имеющейся системой ценностей.

Обогащая рассмотренный подход В. В. Николиной [12] (выделившей и охарактеризовавшей основные этапы механизма освоения культуро ориентированных ценностей применительно к развитию эмоционально-ценностного отношения студентов к культуре) собственным опытом по включению учащихся в ценностно-ориентированную направленную на культуру деятельность студентов мы предлагаем иерархическую схему личностного освоения студентами общечеловеческих и социокультурных, национально-культурных ценностей.

Иерархическая схема личностного освоения студентами общечеловеческих и социоприродных национально-культурных ценностей отражает иерархическую взаимосвязь содержательного объема мира культуро ориентированных ценностей и педагогически регулированной деятельности студентов, а также уровни (групповой, личностный) освоения ценностного содержания окружающего мира. Отметим, что личностные культуро ориентированные ценности осваиваются в зависимости от накопления социального опыта в процессе соответствующих разным группам социокультурных культуро ориентированных ценностей видам направленной на культуру ценностно-ориентированной деятельности: а) нравственной, б) гуманистически ориентированной; в) эстетической, г) социопродуктивной.

Рассмотрим подробно каждый из перечисленных видов ценностно-ориентированной деятельности студентов, направленной на общество, культуру.

1) Деятельности студентов нравственной направленности посвящены многие исследования. В этике такая деятельность рассматривается как духовно-практический феномен (С. Ф. Анисимов, В. И. Бакштановский, В. А. Блюмкин, О. Г. Дробницкий, В. И. Ефимов, Н. Н. Крутов, А. И. Титаренко, Д. С. Шимановский и др.) в общем плане как реально существующий феномен, употребляемый в двух аспектах: в широком – аспект всякой другой деятельности и в узком – как деятельность, направленная на утверждение в жизни нравственной ценности добра [2; 4].

В психологии эту проблему рассматривали К. К. Платонов, С. Л. Рубинштейн. В педагогике – М. Н. Аплетаев, О. С. Богданова, Е. В. Бондаревская, Д. М. Гришин, Н. Е. Щуркова. Авторы указывают на различные аспекты нравственной деятельности: как формы и средства реализации сознательно принятого решения; стороны любой деятельности; аспекта всех других видов деятельности [3; 5; 6; 13].

В педагогической литературе под нравственной деятельностью студента понимается: внутренняя деятельность освоения личностью общественного

опыта, социально-нравственных отношений, внутреннее стремление и собственная активность студента в работе над своим моральным развитием, морально-гностическая деятельность (И. Ф. Харламов) [14]; сознательная, целенаправленная активность личности, проявляющаяся в самостоятельном свободном выборе поступков и личное поведение (О. С. Богданова) [5]. М. Н. Аплетаев [3] определяет нравственную деятельность как свободную, целеполагающую деятельность студентов по освоению мира нравственных ценностей, выбор которых он делает соответственно его потребностям, склонностям, интересам мировоззрению и ценностным ориентациям. По его мнению в систему нравственной деятельности входят: 1) нравственное целеполагание; 2) стимулирование и мотивация нравственной деятельности; 3) принятие студентами нравственной цели; 4) этическое содержание учебного материала и развивающих взаимодействий и отношений преподавателя и студентов; 5) форма и способы освоения студентами его этического содержания; 6) выбор нравственно оправданных средств достижения учебных и нравственных целей; 7) самоорганизация учебной и нравственной деятельности; 8) самоконтроль и самоанализ; 9) самооценка деятельности и поведения, их результатов и последствий.

Г. П. Иванова [10] обобщая и систематизируя вышеперечисленные позиции подчеркивает, что взаимосвязь нравственной деятельности с вышеназванными видами деятельности основывается на ряде положений: 1) многообразие деятельности субъекта пересекается между собой и связывается в узлы общественными по своей природе отношениями, в которых оно необходимо выступает; 2) во взаимосвязи всех видов деятельности, в которые включается студент, проявляется влияние предметных особенностей каждого ее вида, происходит взаимодополнение за счет особенностей друг друга; 3) студент одновременно является субъектом многих видов деятельности, которые непрерывно пересекаются и переходят друг в друга, в результате происходит перенос знаний, отношений и способов познания из одной сферы деятельности в другие, а одни и те же явления и предметы оказываются зачастую объектами различных деятельностей; 4) каждая из взаимосвязанных деятельностей постепенно активизирует студентов, побуждает их самостоятельность, содействует развитию творческих сил и углубленного интереса к знаниям.

Результаты исследования, проведенного данным автором, показали: студенты принимают участие в различных видах деятельности, не связанных с учебным процессом. Чаще всего им приходится участвовать: в организации студенческих вечеров (84,5 %); субботников (79,4 %); спортивных соревнований (77,1 %). Менее всего: в политических акциях и митингах (25,9 %); заседаниях совета факультета (36,8 %). В целом активность, к примеру, студентов





старших курсов составляет 57,2 %. Изучая желания студентов заниматься в университете общественной деятельностью отмечено, что 42,5 % респондентов ответили положительно, 25,7 % – отрицательно, 31,8 – не решили. Наиболее распространенными ее видами, где они хотели бы принять участие являются участие в самоуправлении – 38,5 %; оказание социальной помощи нуждающимся – 12,6 %; участие в патриотических мероприятиях – 11,5 %; занятия краеведением – 8,5 %; участие в политических акциях – 7,4 %.

При включении студентов в педагогически регулированную нравственную деятельность (как, впрочем, и в другие, раскрытые ниже) необходимо иметь ввиду необычность, новизну, эстетическую привлекательность начинающего дела, что поможет направлять их эмоциональные реакции на нравственное (а также гуманистическое, эстетическое, социопродуктивное) значение того или иного вида деятельности. При этом важно учитывать интерес студентов к определенным видам деятельности, посильность в ее выполнении.

Для формирования устойчивых нравственных качеств непосредственное значение имеют не только виды деятельности, но и, главным образом, какого рода участие в ней принял студент, каким образом к ней относится.

Соответственно, ценностно-ориентирующие установки студентов на различные виды педагогически регулированной деятельности вообще (не только нравственной направленности) не одинаковы, ввиду чего они относятся к ней по-разному и формируются на двух уровнях: обыденного сознания и педагогически организованном. В этой связи по результатам исследования нами выделены группы учащихся с устойчивым отношением к трудовой (27,4 %), познавательной (19,9 %), общественной (41,5 %), к разным видам (11,2 %) педагогически регулированной деятельности.

2) Гуманистически ориентированной деятельности студентов посвящены исследования, проведенные нами в 1997-2000 гг. (А. В Гагарин, С. О. Новиков, 1997, 1998; А. В. Гагарин, 2000) [7]. Выделим основные теоретические позиции, полученные по их результатам.

Включение студентов в гуманистически ориентированную деятельность предполагает реализацию идей гуманистической парадигмы национального образования, органичное включение студентов и педагогов в гуманистическое взаимодействие с культурой через максимально возможное количество видов самотворчества, через продуктивную самореализацию, служащую источником положительного развития, самовыстраивания и самосовершенствования, осуществляемую на личностных мотивах. Пространством для создания необходимых для этого условий, является гуманистическая воспитательная система, обладающая возможностями для: создания «принимающего» студенческого сообщества, без которого он не может обходиться; формирования

коллектива, в котором он будет жить, который может заменить ему недостаток домашнего внимания, где студент сможет забыть о своих тревогах и заботах, сможет жить не по способу психологической защиты, а по способу «открытости» внешнему миру; организации постоянно развивающей среды для приобретения личностью социального и личностного опыта, где можно осуществлять совместную деятельность и общение; для самореализации учащихся на индивидуальном личностном потенциале.

Духовное богатство и опыт межличностных отношений определяет дальнейшую самоактуализацию и развитие студентов.

В свете сказанного процесс организации педагогически регулированной деятельности студентов в гуманистической воспитательной системе выстраивается на основе следующих приоритетов, определяющих роль данной системы как собственно гуманистической: 1) организация «совместной деятельности», (совместная познавательно-игровая деятельность, направленная на национальную культуру, национально-культурные ценности, творчество, труд, досуг, общение), а не презентации творческих успехов; 2) нахождение для каждого студента в соответствии с его внутренним потенциалом «канала» для самореализации «по любви, по желаниям, по потребностям».

Нами выделены основные концептуальные характеристики модели воспитания гуманистически ориентированной личности в процессе взаимодействия студентов с окружающим миром.

Целью ее реализации является создание на основе интеграции разноуровневых организационных форм педагогически регулированной деятельности студентов (центр дополнительного национального образования, летний образовательно-досуговый центр) оптимальных условий для повышения эффективности воспитания гуманистической ориентации личности в процессе взаимодействия студентов с культурой, в том числе для самореализации и свободного саморазвития, а также для становления национально-культурной идентичности личности.

В процессе внедрения данной модели реализованы следующие задачи: создание духовного и социального климата, благоприятствующего самореализации личности через организацию психологически комфортного «совместной деятельности» и контактного общения в условиях малых контактных групп; создание пространства для выработки адекватных национально-культурных представлений, отношения к культуре, системы умений и навыков (стратегий и технологий) взаимодействия с культурой; максимальное использование разнообразия форм гуманистического взаимодействия с культурой, в том числе возможностей окружающей среды, предметов учебного цикла и многообразия видов позааудиторной деятельности, направленной на культуру.





3) Деятельность студентов эстетической направленности – ее организация осуществляется в рамках эстетического воспитания (В. Е. Борейко, 2001; А. К. Шульженко, 1998; В. А. Левин, 1997 и др.) с целью приобщения студентов к создаваемой обществом эстетической культуры (Г. Д. Гачев, С. Н. Глазачев, Н. С. Дежникова, И. Т. Суравегина и др.), в т. ч. формирования у студентов представлений о самом себе как части универсальной национальной целостности, выработки гармоничной внутренней меры активности по преобразованию окружающего мира; а также способности воспринимать, оценивать и охранять красоту в культуре (красота как ценность, как необходимое условие жизни человека) [8; 11; 15]. Тем самым включение студентов в педагогически регулированную деятельность эстетической направленности предполагает развитие у студентов ответственного отношения к культуре, личностное освоение национально-культурных ценностей. В процессе такой деятельности осуществляется ценностная переориентация отношения личности к окружающему миру через его этико-эстетическую гармонизацию, ведущую от «агрессивно-потребительского к ценностно-творческому уровню» (А. К. Шульженко) [15], а также вовлечение студентов в освоение эстетических свойств, объектов, форм, взаимосвязей окружающей среды путем развития у них сенсибилизации, креативности, ответственности с учетом принципа историзма во взаимосвязях нации и культуры. Кроме того, педагогически регулированная деятельность эстетической направленности ориентирует студентов на расширенное восприятие личностью окружающего мира, включающего как его неотъемлемую часть и мир человека.

В этом смысле интересен современный опыт германских ученых-педагогов в сфере эстетического воспитания (H. Ehmer, J. Eucker, A. von Griegem, G. Griineisl, H. Hartwig, H. Kampf-Jansen, D. Kerbs, H. Mayrhofer, G. Otto, K.-J. Pazzini, G. Seile, W. Zacharias, J. Zimmer), представленный в работе А. К. Шульженко (1998) [15] и согласно анализу которого именно в предметной деятельности, направленной на культуру, в различных ситуациях запечатлеваются отношения к людям и к окружающей природе, что является базисом формирования эстетического опыта, эстетических потребностей и эстетического вкуса, а также овладения эстетическим языком природы и ее символикой, предпосылкой для развития культурологического воображения и креативности, гуманного отношения не только к живому, но и ко всему сущему в мире на основе принципа равноценности. В таком культуро эстетическом воспитании интегрированы художественно-эстетические, этические и аксиологические его аспекты.

В процессе организации культуро эстетической деятельности, направленной на социум, культуру, следует учитывать те возможности удовлетворения и развития потребности в эстетическом оформлении окружающей обстановки,

которые может предоставить студенту культуро образовательная среда. Это предполагает такую ее организацию, когда субъекты культуро образовательного процесса будут постоянно ощущать ее высокий эстетический уровень (В. А. Левин, 1997) [11]. Современный дизайн образовательной среды в этом смысле имеет важнейшее значение в личностном развитии как студентов так и педагогов. Соответствующий эстетический уровень культуро образовательной среды является важнейшим фактором, обусловливающим характер поведения всех субъектов педагогически регулированной деятельности.

1) Социопродуктивная деятельность студентов может выступать как ценность (готовность студентами выполнять различного рода педагогически регулированную деятельность и т.д.).

Применительно к организации такого рода ценностно-ориентированной деятельности студентов, направленной на социум, культуру, необходимо прежде всего говорить о социально (общественно) полезной деятельности, осуществляемой студентами – трудовой (очистка территории и т.п.), природоохранительной (экологические акции, рейды и т.д.), исследовательской (значимые результаты исследовательской работы, выполненной студентом), краеведческой и т.д.

В этом смысле на первый план выступают с одной стороны предоставление культуро образовательной средой студентом возможностей в удовлетворении потребности в значимой деятельности (для реализации своих способностей в важном и серьезном деле; В. А. Левин, 1997) [11]; с другой – социальная активность культуро образовательной среды, в условиях которой в педагогически регулированную деятельность включены студенты (создание того или иного социально значимого продукта: интеллектуальные и материальные ценности, общественные инициативы, компьютерные программы, творческие работы, и т.д, и т.п.).

При этом социальная активность студентов, их стремление к творчеству в соответствии с теми культуро ориентированными ценностями, которые они освоили в условиях культуро образовательной среды, выступает главным социально-значимым результатом их педагогически регулированной деятельности.

## ВЫВОДЫ

Итак, анализ психолого-педагогических исследований в сфере освоения студентами культуро ориентированных ценностей, а также собственный педагогический опыт позволяют заключить: включение студентов в разные виды педагогически регулированной деятельности должно эффективно обеспечивать освоение ими культуро ориентированных ценностей, если





такая деятельность: а) имеет общественно-ценностный смысл, нравственную направленность и принимается внутренне каждым студентом; б) создает эмоционально-положительный настрой в реализации ее содержания и в преодолении возможных трудностей в ее осуществлении; в) способствует переживанию каждым студентом ее важности для общества, нации, культуры, других людей и самого себя; г) способствует удовлетворению студентов на разных возрастных этапах от ее целесообразной организации и значимости, конкретных значимых для культуры и ее развития результатов; д) создает условия для применения полученных культурологических знаний, в т. ч. по проблемам морали, нравственности, для проявления творческого поиска; е) умело организуется педагогом при использовании специальных средств и самим студентом в процессе самовоспитания; ж) выходит за рамки образовательного учреждения и сливается с общественно-полезной деятельностью макросоциума; з) является посильной для студентов различного возраста и в тоже время требует от них умственных и физических затрат, морально-волевых усилий.

Ведущими показателями, определяющими эффективность педагогически регулированной деятельности по освоению культуро ориентированных ценностей, являются: готовность участвовать и фактическое участие в ней, готовность и умение критически оценивать результаты ее выполнения и понимание ответственности за качество выполняемой деятельности перед другими студентами и педагогом.

## СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Алиев, Ю. Б.** Основы эстетического воспитания: пособие для учителя / Ю. Б. Алиев, Г. Т. Ардаширова, Л. П. Барышникова и др. // Под ред. Н. А. Кушаева. – М. : Просвещение, 1986. – 40 с.

2 **Анисимов, С. Ф.** Духовные ценности: производство и потребление / С. Ф. Анисимов. – М. : Мысль, 1988. - 255 с.

3 **Аплетаев, М. Н.** В поисках нравственного смысла жизни: книга учителя-экспериментатора / М. Н. Аплетаев. – Омгпу, 1998. – 98 с.

4 **Бакштановский, В. И.** Этика и этос воспитания : научно-публицистическая монография / В. И. Бакштановский, Ю. В. Согомонов. – Тюмень : НИИ прикладной этики, 1997. – 747 с.

5 **Богданова, О. С.** О нравственном воспитании подростков: В помощь классным руководителям IV-VIII кл. / О. С. Богданова, Л. И. Катаева, А. И. Шемшурина. – М. : Просвещение, 1979. – 111 с.

6 **Бондаревская, Е. В.** Педагогика: Личность в гуманистических теориях и системах воспитания / Е. В. Бондаревская, С. В. Кульневич. – Ростов-на-Дону : Творческий центр «Учитель», 1999. – 264 с.

7 **Гагарин, А. В.** Воспитание гуманистически ориентированной личности в процессе взаимодействия учащихся с миром природы : дисс. ...канд.пед.наук : 13.00.01 - общая педагогика, история педагогики и образования / А. В. Гагарин; Институт молодежи – ВКШ г. Москва. – 2000. – 216 с.

8 **Гачев, Г. Д.** Национальные образы мира / Г. Д. Гачев. – М. : Просвещение, 2007. – 511 с.

9 **Дерябо, С. Д.** Феномен субъектификации природных объектов: дис. ... докт. психол. наук : 19.00.01 / С. Д. Дерябо. – М., 2002. – 365 с.

10 **Иванова, Г. П.** (2002). Освоение нравственных ценностей учащимися общеобразовательных школ в современных условиях. – М. : Социум. – С. 56-62.

11 **Левин, В. А.** Воспитание творчеством / В. А. Левин. – Томск, 1992. – 52 с.

12 **Николина, В. В.** Процессы глобализации и изменения в образовании / В. В. Николина // Приволжский научный журнал. – 2009. – № 4. – С. 211-216.

13 **Рубинштейн, С. Л.** Основы общей психологи / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2000. – 720 с.

14 **Харламов, И. Ф.** Педагогика / Харламов И. Ф. – М., 1999. – 520 с.

15 **Шульженко, А. К.** Развитие эколого-эстетической культуры личности в современной Германии / А. К. Шульженко // Педагогика. – 2003. - № 1. – С. 92-97.

Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*Т. В. Потапчук*

**Педагогикалық реттелген іс-әрекет: студенттерді жұмылдыру ерекшеліктері**

Ровен мемлекеттік гуманитарлық университеті, Ровно қ., Украина.

Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*T. V. Potapchuk*

**Features of include students in the pedagogical regulated activity**

Rivne State Humanitarian University, Rivne, Ukraine.

Material received on 18.05.17.

*Мақалада студенттерді педагогикалық реттелген іс-әрекетке енгізу ерекшеліктері зерттелген. Біздің жүргізген зерттеуіміз бағытталған, арнайы ұйымдастырылған студенттердің реттелген іс-әрекеті оқушылардың ұлттық-мәдени құндылықтарын – ұлттық-мәдени бірегейліктің магыналық діңгегін тиімді игеруге ықпал ететін маңызды психологиялық-педагогикалық жағдайы болып табылады деп негіздеуге мүмкіндік береді.*





*The article analyzes the peculiarities of inclusion of students in pedagogical regulated activities. Our research suggests that a focused, specially organized pedagogically regulated activity of students is an important psychological-pedagogical condition conducive to the effective learning of key national cultural values – core national-cultural identity.*

УДК 378.126:001(574)

***Г. Р. Рахимжанова***

к.п.н., Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Астана

e-mail: gulya.iskakova@mail.ru

## *ВАЖНОЕ УСЛОВИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТА – ОВЛАДЕНИЕ ЯЗЫКОМ СПЕЦИАЛЬНОСТИ, ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РЕЧЬЮ*

*Статья посвящена процессу формирования профессиональной компетенции будущих учителей русского языка и литературы, который осуществляется на основе изучения научных текстов из области дидактики, методики, психологии, лингвистики и других наук.*

*Ключевые слова: профессиональная компетенция, работа с научным текстом, осознание научных понятий.*

### ВВЕДЕНИЕ

Процесс профессиональной подготовки сегодня ориентирован на формирование личной активности и ответственности будущих специалистов за качество своего профессионального образования.

« Для будущего преподавателя исключительно важное значение имеет профессиональная компетенция, приобретаемая в ходе обучения. Такая компетенция обеспечивает способность к успешной профессиональной деятельности и предполагает: а) знания из области дидактики, методики, психологии, лингвистики и др. наук, значимых для профессиональной

деятельности; б) владение умениями организовывать учебную деятельность учащихся и управлять такой деятельностью; в) владение коммуникативной компетенцией; г) обладание личностными качествами, обеспечивающими эффективность педагогического труда (требовательность, вежливость, ответственность и пр.)» А. Н. Щукин [1, 146].

В приведенных выше толкованиях термина знания, навыки, которые обучающиеся должны усвоить, дают представление о содержательной стороне процесса обучения будущих учителей. С другой стороны, сам преподаватель должен владеть не только языковыми, т.е. сугубо лингвистическими знаниями, но и уметь – хотя бы в общем плане – ориентироваться во всем многообразии специальных предметов, понимать суть и специфику той или иной профилирующей дисциплины. Отсюда – невозможность преподавания профессионального русского языка в отрыве от специальных дисциплин.

## ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Наиболее комплексно, во взаимосвязи все задачи обучения профессиональному русскому языку решаются в процессе работы над научным текстом. Текст как методическая категория выполняет специфические функции: с одной стороны, он служит образцом для конструирования обучающимися самостоятельного высказывания и стимулирует желание говорить, с другой – иллюстрирует функционирование изучаемых единиц в речи.

Материал курса «Введение в специальность», используется на занятиях профессионального русского языка, который знакомит будущих учителей с научными основами профессиональной деятельности учителя: « Учитель и современный школьник», «Понятие культуры учебного труда», «Знать, чтобы предвидеть и управлять», «Стиль педагогического общения» и т.д. В результате изучающего прочтения текстов студенты находят нужную по теме информацию: «Учитель осуществляет свои педагогические идеи в первую очередь через учащихся, и чем выше его коммуникативные умения, чем больше ему приходится общаться, мотивировать к учебной деятельности учащихся, тем действеннее его влияние на воспитанников» [2, 206].

Освоение теоретического материала органически связано с выполнением различных заданий, которые направлены не столько на воспроизведение прочитанного, сколько на активизацию мыслительной, творческой деятельности студентов, осознание ими изучаемых понятий и фактов.

К примеру, такие задания:

*Подумаем. Поразмышляем* – Насколько важны для профессиональной деятельности учителя его личностные качества?





*Задания аналитического характера, которые предлагаются выполнить в процессе чтения текста* – Прокомментируйте суждение В. А. Сухомлинского о главных качествах учителя: *«Что такое хороший учитель? Это, прежде всего человек, который любит детей, находит радость общения с ними, верит в то, что каждый ребенок может стать хорошим человеком.*

*Хороший учитель – это, во-вторых, человек, хорошо знающий науку, на основе которой построен преподаваемый им предмет, влюбленный в нее, знающий ее горизонты – новейшие открытия, исследования, достижения. Учебный предмет для него лишь азбука науки. Хороший учитель – это, в-третьих, человек, знающий психологию и педагогику, понимающий и чувствующий, что без знания науки о воспитании работать с детьми невозможно».*

В комментариях будущие учителя обращают внимание, как идет повторение и нарастание двух неразрывно связанных понятий – «любит» и «знает».

Следующий вид задания: *педагогические задачи*, в ходе решения которых студент должен продемонстрировать умение применить теоретические сведения в практической деятельности: Проанализируйте фрагмент урока русского языка. Какими речевыми приемами пользуется учитель в ходе объяснения нового материала? На что направлены эти приемы? Помогают ли они учителю быть ведущим лидером в данной коммуникативно-речевой ситуации?

*…Сегодня мы познакомимся с одним свойством русских глаголов. И этого удивительного свойства вы, ребята, еще не знаете. Эта особенность – виды глаголов. Итак, тема урока: «Виды глагола». Записываем вместе: я – на доске, вы – в тетрадях,*

*Сразу скажу, что глаголы бывают двух видов. А вот какие это виды, что они обозначают, мы сейчас и узнаем…*

*К какому же выводу мы пришли? Итак, мы с вами установили, что глаголы, записанные слова, отвечают на вопрос «Что делаю?», а глаголы правого столбика – «Что сделаю?». Ведь так?*

*Обратите внимание, ребята (это очень важно!), что-то длительное, без конца, без предела; «Сделаю» – значит, закончу что-то, действие достигнет какого-то предела конца. «Жну, кошу, сею – это глаголы несовершенного вида. А глаголы «сожну, накошу, посею» – совершенного вида. Легко запомнить: что сделаю? Это все глаголы совершенного вида. В вопросе и названии вида первая буква «эс».*

*…А можно ли сказать: «Глаголы в совершенном или несовершенном виде? Оказывается нельзя. Почему же? Вспомните, мы с вами уже говорили, что когда мы употребляем предлог «в» (например, существительное в единственном числе), то мы говорим о непостоянных признаках части речи. А так как глагол по видам не изменяется, то и нельзя сказать: «Глагол в*

*совершенном виде». Ведь принадлежность к виду – это постоянный признак глагола.*

*Итак, подведем итоги. Во-первых, вид глагола, как мы выяснили, – его постоянный признак. Во- вторых, виды глаголов легко различить по значению и вопросу: глаголы совершенного вида отвечают на вопрос: «Что делать? и обозначают действие длительное, незаконченное…* [3, с. 310].

В ходе решения педагогической задачи студенты отмечают, что учитель как коммуникативный лидер помогает ученикам ориентироваться в материале, вычленять в потоке речи главное и второстепенное, отделять важную информацию, которую следует понять и запомнить. Для этого он использует определенные фразы: *«Это очень важно!», «Обратите на это внимание…»*; соотнесение с ранее сказанным – этот прием помогает устанавливать связь между ранее изученным и новым материалом. Для этого используются такие клише: *«Вспомните, мы об этом говорили…», «Это вам хорошо известно…». Прием, свидетельствующий о том, что далее последует обобщение, вывод: «Итак…», «Значит…»*.

В лингвистике текста удачно признана характеристика текста как категории, показывающей «язык в действии». Осваивая свою специальность и готовясь к будущей профессиональной деятельности, студенты овладевают специальной лексикой и терминологией. Анализ текстов научного стиля, его нормированность способствует формированию навыков точной, ясной, понятной чистой речи, что немаловажно для становления языковой личности будущего учителя:

**Вопросы и задания**

Прочитайте текст. Определите подстиль текста. Опираясь на текст, дайте определение терминов и сочетаний терминов: неологизм, окказионализм, семантический архаизм, семантический, неологизм, номинативная функция.

Выпишите опорные слова из каждого абзаца текста.

Сформулируйте основную мысль каждого абзаца и запишите

**Неологизмы**

*Слова, как и люди, бывают старые и молодые. Слова и словосочетания, созданные для обозначения новых явлений действительности, новых предметов или понятий, называются неологизмами (от греч. neos – «новый» и logos – «слово»).*

*Язык постоянно пополняется неологизмами. Неологизмы возникают двумя путями - с помощью словообразования и путем заимствования.*

*Иногда говорят об особом виде неологизмов – семантических неологизмах. В таких случаях речь идет о появлении новых значений у старых слов: стенка (шкаф, занимающий всю стену), платформы (туфли*





*на толстой подошве) и др. Семантические неологизмы сопоставимы с семантическими архаизмами – устаревшими значениями слов (позор – «зрелище»).*

*Неологизмы – это новые слова общенародного языка. Они отличаются от слов от слов индивидуально-авторских, которые принято называть окказионализмами.*

*Между неологизмами и окказионализмами имеются важные различия.*

*С течением времени неологизмы перестают восприниматься как новые слова и переходят в разряд обычных слов.*

*В отличие от неологизмов окказионализмы, даже образованные очень давно, не устаревают, сохраняя свою необычность и свежесть независимо от времени их рождения.*

*Окказионализмы живут лишь в том контексте, в котором они родились, и сохраняют свою связь с автором, их породившим. Они не входят в общенародный язык. Их роль другая – стилистическая. Иное дело – неологизмы. Их роль номинативная, назывательная. Неологизмы воспринимаются и функционируют вне связи со своим творцом, даже если их придумал какой- то определенный человек* [4, с. 310].

Научные тексты могут выступить средством формирования у студентов системы умений и навыков, необходимых для освоения профессиональных компетенций специалиста. Текст для выявления языковых особенностей научного стиля способствует повышению познавательной деятельности студентов, обогащению их словарного запаса:

*Педагогика совокупность теоретических и прикладных наук, изучающих воспитание, образование и обучение. Педагогика включает проблемы учебно-воспитательной, культурно-просветительной, агитационно- пропагандистской работы со взрослыми…*

*Воспитание изучают и другие науки: социология рассматривает воспитание как функцию общества и государства; психология – как условие духовного развития личности. Педагогика исследует закономерности процесса воспитания, его структуру и механизмы, разрабатывает теорию и методику организации учебно-воспитательного процесса, его содержание, принципы, методы и приемы.*

Студенты отмечают: для данного текста характерна научная терминология: *педагогика, воспитание, образование, обучение, учебно-воспитательная работа, общество, государство, социология, психология и др.* Преобладает абстрактная лексика: *теория, проблемы, функция, процесс, развитие, формы, методы, приемы*. Слова употребляются в прямом значении, номинативном значении, образные средства, эмоциональность отсутствуют.

Предложения носят повествовательный характер, преимущественно имеют прямой порядок слов [5, с. 63].

Содержание и тематика материала по профессиональному русскому языку тесно связана с методикой обучения русскому языку, так как начинающему учителю нужно ясно представлять цели обучения, четко знать, чему он учит, какие знания должны быть усвоены учащимися. Поэтому в содержание занятий по профессиональному русскому языку включены тексты, упражнения, усвоение которых является необходимой речевой базой для будущих учителей, например, *упражнения для развития умений понимать содержание текста:* 1) для развития языковой догадки – *Определите значения слов по контексту, словообразовательным и другим признакам*; 2) для развития умения выделять главное в тексте даже при наличии незнакомой лексики – *Прочитайте указанный абзац текста. Выделите главную мысль*.3) для развития вероятного прогнозирования содержания абзаца, текста:

– *Посмотрите на рисунок, скажите, о чем предположительно может быть текст. Прочитайте заголовок текста, скажите, о чем может быть текст. Прочитайте первые два абзаца. Скажите, о чем может идти речь дальше* [6, с. 167].

На занятиях со студентами – филологами преимущественное внимание уделяется языку и стилю художественной литературы. После прочтения рассказа «Как трудно быть учителем!», автор рассказа – один из отечественных прозаиков XX века Юрий Нагибин, – студентам были предложены вопросы и задания:

1 Прочитайте текст. Озаглавьте его. Определите стиль текста.

2 Охарактеризуйте языковые средства, присущие рассуждению.

3 Определите характер связи между предложениями в выделенном сверхфразовом единстве. Укажите межфразовые скрепы.

4 Скажите, почему трудно быть учителем и чем объяснить, что ученики относились к Марии Владимировне не так, как к другим учителям? Выделите основной тезис, характеризующий особенность этого отношения. Аргументируйте его материалами текста

5 Запишите рассуждение, придерживаясь соответствующих композиционных частей, характерных для данного типа речи.

Предложенные задания позволят студенту проверить себя, овладеть определенными приемами и методами учебной работы, подготовить материалы, для соответствующих практикумов со школьниками.

## ВЫВОДЫ

На занятиях профессионального русского языка для студентов, будущих учителей, основным объектом обучения представляется научно-





профессиональная речь, формирование которой осуществляется на основе изучения научных текстов из области дидактики, методики, психологии, лингвистики и других наук, значимых для профессиональной деятельности. Для этого необходимо организовать интересную, квалифицированную работу с научным текстом, сформировать умение извлекать из текста необходимую информацию, обобщать и интерпретировать ее с целью использования в процессе профессиональной деятельности.

## СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Щукин, А. Н.** Методика преподавания русского языка как иностранного: учеб. ц пособие для вузов. – М. : Высш.шк.,2003. – 334 с.

2 Введение в специальность: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Л. И. Рувинский, В. А. Кан-калик, Д. М. Гришин и др. – М. : Просвещение, 1988. – 208 с.

3 Ипполитова, Н. А. Риторика: Учеб. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – 448с.

4 **Жаналина, Л. К., Мусатаева, М. Ш.** Практический курс русского языка: Учебник для студентов неязыковых факультетов высших учебных заведений. – Алматы : Print-S, 2005. – 529 с.

5 Русский язык и культура речи: учебное пособие для вузов для бакалавров и магистрантов / Л. А. Введенская, Л. Г. Павлова, Е. Ю. Кашаева. – Изд.32-е. – Ростов н /Д : Феникс, 2014. – 539 с.

6 Практическая методика обучения русскому языку в средних и старших классах / Е. А. Быстрова, К. З. Закирьянов, Н. Д. Литвинова и др.: Под ред. Е. А. Быстровой. – Л. : Просвещение. Ленингр. отд-ние, 1988. – 271 с. – (Б-ка учителя рус.яз. и лит.нац.шк.)

Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*Г. Р. Рахимжанова*

**Маманның кәсіби дайындығының маңызды шарты – мамандық тілін, кәсіби сөйлеуді меңгеру**

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ.

Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*G. R. Rakhimzhanova*

**Important condition of professional training of the expert is language acquisition of specialty and professional speech**

L. N. Gumilyov Eurasian National University, Astana.
Material received on 18.05.17.

*Бұл мақала дидактика, методика, психология, лингвистика және тағы да басқа ғылым салалары бойынша ғылыми мәтіндерді зерттеу негізінде жүзеге асырылатын болашақ орыс тілі және әдебиеті мұғалімдерінің кәсіби құзіреттілігін қалыптастыру үрдісіне арналады.*

*Article is devoted to process of formation of the professional competence of future teachers of Russian language literature, which is carried out on the basis of studying of scientific texts from the field of didactics, a technique, psychology, linguistics and sciences.*





ӘОЖ 37.013.74

***А. А. Сманова***
PhD докторант, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ.
e-mail: alua_87.87@mail.ru

# *ДУАЛДЫ ОҚЫТУ ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ДАЯРЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ*

*Мақала болашақ педагогтардың кәсіби даярлығын қалыптастыру мәселесіне арналған. Қазіргі таңдағы қоғам мен мемлекеттің дамуы үшін білімді дамытудың маңыздылығын айқындай отырып, білімді дамытуда бірнеше міндеттерді айтылады. Осы міндеттерді жүзеге асыру мақсатында білім беру саласындағы өзгерістер дуальді оқыту жүйесінің елімізде қолданысқа ену жайлы баяндалып, сапалы мамандар дайындауда дуальді жүйенінің тиімділігі қарастырылады.*

*Сондай-ақ, мақалада дуальді оқытуда болашақ педагогтардың кәсіби даярлығын қалыптастыруда мектеп-колледж-жоғары оқу орны арасындағы интеграцияны жүзеге асыру мәселелері айтылып, болашақ педагогтың кәсіби сапалы міндеттері мен кәсіби іс-әрекет өлшемдері, сипаттамалары қарастырылған.*

*Кілтті сөздер: дуальді оқыту, кәсіби даярлық, кәсіби сапа, мектеп-колледж-жоғары оқу орны, құзыреттілік, білікті маман, өзін-өзі дамыту, білім беру.*

## КІРІСПЕ

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында: «Қазақстандағы білім беру реформаларының жалпы мақсаты білім беру жүйесін жаңа әлеуметтік-экономикалық ортаға бейімдеу болып табылады. Болашақтың табысты экономикасы білім беруіне, халықтың дағдылары мен қабілетіне инвестициялайтындар болмақ. Білім беруді әлеуметтік қажеттіліктерге жұмсалатын шығындар ретінде ғана емес, экономикалық инвестициялар ретінде түсіну қажет. Білімге негізделген экономика және қоғам, өмір бойы оқыту – бәсекеге қабілеттілік пен жаңа технологияларды қолдану проблемаларын шешудің, әлеуметтік бірлікті, тең мүмкіндіктер мен өмір сапасын жақсарту тәсілдері болуы тиіс» деп, қазіргі таңдағы қоғам мен мемлекеттің дамуы үшін

білімді дамытудың маңыздылығын айқындай отырып, білімді дамытуда бірнеше міндеттерді жүктейді [1].

Осы міндеттерді жүзеге асыру мақсатында білім беру саласында көптеген өзгерістер енгізілуде. Солардың бірі шетелдер де жоғары беделге ие болып, өз бағасын алған дуальді оқыту жүйесі біздің елімізде де қолданысқа енуде.

## НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Дуальді жүйенінің тиімділігі болашақ жас мамандарды оқу орны мен мекемелерде қатар оқыту. Яғни теориядан тәжірибеге бағыттау, теориялық білім беруге қарағанда, тәжірибеге мол мүмкіндік беріліп, болашақ маманның өз кәсібін жетік меңгеруіне, нақты кәсіптік міндеттерді шешуде қажетті ресурстарға (білім, білік, құзыреттіліктер) ие болудың маңыздылығын жеке өзіндік тәжірибесін сапаландырып байыта түсуге және кәсіби өсуін қамтамасыздандыра отырып, өз таңдаған мамандығы бойынша жұмысқа қиындықсыз орналасуына жол ашады.

Демек, дуалді оқыту «әрекет арқылы оқыту», «үдеріс арқылы оқыту» қағидасы негізінде жүргізілді. Дуалды оқытудың әдістемелік ерекшелігі өндірістік саладағы оқытудың әртүрлі формасы мен біріңғай әдістемелік негізіндегі өзара білім берудің келісімі аясында құрылады. Ғалым С. П. Ромновтың пікірі бойынша мұндай өзара қарым-қатынас біріңғай үш әдістемелік негізде құрылған: аксиологиялық (өндірістік құндылықтар мен мақсаттардың тепе-теңдігі), онтологиялық (құзіреттілік тәсіл), технологиялық (білім беру мен кәсіби қызметтің ұйымдары) деп көрсетеді [4].

Олай болса, дуальді оқыту негізінде болашақ педагогтардың кәсіби даярлығын қалыптастыруда – біріңғай үш әдістемелік негізде құралған мамандарды даярлауда білікті педагогтар мен білім берудің өзара келісімінің кәсіби даярлықтағы мақсаттық ұйымның инновациялық түрі: аксиологиялық (өндірістік құндылықтар мен мақсаттардың тепе-теңдігі), онтологиялық (құзіреттілік тәсіл), технологиялық (*кәсіби іс-әрекетке даярлау үдерісін ұйымдастыру*).

Дәстүрлі жүйеге қарағанда мұның түбегейлі айырмашылығы болашақ педагогтардың ой өрісі мен кәсіби қызметтердің күрделі жүйесінің дамуы білім, білік, дағды және құзыреттіліктерінің қалыптасуымен құрылады. Бұл жүйенің құрамына мамандықтарына қатысты әртүрлі қызметтердің негізгі түрлері кіреді, мысалы, өндірістік, технологиялық, басқарушылық, құрастырушылық және басқа да, болашақ жұмыстың саласына тиісті қызметтер толық құрылымдалады. Мұның барлығы алдымен болашақ мамандарды оқытудың мазмұнын жаңғыртуды талап етеді.





Оқытудың мазмұнын жаңғырту оқытудың әдістері мен формасын өзгертуге негіздейді. Кәсіби қызметтердің алгоритмдерін меңгеру тәжірибелік қызметтердегі болашақ педагогтарды даярлауда оқытудың өзгерушілік жағдайларында нарықтық экономиканың қарқынды дамуының шартына сәйкес даярлау, сонын ішінде *құзырлығы жоғары, әлеуметтік тұрғыдан жетілген, инновациялық әдіс-тәсілдерді меңгерген, шығармашылықпен жұмыс істейтін, өзін-өзі кәсіби жетілдіруге ұмтылған маман қалыптастыру*. Оқытудың формасы мен әдісі – мәселелік оқытудың формасы мен әдістері, рөлдік ойындардың формасы мен әдістері негізінде қолданылады. Ендеше қазіргі таңда болашақ педагогтарды кәсіби сапалы дайындауда төмендегі міндеттерді көздейді:

– студенттерді білімнің пәндік саласына терең бойлату, оларға танымның зерттеп жатқан саласына «ену» тәсілдерін меңгерту;

– студенттерді беймәлімді тануға ішкі қажеттіліктерін және үдемелі қызығушылықтарын қалыптастыру;

– студенттердің таңдалған мамандықтың шығармашылық сипатына мотивациясын зерттеу;

– студенттердің өзіндік жұмысын қалыптастырушы іскерліктер мен дағдыларды, стимулдарды анықтау;

– мамандарды кәсіби даярлау сапасына ықпал етуші факторларды бөлу жағдайлары қарастырылады.

Дуальді оқыту жағдайында болашақ педагогтарды даярлауда оқытудың тәжірибиелік-бағыттылық технологиясына сәйкес:

– Тәжірибелік даярлық студенттер білім беру мекеме орынына келіп, практикалық үрдеріске тікелей қатысуымен жүзеге асады (ЖОО мен білім беру мекемесінің келісім шарты бойынша жасалған негізде орындалған жұмыстың, біліктілігіне сәйкес еңбек ақы алады);

– ЖОО – білім беру мекемелердің келісім шарты бойынша оқу бағдарламасының негізгі тақырыбын анықтау жоғары білікті педагогтардың қатысуымен білім беру мекемесінде арнайы пәндерді оқытудың теориялық даярлығын қамтамасыз етеді;

– Білім беру мекемелері студенттерді қысқа уақыт ішінде жоғары білікті мамандарды даярлау үшін кәсіби білім беруге қызығушылық танытады, ол дегеніміз жас мамандардың жұмыс орнында жоғары білікті мамандармен бірлесе жұмыс атқара жүріп жас мамандарға практикант ретінде еңбек ақы төлейді;

– Білім беру мекемелеріне (жаңа технологияны қолданушы және бәсекеге қабілетті өнім өндіруші) өзіне қажетті мамандарға қарағанда көптеген тәжірибеден өтушілер келеді; жас мамандардың жетіспеуі еңбек нарығындағы заманауи өндірісте тәжірибесі бар мамандарды талап етеді;

– Студенттер өзінің болашағы үшін жоғары білікті деңгейлік жұмысқа қызығушылық танытады [5].

Студенттерді тәжірибиелік-бағыттылық технологиясы негізінде оқытуды жүзеге асыру үш аспект бойынша іске асады:

Ағымдағы практикалық мәселеге қатысты студенттердің білім деңгейі озып түседі;

Әртүрлі мамандықтар бойынша жаңа болашағы бар кадрларды даярлаудан озып түседі;

Тұлғаның өзін-өзі дамытуы кәсіби білім берудегі қажетті білімдері мен қабілеттерді студенттерде меңгеріп қана қоймай, оның болашақта жаңа технологиялар мен интерактивті әдіс-тәсілдерді жылдам меңгеруіне көмегін тигізу үшін жеке тұлғалық қасиеттердің әрбір деңгейде қалыптасуына септігін тигізеді.

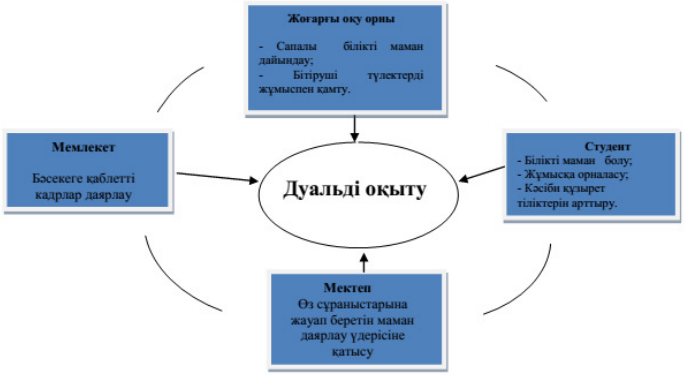


Сурет 1 – Дуалдьді оқыту жүйесінің құрылымы

*Сонымен дуальді оқыту болашақ педагогтардың кәсіби даярлығын қалыптастыруда зор септігін тигізеді. Дуальді оқыту студенттің кәсіби іс-әрекетінің негіздерін құрайтын теориялық бөлігін жоғары оқу орнында, ал практикалық бөлігін міндетті түрде жұмыс орнында, мектептерде, колледждерде, білім беру орталықтарында өткізуді көздейтін теориялық және практикалық даярлықтарын біріктіруді қарастырады.*

Педагогикалық кадрларды дуальді-бағдарлық даярлаудың

– практикалық, лабораториялық сабақтар;

– оқу, өндірістік (педагогикалық) практика;

– аудиториядан тыс сабақтар (экскурсиялар, дөңгелек үстелдер, семинарлар-практикумдар) бағдарламаларын мектеп мұғалім-тәлімгерлері мен колледж педагогтарының басшылығымен білім беру мекемелерінің нақты





жұмыс орындарында жүзеге асыру мүмкін [3]. Яғни, дуальді оқытуда болашақ педагогтардың кәсіби дарылығын қалыптастыруда «Мектеп-колледж-ЖОО» сабақтастығы негізінде жүзеге асырылады. Болашақ мамандарды даярлауда мектеп, колледждер мен жоғарғы оқу орындары бір-бірімен тығыз байланыста жұмыс жасай отырып, мектеп оқушыларының мамандық таңдауына зор септігін тигізіп, бейіміне қарай даралап, өзінің бейімі бар кәсіп саласына бағыт бағдар береді. Жұмыс беруші мекемелер қанша маман қажеттілігіне қарай, оқу орындарына тапсырыс береді.

Қазіргі замандағы ғылым мен техниканың даму жағдайында ғылымның әр саласында білім мазмұны мен көлемінің қауырт өсуіне байланысты «Мектеп-колледж-ЖОО» арасындағы сабақтастық студенттердің танымдық қызығушылығының қалыптасуына тікелей әсер етеді. Жоғарғы оқу орындары мектептермен өзара әдістемелік тәжірибелік байланысын күшейтуді қамтиды. Дуальді оқыту болашақ мамандарды педагогикалық бағдарлауда қолданудың мәнісі – ЖОО-ынан мектепке нақты керек кадрлады даярлауды талап ету. Дуалды оқыту модренизация жағдайында кәсіби даярлығы жоғары мамандарды дайындауды қамтамасыз ететін болады. *Кәсіби даярланған маман – өзін өзі дамытуға, өзін-өзі көрсетуге, пәннің әдіснамалық негіздерін, әлеуметтік тұлғалық, коммуникативтік, ақпараттық және біліктіліктің түрлерін меңгерген құзыреттілігі жоғары педагог бола алатындығын байқай отырып: Болашақ мамандардың кәсіби іс-әрекеттері төрт түрлі өлшеммен сипаталады*:

– Инновациялық іс-әрекеттің қажеттілігін сезінуі;

– Оқу үрдісіне жаңалық енгізуде шығармашалықпен қызмет етуге даярлығының болуы;

– Енгізілетін жаңалықтардың бағытының дұрыстығына тиімді нәтиже әкелетініне сенімді болуы;

– Мәселелерді шешудегі қолданылатын инновациялық іс-әрекетті толық өзіне қабылдап, оны енгізе білуі.

Алдынғы онжылдықта білімнің дамуының негізгі факторлары адам капиталы рөлінің артуы мен адам ресурстарына ғаламдық бәскелестіктің күшеюін көрсетеді. Осы орайда жоғарғы оқу орындарының алдында тұрған ең басты міндеттерінің бірі – дуальді оқытуды негізінде мамандардың кәсіби тұрғыдан бағыттылығын қалыптастыру болып табылады. Мамандарды кәсіби тұрғыда бағыттылығын қалыптастыруда «Мектеп-колледж-ЖОО» байланысып жүйелі жұмыс атқарылса, бәсекеге қабілетті кәсіби сапалы мамандардың өндіріске қажетті білім, білік дағдылары мен еңбекке орыналасуға икемділігі әлемдік деңгейге көтеріледі [6].

## ҚОРЫТЫНДЫ

Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасында «Білім берудің мақсаты-жылдам өзгеріп отыратын дүние жағдайларында алған терең білімнің, кәсіби дағдыларының негізінде еркін бағдарлай білуге, өзін-өзі іске асыруға, өзін-өзі дамытуға және өз бетінше дұрыс, адамгершілік тұрғысынан жауапты шешімдер қабылдауға қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру» делінген [2].

Олай болса, бүгінігі таңда болашақ мамандар нарықтық қатынастар мен ақпараттық қоғамның өзгермелі жағдайларына анағұрлым дұрыс бейімделген, жүйелі білім негіздерін тәжірибелік іс-әрекеттерге ұштастыра білетін, функционалды сауатты, өмірлік қажетті дағдылары қалыптасқан, өзін-өзі дамытуға, өз бетінше табысты өмір сүруге, өзіне және қоғамға пайдалы қызмет атқаруға лайықты кәсіби жетілген маман болуы тиіс.

Ағылшын жазушысы Р. Киплинг: «Білім өте сапалы болса, онда ол – жер жүзіндегі игіліктердің ең асылы. Олай болмаған жағдайда оның қажеті де жоқ. Білім сапасы адам мен қоғам өмірінің сапасын да арттырады!» деп көрсетеді.

## ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2010.

2 Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы. – Астана, 2015.

3 **Абдигапбарова, У. М.** К вопросу дуально-ориентированной подготовки педагогических кадров в Республике Казахстан. – Қазақстанның ғылымы мен өмірі. – Педагогика. – № 6. – Халықаралық ғылыми-көпшілік журналы. – Астана, 2016.

4 **Романов, С. П.** «Развитие дуальной системы инженерно-педагогического образования в высшем учебном заведении». – Нижний Новгород, 2008.

5 **Самолдина, Л. Н.** «Научно-методическое обеспечение дуальной целевой профессиональной подготовки студентов в ССУЗ». – Казань, 2008.

6 **Семдина, М. З.** Болашақ әлеуметтік педагогтардың кәсіби даярлауда дуалдық оқытудың мәні. – Алматы, 2016.

Материал баспаға 18.005.17 түсті.

*А. А. Сманова*

**Формирование профессиональной подготовки будущих педагогов в условиях дуального обучения**





Казахский национальный педагогический университет
имени Абая, г. Алматы.
Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*A. A. Smanova*

**The formation of future teachers in terms of the dual system of vocational training**

Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty.
Material received on 18.05.17.

*В статье рассматривается проблема формирования подготовки будущих профессиональных педагогов. Роль образования на современном этапе развития общества и государства определяется задачами образования. Рассматривается эффективность дуальной системы в подготовке качественных специалистов, внедрение для использование системы дуального обучения с целью реализации этих задач.*

*Также, в статье раскрыты вопросы интеграции «школа-колледж-вуз» учебного заведения для профессиональной подготовки будущих педагогов дуального обучения, профессиональные задачи будущего педагога и характеристика профессиональной деятельности.*

*The article considers the problem of the professional training of future teachers. The role of education in the development of modern society and the state is determined by the goals of education. There is considered the efficiency of dual system in training of qualified professionals, the implementation of the dual education system for the carrying out of these tasks.*

*Also, the research reveals the issues of integration of «school-college-high school» in higher education for the professional training of future professionals of dual education, professional goals of future teacher and features of professional activity.*

ӘОЖ 378.111-026.15(45)

***Ж. М. Ташкенбаева[1], А. М. Әбдіров[2]***
[1]PhD докторант, [2]п.ғ.д., профессор, С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Астана қ.
e-mail: [1]zhulduzka-88@mail.ru

# *ЗЕРТТЕУ УНИВЕРСИТЕТІ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КРЕАТИВТІЛІК ҚАБІЛЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ*

*Бұл мақалада қазіргі таңда республика аумағында құрылып жатқан зерттеу университеті мұғалімдерінің креативтілік қабілеттілігін қалыптастыру ерекшеліктері қарастырылған. Креативтілік ұғымына жан-жақты сипаттама берілген. Зерттеу университеті мұғалімінің психологиялық ерекшеліктері көрсетілген. Кәсіби білімді жоғары деңгейде меңгерген зерттеу университеті мұғалімнің шешуге тиісті міндеттері көрсетілген. Жаңа тұрпатты мұғалім бейнесіне анықтама берілген. Зерттеу университеті мұғалімнің креативті қабілеттілігін жетілдіру жолдары анықталған. Зерттеу университеті мұғалімдерінінің креативтілік қабілеттілігін қалыптастыру жолдары көрсетілген.*

*Кілтті сөздер: зерттеу университеті, креативтілік, шығармашылық, инновация, білім беру үдерісі, мұғалім.*

## КІРІСПЕ

Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуындағы басты мақсаттарының бірі ретінде әлемдік деңгейдегі бәсекеге қабілетті отыз елдің қатарына ену бағыттары адамды жоғары маңызды құндылық деп танып, қоғамның дамуының өзегі болып табылатын болашақ мамандарды кәсіби даярлау сапасын жетілдіруді басты бағдар тұтады. Қазақстан Республикасының әлемдік өркениетке кірігуіне қатысты білім беру саласына қойылып отырған заман талабы – шығармашылықпен жұмыс істей алатын, бәсекеге қабілетті тұлға тәрбиелеп қалыптастыру. Қазіргі кездегі жаңа экономикалық қатынастардың дамуы мен қоғамымыздың нарықтық экономикаға енуі білім беру саласына еңбек нарығында бәсекеге қабілетті, креативті маман қалыптастыру мәселесін көтеруді талап етуде.

Білім беру жүйесі, соның ішінде жоғарғы білім беру жүйесі – мемлекетіміздің құрылуының негізі. Мұны білім берудің қазіргі даму тенденциялары да дәлелдейді. Үздіксіз білім беру жүйесі – еліміздің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін маңызды сала. Сондықтан осы





стратегиялық салада халықаралық стандарттар талабына сай креативті жеке тұлға қалыптастыру және халықаралық білім кеңістігіне ену бағытындағы жұмыстар кең көлемде жүргізілуде.

Заманауи зерттеу университетттері экономикамен бірге, әлеуметтік салалар, дүние жүзілік білім мен ғылымның дамуына әсер етеді. Зерттеу университеттері кез-келген елдің экономикалық дамуының маңызды факторы болып табылады, ал оның дәстүрлі функциялары – мамандар даярлау мен іргелі ғылыми зерттеулер жаңа технологияларды өнеркәсіп пен бизнеске берудегі, шаруашылықты дамытудың жаңа ғылымды көп тілейтін бағыттарын жасаудағы және іс жүзінде іске асырудағы белсенді қызметімен толықтырылып отырады. Зерттеу университеті – кәсіптік білім берумен қатар, арнайы ғылыми зерттеулер мен тәжірибелік жұмыстар жүргізуге бағытталған арнайы ұйымдастырылған білім беру мекемесі болып табылады. Ал зерттеу университетінің тиімді қызмет ету үрдісі тікелей зерттеу университеті мұғалімдеріне байланысты.

## НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың «Жаңа онжылдық – жаңа экономикалық өрлеу – Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан халқына Жолдауында «Жоғары білім сапасы ең жоғары халықаралық талаптарға жауап беруі тиіс. Елдегі жоғары оқу орындары әлемнің жетекші университеттері рейтингіне енуге ұмтылу керектігі» атап өтілді.

Осы орайда зерттеу университеті мұғалімдерінің креативтілік қабілеттілігінің негізгі міндеті шығармашылық процесс пен креативтіліктің психологиялық механизмдері мен заңдылықтарын ашу. Шет елдік зерттеушілер шығармашылық дарындылықты түсіндіру үшін, креативтілік түсінігіне жүгінеді.

Креативтіліктің кейбір анықтамалары іс-әрекет нәтижесі, өнім терминінде тоғыстырылса, басқалары-тұлғалық құрал процесінің терминінде жүйеленеді. Ал кейбір автор креативтілікті сирек кездесетін қабілеттің арнайы түрімен түсіндірсе, екіншісі, барлық дені-сау тұлғалардың белгілі бір деңгейде иемденетін жалпы креативті қабілетті ретінде сипаттайды.

К. Спирмен креативтілікті адамзаттың ойының күші ретінде есептесе, Симпсон креативті ойлау процесіндегі идеялар қатарының жалпы қабылданған қатарының бұзылуы ретінде сипаттаған.

Е. Торренстің пікірінше, креативтілік – бұл арнайы емес, өнімді ойлау, зиятқа, жеке сипаттарға жүгінетін жалпы қабілет деп түсіндіреді. Ол шығармашылық процесті проблеманы қабылдау, шешім қабылдау, болжамды құру, түрлендіру, шешімін табумен сипатталады деген.

Кеңес психологиясында креативтілік адамның шығармашылық мүмкіндігі ретінде, адамның әлеуметті маңызды шығармашылықты белсенділік айқындай

алу қабілетін қамтамасыз ететін адамның тұрақты әрі ерекше құралы ретінде қарастырылады (Н. М. Гнатко).

Осыған орай, «шығармашылық» және «креативтілік» түсініктеріне сипаттама беру үшін: процессуалды-нәтижелі (шығармашылықты айқындау үшін) және субъективті жүйелеуші (креативтілікті түсіндіру үшін) түсініктері қолданылады.

Қазіргі кезеңде креативтіліктің өлшемдері ретінде зиятты іс-әрекеттің құрамдық кешені қарастырылады:

1) уақыт бірлігінде туындаған идеялар саны;

2) саналық (жалпы қабылданған ұқсас сұрақтарға «сирек идеялар» құра білу қабілеті;

3) қабылдағыштық «ерекше бөліктерге сезімталдық таныту, бір идеядан екіншісіне жылдам, әрі икемді түрде ауыса алу);

4) болжамды өндеуге қабілеттілік;

5) метаморфтылық (өз ойларын айқындауда белгісі бар, байланысқан құралдарды қолдану).

И. Н. Дубина «креативтілік» түсінігіне келесілерді жатқызады:

1) Әлеуметтік-мәдени ортаның құрған әсеріне қарамастан субъектінің өз проблемаларын жаңашылдықпен шеше алу қабілеті (жаңа әдіс, жаңа құрылым, жаңа шығармашылық бейне және т.б.);

2) Жаңа құрылымдық процесі «жаңашыл іс-әрекет пен жаңа идеялардың туындау процесі);

3) Жаңашыл іс-әрекет өнімдері.

Яғни креативтілік, шығармашылық сияқты жаңаны қабылдап, түсіну, танумен байланысты, жаңа қорытынды немесе саналы шешім табу мен оны алу әдістерін алға қояды.

Креативтілік субъективті-маңызды жаңашылдықты сипаттаса, шығармашылық-креативтілікті біріктіретін әлеуметтік-мәдени жаңашылдықты біріктіреді. Яғни, креативтілік шығармашыл тұлғаның дамуындағы ең жоғары баспалдағы, ал шығармашылық дараланып, аса жоғары шығармашылық деңгейге көтеріледі.





Кесте 1 – «кретивтілік» ұғымына сипаттама

| № | Анықтама | Шығу көзі |
|---|---|---|
| 1 | «Креативтілік» (creatio) латын тілінен тікелей аудармасы<br>«жасап шығару».<br>«жасырын күш».<br>«жасап шығаруға қабілеттілік».<br>Кретивтілік - өнімді әрекет етуге дайын болу, жаңалық ашуға дайындығын көрсететін индивидтің тұлғалық сапасы. Индивидтің жоғары нәтижелерге жетуге деген тұрақты мотивтерінің болуы. | Краткий психологический словарь. – М.: Политическая литература, 1985. |
| 2 | Креативтілік – шығармашылыққа қабілеттілік, соны ойлау:<br>тұлғаны сипаттайтын шығармашылық қабілеттердің деңгейі;<br>адамның қалыптан тыс ойлауы;<br>индивидтің жаңа идеяларды ашуға қабілеттілігі;<br>шығармашылық, дарындылық деңгейі;<br>тез арада тапқыр шешім қабылдай алу;<br>интеллектуалдық белсенділіктің жоғары деңгейі;<br>жаңаны қабылдай, түсіне алуға қабілеттілік;<br>қалыптан тыс жағдаяттарды шеше алу. | Оспанова Б.А. Научные основы формирования креативности будущего специалиста в условиях университетского образования. Монография. – Туркестан, 2006. 97с. |
| 3.1. | Креативтілік – шығармашылық, жаңаны ашу, қалыптан тыс ойлау, тапқыр шешімдерді туғызуға қабілеттілік анықтайтын тұлғаның дара, тұрақты кіріктірілген сапасы. | Тұрғынбаева Б.А. Андрагогика. – Алматы: Алатау, 2011. - 79б. |
| 3.2. | Креативтілік – белгілі бір процестердің жиынтығы, әрекет, процесс:<br>жаңашылдық әрекет;<br>адамның қажеттілігінен туындайтын табиғи процесс;<br>білімнің жетіспейтінін сезінуден болатын дискомфорт (қолайсыздық), сезімталдық;<br>мәселені анықтау, шешімді іздеу, болжамдар ұсыну;<br>шешімнің нәтижесін жариялау, тұжырымдау. | |
| 3.3. | Креативтілік – пайдалы идеяларды туғызуға қабілеттілік:<br>соны идеялар тудыру; оларды шешуге қалыптан тыс тәсілдерді пайдалану;<br>белгісізге қарай табысты қадамдар жасау;<br>адамның қарапайым ойлауынан жоғары тұрған ойлау арқылы жаңа идеялар туғызу. | |

| | | |
|---|---|---|
| 3.4. | Креативтілік – ақпараттық, ағымдық процестерде байқалатын тұлғаның қасиеті:<br>ақпараттық ішкі құрылымдарға енуі арқылы пайда болатын тұлғаның сапасы;<br>гипотеза ұсынғанда шешімді іздегенде және оның дұрыстығын дәлелдеуге көрінетін қасиет. | |

Кәсіби білімді жоғары деңгейде меңгерген зерттеу университеті мұғалімнің шешуге тиісті міндеттері:

• Жаңаша ойлауға, таным және өзіндік ұйымдастыру әдістеріне оқыту;

• Студентті құбылысқа тұтастай және қозғалыс кезінде қарауға үйрету;

• Студентті өзін-өзі ұйымдастыруға үйретіп, өз бетінше өмір сүрудің нақты жолын көрсету;

• Зерттеу университеті педагогикалық кәсіби білімді жоғары деңгейде меңгерген мұғалімге тән мінез-құлық;

• Студенттерді сүйе білу ізгіліктік қағида мұғалімнің адами маңызды сапасы;

• Студентті, адамды құрметтеу әр адамның бойынан тұлғаны көре білу қасиеті;

• Студентке, адамға сену, оқу процесіндегі жетістік кепілі, ізгіліктік пен өзіне өзі сенім;

• Оқу процесіне қатысушы ретінде студенттің, адамның досына айналу, оған қолдау көрсету және көмектесу;

• Педагогикалық еңбек мәдениетіне бағытталу мұғалімнің тұтастай дүниетанымын қалыптастыруға бағытталу.

Бүгінгі күні өткеннің қателіктері неден тұратындығын біліп қою жеткіліксіз. Маңыздылығы – қандай бағыттарда ілгерілетуді ұғыну мен түсіну. Осындай жаңашылдық бағыттардың бірі психологиялық-педагогикалық білімдердің берік ағынын тірек еткен, XXI ғасыр білімі деп батыл санауға болатын инновациялық-креативті білім беру болып табылады.

Инновациялық-креативті білім беру – қазірігі білім беру орталықтарында оқытудың шығармашылық қызметі сапасын анықтайтын, жаңаны тану мен жасауға бейімделу арқылы танылатын әрбір жеке тұлғаны қалыптастыруға бағыттайтын интеллектуалдық процесс. Оның қызмет етуінің негізгі принциптері болып:

• шығармашылық қызығушылықты қалыптатыру;

• шығармашылыққа іс-әрекетке дайындық;

• шығармашылық іс-әрекетті жобалау;

• өз әрекеті үшін адамгершілік тұрғыдан жауапкершілікке негізделген дүниетанымды қалыптастыру;





• ғылыми білімдер жүйесін меңгеруге шығармашылық сипатта пәнаралық байланыстарды жүзеге асыру;

• шығармашылық ойлау белсенділігі мен интеллектуалдық іс-әрекеттің дамуына жағдай жасау.

Педагогикалық іс-әрекет барысында туындаған, міндетті, жедел түрде қарым-қатынастық мақсаттарды шешуде, күтпеген жағдаятқа тап болуы мүмкін. Бұл жағдайда эрудиция және педагогикалық мәдениеттің, кәсіби ойлауы, тіл байлығының мол болуы және жалпы сөз мәдениеті, оқушылармен жақсы қарым-қатынаста болуы үлкен рөл атқарады. Әңгімелесудің әр түрін қолдана алмағанда күтпеген, дайындалмаған қарым-қатынаста еркін шығудың қағидалық маңызы зор.

Кесте 2 – «жаңа тұрпатты мұғалім» ұғымына сипаттама

| № | Анықтама | Шығу көзі |
|---|---|---|
| 1 | Жаңа тұрпатты мұғалім – кәсіби білікті, талантты, жаңалыққа құштар, рефлексияға қабілетті, рухани дамыған, шығармашыл тұлға | Қазақстан Республикасында жаңа тұрпатты мұғалімнің үздіксіз педагогикалық білім беру тұжырымдамасы. - Астана, 2005. |
| 2 | Жаңа формация мұғалімі – бұл рухани дамыған, әрі әлеуметтік тұрғыда есейген, педагогикалық құралдардың барлық түрлерін шебер меңгерген білікті маман, өзін-өзі әрдайым жетілдіруге ұмтылатын шығармашыл тұлға | Н.Ә.Назарбаев, ҚР білім саласы қызметкерлерінің III съезінде сөйлеген сөзінен.- Астана, 2004. |
| 3 | Жаңа тұрпатты мұғалім – бұл заманауи педагогикалық құралдардың бүкіл әлеуетін, инновациялық технологияның қыры мен сырын меңгерген, өзін-өзі кәсіби жетілдіруге үнемі ұмтылып отыратын рухани дамыған, әлеуметтік жағынан шығармашыл, интеллектуалды тұлға, білікті маман. | Бұзаубақова К.Ж. Инновациялық педагогика негіздері. – Алматы: Білім, 2009. – 454 б. |
| 4 | Жаңа тұрпатты мұғалім – бұл өз дүниетанымы бойынша ашық өмір сүретін қазіргі заманғы гуманитарлық этикалық көшбасшысы | Жарқынбеков С.Д., Сманкұлова Ж.Е. XXI ғасыр мұғалімі. – Алматы, 2006. |

Шығармашылық сана мен мінез-құлықтағы субъектіні қайта жасау, олармен туылатын және одан өнім шығаруы мүмкін жаңаны тудыруды білдіреді.зерттеу университеті мұғалімдерінің креативті ойлауын және шығармашылық қабілетін дамыту зерттеуге өте күрделі, бірақ оған мүмкін болатын бағыттардың барлығын қарастыру, қазіргі уақытта өте өзекті болып қалып отыр. Ал, Б. Г. Ананьев, Л. С. Выготский бұл мәселенің күрделілігін креативті қабілеттің пайда болуын, табиғи ретінде анықтайтын көптеген әртүрлі факторлармен байланыстырады.

Негізінен бұл факторларды үлкен жалпы үш топқа біріктіруге болады.

*Бірінші топ* креативті тұлғаны қалыптастыруды анықтайтын, табиғи нышандар және дара ерекшеліктерді қосады.

*Екінші топ* креативті қабілеттің дамуы мен көрінуіне әлеуметтік ортаның ықпалетуінің барлық түрін кіргізеді.

*Үшінші топ* бұл – креативті ойлаудың дамуы (шығармашылық көріну) іс-әрекеттің нышаны мен құрылымына байланысты болады. Аталған факторларды зерттеу мен талдау, олардың өзара байланысы мұғалімджердің креативті ойлауы мақсатқа бағытталып дамыт уәдістерінің мүмкіндіктерін ашады.

Кесте 3 – Зерттеу университеті мұғалімнің креативті қабілеттілігін жетілдіру жолдары

| Зерттеу университеті мұғалімнің креативтілік қабілетін жетілдіру жолдары | |
|---|---|
| Креативті қабілеті | Жетілдіру жолдары |
| Инновациялық идея ұсыну | педагогикалық аукцион<br>педагогикалық тренинг<br>педагагогикалық форумға қатысу |
| Жаңа білім | педагогикалық оқу<br>біліктілікті арттыру курсынан өту<br>өздігінен қосымша білім алу (ғаламторға шығу, бейнесабақтар көру) |
| Жаңа технологияны ұсыну, үйрену | әдістемелік семинар<br>әдістемелік коллаж<br>ашық сабақтар |

Зерттеу университеті мұғалімдерінің креативтілік қабілеттілігін жетілдіру жолдарына байланысты ұсыныстар кесте 3 көрсетілген. Сонымен бірге зерттеу университеті мұғалімдерінің креативтілік қабілеттілігін ашу жолдары кесте 4 көрсетілген.

Кесте 4 – Зерттеу университеті мұғалімнің креативті қабілеттілігін ашу жолдары

| Зерттеу университеті мұғалімнің | |
|---|---|
| креативті қабілеті | ашу жолдары |
| 1. Мақсаткерлік | Табысты нәтижеге, әкелетін жаңа идея ұсыну, оны жүзеге асыру тетіктерін жасау |
| 2. Шығармашылық | Ұдайы ізденіс, жаңа білімді меңгеру |
| 3.Өзін-өзі өзектендіру | Өзіне деген сенімі, ерік-күшін жігерлендіру, шындау |





| | |
|---|---|
| 4.Өзін-өзі дамыту | Инновациялық технологияны меңгеру, кәсіби біліктілігін арттыру |
| 5.Өзін-өзі бағалау | Өз іс-әрекетіне сыни көзқарас, диагностикалық сараптама жасау, педагогикалық мониторинг, нәтижені бақылау және бағалау, түзету-реттеу |

## ҚОРЫТЫНДЫ

«Шеберлік дегеніміз – қол жеткізуге болатын нәрсе, атақты мүсінші, тамаша дәрігер болатыны сияқты, педагог та тамаша шебер бола алады және болуға тиіс те. Біздің бәріміз де бірдей адамдар екендігімізге мен кәміл сенімдімін. Мен 32 жыл жұмыс істедім, ал азды-көпті жұмыс істеген мұғалім, әрбір мұғалім, жалқау болмаса, шебер болып алады. Егер сіздердің әрқайсысыңыз мұғалімдік істі тастап кетпесеңіз, онда міндетті түрде шебер бола аласыз. Ал мұғалімнің шеберлікті қаншалықты меңгеруі – оның өзінің табандылығына байланысты болмақ» деп А. С. Макаренко айтып кеткендей оқу процесінде мұғалімнің шеберлігі, креативтілігінің маңыздылығы зор.

Зерттеу университетінде ғылым логикасына сәйкестендіріліп құрылған және теориялық, әдіснамалық білімдерге негізделген пәндерді оқытатын – мұғалім – студенттердің шығармашылық ой-өрісінің дамуына әсер етеді. Бұл, өз кезегінде, өзекті мәселені шығармашылықпен орындау қабілетін дамытуға мүмкіндік жасайтын, теориялық және қолданбалы мәселелерді шешуге қол жеткізетін, кәсіби жоғары білім алу негізі.

## ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Евтушенко, С. В.** Педагогика творчества: Учебно-методическое пособие. – М., 2008.

2 **Кан-Калик, В. А., Никандров, Н. Д.** Педагогическое творчество. – М., 1987.

3 **Морозова, А. В., Чернилевский, Д. В.** Креативная педагогика и психология. – М., 2004.

4 **Николаенко, Н. Н.** Психология творчества: Учебное пособие / Под ред. Л. М. Шипицыной. – СПб., 2007.

5 **Овсянико-Куликовский, Д. Н.** Вопросы психологии творчества: Пушкин, Гейне, Гёте, Чехов. К психологии мысли и творчества. Изд. 3-е. – М., 2009.

6 **Сидоренко, Е. В.** Мотивационный тренинг. – СПб., 2005.

Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*Ж. М. Ташкенбаева, А. М. Әбдіров*

**Особенности формирования креативных способностей преподавателей исследовательского университета**

Казахский агротехнический университет
имени С. Сейфуллина, г. Астана.
Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*Zh. M. Tashkenbayeva, A. M. Abdyrov*

**Features of formation of creative abilities of research university teachers**

Seifullin Kazakh AgroTechnical university, Astana.
Material received on 18.05.17.

*В статье рассмотрены особенности формирования креативных способностей педагогов исследовательских университетов которые в данное время формируются в нашей республике. Даны определения креативности. Рассмотрены психологические особенности педагогов исследовательского университета. Определены задачи которые должны решать педагоги с высоким уровнем профессионального образования. Дано определение образу педагога нового формата. Проанализированы особенности формирования и улучшения креативных способностей преподавателей исследовательского университета.*

*The article describes the features of formation of creative abilities of research universities teachers that are currently formed in our country. The definitions of creativity are given. Examined the psychological characteristics of a research university teachers. Identified problems that need solving by teachers with a high level of professional education. The definition of the image of the teacher of the new format is presented. The features of the formation and improvement of creative abilities of research university teachers are analyzed.*





UDC 37.026.9

***A. E. Temerbayeva[1], Zh. A. Temerbayeva[2]***
[1]undergraduate student, [2]professor, S. Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar
e-mail: [1]asseltemerbaeva@gmail.com; [2]zhannatemerbaeva@mail.ru

## *MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGY AS THE TECHNOLOGY OF MODULAR EDUCATION*

*In the given article the authors analyze strong points of modular education on the example of Western European educational institutions.*
*Keywords: modular education, effectiveness, module.*

### INRODUCTION

Using advanced technologies aimed at enhancing the quality of education, to optimize the learning process. One of the modern educational technology is the technology of modular education. Modular education-this is such a teaching technique in which students work with an education program, consisting of modules.

Modular education technology was born and has become very popular in the US and Western European educational institutions in the early 60s. Modular education has emerged as an alternative to traditional. That it integrates all the progressive that has been accumulated in the pedagogical theory and practice.

So, from the programmed instruction borrowed the idea of student activity during its clear action in a certain logic, constant reinforcement of their actions on the basis of self-monitoring, individualized pace of learning and cognitive activity. From the theory of stage formation of mental actions used most of its essence - approximate basis of activity. The cybernetic approach has enriched the idea of modular education adaptive management activity of pupils, rolling in government.

Its guiding principles are the principles of modularity, structuring of learning content into separate elements, dynamism, activity, flexibility, conscious perspective, versatility methodical counseling and parity. Modularity suggests wholeness and perfection, completeness and consistency of the construction of units of educational material in the form of educational elements of the system.

Elements within the block-module interchangeable and mobile. Development of educational material takes place in the process of completing the cycle of educational activity. The flexibility of this solution is based on the variability of the levels of complexity and difficulty of learning activity.

## MAIN PART

Accumulated generalization of the theory and practice of differentiation, optimization education – all integrated in a modular education in the principles and rules of its construction, the selection of methods and forms of the learning process. The modules can be easily transferred to a computer learning environment. Modular Education provides individualization of the learning process, activation of cognitive activity, conditions for the development and expression of personality.

The purpose of technology of modular education, the creation of conditions for the choice of a full mastery of the content of educational programs in different sequences, differing amounts and rates through separate and independent education modules tailored to individual interests and abilities of the subjects of the educational process. Specific features of the module education are as follows:

– learning content is presented in complete independent complexes (units);

– availability level choices;

– an increase in independent work of students;

– teacher activity is increasingly becoming an information and counseling, etc.

Modular education system is becoming popular due to its distinctive features: the individualization of the learning process; activation of cognitive activity; creative development and self-expression of the individual and others. Therefore, you should pay her more attention in high school. Domestic and foreign experience shows prospects of modular education, which is characterized by advancing the study of theoretical material preassembled modules.

The complex problems related to the education of future specialists of agriculture in Europe's oldest university, the Belarusian State Agricultural Academy, the application of innovative technologies, including modular education included among the priorities. The goal of innovation activities in this direction is the introduction of teaching in the educational process of modern technologies, creation and implementation of continuing education model. For its construction and implementation carried out a comprehensive analysis of the most effective methods and means of instruction.

Teaching is based on the maximum use of active forms of learning and students' independent work. For this purpose, designed and developed the necessary educational technology is a model and the actual process of implementation of integrated educational activities, which includes the individual-group, information and diagnoses, organizational-paced, action-heuristic, spiritual, humanitarian and motivational-management components. They include a concrete idea of the planned learning outcomes, course of study, the procedure of interaction between student and teacher, teaching methodologies and resources, system diagnosis of the current state of the educational process and the degree of education of students.





One of the main directions of the Bologna process is the use of the credit system. It was the introduction of modular technology in learning institution as soon as possible to follow this direction and as a result increase the attractiveness and competitiveness of national education in the modern world. Modern deep reform of the education system, due to the life of the socio-economic and public-political changes, the constant increase in the volume of information, increasing the number of disciplines, the need to keep pace with the times and to prepare high-level professionals who need society necessitates the use of technology of modular education.

Modular education – this is such a teaching technique in which students work with an education program, consisting of modules. Eè essence lies in the fact that almost independently trained to work with him individually proposed curriculum includes lesson plan, bank information and guidance on the achievement of didactic goals.

Teachers, researchers in the field of modular education, having carried out an analysis of various definitions of «module» concept release following its components:

– as an education module unit as a block of information including a logically complete one, two or more educational material units in one course unit;

– the module as an interdisciplinary organizational and methodological structure of educational material, representing the set of themes from different disciplines required within the same specialty;

– module as a set of disciplines needed to study a particular specialty or expertise in the process of modular education;

– module as a modular program of professional education in a particular profession.

Education Module – is logically completed form part of the contents of the discipline, including the educational and professional aspects, learning to be completed by the appropriate form of the control of knowledge and skills, formed as a result of mastering the education modules. The module contains informative and professional characteristics, due to which we can speak of the acquisition (the information), and educational and vocational (activity) of the module. The first task is the formation of theoretical knowledge, the second function is the formation of professional skills based on acquired knowledge.

To assess knowledge in a modular education uses a new, more progressive system, which replaces the traditional discrete-control session on a continuously recruited during education and on the stages of the intermediate control rating. Such a system is called a knowledge assessment rating. Rating is a quantitative assessment of the quality of a person.

This is the amount of points calculated according to the formulas are not changed during the above period. Ratings are widely used in the life around us. Methods of definition vary, and different degree of difficulty of these techniques.

Similarly, using the rating system and modular education. In some systems, the rating figure coincides with the evaluation of the student's knowledge in conducting audits. In this case, the base price of the module is known (calculated) in advance. In other cases, the evaluation index is determined by a rather complicated formula taking into account the starting index of the student's knowledge assessment, evaluation of the expected quality of performance tests and other values.

When the block-modular approach questions of curriculum of each discipline are grouped into separate, logically complete blocks that are combined into modules. The semester is optimal and the presence of 2.3 units in each module by a few units. The study questions for each unit is carried out in lectures, seminars, laboratory and practical classes.

The main focus should be the teacher on creative independent work of the students during the semester. The knowledge and skills students show at the time blocks or modules, which are estimated rating points (0-10). The amount of points earned by each student at the time of the material blocks and modules, forms the objective value of its modular rating.

Students' performance in the discipline is divided into current and complete. Monitoring is carried out as a teacher in the form of audits modulo style or module parts. Control measures – it tests, computational and graphics tasks, control, laboratory work, allowing to establish the level of knowledge of the student, the stability of the performance of the education schedule, his activity.

The teacher develops a scale of assessments of the quality of tasks performed by the student in the course of its examination of the subject. The value assessment is chosen by the teacher: he describes, at what amount the assignment any student on an assessment. The sum of the highest possible ratings for each task during the semester provides the maximum amount of a semester and at the end of the subject matter, for example for a few semesters, the final objective ranking accumulates amount – a subject of the student ranking. For example, the Belarusian State Agricultural Academy of rating points at the end of the education program and modules are set on a scale. Modular assessment on the subject is determined by dividing the total by the number of modular units rated in the module and is set in the magazine, and academic records (up to 0.1).

Teachers determine the subjects at the end of the semester final assessment, which must do the following:

– to put in the appropriate teacher magazine column semester assessment for each student discipline;

– to put in academic records and gradebook final semester evaluation (7 points or more) without passing the exam, subject to the student by the dean of admission to the session;





– the final evaluation without exam exhibit no later than the scheduled exam, the close academic records in the discipline;

– to oblige students to take the exam schedule, if it has less than a semester evaluation of 7 points;

– to offer the student, if he has a semester rating of at least 7 points to take the exam schedule in order to improve the assessment;

– in the case of the exam in order to improve assessment of the final assessment should not be exposed following semester (regardless of the exam grade) if it is greater than or equal to 7 points;

– in the case when the semester score less than 7 points and the student is required to take the exam, the priority should be the examination score (regardless of the semester).

At the end of this article, a warning light the knowledge of students – this is one of the components of the management activity of the teacher and is one of the tools of the feedback system education – trainee. This type of activity allows the teacher to receive timely information on the status of education, the degree and quality of the assimilation of knowledge. The modular concept makes it possible to reach a qualitatively new level of certification application technologies in the learning process, allowing not only the current but also an intermediate quality control of development by students of the discipline of the material.

## CONCLUSION

Current and interim control are components of an effective monitoring of students mastering the content of the educational material.

Modern technologies allow to control the learning process in the form of computer-based testing. Thus, implementation of module-rating system of evaluation of quality of education helps to develop the desire for regular classes. Experience with the use of module-rating system suggests that this system is more effective than traditional, as it has several advantages. The absolute progress of students is at a high level and has remained relatively stable.

High-quality performance for a decade ranged from 28.7 to 46.4 %. Increase motivation to learn as a result of module-rating system helps create a healthy competition among students, including the possibility of taking tests and exams «automatic» on the results of studies during the semester. It should be noted that the timely introduction of modular education, proper evaluation and control, ensure better preparation of students for independent solution of problems encountered by each person at different stages of their life in a rapidly changing society.

REFERENCES

1 **Allen, C. V.** (2011). A handbook of Educational Technology. – London, Kogan page Ltd, 2011.

2 **Hale, C.** . Instructional Technology and its uses in the classroom, New York : Row, 2011

3 **Deacon, C.** Educational Technology in the third world schools, New York : Macmillan, 2011.

4 **Walter, T. A.** Audio-Visual instructional Technology and methods. – New York. 2011.

5 **Law, C. F.** (2011). Use of instructional Technology. – West African Journal of Education, 2011. – Vol. 16.

6 **Delhin, P. C.** Computers instructional Technology in Primary and Secondary Schools. – Ibadan : International Publishers, 2012.

7 **Davis, H.** A teach yourself course in Educational Technology instruction. – London, Francis Lincoln Ltd.Publishers, 2010.

Material received on 18.05.17.

*А. Е. Темербаева, Ж. А. Темербаева*

**Модульдік білім берудің заманауи білімдену технологиялары**

С. Торайғыров атындағы
Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.

Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*А. Е. Темербаева, Ж. А. Темербаева*

**Современные образовательные технологии модульного образования**

Павлодарский государственный университет
имени С. Торайгырова, г. Павлодар.

Материал поступил в едакцию 18.05.17.

*Бұл мақалада автор еуропалық оқу орындарының үлгісінде модульдік білім беру мықты жақтарын талдайды.*

*В данной статье авторы анализируют сильные стороны модульного образования на примере европейских учебных заведений Западной Европы.*





UDC 37.026.9

***Zh. A Temerbayeva[1], A. E. Temerbayeva[2]***
[1]professor, [2]undergraduate student, S. Toraighyrov Pavlodar State University, Pavlodar
e-mail: [1]zhannatemerbaeva@mail.ru; [2]asseltemerbaeva@gmail.com

# *CREDIT TECHNOLOGY EDUCATION AS A CONDITION OF EDUCATIONAL SYSTEMS INTEGRATION IN KAZAKHSTAN AND RUSSIA*

*In the given article the author analyzes the distinctions of educational systems integration in Kazakhstan and Russia.*

*Keywords: education, conditions, integration.*

## INTRODUCTION

A qualitative change in all spheres of education and training, reaching the level of international standards, the competitiveness of the economic system, strengthening of statehood and the development of national interests are today's strategic objectives. Their solution required the accession of our country to the Bologna Process, aimed at creating a single European educational space. The signing of the Bologna Declaration has provided orientation Kazakhstan and Russia to integrate into the world educational space, the modernization of the national model of continuous education, the satisfaction of the individual and society as a high-quality knowledge. One of the conditions implementation this process is a credit technology as the Bologna Declaration as one of the algorithms taking into account the complexity of the educational programs offered by European translation system and accumulation of credits – ECTS, which is «the most loyal to the different national educational traditions». Accordingly, each country is a participant of the Bologna process builds its own model of the credit system, taking into account national traditions.

## MAIN PART

The introduction of credit technology of training in higher educational institutions of Russia and Kazakhstan was implemented on a pilot basis at the beginning of XXI Century. However, as the analysis of public documents in the field of education, to date, credit technology in Russia and Kazakhstan has acquired a number of specific characteristics, due to the difference in approaches to its organization. In the Russian education system, the transition to the new

technology of training and 10 years later is voluntary and carried out on a pilot basis. In Kazakhstan, the experiment is completed, and in 2010, all universities have switched to credit technology of training, which is reflected in public documents. So in the Law of the Republic of Kazakhstan «On education» provides a definition of the concept of «credit technology of training», and one of the objectives of the education system is the implementation and effective use of new learning technologies, including credit, distance, information and communication, facilitating fast adaptation of vocational education to the changing needs of the general-operation and the labor market.

Russia's refusal to total implementation of credit technology has led to the creation of a more flexible system of multilevel education than in Kazakhstan. Implemented in the Russian Federation through a bachelor (4 years), training (at least 5 years), Master (2 years), post-graduate, doctoral multilevel system has helped to keep the best features of the national education system, the continuity of generations and traditions. In Kazakhstan, vocational higher education programs aimed at training, qualification and (or) the academic Bachelor degree (at least 4 years). Levels of post-graduate education are Masters in scientific and pedagogical direction with a two-year training period and the core area study for at least one year and Doctorate, where the training of doctors of philosophy (a PhD) and doctors of the profile (at least 3 years). The introduction of this model resulted in a multi-level education in Kazakhstan to the fact that, firstly, the Masters was the prerogative of the largest universities in the training that is available to a limited number of bachelors; secondly, the elimination of post-graduate disrupted continuity in education.

A significant number of citizens of the republic, having completed a diploma of higher education, lost opportunities for further higher education in science, and this is the most active part at the age of 26 years. However, due to the gradual integration of Kazakhstan and Russia in the common educational space, they have the opportunity to continue their education in graduate school Russian universities.

As members of the Bologna process, Russia and Kazakhstan are focused on ensuring the mobility of students and teaching staff of educational institutions. The regulations of both countries clearly painted in the international cooperation in the field of education, realized through participation in programs of the bilateral and multilateral exchange of the subjects of education, and the implementation of basic and applied research, joint research, the creation of international and foreign schools, their state certification and accreditation.

Conceptually-terminological analysis revealed similarities and differences in the terms used, revealing the essence of credit technology. In Russia, officially used the term «credit-module system» or «system of credits (loans)», which is





defined as «a model of the educational process, based on the unity of the modular technology training and credit loans ESTS, a teaching load unit the student». In Kazakhstan, it operates on the concept of «credit technology of training», treating it as a «training based on self-selection and planning of the training sequence study subjects using credit as a standardized measurement of academic work per unit volume of student and teacher». In my view, the concept of «credit-module system» most accurately reflects the essence of the new educational system, as the basis of the working curriculum and in Russia, and Kazakhstan is the module as «a complete, logically complete unit», which has its purpose, content, methods and means of training, the result.

It is known that when a new educational technologies account the complexity of the educational work carried out in terms of taught material, i.e. in the credits. In modern Russian literature, the term «credit» is understood as «a numerical way of expressing the volume and level of knowledge, based on the achievement of learning outcomes, as well as corresponding to the level of labor intensity, measured in units of time». One ladder points (accreditation) unit = 27 astronomical hours = 36 academic hours' duration of 45 minutes; one week (practices or other academic papers) = 54 academic hours = 1.5 credit units. The school year is 34 weeks, or 51 credits; 6 weeks of sessions equates to 9 credit units (painted on disciplines on the basis of 1 semester exam – an Official 1 unit). Bachelor for his training must score at least 180 credits (three years in accordance with the norm of 60 credits), or at least 240 credits (4 years); Master must earn a total of at least 300 credits. Hence the dependence of the period of study for a master on the duration of bachelor's degree. It is treated as a «unified unit training workload student/teacher» in Kazakhstan sources of the concept of «credit». One credit equals one academic hour of class works per week the student during the academic period. Each academic hour of lecture, practical (seminar) and studio classes is necessarily accompanied by the two contact hours (100 minutes) of independent work of students (IWS) in undergraduate, four contact hours (200 minutes) independent work of a student in the magistracy. Obligatory condition of completion of training in a bachelor degree is the student a set of at least 128 credits of theoretical training, of which 42-60 credits for compulsory component and 68-86 loans for the component of choice. Analysis indicates that the number of academic hours devoted to theoretical training and, consequently, the number of direct contacts between Kazakhstani students to teachers is significantly less than the Russian. In our opinion, this violates the tradition of «education of the individual personality», formalizes communication subjects of the educational process.

A striking feature of the new educational technology is closely involved in the formation of the student's individual educational plan. In official documents of

individual curriculum is defined as «a document compiled by the student alone if necessary, using the help of a consultant for each semester or academic year on the basis of the working curriculum contains a list of academic disciplines, the list of qualified instructors, leading the discipline, and the number of credits or academic hours». To assist students in choosing and implementing their individual curricula universities organize the service of academic advisors, with the difference that in Russia they are called tutors, and in Kazakhstan – advisors. Thus, the individual curricula define educational program (in Russian) and trajectory (in Kazakhstan) of each student individually. This allows for inclination, abilities, interests, needs and motivations of each student, both from the teacher and from the student, allowing the student to take the subject position and become an active participant in the educational process.

By the degree of commitment and consistency of mastering the content of education have much in common in the universities of Russia and Kazakhstan. Thus, the working curriculum in the direction of training (specialty) should include three groups of disciplines on all cycles:

a) group subjects studied strictly necessary and consistent over time;

b) a group of subjects studied sure, but not consistently;

c) discipline that studies the student of their choice.

Disciplines groups «b» and «c» create conditions for the non-linear organization of educational process. This situation reveals the following test for the credit technology – the freedom to choose from among the disciplines studying elective. It should be noted that in the universities of Kazakhstan developed a catalog of elective subjects, which is a «systematized annotated list of all disciplines included in the component of choice, which provides a brief description thereof indicating the purpose of the study, executive summary (main sections) and the expected learning outcomes (acquired learner's knowledge, skills and competence)».

A special role in the credit technology belongs to independent work of students, which has two components:

– an independent student work, performed under the supervision of a teacher;

– work (task) executed completely independently by students. It is also a feature of this technology. Note that in the Russian universities for junior courses students 1/3 time is devoted to classroom work, and 2/3 of the time on the outside of class. For students (graduate) courses is not less than 3/4 of the time spent on the development of disciplines, is given for self-training.

In Kazakhstan the same sources noted, «every academic hour lectures, practical (seminar) and studio classes is necessarily accompanied by two hours (100 minutes) self-study student in the bachelor». That is, the total number of





hours of independent work full-time students in undergraduate is 66 % of the total complexity of the discipline.

A feature of the credit training technology is a score-rating system for monitoring and evaluation of students' knowledge, in which Russian universities under current and interim control of the development of each discipline the student. In Kazakhstan Point-rating system of control involves carrying current, mid-term and final controls. At the same time on the current and boundary control (semester rating) allocated 60 % to the total control – 40 % of the total final evaluation. The points received by students at various levels of control, can be evaluated depending upon the degree of Learning within a rating scale from «A» to «F». As a result of performance of the training course is calculated an average score transferable GPA. But if the student's GPA below a specified size, it is a re-training course. As a result, students are not deducted while credit technology, and have the opportunity to continue their education due to the summer semester. In addition to the elimination of academic debt summer semester provides an opportunity to eliminate the differences in curricula or accelerated further training. Thus, the summer semester allows you to personalize the learning process and make it more flexible. Its presence is a feature of the educational process in higher educational institutions of Kazakhstan unlike Russian.

## CONCLUSION

Thus, the analysis of the implementation of the credit technology education in high schools Kazakhstan and Russia has shown that there are differences, which suggests maintaining their own traditions, and achievements in the field of education priorities. However, these features of credit technology, as the construction of the student's individual curriculum, the choice of elective subjects, an increase in independent work, the selection of teachers, the importance of the partnership relationship of trust between the subjects of education, the opportunity to continue their education and gain the required number of credits in other universities are common. This makes it possible, in our view, take credit technology training prerequisite for the integration of higher education systems Kazakhstan and Russia into the world educational space.

## REFERENCES

1 **Holloway, S. L., Price, S. P., Valentine, G.** Key Concepts in Geography. – London : Sage, 2003.

2 **Thomas, D. S. G., Goudie, A.** The Dictionary of Physical Geography third edition. – Oxford : Blackwell, 2000.

3 **Wheeler D., Shaw, G., Barr, S.** Statistical Techniques in Geographical Analysis third edition. – London : David Fulton Publishers, 2004.

4 **Johnston, R. J., Gregory, D., Pratt, G. , Watts, M.** The Dictionary of Human Geography fifth edition. – Oxford : Blackwell, 2009.

5 **Limb, M. and Dwyer, C.** Qualitative Methodologies for Geographers. – London : Hodder Arnold, 2011.

Material received on 18.05.17.

*Ж. А. Темербаева, А. Е. Темербаева*

**Кредиттік оқыту технологиясы Қазақстан мен Ресейдің оқыту жүйесінің интеграция шарты**

С. Торайғыров атындағы
Павлодар мемлекеттік университеті, Павлодар қ.
Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*Ж. А. Темербаева, А. Е. Темербаева*

**Кредитная технология обучения как условие интеграции образовательных систем Казахстана и России**

Павлодарский государственный университет
имени С. Торайгырова, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*Бұл мақалада автор Қазақстанның және Ресей білім беру жүйесінің ерекшіліктерін талдайды.*

*В настоящей статье автор дает анализ различия отличительных особенностей образовательной системы Казахстана и России.*





ӘОЖ 371.132

***З. Ш. Шавалиева***
п.ғ.к., доцент, Павлодар мемлекеттік педагогикалық институты,
Павлодар қ.
e-mail: Zulyas580plm@mail.ru

# *БІЛІМ БЕРУДЕ ЖАҢА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР МЕН АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ*

*Бұл мақалада білім беру үдерісінде жаңа инновациялық әдістер мен ақпараттық технологияларды қолдану мүмкіндіктері қарастырылған. Оқытуда жаңа инновациялық технологияларды қолданудың студенттердің ақпараттық білімділігі мен қабілеттілігін жетілдіруде, біліктіліктің қазіргі талаптарға сай болуына байланысты көкейкесті мәселелері қарастырылған. Оқытудың инновациялық технологияларын оқу үдерісінде қолдану мәселелері айқындалады. Бүгінде ақпараттандырылған заманда оқу үдерісінде ақпараттық технологияларды пайдалану түрлі мәселелер тудырумен қатар білім алушылардың таным сапасын жетілдіруге, оқу материалдарын меңгеру сапасын арттыруға және қолдануға тиімді екенін дәлелдеп көрсеткен.*

*Кілтті сөздер: инновациялық әдістер, ақпараттық технология, білім беру жүйесі.*

## КІРІСПЕ

Қазіргі білім беру жүйесіндегі маңызды мәселелердің бірі – оқу үрдісіне жаңа инновациялық технологияларды енгізу, білім беруді ақпараттандыру болып табылады. Ақпараттық технологияларды сабақта қолданудың негізгі мақсаты: біртұтас білімдік ақпараттық ортаны құру, жаңа ақпараттық технологияны қолдану, әлемдік білім беру кеңістігімен сабақтастыру. Бұл турасында Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті-ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау; оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу» – деп көрсетілген. Осы тұжырым білім беру жүйесін ақпараттандырудың мақсаты болып табылады. Бұл өз кезегінде білім беру жүйесін инновациялық технологияларды пайдалану арқылы дамыта оқыту, дара тұлғаны бағыттап

оқыту мақсаттарын жүзеге асыра отырып, оқу-тәрбие үрдісінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын жоғарылатуды көздейді. Осыған сәйкес сабақ үдерісінде жаңа ақпараттық және инновациялық технологияларды қолдана отырып сабақ өткізу, жан-жақты, білімді, өмір сүруге бейім, өзіндік ой толғамы бар, өзінің пікірін білдіруге және өзінің іс-әрекеті мен өмір сүріп отырған қоғам үшін жауапкершілігін түсінуге қабілетті, отбасындағы, қоғамдағы, еңбек ұжымындағы әлеуметтік ролін сезінетін, өздігінен дамуға ұмтылатын, бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру- бүгінгі ұстаздардың алдында тұрған міндет.

Жоғары оқу орындарында білімнің сапасын көтеру студенттердің кәсіби біліктіліктерін, ойлау мәдениетін қалыптастыру, жеке тұлғаның ішкі әлемін, өзіндік түсінуін, өзіндік дамуын қамтамасыз ету, оқытуда белгілі бір нәтижеге жету мақсатында ғалымдар оқыту үдерісінде инновациялық технологияларды пайдалану мәселесін алдыңғы қатарға қойып отыр [2, 27 б.].

Технология ұғымы жаңа, жаңаша тұрпатта инновацияға байланысты педагогика ғылымының құрамына енді.

Алайда оқытудың жаңа инновациялық технологияларын қолдану арқылы студенттердің ойлау қабілеттірен арттырып, ізденушілігін дамытып қана қоймай, құзыреттілігін қалыптастырып, шынайы дерек көздерінен мәліметтерді жинақтау – ең негізгі мақсат болып айқындалады. Инновациялық технологияларды пайдалану арқылы жоғары оқу орындарындағы сабақтарды жаңаша ұйымдастыру, оқытушының рөлі мен қызметінің артуына жағдай жасау, теориялық, ғылыми-педагогикалық және психологиялық зерттеулерге сүйене отырып, студенттердің құзыреттілігін қалыптастыру, инновациялық технологиялар мен оқыту әдістері арқылы студенттерді ізгілікке, елжандылыққа, саналыққа, адмгершілікке, имандылыққа, еңбексүйгіштікке тәрбиелеу.

## НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Жаңа ақпараттық технологиялар дегеніміз – білім беру ісінде ақпараттарды даярлап, оны білім алушыға беру процесі. Бұл процесті іске асыруда негізгі құрал компьютер болып табылады. Компьютер – білім беру ісіндегі бұрын шешімін таппай келген жаңа, тың дидактикалық мүмкіндіктерді шешуге мүмкіндік беретін зор құрал. Жаңа ақпараттық технологияның негізгі ерекшелігі – бұл студенттерге өз бетімен немесе бірлескен түрде шығармашылық жұмыспен шұғылдануға, ізденуге, өз жұмысының нәтижесін көріп, өз өзіне сын көзбен қарауына мүмкіндік береді. Ол үшін оқытушы өткізетін сабағында студенттің сабаққа деген қызығушылығын арттырып, бүгінгі заман талабына сай білім беруі керек. Бұл мұғалімнен шығармашылық





ізденісті, үлкен сұранысты талап етеді. Жаңа ақпарттық технологияны сабақта пайдаланудың тиімділігі студенттердің еркін ойлауына мүмкіндік береді, ақыл-ойын дамытады, шығармашылық белсендігін арттырады, ұжымдық іс-әрекетке тәрбиелейді; жан-жақты ізденушілігін арттырады. Заманауи ақпараттық құралдармен және инновациялық әдістермен жұмыс істеу студенттерді ұқыптылыққа, нақтылыққа, берілген тапсырмалардың нәтижелі орындалуына, басты мәселеге назар аудара білуге, дұрыс шешім қабылдай алуға тәрбиелейді. Оқытудың инновациялық әдістері мен ақпараттық технологияларды пайдалану – педагогикалық іс-әрекеттердің мазмұны мен формасын толықтыру негізінде оқыту үрдісін жетілдірудің бірден бір жолы. Компьютерлік желілерді, интернет жүйесін, электрондық оқулықтарды, мультимедиалық технологияларды, қашықтан оқыту технологиясын пайдалану оқу орындарында ақпаратты-коммуникациялық технологиялар кеңістігін құруға жағдай жасайды. Информатика сабағында инновациялық әдістер мен ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы студенттердің ақпараттық құзіреттілігін қалыптастыру, қазіргі заман талабына сай ақпараттық технологияларды, электрондық оқулықтарды және Интернет ресурстарды пайдалану студенттердің білім беру үрдісінде пәнге деген қызығушылығын арттырып, шығармашылық қабілеттерін дамытуға, жылдам ойлауға машықтандырады, ой-өрісі мен дүниетанымын дамытуға мүмкіндік береді. Ақпараттық құзіреттілікті қалыптастырудан күтілетін нәтиже жаңа заманға сай ақпараттық мәдениеті мен құзіреттілігі қалыптасқан, теориялық білімдерін іс жүзінде қолдана алатын, информатика пәнін басқа пәндермен байланыстыра алатын жеке тұлға қалыптастыру. Олай болса, қоғамның әрбір мүшесі ақпаратты сауатты, ақпараттық мәдениеті мен ақпараттық құзыреттілігі дамыған тұлға болуы қажет. Қазіргі кезде сабақтарды ақпараттық технология мен кіріктірілген оқыту технологиясын байланыстыра өту өте тиімді нәтиже береді. Мұнда компьютерді мұғалім қосымша материалдар, әртүрлі анықтамалық мәліметтерден ақпараттар беру үшін көрнекі құрал ретінде пайдалана алады. Мұндай мәліметтерге физикалық және математикалық формулалар, физикалық және математикалық шамалар, графиктер, схемалар, иллюстрациялар, физикалық құбылыстардың динамикалық бейнесі және т.б. ж атқызуға болады. Жаңа ақпараттық технология құралдарын информатика пәнінің кіріктірілген сабақтарында пайдалану, студенттердің шығармашылық, интеллектуалдық қабілеттерінің дамуына, өз білімдерін өмірде пайдалана білу дағдыларының қалыптасуына әкеледі. Компьютерлік техниканың дидактикалық мүмкіндіктерін педагогикалық мақсаттарға қолдану, білім мазмұнын анықтауда, оқыту формалары мен әдістерін жетілдіруде жақсы

әсерін тигізеді. Ақпараттандырудың негізгі міндеттерінің бірі – жаңа материалды баяндауда, үйрету бағдарламаларын қолдану арқылы виртуальды лабораториялық жұмыстарды жүргізу барысында, баяндалған материалды бекіту және т.б. мақсаттарда компьютерді оқыту құралы ретінде қолдану Әрбір мұғалімнің негізгі мақсаты – сабақ сапасын көтеру, түрін жетілдіру, студенттердің сабаққа деген қызығушылығын арттыру, олардың ізденуін, танымын қалыптастыру. Осы мақсатта информатика, математика, физика пәндерінен сабақ өткізуді әртүрлі әдістермен кіріктірілген сабақ ретінде жүргізуге болады. Оқу-тәрбие үрдісінің сабақта дұрыс жүргізілуі үшін әр алуан оқыту әдіс- тәсілдерінің тиімдісін таңдап алуға көп көңіл бөлу керек.

Сабақ барысында студенттерді біліммен қаруландырып қана қоймай оларды қисынды ойлау, есте сақтау қабілеттерін дамыту үшін оқушылардың шығармашылық ізденісін, тапқырлығын, зеректігін, ойлауға икемділігін, өмірге ғылыми көзқарасын дамытуға негізделген тақырыптан тыс экологиялық ойындар, викториналар шешу, крассвордтар құрастыру, логикалық есептер шығарту арқылы да пәнге деген қызығушылығын арттырып, пән аралық байланысты нығайту қажет [6, 27 б.]. Сонымен, ақпараттық технология негіздерінен алған білімі арқылы:

1 Студенттің пәнге деген қызығушылығы артады, құлшынысы оянады;

2 Шығармашылық қабілеттері артады;

3 Жылдам ойлауға машықтанады, білім сапасы артады;

4 Студенттер өз бетімен жұмыс жасауға дағдыланады;

5 Экологиялық сауатты болуға үйренеді;

6 Экологиялық зиянсз технологияны меңгеруге ұмтылыс пайда болады.

Сабақтың жоғары сапасы – экологиялық тәрбие педагогтың тиімді жұмысының кепілі. Сондықтан, интерактивті әдістер, әңгіме, сұхбат, нұсқау, ашық дәріс, интеллектуалдық турнир формалары да қолданылады. Осыған байланысты студенттің жан-жақты дамуын, олардың бойында, қоғамдық талаптар алдындағы жауапкершілігін, білім алуға, ғылымға, техникаға, өнерге ұмтылысын, олардың жеке тұлғасын ізгілендіру арқылы қоғамдық өмірге даярлау, оқу-тәрбие процесінің басты міндеті болып табылады [7, 25 б.]. Осындай қайшылықты жағдайда оқытудың жаңа ақпараттық технологияларын қолдану тиімді екенін біз өз тәжірибемізде көріп отырмыз. Демек, оқу үдерісінде оқытудың инновациялық технологияларын қолдану білім алушының білім сапасын жетілдірумен қатар, оқу барысында жаңа ақпараттық технологиялармен, техникалық құралдармен еркін жұмыс жасай алатын креативті жастарды қалыптастырудағы маңызы зор. Сонымен, жоғарыда көрсетілген жалпы мәселелерді қорытындылай отырып философиялық,





психологиялық, педагогикалық қағидаларды және алдыңғы қатарлы ой-пікірлерді негізге алып, тұжырымдасақ, онда:

1 Болашақ мамандарға пәнаралық байланыс арқылы білім беруде берілетін білім мазмұнының ғылыми теориялық, тәрбиелік мәнімен қаруландыру кезек күттірмейтін мәселелердің бірі.

2 Инновациялық технологияларды оқу үдерісінде қолдану арқылы білім беруді жүзеге асыру жолдары сан алуан, соның ішінде жаратылыстану ғылымдарының бағытындағы мазмұндас пәндер байланысы негізінде жүзеге асыру мүмкіндігінің молдығы. Жаратылыстану пәндерімен байланысындағы білім жүйесін табиғатты, қоршаған ортадағы заттары мен түрлі құбылыстарды танып, зерттеп білудегі мазмұн сабақтастығы біздің алдымызға қойған мәселемізді шешуге көмектеседі деп ойлаймыз. Оқыту үдерісінде инновациялық технологияларды қолдануда пәндерді өзара байланыстыру арқылы оқыту – біздің алда қойылған межеге, яғни оқыту мақсатына жету үшін оқытушы мен білім алушының іс-әрекет үрдісінің үйлесу түрлілігі мен тәсілдері. Ал, оқытудың мақсаты мен құрам бөліктері тұрғысынан қарастыратын болсақ, онда ол оқытушының білім алушыны қажетті білім қорымен қаруландырып, адамгершілік көзқарас қалыптастыратын тәлім-тәрбие берудің құралдары мен тәсілдерінің жиынтығы. Бүгінде пәнаралық байланыс арқылы экологиялық білім беру үрдісінде қолданыла-тын оқыту әдістерінің түрлерін қарастыра келе түйіндегеніміз, көрнекі құралдар білім берудің негізгі көзіне айналған, яғни көрнекі әдісті қолдану бүгінде жетілу сатысында.

## ҚОРЫТЫНДЫ

Сабақта студенттердің өз бетінше жұмыс жасау дағыдыларын дамыту, орындаған тапсырмаларының дұрыстығын өз бетінше тексеріп, қорытынды жасай білетін тұлға қалыптастыру мақсатында жаңа ақпараттық технологиялық әдістерді кеңінен қолдану өте қажет. Осы тұрғыда сабақты пәнаралық байланыс арқылы өткізу үлкен мәнге ие болады. Себебі, пәнаралық байланыстың міндеті – студенттің бір пәннен меңгерген білім іскерлігін, дағдыларын екінші жақын пәндерде орынды қолдана білу, соған ойлау қабілетін салыстыру, өз бетінше жете білу. Соның бір айғағы сабағында зертханалық жұмыстарды компьютер арқылы виртуальды лаборатория түрінде өткізіп, алынған нәтижелерді компьютерде арнайы бағдарламамен статистикалық талдап, нәтижесін график немесе диаграмма түрінде көрсетуге болады. Оқытудың әдіс-тәсілдерін тиімді таңдап алу оқытуда табысқа жетуге негіз болады, әрі сабақтың тиімділігі мен сапасын барынша арттыруға мүмкіндік береді. Студенттерге терең білім беру үшін оқытушы пәнді жетік меңгеріп, оны студенттерге ғылыми тұрғыдан негіздеп, қарапайым тілмен, өмірмен байланыстыра отырып бере білуі қажет, олардың

жас ерекшеліктеріне қарай жеке бастарының психологиясын білуі абзал, ғылым мен педагогика саласындағы жаңалықтарды үнемі пайдаланып отыруы тиіс. Сонымен бірге ақпараттық технологияларды математика, физика, информатика сабақтарында жаңа тақырыпты өткенде, өзіндік жұмысты тексеру кездерінде, аралық және қорытынды бақылау сабақтарында қолдану өте тиімді. Сабақ кезінде слайд – фильмдерді, бейне-сабақтарды пайдалану дәстүрлі әдістермен салыстырғанда, сабақтың көрнекілігін, тиімділігін, ақпараттың өте жоғары деңгейін қамтамасыз етеді және уақыт үнемдеуге мүмкіндік береді. Сонымен, ақпараттық технологиялар мен инновациялық әдістерді біріктіріп білім беру студенттердің логикалық ойлау қабілеттерін дамытуға, ақпараттық технологияны пайдалану дағдыларын қалыптастыруға және ақпараттық сауатты болып өсулеріне ықпал етеді.

Бүгінгі білім берудің нәтижелігі білімді игеру сапасын бақылаудың тиімді жолдарын таңдау, студенттердің өз білімдерін жетілдіріп, ғылыми, кәсіптік және іскерлік қызметтерінде пайдалана білуін талап етіп отыр. Білімді терең, нақты меңгеруі студент үшін өз біліміне деген сенімділік, шапшаңдық, реттілік қасиеттерін дамытады, яғни білімінің сапасын анықтайды.

Студент пен оқытушы арасында жаңа білімді игеру барысында, сенімді қарым-қатынастың қалыптасуын талап етеді. Оқытушылар оқу пәніне деген жауапкершілігін арттырып, өзінің біліктілігін жоғарлату жолында үздіксіз ізденісте болуы қажеттігі айтылған. Теориялық материалдың практикамен байланысы, тәжірбиелік сабақтың мазмұны, дәрісте оқытылған материал мазмұнына сәйкес әрбір сабақтың тиімд тиімділігін және қолданбалы бағытын арттыру, студенттердің өздік жұмысын ұйымдастыру оның мазмұнын дұрыс таңдау, іскерлік пен машықты қалыптастыру, оқу үдерісіндегі студенттердің өздік жұмыстарының маңызындылығын арттыру үшін білімді бақылау экспериментті жүргізіп отыру өте тиімді үрдіс. Осындай талдау нәтижелер студенттердің танымдық іс-әрекет белсенділігін және дербестігін анықтайтын білім мен біліктілігін жетілдіру үшін маңызды.

## ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Елбасының Қазақстан халқына жолдауы. 14.12.2012 ж. // Егемен Қазақстан газеті. 23 ноябрь 2013 жыл.

2 Қазақстан Республикасының «Білім» туралы Заңы.

3 Қазақстан Республикасы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2010.





4 **Құбашева, М.** Жаңа ақпараттық технологиялармен оқыту. // Информатика негіздері. – 2010 – № 5. – 6 б.

5 **Көбенғалиева, Р.** Білім беруде ақпараттық технологияны насихаттау // Информатика негіздері. – 2012 – № 5. – Б. 9-10.

6 **Қалиева, Г.** Жаңа технологиялардың тиімділігі // Биология, Қазақстан мектебі журналы. – 2010. – № 2. – Б. 27-32.

7 **Искаков, К. Т., Давыдов, В. В., Рубцов, В. В., Крицкий, А. Г.** Психологаческие основы организации учебной деятельности, опосредованной использованием компьютерных систем // Психологическая наука и образование. – 2010. – № 2. – С. 68-72.

Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*З. Ш. Шавалиева*

**Применение новых инновационных методов и информационных технологий в обучении**

Павлодарский государственный педагогический институт, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*Z. Sh. Shavaliyeva*

**Using of new innovative methods and information technologies in education**

Pavlodar State Pedagogical Institute, Pavlodar.

Material received on 18.05.17.

*В данной статье рассматриваются возможности применения информационных технологий и метода новых инноваций в процессе обучения. Актуальность данной проблемы заключается в необходимости внедрения новых инновационных технологий обучения данного предмета. В данной статье автор рассматривает актуальные проблемы инновационных приемов в процессе обучения. Автор попытался раскрыть проблемы при внедрении данных приемов в процессе обучения студентов. В статье аргументировано, обоснованны преимущества инновационного подхода в сравнении с традиционными формами обучения студентов.*

*In this article we discuss the possibility of using information technologies and the methods of new innovations in learning process. This article is dedicated to innovative technologies of teaching the subject in educational institutions of the country. Therefore, environmental education and education today is becoming core of modern education, as the key to restructuring the current*

*education system and society as a whole. The actual problems of innovative methods in the process of training have been considered by the author of this article. The author tried to solve the problems at introduction of these methods in the process of students' training. In the article the advantages of innovative approach in comparison with the traditional forms of students' education are shown.*

ӘОЖ 378.147:004

***М. Н. Шаяхметова***
п.ғ.к., доцент, «Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі» кафедрасы, Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды қ.
e-mail: marjanh@mail.ru

# *ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТАЛАПТЫҢ, ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БАҒАЛАУДЫҢ ЖӘНЕ ОНЫ БЕКІТУДІҢ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ*

*Мақала мазмұнында, автор мақсатты педагогикалық қызмет педагогикалық талап пен бағалаудан құрылатындығын, осы екі педагогикалық категория оқытушы мен студент арасындағы қатынасты теңдікте ұстай отырып, оларға тұлғалық бағытталған мазмұн беретіндігін ғылыми тұрғыдан негіздеген. Сонымен қатар, педагогикалық практикада талаптың түрлері және оқушының бағалау қызметінің ерекшеліктері туралы әңгімеленеді.*

*Кілтті сөздер: талап, педагогикалық талап, мотив.*

## КІРІСПЕ

Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың «Қазақстан-2030» атты Республика халқына жолдауында айқындалған негізгі басым бағыттар мен міндеттерді жүзеге асыру үшін білім мазмұның жаңартумен қатар оқытудың өзіндік жаңа жолын, қазіргі заманғы педагогикалық технологиясын қалыптастыру – өмірдің талабы болып отыр. Оқытушы өз іс-қимылымен, өзіндік дүниетанымымен, оқушылардың әлеуметтік өмірдің ерекшеліктерін бағалаумен, сонымен бірге өмірдің мазмұны мен мақсаты болып табылатын, идеялардың қорытынды мазмұнымен реттелетін тіршіліктің ерекше саласы рухани өмірін, адамның мүмкіндіктерін, қасиеттері мен сапсын, адамдар





арасындағы қарым-қатынастарды түсінуіне көмектеседі. Оның әрбір іс-әрекеті оқушы үшін тұлғалық бейне болып табылады.

## НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Мақсатты педагогикалық қызмет педагогикалық талап пен бағалаудан құрылады. Осы екі педагогикалық категория оқытушы мен студент арасындағы қатынасты теңдікте ұстай отырып, оларға тұлғалық бағытталған мазмұн береді.

Педагогикалық талап – бұл студентке әлеуметтік мәдени қатынастар мен нормалар және мінезін тәрбиелеу кезінде қойылатын талап.

Бұл ұғым оқытушының қызметі мен тұлғалық маңызды сапасына қойылатын талаппен ассоциацияланады. Қызметтің элементі ретінде талап өнімді, яғни белгілі нәтижеге жетуге оң әсер етуші, аз өнімді және өнімсіз болып бөлінеді. Өнімді талап қою жағдайында оқытушы белгілі бір нәтижеге жетуге оқушыны жетелеген болады. Сөйтіп, талап студент үшін кәсіби саналардың қалыптасуы үшін өзіндік бір тірек . Өнімсіз талап –ол басқаларға қойылған аса жоғары талап, ал өзіне төмен қойлады және оның қандай нәтижеге алып келетіні болжанбайды.

Педагогикалық практикада талаптың төмендегі түрлері қолданылады.

Тікелей талап – шешуші дауыс ырғағымен, қарсылықсыз нақты, істелуі қажет жұмыстың қандай іс-қимыл әрекетпен нәтижеге жететінін ойланады. Бірақ бұл талап тыйым салушы емес, позитивті, яғни, белгілі бір оң қимылды ынталандырады.

Жанама талап – оқытушының мақсатын жасырады, оқушының талап қимылдарын іске асыруды ынталандыру сезімі.

Яғни, талаптардың бұл түрінің іс жүзінде орындалуы:

1 Өтініниш, сенім, мақұлдау, яғни, оң талап:

– талап-өтініш тәрбиеленушіге толық еркіндік беріледі,ол талапты еріксіз емес,оқытушы қыспағынан құтылу үшін емес өз еркімен орындағаны сенімін ынталандыру;

– талап-сенім оқытушы мен оқушылар арасындағы сенімдік қатынастарға негізделіп құрылады;

– талап-мақұлдау талапты орындаған үшін мақтау оқытушылардың болашақ қызметін ынталандырады.

2 Кеңес, шартты талап, ишарат, яғни бейтарап талаптар:

– талап, кеңес оқушы санасын мақсатқа сәйкестілігіне нандыру, пайдалы және оқытушының кеңесінің қажеттілігіне көнуі;

– шартты талап-тәрбиеленуші талапты орындағанда өзі қойған шарты орындалатындықтан істеуі: «Мынаны орындасаң аласың...». Бұл талап түрін саудаға айналмауын қадағалаған жөн.

3 Айыптаушылық, сенімсіздік көрсету, байбалам:

Тәрбиелеуші қызметіне негативті қатынасын демонстрациялау, яғни теріс талап:

– талап-айыптау тәрбиелеушінің жағымсыз іс-әрекетін тежеуші рөл атқарады, бұл ескерту, ашулану, жазғыру, азар, сөгіс формасында байқалады;

– талап-сенімсіздік – бұл тапсырма орындалмаған жағдайларда немесе орындаудан бас тартқанда болады;

– талап байбалам – бұл талаптың шартты түрі. Оқушы жақсы көретін істен немесе заттан айырылып қалмау үшін талапты орындауы.

Кез келген талапта бұйрық айқын байқалады. Фразеологиялық жағынан бұл етістіктер жүйесімен орындалады «істе» , «аш», «алып кел», «жаз», «тында» және т.б.

Педагокикалық талап қою ережелері:

– педагокикалық мақсатқа, құбыстардың логикасы мен шындыққа сай болуы;

– позитивті болуы қажет, яғни белгілі бір нақты қылықтың болуы;

– тұлғаның дамуына себепші болуы қажет;

– студенттің жас және әлеуметтік мәдени деңгейін ескерілуі,яғни дараландырылуы қажет;

– педагокикалық әдеп (такт) шартының сақталуы;

– кез келген талап өзінің логикалық соңына жеткізілуі қажет.

Талап қоюдың басқа да формалары, айтылу тәсілдері, вербальды емес түрлеріне, яғни, мимика, пластика, пауза көмегімен орындалуы мүмкін. Педагокикалық талап қою технологиясында маңыздысы өнімді талаптылық моделін жасау болып табылады. Оның негізін нәтиженің образы және оған жету әдістері болуы, яғни «нені және қалай талап ету керек» сұрағына жауап табу.

Сонымен қатар, бүгінгі таңда білім беру жүйесінің алдында тұрған өзекті мәселенің бірі білім сапасын арттырумен айқындалады. Осы кезекте өзекті мәселе, оқытушының бағалау қызметінің ерекшеліктері.

Бағалау – адам қызметін әлеуметтік құбылыстарға қатынасына, мінез-құлқына, моральдың белгілі нормалары мен принциптеріне қарай оларды мағынасына сәйкес орналастыру. «Бағалау» термині жақын отыру дегенді білдіретін латын сөзінен шыққандығы кездейсоқ емес, себебі бағалаудың негізгі сипаты бір адам басқа адамның не айтып, не істегенін немесе өзін -өзі бақылау жағдайында өзінің дербес ойлауын, түсінігін немесе тәртібін мұқият бақылауы болып табылады. Бағалауды өткізу үшін студенттің нені білетіндігін және не істей алатындығын, сонымен қатар олар қандай қиындықтармен кездесуі мүмкін екендігін анықтау қажет. Қазіргі бағалау түрлі нысанда, түсінікті, психологиялық тұрғыдан жайлы, екіқұрамды жиынтық және формативті болуы керек. Жиынтық бағалаудың немесе оқытуды бағалаудың мақсаты студент қазіргі уақытта не





оқып білгенін жинақтау болып табылады. Оны мұғалім тест, емтихан т.б. түрде өткізіп, өзі бағалайды. Формативті бағалау әр сабақта және күнде жүргізіліп тұрады. Әлеуметтік-нормативті бағытталған бағалау критерийлері:

– салыстырмалы-оқытушы бір студенттің қызметін басқа студентпен немесе барлық топ студенті қызметтерімен салыстырады;

– нормативті-алынған нәтиже белгілі нормаларға сай стандартты түрде бағаланады (мысалы, бір қате «4» , екі қате «3»). Баға әлеуметтік нормалар мен жалпы қабылданған салыстырулармен эталондарды ескеріп қойылады. Бұл жағдайда студенттің тек білімі бағаланады, ал оның талпынысы, жігері, ішкі таланттылығы,оқу қызметінің рационалдылығы екерілмейді.

– дербес нормативті бағытта бағалауда әрбір студенттің дара өзіндік ерекшеліктері, бүгінгі қызметтің нәтижесі бұрынғылармен салыстырылуы арқылы интеллектуалды процестің динамикасы анықталады.

Қорытынды баға кезеңі. Мұнда маңыздысы студенттің жұмысынан жеке бір сәтін бағалау. Мұндағы вербальдаған формула вариантары былайша болуы мүмкін: «Атап айтқым келеді...», «Бөліп қарастырған жөн...», «Маған ең көп ұнағаны ...», «Ең көп мақтауға тұратын...».

## ҚОРЫТЫНДЫ

Әр студенттің ерекшеліктерін, ықылас жігерін, есте сақтау мен ойлау қабілеттерін, ынтасын, жалпы білім деңгейін оқытушы алдын ала зерттеу керек. Сонымен қатар, топтық, жұптық, жеке жұмыстар арқылы өз ойларын ашық айта білу, пікір айта білуге үйрену, пікір таластыру, ойланып жауап беруге, бірін-бірі бағалау, өзін бағалауды үйренеді.

## ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 **Каримов, А. Н.** Педагогикалық қызмет және педагогикалық шеберлік негіздері. – Алматы, 2011.

2 **Бөрібекова, Ф. Б.** Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар. – 2012. – 199 б.

3 **Қуанбаева, Б.** Оқытудың педагогикалық жүйесін технологиялық негізде жетілдірудің дидактикалық шарттары: дисс. Пед. ғыл.канд. – Алматы, 2005. –137 б.

Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*М. Н. Шаяхметова*

**Особенности технологии использования педагогического требования и педагогического оценивания**

Карагандинский государственный университет
имени Е. А. Букетова, г. Караганда.
Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*M. N. Shayakhmetova*

**Features of technology of the use of pedagogical requirement and pedagogical evaluation**

E. A. Buketov Karaganda State University, Karaganda.
Material received on 18.05.17.

*В содержании статьи, автором с научной точки зрения обосновано, что педагогическая деятельность структурирована на основе педагогического требования и педагогического оценивания, эти две педагогические категории поддерживая баланс отношений между преподавателем и студентом, определяют личностно-ориентированное содержание. Кроме того, раскрыто содержание видов требования в педагогической практике и сделан акцент на особенности оценивания деятельности учащихся.*

*In the article, from the scientific point of view, it is justified that pedagogical activity is structured on the basis of pedagogical requirement and pedagogical evaluation, these two pedagogical categories determine the personality-oriented contents, supporting balance of relations between a teacher and student. In addition, there is exposed the content of reguiremeent in pedagogical practice and an accent is made on the feature of evaluation of students activity.*





ӘОЖ 001.895:37

***М. Н. Шаяхметова[1], Ж. Б. Асетова[2]***
[1]п.ғ.к., доцент, [2]магистр, п.ғ.м., «Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі» кафедрасы, Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды қ.
e-mail: [1]marjanh@mail.ru

# *ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖОБАЛАУДЫҢ МӘНІ*

*Мақала мазмұнында, жоба баланың мақсатқа жетуде қоршаған ортасын кезеңді процестер мен алдын-ала жоспарланған тәжірибелік іс-әрекет арқылы қабылдайтын педагогикалық әдіс екендігі ғылыми тұрғыдан негізделген. Таңдалған проблема аясында, білім берудегі жобалау және педагогикалық жобалау түсініктерінің өзіндік мәні жөнінен де, мағынасы жөнінен де бір-бірінен айырмашылығы айқындалған. Білім берудегі жобалауды менеджменттік экономикалық және құқықтық, салаларда қолданылу мүмкіндігіне қарай оны педагогикалық шеңберден тыс қарастыруға болатындығы. Педагогикалық жобалау, ол педагогтар мен оқушылардың, педагогикалық қоғамның қарым-қатынасының жаңа түрін, білім берудің жаңа мазмұны мен жаңа технологияларын, педагогикалық әрекеттің жаңа амалдары мен түрлерін қалыптастыру үдерісі екендігі тұжырымдалған.*

*Кілтті сөздер: жобалау, педагогикалық жобалау, білім берудегі жобалау.*

## КІРІСПЕ

Әр педагогтың міндеті – оқушының шығармашылық ойына бағыт беру, шығармашылық ізденісті қолдау, жағдаяттар туғызып, оның шешімін табуға бағыттау, жаңаны іздеуге, жүйелі зерттеулерге талдау жасауға талпыныс беру. Осы қажеттіліктерді оқушыларға меңгерту барысында жобалық оқыту әдісі тәжірибеге енгізілді. Жобалау әдісі кейінгі жылдары оқыту процесінде кеңінен орын ала бастады.

Бұл әдіске қызығушылықтың себебі оқыту процесі мен оның нәтижесіне жаңашыл көзқараспен қарау. Жобалар әдісі қазіргі білім берудегі талаптарға сай әдіс. Жобалау әдісі – инновациялық педагогикалық технология. Педагогикалық жоба ол педагогтардың арнайы ұйымдастырған, балалардың өздігінен шешім қабылдауын және де өз таңдауы мен еңбегінің,

шығармашылығының нәтижесіне өзін жауапты ететін іс-әрекеттер тобы. Арнайы білімді қажет ететін айқын мәселелерге ынталандыру және жоба іс-әрекеті арқылы мәселенің шешімін қамтитын білімнің іс-жүзінде пайдалануы.

## НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Жоба технологиясының ерекшелігі – баланың алдағы іс-әрекетті жобалай алуы мен оның субъекті бола білуі. Жоба – ол баланың мақсатқа жетуде қоршаған ортасын кезеңді процестер мен алдын-ала жоспарланған тәжірибелік іс-әрекет арқылы қабылдайтын педагогикалық әдіс.

Жобалау әдісі – мәселені жете зерттеу арқылы, нақтылы нәтиже бере алатын, рәсімделген дидактикалық мақсатқа жету тәсілі. Жобалау әдісі – барлық кезде қандай да бір мәселенің шешімін жорамалдайды.Жобалау әдісі – жеке басқа бағытталған оқыту әдісі. Ол оқудың мазмұндық бөлігі мен тапсырма кешені арқылы шеберлік пен дағдыны дамытады. Оқытудың мазмұндық бөлігін тапсырма жиынтығы арқылы балалардың зерттеу іс-әрекетін болдыруға себепші, оқытылатын мағлұматтарды қандай да бір іс-әрекет немесе продукция ретінде алып шеберлік пен дағдыны дамытады.

Зерттеушілікке бағытталған жобалау әрекеттері педагогикалық белсенділіктің қайнар көзі ретінде мәдениет тарихында ұзақ жылдар бойы қалыптасып келді. Педагогикалық теорияның негізін қалаушы Я. А. Коменский мұғалім әрекетінде зерттеушілік бағыттар болуы оқытудың табысты болуына ықпал ететіні туралы былай дейді: адамдарды оқытқанда олардың кітаби білімді алуына емес, олардың өздеріне аспан мен жерді, түрлі ағаштарды бақылап, заттарды зерттеу мен тануға үйреткен жөн, сонда олар біреулердің бақылағаны мен түсіндіргенін ғана есте сақтап отырмайды.

Осы идея кейін көптеген белгілі философтар мен педагогтардың еңбектерінде одан әрі жалғастырылды. Мысалы, француз философы Ж. Ж. Руссо баламен қарым-қатынаста оның шамасы жететін мәселелерді қойып, оны өз бетімен шеше білуге үйретудің маңызын айтады, ол туралы «бала үлкендердің айтуымен емес, өз түсінуіне, білімді жаттап алу емес, өзі ойлап шығаруға» мүмкіндік жасалуын қолдайды.

Оқушының зерттеушілік ойлау әрекеттері арқылы айналадағы құбылыстарды танып білуінің маңыздылығын швейцар ғалымы И.Г. Песталлоци да атап өткен. Оның айтуынша, адамның ақыл-ойы әрекет барысында дамиды, өйткені, тәжірибеде қателіктер мен олқылықтар оңай байқалады деп, оқытудағы көрнекілік пен тәжірбиенің рөлін негізгі талаптар ретінде қарастырған.

Өткен ғасырдың екінші жартысында жобалау әрекетін әлеуметтік және білім саларында ғылыми-әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз етуге ғылымның





әртүрлі салалары өкілдері үлес қосты. Олардың ішінде Дж. Дьюи, К. Поппер, Г. Саймон, В. Х. Килпатрик және т.б. бар. Атап айтқанда, Д. Дьюи еңбектерінде педагогикада «жобалау» әдіс түсінігінде қолданылса, В. Килпатрик «жоба» түсінігін әрекет нәтижесі ретінде қарастырылған. В. Килпатриктің айтуынша, кез келген әрекет, егер ол белгілі бір мүддені көздей отырып бірлескен және жоғары деңгейдегі өз бетіндік жұмыс ретінде орындалған білім алушылар тобының әрекеті болса, онда ол жоба болып есептеледі. Педагогикалық жобалау түсінігі В. Безруковтың анықтамасы бойынша, гуманистік мазмұндағы білімді гуманистік әдістер мен тәсілдер арқылы игеру негізінде белгіленген білім өнімін алудағы оқушылардың білім нәтижелері мен мақсатына болжам жасау және оны модельдеу. Н. В. Борисова жобалаудың білім беру жобаларын жасауға және іске асыруға бағытталған іс-әрекет екендігін көрсетеді.

А. Н. Дахин болса, жобалауды «қандай да бір жүйені, объектіні немесе моделді құру (жасау, жоспарлау, құрастыру) жөніндегі іс-әрекет» деп біледі. А. П. Тряпицина: жобалау – білім берудің дамытудың жаңа саласы, педагогикалық әрекетті түсіндірудің жаңа амалы деп қарастырады.

В. Килпатрик жобаның үш негізгі компоненттерін бөліп көрсетті. Олар:

– оқушылардың табиғаты мен қызығушылығына құралған оқу материалдары;

– мақсатқа бағыталған әрекет;

– оқытуды-өмірді үздіксіз жаңғырту және одан жоғары сатыларға көтеру құралы ретінде қарастыру.

Жобалау әрекеті оқушының нақты ситуацияларда жол ала білуіне бағытталған мақсатты іс-әрекеттерді ұйымдастырудан көрініс табады. Осыдан шығатын оқыту мақсаты-оқушыларды проблеманы шешудің, ізденіс-зерттеулердің әдіс-тәсілдерімен қаруландыру. В. Х. Килпатрик еңбектерінде жобаның төрт түрі көрсетілген.

1) өндірістік, немесе жасампаздық;

2) тұтынушылық;

3) интелектуалдық немесе басқа да проблемаларды шешуге бағытталған;

4) жоба-жаттығулар.

Ал, педагогикалық жобалауды жүйелік тұрғыдан қарастыру тұжырымдамасы негізінде өткен ғасырдың 80-жылдары ене бастады. Олар Ю. К. Бабанский, В. С. Ильин, В. П. Беспалько т.б. да болды. Жаңашыл педагогтардың тәжірибесін қарастыру олардың педагогикалық әрекеттерді жобалауға жаңа көзқарастарын көрсетеді. Ондағы мақсат мұғалімнің жобалық әрекеттері оқушыны дамытуға бағытталғандығын байқатады. И. П. Волков өз еңбегінде болашақ педагогтың үш кәсіби сапасы- пәндік, педагогтық және жобалау кәсіптерін болуын құптайды.

Педагогикалық жобалау – қандай да бір мәселенің шешімін көрсететін жоба жасау үрдісі. Ол оқу үрдісі жағдайында орындалатын және оның тиімді жұмыс істеуі мен дамуына бағытталған іс-әрекет.

Жобалап оқытудың артықшылықтары: логикалық дәрежеде ойлау мен белсенді зерттеуді мадақтау, балалардың өз күштері мен мүмкіншіліктеріне деген сенімдерінің артуы, жобамен жұмыс жасағанда, дәстүрлі оқытумен салыстырсақ балалар өз оқуларының жауапкершілігін байыпты түрде өздері алады. Нәтижесінде оқудың сапасы жақсарады және ойлау мүмкіншілігі мен мәселені түсіне білу, ынтымақтасу және қарым-қатынас сияқты іс-әрекет шеберлігі мен әдістерін дамыту мүмкіншілігі артады.

Жобалау әдісінің басты идеясы: балалардың танымдық қызығушылығын дамыту, өз беттерінше және оқытушы мен ата-анасының көмегі арқылы өз білімдерін дұрыстап ақпараттық кеңістікте жөн таба білу және сыни ойлауды дамыту.

В. И. Слободчиков педагогикалық жобалаудың екі түрін ажыратады, олар:

– оқытуды әрекеттердің тәсілдерін игеру ретінде қарастыра отырып, білім беру үдерісін педагогикалық- психологиялық жобалау;

– білім беру үдерістері жүргізілетін институционалдық құрылымдар мен білім беру ортасын әлеуметтік- педагогикалық жобалау.

Білім берудегі жобалау және педагогикалық жобалау түсініктерінің өзіндік мәні жөнінен де, мағынасы жөнінен де бір-бірінен айырмашылығы бар. Білім берудегі жобалауды менеджменттік экономикалық және құқықтық, т.б. салаларда қолданылу мүмкіндігігне қарай оны педагогикалық шеңберден тыс қарастыруға болады. Сөйте тұра, гуманистік педагогика қағидаларына сай алатын болсақ, білім беру жүйесін жаңартуға бағытталған кез келген әрекет педагогикалық құндылықтармен, адамилық тұрғылармен сәйкес жүргізіледі.

Педагогикалық жобалау – педагогтар мен оқушылардың, педагогикалық қоғамның қарым- қатынасының жаңа түрін, білім берудің жаңа мазмұны мен жаңа технологияларын, педагогикалық әрекеттің жаңа амалдары мен түрлерін қалыптастыру үдерісі деп анықталады.

Педагогикалық жобалау бірнеше деңгейлерде жүзеге асырылады. Нақтырақ айтқанда, жобалау әрекеті негізінде пайда болатын өнімнің, нысанның нәтижесіне, қолданылуына байланысты қойылатын талаптарға орай білім беру жобалары тұжырымдамалық, мазмұндық, технологиялық және процессуалдық (үдерістік) деңгейлерде жүзеге асырылады.

Жобалаудың тұжырымдамалық деңгейі жобалау нысанының тұжырымдамасын немесе оның болжамдық нобайын, моделін құрастыруға бағытталады.





Жобалаудың мазмұндық деңгейі нәтиженің өзін ғана алу емес, оны пайдалану диапазондарына, қызмет ету бағытына қарай нақты сапаларын да құрастыруды көздейді.

Жобалаудың технологиялық деңгейі берілген контексте қолданылатын тәсілдердің алгоритмдік сипаттамасын беруді көздейді, мысалы, тұлғалық-бағдарлы оқыту технологиясы бойынша сабақ жоспарын құру, топтық әрекеттер әдістемесінің алгоритмі, т.б.

Процессуалдық үрдістік деңгей жобаның тәжірибеде қолдануға дайын түрін сипаттайды, мысалы, сабақтардың әдістемелік жоспары, шараларды өткізу сценарийлері, тәрбие жұмысының әдістемесі т.б.

В. И. Загвязинскийдің теориялық еңбектерінде педагогикалық жобалау мәселелері педагогикалық болжам жасауға, мұғалімнің жобалаудағы рөлінде негізделген. Бүгінгі педагогикалық жүйелерді жаңарту нысанына, мақсаттық бағыттарына және нәтижелеріне байланысты жобалаудың негізгі үш түрі белсенді дамып келеді,олар:

– әлеуметтік-педагогикалық жобалау, олар әлеуметтік ортаны өзгертуге немесе педагогикалық құралдар мен әдістер арқылы әлеуметтік проблеммаларды шешуді бағытталады;

– психологиялық-педагогикалық жобалау, оның мақсаты адамдар мен олардың қарым-қатынастарын білім беру үдерісі барысында жаңарту;

– білім беруді жобалау ол білім сапасы мен нәтижелерін, білім беру жүйесі мен оның институттарын инновациялық өзгертуді жобалау.

1 Әлеуметтік – педагогикалық жобалау:

– әлеуметтік ортаны педагогикалық тәсілдермен өзгерту;

– әлеуметтік проблемаларды педагогикалық құралдармен шешу;

2 Психологиялық-педагогикалық жобалау:

– оқыту мен тәрбие мақсатын жаңарту;

– оқыту мен тәрбиенің әдістерін өзгерту;

– педагогикалық әрекеттерді ұйымдастыру түрлерін жасау;

– педагогикалық қатынас жүйесін жаңарту.

3 Білім берудегі жобалау:

– білім беруге мемлекет пен қоғамның талаптарын қалыптастыру;

– білім беру нәтижелерін жобалау;

– білім беру мекемелерін институттарын құру;

– білім стандарттарын жасау.

## ҚОРЫТЫНДЫ

Сонымен қорыта келе, жобалау әдісінің тиімділігі – көзбен көріп, құлақпен естіп, есте сақтай отырып оқушыны ізденіске, іскерлік пен

танымдық ынтаға, шығармашылық қабілетті жетілдіру арқылы түрлі мәселелерді шеше білуге, тапқырлыққа, жаңа ғылыми ізденіске жетелеуде. Бұл әдіс – келешекте оқушылардың зерттеу жұмыстарымен айналысып, ақпарат жинау, шыққан нәтижені бейнелеп түсіндіру, өз зерттеу жұмысын қорғау дағдысын қалыптастырады. Сонымен, жобалау әдісі – бұл оқу жүйесі, оқу үрдісінің ұйымдастырылған моделі, ол оқушылардың интеллектуалды және физикалық мүмкіндіктерін жаңа жобаларды құру үрдісінде шығармашылық қабілеттерін дамыту жолымен өзіндік тұлғаны жүзеге асыруға бағытталған. Жобалаудың мүмкіндіктері педагогикада ақпараттық-коммуникативтік технологияның дамуымен де кеңейеді, сөйтіп, білім беру үдерісіне қатысушылардың жобалау кеңестігі одан әрі дами түседі деп айта аламыз.

## ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 Ғаламтор бетінен: http://magister.kz/referat/show/8258/36/1

2 **Безрукова, В. С.** Педагогика. Проективная педагогика. Учебное пособие. – Екатеринбург : Деловая книга, 1996. – 344 б.

3 **Борисова, Н. В.** Образовательные технологии как объект педагогического выбора: Учебное пособие. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 121 б.

4 **Дахин, А. Н.** Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и неопределенность // Педагогика. – 2003.– № 4. – С. 21-26.

5 **Бимаханов, Т. Д.** Жобалап оқыту - жаңа технология / Алғашқы әскери дайындық. Өмір қауіпсіздігі негіздері. – 2011. – № 5. – 6-7 б.

Материал баспаға 18.05.17 түсті.

*М. Н. Шаяхметова, Ж. Б. Асетова*

**Сущность педагогического прогнозирования**

Карагандинский государственный университет
имени Е. А. Букетова, г. Караганда.

Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*M. N. Shayakhmetova, J. B. Asetova*

**Essence of pedagogical prognostication**

E. A. Buketov Karaganda State University, Karaganda.

Material received on 18.05.17.





*В содержание статьи, с научной точки зрения обосновано, что проектирование является педагогическим методом познания ребенком окружающей среды и спланированных практических действий, для достижения цели. В контексте выбранной проблемы, с точки зрения ценности проектных концепций самообразования, определены отличия образовательного и педагогического проектирования. Рассмотрены возможности использования образовательного проектирования в юридическом и экономическом менеджменте, внезависимости от педагогического проектирования. В свою очередь, в содержании статьи, педагогическое проектирование определено как новый тип общественных отношений преподавателей и обучающихся, новых технологий и нового содержания образования и как процесс формирования новых методов и форм педагогической деятельности.*

*In the article, it is justified, from the scientific point of view, that planning is the pedagogical method of a child's cognition of environment and planed practical actions, for achieving the goal. In the context of the chosen problem, from the point of view of value of project conceptions of self-education, the differences of the educational and pedagogical planning are determined. Possibilities of the use of the educational planning are considered in a legal and economic management, undependently from the pedagogical planning. In turn, the pedagogical planning is determined as a new type of public relations of teachers and student, new technologies and new contents of education and as a process of forming of new methods and forms pedagogical activity.*

УДК 378.1

***Л. А. Шкутина[1], Я. Данек[2], А. Р. Рымханова[3], А. Рамазан[4]***
[1]д.п.н., профессор, Карагандинский государственный университет имени Е. А. Букетова, г. Караганда, Казахстан; [2]PhD, профессор, Университет Святого Кирилла и Мефодия, г. Трнава, Словакия; [3]докторант, Карагандинский государственный университет имени Е. А. Букетова, г. Караганда, Казахстан; [4]студент, Центрально-Казахстанская академия, г. Караганда, Казахстан
e-mail: [1]arlarisa@yandex.ru; [2]jan.danek@ucm.sk; [3]ainagul_rymhanova@mail.ru; [4]agileka_r@mail.ru

# *ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ТЬЮТОРСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ В ИНКЛЮЗИВНОЙ ПРАКТИКЕ*

*Данная статья содержит анализ современного состояния изученности проблемы тьюторства, как одного из видов педагогической деятельности в реализации инклюзивной практики, а также возможности тьюторского сопровождения в общеобразовательных учреждениях, где тьюторство будет входить в функции педагогических кадров. Авторы выносят проблему необходимости внедрения штатной единицы тьютора не только в комбинированных школах, но и в общеобразовательных школах, объясняя это тем, что массовые школ, также имеют контингент детей, относящихся к категорий имеющих «особые образовательные потребности» и нуждающихся в персональном сопровождении психолога, логопеда, дефектолога или учителя-предметника.*

*Ключевые слова: инклюзивное образование, особые образовательные потребности, тьютор, тьюторское сопровождение, координатор.*

## ВВЕДЕНИЕ

Как известно, в современном гуманном обществе термин «ограниченные возможности развития» заменен на новый термин «особые образовательные потребности». В соответствии с изменениями и дополнениями Закона «Об образовании» Республики Казахстан [1], в понятийный аппарат инклюзивного образования приведены некоторые изменения. К категории детей с особыми потребностями теперь следует относить не только детей, имеющих ограниченные возможности развития, но и детей с хроническими заболеваниями, которые не позволяют им постоянное посещение школы, также детей с проблемами в





эмоционально-волевой сфере, имеющих трудности в социальной адаптации в обществе, детей из неблагополучных семей и беженцев, детей-мигрантов, детей оралманов и т.д.

Новая трактовка понятия «инклюзивное образование» – это процесс, обеспечивающий равный доступ к образованию для всех обучающихся с учетом особых образовательных потребностей и индивидуальных возможностей [2].

Обеспечение равного доступа к образованию реализуется посредством комплексного сопровождения конкретного ребенка. Специалисты, работающие с особым ребенком, должны составлять команду, которая осуществляет психолого-педагогическое сопровождение. Основными членами команды являются педагог-психолог, учитель-дефектолог, логопед, учителя-предметники, социальный педагог, координатор и тьютор.

«На разных ступенях обучения то одни, то другие члены службы сопровождения выступают на первый план, не оттесняя всех остальных, но осознавая свою особую ответственность на данном этапе становления личности ученика, имеющего особые образовательные потребности. Так на начальной ступени обучения школьника велика роль дефектолога и логопеда в выявлении причин возникновения трудностей в обучении, консультировании педагогов по вопросам их устранения с параллельной работой с учащимися на индивидуальных и групповых занятиях.

При переходе в основную школу основная нагрузка ложится на психолога, решающего личностные проблемы подростков, переживающих сложный пубертатный период, много забот появляется и у социального педагога. К этому возрасту сензитивные периоды, обеспечивающие эффективность коррекционно-развивающей работы логопеда и дефектолога завершаются.

В старшей школе, где также доминируют личностные проблемы, главенствующая роль психолога сохраняется» [2].

В настоящее время уже имеется теоретическая база по изучению и внедрению инклюзивного образования. Из российских авторов можно назвать Малофеева Н. Н., Екжанову Е. А., Шматко Н. Д., Шипицину Л. М., Назарову Л. П., из казахстанских авторов: Сулейменову Р. А., Мовкебаеву З. А., Хакимжанову Г. Д., Елисееву И. Г., Оралканову И. А. Что касается проблемы тьюторства, то в России данная квалификация официально признана, активно практикуется внедрение различных моделей тьюторов. Есть труды посвященные вопросу подготовки тьюторов у Алехиной С. В., Ковалевой Т. М., Кузьминой Е. В., у зарубежных авторов, как Смит Т. Е., Банч Г., Митчелл Д. В Казахстане, к сожалению, на данный момент нет источников, которые могли бы освятить вопрос тьюторства.

Вместе с тем, потребность оказания помощи детям с ООП, обучающимся в условиях массового образования не уменьшается, проблема разработки научно-теоретических и научно-практических основ подготовки тьютора остается актуальной.

## ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Как выше упоминалось, терминология инклюзивного образования приведена в соответствие международными требованиями, что привело к более четкому толкованию терминов. К сожаленью, в понятийном аппарате инклюзивного образования, который рассматривается в дополненном тексте Закона «Об образовании» РК, понятия «тьютор» не существует. В школах работают специалисты высшего уровня квалификации в области образования, такие как педагог-психолог, социальный педагог, педагог дополнительного образования, организатор-куратор, педагог-дефектолог, учитель-логопед.

Появилось понятие «координатор», его квалификационная характеристика, функции, направления и содержание работы. Но «координатор» – это не «тьютор», так как его функция несколько отличается от тьюторства. Это, в свою очередь, требует выяснения, кто же тогда выполняет функцию тьютора в казахстанских инклюзивных школах.

Координатор по инклюзивному образованию или завуч по инклюзии, как называют их в некоторых школах, выполняет следующие функции:

– «определение стратегии и тактики деятельности педагогического коллектива в области инклюзивного образования (планирование, реализация и анализ конкретных шагов – организационный компонент), обеспечение одинакового внимание ко всем детям и эффективное использование имеющихся для этой цели ресурсов;

– поддержка инклюзивной практики (оказание профессиональной поддержки и мотивирование коллег, особенно, в плане распространения примеров эффективной работы с детьми с ограниченными возможностями развития, обеспечение междисциплинарного, «командного» подхода в решении вопросов о содержании, формах, методах и приемах воспитания и обучения, коррекционно-развивающей работы;

– анализ потребностей детей с ограниченными возможностями, долговременных целей в развитии ребенка, стратегия поддержки ребенка и его семьи [3].

Более подробно это описывается в следующем документе, где в дополнение вышеприведенным прибавляются следующие пункты: «Координатор инклюзивного образования обязан организовывать подготовку педагогического коллектива школы к реализации инклюзивной образовательной





практики, поддерживать инновационную деятельность педагогов в области инклюзивного образования; организовывать и контролировать деятельность специалистов службы психолого-педагогического сопровождения по разработке и реализации индивидуальной образовательной программы для ребенка с ограниченными возможностями, участвовать в реализации и мониторинге эффективности деятельности педагогического коллектива по включению детей с ОВР в образовательный процесс...» [4].

Надо отметить, что вышеописанные функции несут управленческий характер, также указывается, что координатором по инклюзивному образованию может быть любой специалист с высшим дефектологическим образованием (сурдопедагог, тифлопедагог, олигофренопедагог, учитель-логопед и др.), прошедший подготовку в области инклюзивного образования и имеющий опыт работы с детьми с разными нарушениями слухового, зрительного, двигательного или интеллектуального развития. Это означает, что на должность координатора может назначаться специалист, имеющий высшее педагогическое образование по специальности «Дефектология».

Мы согласны с необходимостью в штате образовательного учреждения координатора, который в большей степени занимается управленческой деятельностью, а не самим сопровождением. Нас интересует вопрос «кто должен выполнять обязанности тьютора», ведь не секрет, что в наших инклюзивных школах либо дефектологи параллельно являются тьюторами, либо эти обязанности перекладываются на плечи волонтеров из числа студентов-дефектологов. Здесь появляется потребность в штатном сотруднике, выступающим в качестве тьютора.

Анализируя реестры и справочники должностей и специльностей по РК, мы натолкнулись на интересную должность как «секретарь незрячего специалиста», должностные обязанности которого напоминают персонального сопровождающего, т.е. тьютора.

«Должностные обязанности. Читает вслух незрячему специалисту или записывает для него на магнитофон различную информацию. Печатает информацию рельефно-точечным шрифтом Брайля, переписывает от руки или печатает на компьютере диктуемый незрячим работником текст. Под его руководством чертит схемы. В процессе занятий, проводимых незрячим специалистом, чертит на доске или демонстрирует иным способом по его указанию схемы, таблицы, использует технические средства обучения. Информирует о проводимых в организации мероприятиях, в которых участие незрячего специалиста необходимо или желательно, знакомит его с приказами, распоряжениями, объявлениями. Сопровождает в служебных командировках»

[5] и так далее включая выполнение технических функции по обеспечению и обслуживанию работы незрячего специалиста.

При этом не упоминается об обязательном дефектологическом образовании, тут возникает закономерный вопрос: «Почему бы не назвать его тьютором, а не секретарем?».

Анализируя понятие «тьюторская поддержка» в условиях инклюзивного класса западные исследователи Т. Е. Смит, Г. Банч и Д. Митчелл, объясняют его функциональное назначение состоит в выравнивании разнообразных способностей и возможностей всех детей вне зависимости от выраженности у них нарушений.

Обратимся к практике тьюторства российских специалистов, где с 2016 года в Перечень и краткие характеристики должностей образования (2016) внесена должность и квалификационные характеристики тьютора в образовании: «Тьютор. Должностные обязанности: разрабатывает и осуществляет индивидуальную работу с учащимися по определению, развитию и формированию их познавательных интересов. Организует персональное обучение. Квалификационные требования: Высшее педагогическое образование по специальностям направления «Образование» [6].

Как видим, здесь тьютор не обязан иметь дефектологическое образование. Из чего следует понимать, что тьютором может быть педагог-психолог, социальный педагог, педагог-дефектолог, педагог-предметник и т.д. Главная его функция, как упоминалось выше, оказывать персональное сопровождение. Значит каждый член службы психолого-педагогического сопровождения ребенка с ООП может выступать на первый план на определенном этапе обучения и становиться его тьютором.

Здесь же дана характеристика дефектолога следующим образом: «...Учитель-дефектолог. Логопед. Должностные обязанности: осуществляет деятельность по максимальной коррекции недостатков в развитии у учащихся с нарушениями в развитии, учитывая воспитанников находящихся в коррекционных учреждениях. Квалификационные требования: Высшее педагогическое образование по специальности «Дефектология» [6].

Все же основной фигурой здесь можно считать тьютора, который, также обеспечивает персональное сопровождение ребенка с ООП. Но надо отметить, что тьюторская практика в казахстанских школах, работающих в инклюзивном режиме, реализуется неофициально и спонтанно. В российских источниках «деятельность тьютора инклюзивного образования – новый вид педагогической деятельности, который научно-теоретически и научно-практически недостаточно обоснован».





Тьютор – в переводе с английского tutor – наставник, опекун; от латинского tueor – наблюдать, заботиться.

Ковалева Т. М., являясь основателем Московской межрегиональной тьюторской ассоциации определяет тьютора как педагога, сопровождающего разработку и реализацию обучающимся индивидуальной образовательной программы, который работает, непосредственно опираясь на принцип индивидуализации, сопровождая построение каждым учащимся своей индивидуальной образовательной программы.

Итак, по Ковалевой Т. М., «тьютор – это наставник, посредник; человек, который научит самостоятельно решать проблемы (переводить их в задачи); позиция, сопровождающая, поддерживающая процесс самообразования, индивидуальный образовательный поиск; культура, формировавшаяся в истории параллельно культуре преподавания и обучения.

Тьюторство – практика, ориентированная на построение и реализацию персональной образовательной стратегии, учитывающей личный потенциал человека, образовательную и социальную инфраструктуру и задачи основной деятельности. Тьютор определяется как «лицо, сопровождающее процесс освоения деятельности.

Тьюторское сопровождение заключается в организации образовательного движения ребёнка, которое строится на постоянном рефлексивном соотнесении его достижений с интересами и устремлениями. Тьютор или любой педагог, осуществляющий тьюторские функции, на первых этапах обучения, выступает в роли проводника ребёнка в образовательное пространство школы» [7].

Абрамова И. В., анализируя трактовки авторов Сухановой Е. А., Чернявской А. Г. и Терова А. А., приводит следующие определения: «Тьюторское сопровождение – это особый тип сопровождения образовательной деятельности человека в ситуациях неопределенности выбора и перехода по этапам развития, в процессе которого обучающийся выполняет образовательные действия, а тьютор создает условия для их осуществления и осмысления». «Тьюторское сопровождение предполагает оказание педагогической поддержки обучающимся при самостоятельной разработке и реализации каждым из них индивидуальной образовательной программы» [8].

Таким образом, тьюторское сопровождение заключается в организации образовательного движения ребенка, которое строится на постоянном рефлексивном соотнесении его достижений с интересами и устремлениями. Тьютор или любой педагог, осуществляющий тьюторские функции, на первых этапах обучения выступает в роли проводника ребенка в образовательное пространство школы.

По определению Абрамовой И. В., «тьютор организует процесс индивидуальной работы с обучающимися по выявлению, формированию и развитию их познавательных интересов; организует их персональное сопровождение в образовательном пространстве; координирует поиск информации обучающимися для самообразования; сопровождает процесс формирования их личности; оказывает помощь обучающемуся в осознанном выборе стратегии образования, преодолении проблем и трудностей процесса самообразования; создает условия для реальной индивидуализации процесса обучения (составление индивидуальных учебных планов и планирование индивидуальных образовательно-профессиональных траекторий); корректировку индивидуальных учебных планов; организует взаимодействия с учителями и другими педагогическими работниками, с родителями, лицами, их заменяющими, по составлению, корректировке индивидуальных учебных (образовательных) планов обучающихся и так далее» [8].

Тьютор – это педагог, который занимается определенным направлением педагогической деятельности. Например, учитель передает знания, умения, навыки, а воспитатель передает жизненные ценности. Тьютор – это педагог, который сопровождает ребенка или взрослого по индивидуальной образовательной программе. Он не передает общих знаний, умений или навыков, он не воспитывает, его задача – помочь ребенку (или взрослому) зафиксировать собственные познавательные интересы, определить какие-то предпочтения, помочь понять, где и каким образом можно это реализовать, помочь выстроить свою программу. Тьюторами могут быть конкретные специалисты, которые осуществляют тьюторскую деятельность, например, классные руководители, психологи или социальные работники, которые обладают тьюторскими компетенциями [9].

Исходя из всего этого, тьюторство можно считать одним из видов профессиональной педагогической деятельности, к подготовке которого предъявляются определенные требования. Согласно современным требованиям к квалификации педагогов, в стране идет массовая подготовка и переподготовка кадров для работы в условиях инклюзивного образования. Как упоминалось выше, тьюторство требуется, главным образом, в инклюзивных школах. На наш взгляд, нет необходимости открывать отдельные специальности, как это начало практиковаться в России (Московский педагогический государственный университет реализует подготовку магистров тьюторов). Достаточно охватить вопросы технологии тьюторства в содержание курсов повышения квалификации для педагогических работников, можно в рамках ПК по инклюзивному образованию. Главное, не стоит делать акцент на дефектологическом образовании, ведь с ребенком с ООП работают не только дефектологи и логопеды,





но и все другие специалисты, входящие в команду психолого-педагогического сопровождения.

По мнению российских специалистов, тьютор необходим не только в комбинированных школах, где обучаются дети с ООП в условиях инклюзии или в условиях отдельных коррекционных классов. Однако, существуют свои барьеры. «Любая школа имеет право вводить должность тьютора в соответствии с квалификационным справочником. Но если школа сама не ориентирована на принцип индивидуализации и не рассматривает этот принцип в своей деятельности как базовый, то ей тьютор конечно и не нужен. Если взять новый стандарт образования, то там написано, что нужно помогать ребенку в индивидуализации, сопровождать индивидуальные учебные планы, что дети должны уметь делать выбор. Но со школы по-прежнему требуют в первую очередь результаты ЕГЭ. И это порой очень сложно сделать в учебном заведении, нацеленном в первую очередь на сдачу экзамена» [9].

В казахстанских школах, также существует необходимость тьюторского сопровождения не только по отношению к детям с ООП, но всем другим категориям, как дети-мигранты, оралманы, девиантные или дети семей из уязвимого слоя населения, которым, также необходимо персональное сопровождение тьютора в виде психолого-педагогической и языковой поддержки. Насколько известно, в школах персональное сопровождение осуществляют дефектологи. В г. Караганде подготовку дефектологов реализует 2 вуза (КарГУ им. академика Е. А. Букетова, Центрально-Казахстанская академия). В среднем ежегодно выпускается 150 специалистов, из которых часть, обучавшаяся по образовательным грантам уезжает в другие области, часть идет работать в специальные образовательные учреждения (их в городе 12, не считая Центры и Кабинеты корекции по области), часть ограничивается получением дипломов, но не идут работать по специальности (по результатам исследований, это та категория студентов, которые поступили учиться случайно, не имея мотивации).

Оставшаяся часть специалистов не может обеспечить потребность в тьюторах в общеобразовательных школах, где созданы и не созданы условия инклюзивного образования.

По данным Управления образования и Департамента статистики Карагандинской области в 2015 году выявлено 10808 детей с ограниченными возможностями в развитии в возрасте от рождения до 18 лет. Также следует отметить, что частота заболеваемости среди детского населения в возрасте 0-14 лет встречается 87,2 случая на каждые 100 детей. Это говорит о том, что соматически ослабленные дети также попадают в группу риска и могут быть включены к категории детей с особыми образовательными потребностями [10, 11].

На начало 2015-2016 учебного года по Карагандинской области в 526 средних школах работают 21662 педагогических работников. Из них только 108 специалистов являются дефектологами и логопедами (рисунок 1).

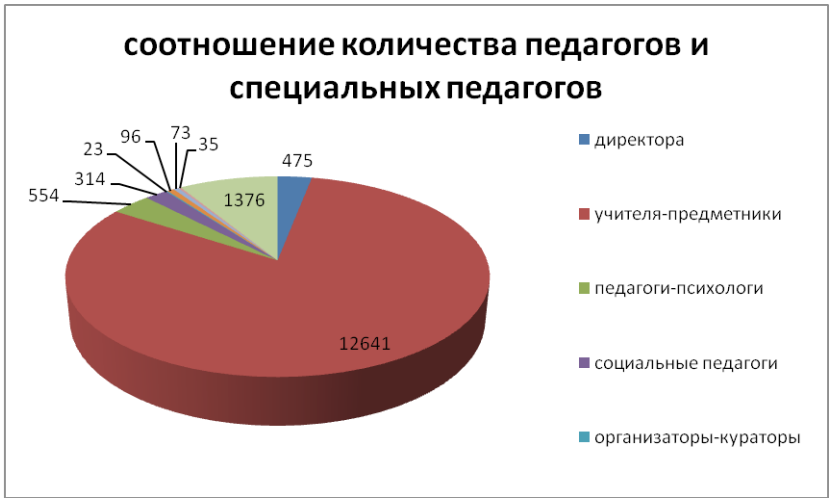


Рисунок 1 – Показатель количества специалистов
в общеобразовательных школах Карагандинской области

Также стоит отметить, что не все общеобразовательные школы открывают штат дефектолога и логопеда, хотя в каждой общеобразовательной школе имеется контингент детей с речевыми нарушениями и другими особыми образовательными потребностями, в силу того, что дети не освидетельствованы психолого-медико-педагогической комиссией.

На данный момент в стране нет единой модели тьюторства, также как и единой национальной модели внедрения инклюзивного образования.

Российские специалисты используют две модели тьюторского сопровождения детей с ограниченными возможностями развития, разработанные Матасовым Ю. Т. и Богдановой А. А.

По первой модели «тьюторское сопровождение детей с ОВР может осуществляться на базе одного общеобразовательного учреждения (модель внутришкольного сопровождения). Условием реализации данной модели является наличие в образовательном учреждении ставки тьютора, достаточного кадрового и ресурсного обеспечения (наличие необходимых специалистов, материально-технической базы и т.п.), а также наличие достаточного количества





учащихся с ОВР (до 5 человек). Все функциональные обязанности исполняются тьютором в отношении каждого учащегося индивидуально.

Вторая модель – «сетевого», межшкольного сопровождения предполагает целенаправленное и организованное привлечение и использование образовательных ресурсов иных образовательных учреждений и организаций для реализации индивидуальной образовательной программы детей с ограниченными возможностями развития. При этом происходит объединение общеобразовательных учреждений вокруг одной школы, в которой обучается наибольшее число учащихся с ОВР и которая обладает достаточным материальным и кадровым потенциалом, и может стать «центром тьюторского сопровождения» для других школ.

«Сетевой» тьютор выполняет следующие функции:

– организует индивидуальные и групповые (для территориально близко обучающихся детей с ОВР) консультации для учащихся и их родителей при выборе и продвижении ученика по индивидуальной образовательной программе;

– осуществляет мониторинг продвижения учащихся в освоении ИОП в личностном и психофизическом развитии;

– изучает потребности учащихся и их родителей в дополнительном образовании, соотнося спрос и реальные предложения;

– организует индивидуальные и групповые консультации для учеников и родителей по вопросам устранения возникающих учебных трудностей и коррекции потребностей;

– подводит предварительные итоги успеваемости и составляет с учениками планы ликвидации пробелов и задолженностей.

Тьютор, осуществляющий «сетевое» сопровождение, в большей степени может осуществлять организационные, координаторские функции общего руководства процессом коррекционной работы и психолого-педагогической поддержки учащегося с ОВР» [12].

На наш взгляд, для казахстанских школ подходит первая модель. Как отмечает автор, внутришкольное тьюторское сопровождение является наиболее эффективным для образования учащихся с ООП. Тьютор будет включен непосредственно в учебную ситуацию, где будет иметь возможности для взаимодействия с учащимися и осуществления коррекционного, психолого-педагогического, социального сопровождения согласно индивидуальным образовательным программам.

«Анализ представленного понимания функционального назначения тьютора в инклюзивном классе как педагогической технологии свидетельствует о необходимости и целесообразности внедрения тьюторских стратегий работы в общеобразовательные школы, так как в этом случае достигается определенная

продуктивность в отношении всех субъектов инклюзивного образовательного процесса. Адекватное понимание тьюторской роли стабилизирует общую психоэмоциональную атмосферу в учебно-воспитательной среде, что косвенно влечет за собой выраженную педагогическую эффективность.

Кроме того, тьютор позволяет выработать командную атмосферу в детском коллективе, что облегчает учителю возможность совмещения индивидуальных и групповых занятий. В конечном счете, такая практика приводит к нормализации факта обучения ребенка с ограниченными возможностями в обычном классе, что дает возможность построить инклюзивное местное сообщество в целом» [13].

## ВЫВОДЫ

Исходя из вышеизложенных теоретических основ тьюторства, мы считаем, что данная проблема требуют более углубленного изучения и методического обеспечения. Необходимо отметить, что тьюторство должно внедряться не только в сфере инклюзивного образования, но и в массовом образовании в целом. Необходимы разработки условий и механизмов внедрения тьюторства, в первую очередь, определение механизмов подготовки тьютора в системе высшего и дополнительного образования; разработка профессиональной компетентности в области тьюторского сопровождения у будущих специалистов педагогического направления. Для реализации этого требуется:

– в образовательной программе бакалавриата предусмотреть обязательный раздел в содержании предмета «Инклюзивное образование», посвященный тьюторскому сопровождению;

– в дополнительном образовании предусмотреть курсы повышения квалификации, отдельно посвященные тьюторскому сопровождению;

– пересмотреть содержание различных видов практик педагогических специальностей, где необходимы пункты, касающиеся работы с детьми с ООП, на случай, если контингент школы включает детей данной категорий;

– определить функции, обязанности и права тьюторов различных квалификаций (тьютор-психолог, тьютор-дефектолог, тьютор-социальный педагог и т.д.);

– пересмотреть профессиограмму педагога в контексте современных требований образовательной сферы.

Мы говорили, что в школах, создавших условия для инклюзивного образования, функцию тьютора выполняют дефектологи, так как тьюторское сопровождение, в понимании большинства, необходимо только лишь детям с ООП. Например, ребенку с нарушениями опорно-двигательного





аппарата нужна помощь в передвижении и в самообслуживании, детям с задержкой психического развития нужна помощь в усвоении программного материала, ребенку с аутизмом – помощь в установлении контакта с окружающей действительностью и т.д. Но даже в содержании программ практик специальности «Дефектология» не упоминается о тьюторстве, соответственно, студенты-дефектологи не проходят производственную практику в качестве тьютора. Значит у них, также как и у остальных специалистов педагогического профиля, не сформированы компетенции, необходимые для професиональной деятельности тьютора в условиях инклюзивного образования.

Это, в свою очередь, закрепляет мнение о необходимости новой разработки психолого-педагогических условий подготовки педагогов, готовых к профессиональной деятельности в условиях инклюзивного образования.

## СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 Закон РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам образования» от 13 ноября 2015 года, № 398-V ЗРК).

2 Об особенностях организации образовательного процесса в общеобразовательных школах Республики Казахстан в 2016-2017 учебном году: Инструктивно-методическое письмо. – Астана : Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2016. – 277 с.

3 Методические рекомендации по разработке требований к профессиональной компетенции учителей, работающих в условиях инклюзивного образования. – Астана : НАО имени И. Алтынсарина, 2015. – 32 с.

4 Психолого-педагогическое сопровождение и оказание поддержки учащимся с особыми образовательными потребностями в школах на краткосрочной, среднесрочной и долгосрочной основе. Методические рекомендации. – Астана : НАО имени И. Алтынсарина, 2015. – 82 с.

5 Квалификационный справочник должностей руководителей, специалистов и других служащих (приказ Министра труда и социальной защиты населения РК от 21 мая 2012 года № 201).

6 Перечень и краткая характеристика должностей работников образования-2016 / http://yconsult.ru/documenty/kvalifikacionnye-xarakteristiki-pedagogicheskix-rabotnikov-v-2015-godu/

7 Профессия «тьютор» / Т.М. Ковалева, Е.И. Кобыща, С. Ю. Попова (Смолик), А. А. Теров, М. Ю. Чередилина. – М. : СФК-офис, 2012. – 246 с.

8 **Абрамова, И. В.** Научно-теоретические основы подготовки тьютора инклюзивного образования.// Специальное образование. – 2014. – № 4. – С. 81-87.

9 Кто такой «тьютор» и какова его роль в воспитании школьника? В чем специфика деятельности тьютора? //Директор школы. – 2011. – № 6.

10 Отчет о развитии системы образования Карагандинской области. http://krg-edu.kz/ru/work_11/ karaganda.stat.gov.kz/.../ofitsialnaya-statisticheskaya-informatsiya-po-otraslyam

11 **Матасов, Ю. Т., Богданова, А. А.** Тьюторское сопровождение в структуре инклюзивного образования// Специальное образование. – 2012. – № 3. – С. 64-70.

12 Анализ мировой практики успешного внедрения принципов инклюзивного подхода в обучении по методологическому и научно-методическому сопровождению инклюзивного образования. Методические рекомендации. – Астана : НАО имени И. Алтынсарина, 2015. – 80 с.

Дополнительные источники

13 **Smith, T. E. C.**, etc. Teaching students with special needs in inclusive settings. (4th ed.). – Boston, MA, 2008. – P. 316.

14 **Банч, Г.** Включающее образование. Как добиться успеха? Основные стратегические подходы к работе в интегративном классе. – М. : 2005. – С. 65-68.

15 **Митчелл, Д.** Эффективные педагогические технологии специального и инклюзивного образования. – М. : 2011. – С. 46-47.

16 Организация инклюзивного образования для детей с ограниченными возможностями здоровья: учеб. пособие /отв. ред. С. В. Алехина, Е. Н. Кутепова. – М. : МГППУ, 2013. – 324 с.

17 Тьюторское сопровождение детей с ограниченными возможностями здоровья в образовательных учреждениях, реализующих инклюзивную практику: метод. рекомен. / Сост. Е. В. Кузьмина. – М. : МГППУ, 2012. – 57 с.

Материал поступил в редакцию 18.05.17.

*Л. А. Шкутина[1], Я. Данек[2], А. Р. Рымханова[3], А. Рамазан[4]*

**Инклюзивті тәжірибедегі тьюторлық қолдау қызметі мәселесі және оның болашағы**

[1,3]Академик Е. А. Бөкетов атындағы
Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды қ. Қазақстан;
[2]Әулие Кирилл мен Мефодий университеті, Трнава (Словакия);
[3]Орталық-Қазақстан академиясы, Қарағанды қ., Қазақстан.

Материал баспаға 18.05.17 түсті.





*L. A. Shkutina[1], J. Danek[2], A. R. Rymhanova[3], A. Ramazan[4]*

**Problems and prospects of tutor support in inclusive practice**

[1,3]Karaganda State University of Academician
E. A. Buketov, Karaganda, Kazakhstan;
[2]University of St. Cyril and Methodius, Trnava, Slovakia;
[4]Central Academy of Kazakhstan, Karaganda, Kazakhstan.

Material received on 18.05.17.

*Бұл мақалада инклюзивті тәжірибені іске асыру қызметінің бір түрі болып саналатын тьюторлық қолдау, сондай-ақ, жалпы білім беру ұйымдарындағы педагогтардың құзыретіне кіретін тьюторлық қолдау жұмысын енгізу мүмкіндігінің зерттелу деңгейіне талдау жасайды. Авторлар жалпы білім беретін мектептерде логопед, психолог, дефектолог немесе пән мұғалімінің жеке сүйемелдеуін керек ететін «арнайы білім беру қажеттіліктері бар» санатына жататын балалардың контингенті кездесетіндігін айта келіп, аралас мектептермен қатар жалпы білім беретін мектептерде тьюторлық қызмет бірлігін енгізу қажеттілігін көрсетеді.*

*This article contains analysis of the current state of knowledge of the problem of tutoring as one of the types of educational activities in the implementation of inclusive practices, as well as the possibility of tutor support in secondary schools, where tutoring will be included in the competence of teachers. Authors endure the problem need to introduce standard units of tutor, not only in combined schools, but also in secondary schools, explaining it by the fact that the mass of schools, also have a contingent of children belonging to categories with «special educational needs» and in need of a personal accompanied by a psychologist, a speech therapist, pathologists or subject teachers.*

## *ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ*
## НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ ПГУ ИМЕНИ С. ТОРАЙГЫРОВА («ВЕСТНИК ПГУ», «НАУКА И ТЕХНИКА КАЗАХСТАНА», «КРАЕВЕДЕНИЕ»)

Редакционная коллегия просит авторов руководствоваться следующими правилами при подготовке статей для опубликования в журнале.

Научные статьи, представляемые в редакцию журнала должны быть оформлены согласно базовым издательским стандартам по оформлению статей в соответствии с ГОСТ 7.5-98 «Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов», пристатейных библиографических списков в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

**Статьи должны быть оформлены в строгом соответствии со следующими правилами:**

– В журналы принимаются статьи по всем научным направлениям в 1 экземпляре, набранные на компьютере, напечатанные на одной стороне листа с полями 30 мм со всех сторон листа, электронный носитель со всеми материалами в текстовом редакторе «Microsoft Office Word (97, 2000, 2007, 2010) для WINDOWS».

– Общий объем статьи, включая аннотации, литературу, таблицы, рисунки и математические формулы не должен превышать **10-12 страниц печатного текста**. *Текст статьи: кегль – 14 пунктов, гарнитура – Times New Roman (для русского, английского и немецкого языков), KZ Times New Roman (для казахского языка).*

Статья должна содержать:

1. **УДК** по таблицам универсальной десятичной классификации;

2. **Инициалы и фамилия** (-и) автора (-ов) – на казахском, русском и английском языках *(прописными буквами, жирным шрифтом, абзац 1 см по левому краю, см. образец);*

3. **Ученую степень, ученое звание, место работы** (учебы), **город** (страна для зарубежных авторов);

4. e-mail;

5. **Название статьи** должно отражать содержание статьи, тематику и результаты проведенного научного исследования. В название статьи необходимо вложить информативность, привлекательность и уникальность *(не более 12 слов, заглавными прописными буквами, жирным шрифтом, абзац 1 см по левому краю, на трех языках: русский, казахский, английский, см. образец);*

6. **Аннотация** – краткая характеристика назначения, содержания, вида, формы и других особенностей статьи. Должна отражать основные и ценные, по мнению автора, этапы, объекты, их признаки и выводы проведенного исследования. Дается на казахском, русском и английском языках *(рекомендуемый объем аннотации – 30-150 слов, прописными буквами, нежирным шрифтом 12 кегль, абзацный отступ слева и справа 1 см, см. образец);*

7. *Ключевые слова* – набор слов, отражающих содержание текста в терминах объекта, научной отрасли и методов исследования *(оформляются на языке публикуемого материала: кегль – 12 пунктов, курсив, отступ слева-справа – 3 см.).*





Рекомендуемое количество ключевых слов – 5-8, количество слов внутри ключевой фразы – не более 3. Задаются в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке *(см. образец);*

8. **Основной текст статьи** излагается в определенной последовательности его частей, включает в себя:

– слово ВВЕДЕНИЕ / КІРІСПЕ / INTRODUCTION *(нежирными заглавными буквами, шрифт 14 кегль, в центре см. образец).*

Необходимо отразить результаты предшествующих работ ученых, что им удалось, что требует дальнейшего изучения, какие есть альтернативы (если нет предшествующих работ – указать приоритеты или смежные исследования). Освещение библиографии позволит отгородиться от признаков заимствования и присвоения чужих трудов. Любое научное изыскание опирается на предыдущие (смежные) открытия ученых, поэтому обязательно ссылаться на источники, из которых берется информация. Также можно описать методы исследования, процедуры, оборудование, параметры измерения, и т.д. *(не более 1 страницы).*

– слова ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ / НЕГІЗГІ БӨЛІМ / MAIN PART *(нежирными заглавными буквами, шрифт 14 кегль, в центре).*

Это отражение процесса исследования или последовательность рассуждений, в результате которых получены теоретические выводы. В научно-практической статье описываются стадии и этапы экспериментов или опытов, промежуточные результаты и обоснование общего вывода в виде математического, физического или статистического объяснения. При необходимости можно изложить данные об опытах с отрицательным результатом. Затраченные усилия исключают проведение аналогичных испытаний в дальнейшем и сокращают путь для следующих ученых. Следует описать все виды и количество отрицательных результатов, условия их получения и методы его устранения при необходимости. Проводимые исследования предоставляются в наглядной форме, не только экспериментальные, но и теоретические. Это могут быть таблицы, схемы, графические модели, графики, диаграммы и т.п. Формулы, уравнения, рисунки, фотографии и таблицы должны иметь подписи или заголовки *(не более 10 страниц).*

– слово ВЫВОДЫ / ҚОРЫТЫНДЫ / CONCLUSION *(нежирными заглавными буквами, шрифт 14 кегль, в центре).*

Собираются тезисы основных достижений проведенного исследования. Они могут быть представлены как в письменной форме, так и в виде таблиц, графиков, чисел и статистических показателей, характеризующих основные выявленные закономерности. Выводы должны быть представлены без интерпретации авторами, что дает другим ученым возможность оценить качество самих данных и позволит дать свою интерпретацию результатов *(не более 1 страницы).*

9. **Список использованных источников** включает в себя:

– слово СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ / ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ / REFERENCES *(Нежирными заглавными буквами, шрифт 14 кегль, в центре).*

Очередность источников определяется следующим образом: сначала последовательные ссылки, т.е. источники на которые вы ссылаетесь по очередности в самой статье. Затем дополнительные источники, на которых нет ссылок, т.е.

источники, которые не имели место в статье, но рекомендованы вами для кругозора читателям, как смежные работы, проводимые параллельно. Рекомендуемый объем *не более чем из 20 наименований* (ссылки и примечания в статье обозначаются сквозной нумерацией и заключаются в квадратные скобки). Статья и список литературы должны быть оформлены в соответствии с ГОСТ 7.5-98; ГОСТ 7.1-2003 *(см. образец)*.

10. **Иллюстрации, перечень рисунков** и подрисуночные надписи к ним представляют по тексту статьи. В электронной версии рисунки и иллюстрации представляются в формате TIF или JPG с разрешением не менее 300 dpi.

11. **Математические формулы** должны быть набраны в Microsoft Equation Editor (каждая формула – один объект).

**На отдельной странице (после статьи)**

**В бумажном и электронном вариантах приводятся полные почтовые адреса, номера служебного и домашнего телефонов, e-mai1 (для связи редакции с авторами, не публикуются);**

**Информация для авторов**

**Все статьи** должны сопровождаться **двумя рецензиями** доктора или кандидата наук для всех авторов. Для статей, публикуемых в журнале «Вестник ПГУ» химико-биологической серии, требуется экспертное заключение.

**Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статьи.** При необходимости статья возвращается автору на доработку. За содержание статьи несет ответственность Автор. **Статьи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются и возвращаются авторам.** Датой поступления статьи считается дата получения редакцией ее окончательного варианта.

Статьи публикуются по мере поступления.

**Периодичность издания журналов – четыре раза в год (ежеквартально).**

Статью (бумажная, электронная версии, оригиналы рецензий и квитанции об оплате) следует направлять по адресу: **140008, Казахстан, г. Павлодар, ул. Ломова, 64, Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова, Издательство «Кереку», каб. 137**.

Тел. 8 (7182) 67-36-69, (внутр. 1147).

e-mai1: kereku@psu.kz

Оплата за публикацию в научном журнале составляет **5000 (Пять тысяч) тенге.**

| | |
|---|---|
| РГП на ПХВ Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова<br>РНН 451800030073<br>БИН 990140004654 | РГП на ПХВ Павлодарский государственный университет имени С. Торайгырова<br>РНН 451800030073<br>БИН 990140004654 |
| АО «Цеснабанк»<br>ИИК KZ57998FTB00 00003310<br>БИК TSESKZK A<br>Кбе 16<br>Код 16<br>КНП 861 | АО «Народный Банк Казахстана»<br>ИИК KZ156010241000003308<br>БИК HSBKKZKX<br>Кбе 16<br>Код 16<br>КНП 861 |





**ОБРАЗЕЦ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ:**

УДК 316:314.3

***А. Б. Есимова***

к.п.н., доцент, Международный Казахско-Турецкий университет имени Х. А. Яссави, г. Туркестан

e-mail: ad-ad_n@mail.ru

## *СЕМЕЙНО-РОДСТВЕННЫЕ СВЯЗИ КАК СОЦИАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ В РЕАЛИЗАЦИИ РЕПРОДУКТИВНОГО МАТЕРИАЛА*

*В настоящей статье автор дает анализ отличительных особенностей репродуктивного поведения женщин сквозь призму семейно-родственных связей.*

*Ключевые слова: репродуктивное поведение, семейно-родственные связи.*

ВВЕДЕНИЕ

В настоящее время отрасль мобильной робототехники переживает бурное развитие. Постепенно среда проектирования в области мобильной …

*Продолжение текста*

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

На современном этапе есть тенденции к стабильному увеличению студентов с нарушениями в состоянии здоровья. В связи с этим появляется необходимость корректировки содержания учебно-тренировочных занятий по физической культуре со студентами, посещающими специальные медицинские группы в…

*Продолжение текста публикуемого материала*

ВЫВОДЫ

В этой статье мы представили основные спецификации нашего мобильного робототехнического комплекса…

*Продолжение текста*

*Пример оформления таблиц, рисунков, схем:*

Таблица 1 – Суммарный коэффициент рождаемости отдельных национальностей

| | СКР, 1999 г. | СКР, 1999 г. |
|---|---|---|
| Всего | 1,80 | 2,22 |

Диаграмма 1 - Показатели репродуктивного поведения

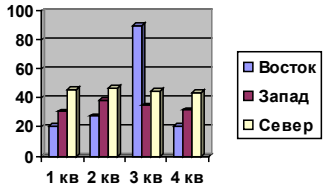


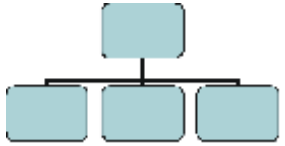

Рисунок 1 – Социальные взаимоотношения

## СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1 **Эльконин, Д. Б.** Психология игры [Текст] : научное издание / Д. Б. Эльконин. – 2–е изд. – М. : Владос, 1999. – 360 с. – Библиогр. : С. 345–354. – Имен. указ. : С. 355–357. – ISBN 5-691-00256-2 (в пер.).

2 **Фришман, И.** Детский оздоровительный лагерь как воспитательная система [Текст] / И. Фришман // Народное образование. – 2006. – № 3. – С. 77–81.

3 Антология педагогической мысли Казахстана [Текст] : научное издание / сост. К. Б. Жарикбаев, сост. С. К. Калиев. – Алматы : Рауан, 1995. – 512 с. : ил. – ISBN 5625027587.

4 http://www.mari-el.ru/mmlab/home/AI/4/#part_0.

*А. Б. Есімова*

**Отбасылық-туысты қатынастар репродуктивті мінез-құлықты жүзеге асырудағы әлеуметтік капитал ретінде**

Қ. А. Ясауи атындағы Халықаралық
қазақ-түрік университеті, Түркістан қ.

*A. B. Yessimova*

**The family-related networks as social capital for realization of reproductive behaviors**

A. Yesevi International Kazakh-Turkish University, Turkestan.

*Бұл мақалада автор Қазақстандағы әйелдердің отбасылық-туыстық қатынасы арқылы репродуктивті мінез-құлқында айырмашылықтарын талдайды.*

*In the given article the author analyzes distinctions of reproductive behavior of married women of Kazakhstan through the prism of the kinship networks.*



Теруге 18.05.2017. ж. жіберілді. Басуға 26.05.2017 ж. қол қойылды.
Форматы 70x100 $^{1}/_{16}$. Кітап-журнал қағазы.
Шартты баспа табағы 22,5
Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.
Компьютерде беттеген З. С. Искакова
Корректорлар: Б. Б. Ракишева, А. Р. Омарова
Тапсырыс № 3011

Сдано в набор 18.05.2017 г. Подписано в печать 26.05.2017 г.
Формат 70x100 $^{1}/_{16}$. Бумага книжно-журнальная.
Усл.п.л. 22,5. Тираж 300 экз. Цена договорная.
Компьютерная верстка З. С. Искакова
Корректоры: Б. Б. Ракишева, А. Р. Омарова
Заказ № 3011

«КЕРЕКУ» баспасынан басылып шығарылған
С. Торайғыров атындағы
Павлодар мемлекеттік университеті
140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«КЕРЕКУ» баспасы
С. Торайғыров атындағы
Павлодар мемлекеттік университеті
140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.
8 (7182) 67-36-69
e-mail: kereku@psu.kz